POLIROM

Goce Smilevski

Sora lui Freud

BIBLIOTECA POLIROM

Premiul European pentru Literatură 2010

Goce Smilevski

Sora lui Freud

Traducere din limba macedoneană
de Octavian Blenchea

POLIROM
2013

Goce Smilevski, *Sestrata na Zigmund Frojd*
Copyright © Goce Smilevski, 2010
Published by arrangement with Agence littéraire Pierre Astier & Associés
All rights reserved
Copyright © of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-4124-6
ISBN PDF: 978-973-46-4125-3
ISBN print: 978-973-46-2893-3

Coperta: Laurenţiu Midvichi
Pe copertă: © Gustav Klimt (1862-1918), *Mäda Gertrude Primavesi*, 1912

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

traduki
Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o reţea pentru promovarea literaturii din care fac parte: Ministerul Federal al Afacerilor Europene şi Internaţionale din Republica Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, fundaţia culturală Pro Helvetia din Elveţia, KulturKontakt Austria, Institutul Goethe, Agenţia Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croaţia, Resortul pentru Cultură al guvernului principatului Liechtenstein, Fundaţia Culturală Liechtenstein şi Fundaţia S. Fischer.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

GOCE SMILEVSKI s-a născut în 1975, la Skopje, Macedonia. A studiat la Universitatea Carolină din Praga, la Central European University din Budapesta şi la Universitatea „Sfinții Chiril şi Metodie” din Skopje. Este autorul mai multor romane şi piese de teatru. În anul 2010, romanul *Sora lui Freud* a primit Premiul European pentru Literatură, fiind tradus în treizeci de limbi.

O bătrână stă întinsă în întuneric şi, cu ochii închişi, caută printre amintirile ei cele mai timpurii. Găseşte trei: momentul când multe lucruri de pe lume n-aveau încă un nume, iar un băieţel i-a întins un obiect ascuţit şi i-a zis: „cuţit“; momentul când încă mai credea în basme, iar un glas i-a şoptit despre pasărea care şi-a spintecat pieptul cu propriul cioc şi şi-a smuls inima; momentul când comunicarea se făcea mai mult prin gesturi decât prin vorbe, iar o mână s-a întins spre chipul ei, mângâindu-i obrazul cu un măr. Băieţelul din amintirile cu mărul, care i-a şoptit poveşti, care i-a dat cuţitul, e fratele său, Sigmund. Iar bătrâna care-şi aminteşte sunt eu, Adolfine Freud.

— Adolfine, se auzi în întunericul încăperii, dormi?

— Nu, sunt trează, am răspuns. Lângă mine, în pat, era sora mea, Pauline.

— Cât e ceasul?

— Să tot fie miezul nopţii.

Sora mea se trezea în fiecare noapte şi-şi începea povestea la fel:

— Ăsta e sfârşitul Europei.

— Sfârşitul Europei a venit deja de mai multe ori.

— O să ne omoare ca pe nişte câini.

— Ştiu, am zis.

— Şi nu ţi-e teamă?

N-am răspuns.

— Aşa a fost şi la Berlin, în 1933, a zis Pauline. Nici măcar n-o mai opream când se apuca să-mi repete aceleaşi lucruri pe care le spusese deja de mai multe ori: „Din momentul în care Partidul Naţional-Socialist şi Adolf Hitler au ajuns la putere, tinerii au început să defileze pe străzi în ritmul marşurilor militare. Aşa cum defilează şi acum. Pe clădiri se înălţau drapele cu svastica. Ca şi acum. Din aparatele de radio şi din difuzoarele instalate prin parcuri şi pieţe se auzea vocea Führer-ului. Exact aşa cum se aude şi acum. Se promitea o nouă Germanie, o Germanie mai bună, o Germanie pură“.

Era în 1938, la trei ani după ce surorile mele, Pauline şi Maria, aveau să părăsească Berlinul pentru a locui iarăşi în casa din care plecaseră să se mărite. Pauline avea să orbească în curând, aşa că tot timpul cineva trebuia să stea cu ea; dormea în patul în care dormiseră întotdeauna părinţii noştri, iar eu şi Maria dormeam cu schimbul lângă ea. Dormeam cu schimbul pentru că Pauline se trezea în fiecare noapte, apoi mă trezea şi pe mine sau pe Maria şi nu ne mai lăsa să dormim.

— Aşa o să fie şi aici, continuă soră-mea. Ştii ce s-a-ntâmplat acolo?

— Ştiu, i-am răspuns adormită. Mi-ai mai spus.

— Ţi-am mai spus. Bărbaţi în uniformă năvăleau noaptea în casele evreilor, distrugeau totul în jur şi ne băteau, ţipând la noi să plecăm. Toţi cei ce nu erau de acord cu spusele Führer-ului şi îndrăzneau să-şi spună părerea dispăreau pe loc fără urmă. Toţi cei care nu împărtăşeau idealul unei noi Germanii ce trebuia construită erau duşi în lagăre şi puşi la muncă foarte grea. Erau torturaţi şi omorâţi. Aşa o să se-ntâmple şi aici, crede-mă.

O credeam, însă tăceam, pentru că orice aş fi zis i-ar fi dat apă la moară să povestească şi mai mult. Cu doar câteva săptămâni înainte, trupele germane intraseră în Austria şi instauraseră un nou guvern. Presimţind pericolul, fratele nostru Alexander şi-a luat familia şi a fugit în Elveţia. A doua zi graniţele au fost închise şi oricine voia să părăsească Austria trebuia să se adreseze noului Birou de emigrare pentru vizele de ieşire. Mii de oameni au făcut cerere, însă doar câţiva au primit dreptul de a ieşi din ţară.

— Dacă nu ne lasă să plecăm din ţară înseamnă că au un plan pentru noi, a zis Pauline. Eu n-am zis nimic. Mai întâi ne duc cu forţa, apoi o să umple gropile cu noi.

Cu câteva zile mai devreme, în apartamentul surorii noastre, Rosa, intraseră oameni îmbrăcaţi în uniforme şi îi arătaseră un document prin care apartamentul şi toate lucrurile dinăuntru erau acum confiscate.

— În paturile în care au dormit copiii mei dorm acum nişte ofiţeri, a zis Rosa în după-amiaza mutării în casa în care locuiam Pauline, Maria şi cu mine. Venise cu câteva fotografii şi puţine haine. Şi astfel, toate patru surorile locuiam acum împreună în aceeaşi casă, ca pe vremuri.

— Mă auzi? O să ne arunce la groapă, a zis Pauline mai tare.

— În fiecare noapte îmi spui aceleaşi chestii, i-am răspuns.

— Şi totuşi nu faci nimic...

— Dar ce-aş putea să fac?

— Să te duci la Sigmund să-i ceri să facă rost de vize pentru noi patru.

— Şi unde să plecăm?

— La New York, a zis Pauline. Fiica mea locuieşte la New York. Ştii că Beatrice va avea grijă de noi.

Când ne-am trezit a doua zi, se făcuse ora prânzului; am luat-o de mână pe Pauline şi am scos-o la o plimbare. Cum mergeam agale pe trotuar, am văzut trecând pe lângă noi mai multe camioane. După câteva clipe s-au oprit, iar din ele au sărit nişte soldaţi care ne-au urcat în benă. Înăuntru era plin de oameni înspăimântaţi.

— Ne duc la moarte, a zis sora mea.

— Nu, vă ducem în parc să ne jucăm puţin cu voi, a râs unul dintre soldaţii care ne păzeau. Camionul se învârtea prin cartierul evreiesc în care locuiam şi se oprea din când în când ca să încarce alţi şi alţi oameni. După care chiar ne-au dus în parc, în Prater. Ne-au împins jos din camion şi ne-au pus să fugim în genunchi, să sărim, deşi eram cu toţii în vârstă. Când ne prăbuşeam de epuizare, soldaţii ne loveau peste pântece. Şi în tot timpul ăsta eu o ţineam pe Pauline de mână.

— Îndurați-vă măcar de sora mea. E oarbă, le-am zis soldaţilor.

— Oarbă? râdeau ei. Păi atunci o să fie şi mai amuzant. Aşa că au obligat-o să umble cu mâinile legate la spate ca să nu se poată orienta, iar Pauline a bâjbâit aşa până când s-a lovit de un copac şi a căzut la pământ. M-am dus lângă ea, am îngenuncheat şi i-am curăţat faţa plină de noroi şi de sângele ce-i curgea din frunte. Soldaţii s-au pus pe râs, indiferenţi, cu voluptatea pe care ţi-o provoacă durerea altuia. Apoi ne-au dus la marginea parcului, ne-au aliniat şi şi-au îndreptat armele către noi.

— Întoarceţi-vă, ne-au zis.

Ne-am întors cu spatele către arme.

— Acum marş acasă, dacă vreţi să scăpaţi cu viaţă! a zbierat unul dintre soldaţi, iar sute de picioare s-au pus pe fugă. Fugeam, cădeam, ne ridicam şi iar fugeam, iar din urmă se auzeau râsetele indiferente ale soldaţilor, pline de voluptatea pe care ţi-o provoacă durerea cuiva.

Noaptea care a urmat, Rosa, Pauline, Maria şi cu mine am petrecut-o în tăcere. Pauline tremura, poate nu atât de spaima că ar fi putut să-şi piardă viaţa, cât la gândul că a fost atât de aproape de a nu o mai vedea niciodată pe cea căreia îi dăduse viaţă. Copiii Rosei şi cei ai Mariei muriseră, iar singura mea amintire despre propria-mi familie era o dâră spălăcită de sânge pe peretele de lângă patul meu. Se spune că din lumea asta mai greu pleacă cei ce lasă urmaşi – moartea îi separă de viaţa pe care au avut-o, dar

şi de viaţa pe care au dat-o. Pauline stătea într-un colţ şi tremura, presimţind o despărţire.

A doua zi m-am dus la Sigmund. Era vineri după-masa, momentul în care îşi lustruia antichităţile din cabinet. Voiam să-i povestesc cum scăpaserăm cu viaţă deunăzi, eu şi Pauline, însă mi-a arătat un articol decupat dintr-un ziar.

— Uite ce text a scris Thomas Mann, a zis.

— Mariei şi Paulinei le e din ce în ce mai teamă, i-am spus.

— Le e teamă... de ce? m-a întrebat, lăsând tăietura din ziar pe masă.

— Spun că se va întâmpla şi aici ce am văzut că s-a întâmplat la Berlin.

— Ce s-a întâmplat la Berlin... A luat de pe masa cu antichităţi un obiect, o maimuţă de piatră, şi a început să-i curețe figura minusculă cu o perie.

— Nimic din cele petrecute acolo n-o să se întâmple aici.

— Deja se întâmplă. Casapii intră în apartamentele din cartierul nostru, bat pe oricine găsesc. Sute de oameni s-au sinucis săptămâna trecută nemaisuportând tensiunea. Nişte nenorociţi au intrat în orfelinatul evreiesc, au spart geamurile şi i-au forţat să alerge pe cioburi.

— I-au forţat să alerge pe cioburi... Sigmund a trecut peria peste corpul de piatră al maimuţei. N-o să mai ţină mult toate astea.

— Dacă n-o să mai ţină mult, de ce toţi cei care reuşesc să-şi ia viză pleacă din ţară? De ce lumea fuge pe străzi? Îşi abandonează casele, pleacă pentru totdeauna – iau două-trei lucruri necesare şi pleacă să-şi salveze viaţa. Se spune că vor face şi la noi lagăre ale morţii. Ai prieteni influenţi şi aici, şi în străinătate, poţi să-ncerci să faci rost de vize câte vrei. Cere pentru toată familia. Jumătate din populaţia Vienei cere vize, dar nu le primeşte. Profită de prietenii tăi ca să putem pleca de aici.

Sigmund a lăsat maimuţa pe masă şi a trecut la o figurină reprezentând-o pe Maica Domnului, începând să-i perie trupul.

— Mă asculţi? am întrebat cu glasul stins şi obosit.

Fratele meu s-a uitat la mine şi m-a întrebat:

— Şi unde o să vă duceţi?

— La fiica lui Pauline.

— Şi ce-o să facă fiica lui Pauline cu voi, patru bătrâne, la New York?

— Atunci încearcă să faci rost de viză măcar pentru Pauline.Examina statueta cu Maica Domnului, nu eram sigură că mă asculta. Mă asculţi? Pe

Rosa, pe Maria ori pe mine n-are cine să ne vadă. Însă Pauline trebuie să se ducă la fiica ei. Iar fiica trebuie să-şi vadă mama. Vrea să-şi ştie mama la loc sigur. Zilnic ne spune să te rugăm să faci rost de viză pentru mama ei. Mă asculți, Sigmund?

A lăsat Maica Domnului pe masă.

— Pot să-ți citesc măcar un pic din textul lui Mann? Se numeşte „Fratele Hitler“. Luă textul de pe masă şi începu să citească: „Cât de mult poate Hitler urî psihanaliza! Am sentimentul ascuns că mânia cu care s-a dus către Viena e îndreptată împotriva acelui psihanalist bătrân: el e de fapt duşmanul lui principal, cel ce cunoaşte natura lucrurilor şi genialitatea“[1].

A lăsat textul pe masă şi a zis:

— Cu câtă ironie subtilă a scris Mann textul ăsta!

— Din tot ce mi-ai citit, corectă e doar partea cu „psihanalistul bătrân“. Îți spun asta fără ironie subtilă. De câte ori se vorbeşte de Adolf Hitler cu ironie mi se pare că e prostie curată. Ştii că motivul ocupației Austriei este începutul unei mari campanii gândite de Hitler pentru a cuceri lumea. Ca să poată astfel să-i distrugă pe toți cei ce nu fac parte din rasa ariană. Asta o ştie toată lumea: şi tu, şi Mann, până şi eu, o bătrână amărâtă, până şi eu ştiu!

— Nu trebuie să te sperii. Ambițiile lui Hitler sunt nerealiste. În doar câteva zile Franța şi Marea Britanie o să-l forțeze să se retragă din Austria, iar apoi o să se întâmple la fel şi în Germania. Acolo o să-l forțeze nemții înşişi; sprijinul pe care i-l acordă lui Hitler acum e doar o întunecare temporară a minții.

— Întunecarea asta a minții durează de ani de zile.

— E adevărat, durează de ani de zile. Însă o să se termine. Forțe întunecate îi conduc pe nemți acum, însă în adâncul lor mocneşte spiritul valorilor fundamentale cu care am crescut şi eu. Nebunia acestui popor nu poate dura o veşnicie.

— O să dureze destul, am zis.

Fratele meu admira încă din copilărie spiritul german şi ne insuflase această dragoste şi nouă, surorilor lui. Ne convinsese că limba germană e singura în măsură să redea integral expresia cea mai înaltă a gândirii umane, ne indusese iubirea lui față de arta germană, ne învățase să fim mândre că trăim pe pământ austriac, că aparținem culturii germane, chiar dacă avem sânge evreiesc. Iar acum, când deja de ani de zile vedea că spiritul german se destramă şi că roadele cele mai de seamă ale acelui spirit sunt repudiate

chiar de germani, el continua să repete, ca şi cum voia să se convingă pe sine, că e doar o nebunie ce nu poate dura mult şi că spiritul german va reapărea brusc.

Începând din acea zi, de fiecare dată când ne duceam la Sigmund, ni se spunea că nu e acasă sau că are pacienţi sau că nu se simte destul de bine ca să ne primească. Întrebam dacă va face cerere de vize de ieşire din Austria, însă fiica lui, Anna, nevasta lui, Martha, şi sora ei, Minna, ne răspundeau la unison că nu ştiu absolut nimic. O lună de zile s-a scurs fără să ne vedem fratele. Pe 6 mai, de ziua lui de naştere, când împlinea optzeci şi doi de ani, m-am decis să mă duc să-l văd, cu Pauline. I-am cumpărat un mic cadou, o carte care credeam că o să-i placă, şi ne-am dus în Berggasse nr. 19.

Uşa ne-a deschis-o Anna.

— Avem treabă, ne-a anunţat, făcându-ne loc să ne strecurăm înăuntru printre ea şi uşă.

— Treabă?

— Împachetăm. Am trimis deja zeci de cutii mari ieri şi alaltăieri. Încă nu ştim ce cadouri să luăm cu noi din cele pe care le-a primit.

— Plecaţi? am întrebat.

— Nu imediat, dar vrem să împachetăm cât mai repede.

În biroul fratelui meu erau împrăştiate peste tot suveniruri, cărţi, cutii mari şi mici, antichităţi, tot ce-i fusese oferit vreodată şi păstrase. Sigmund stătea pe un fotoliu mare şi roşu în mijlocul încăperii şi se uita la obiectele împrăştiate pe jos. S-a răsucit către noi, a dat din cap, după care şi-a întors iar privirea la dezordinea din jur. I-am spus că am venit să-i urăm la mulţi ani. Ne-a mulţumit şi a pus cadoul pe masa de alături.

— După cum vezi, plecăm. La Londra, a zis.

— Aş fi putut să vă ajut, am zis. Cu împachetatul.

Anna mi-a zis atunci că o să-mi dea obiectele de aruncat, să le pun într-o cutie separată, iar ea o să aranjeze obiectele în cutiile pentru Londra. Pauline rămăsese lângă perete.

— Tabachera asta? a întrebat Anna, întorcându-se către tatăl ei şi arătându-i o cutie din argint bătută cu pietre verzi.

— Cadou de la mama. Îl luăm.

Anna a pus tabachera într-o cutie de carton.

— Şi jocul ăsta de domino din fildeş? a întrebat Anna.

Sigmund s-a uitat la el două clipe, după care a zis:

— Nu-mi amintesc de la cine e. Aruncă-l.

Anna îmi întinse jocul de domino, iar eu l-am aranjat într-o cutie lângă mine, în care mai erau cărți, suveniruri şi mărunțişuri de aruncat.

— Şi asta? a întrebat Anna, arătându-i o carte.

— Biblia aia e un cadou de la bunicul tău Jakob, când am împlinit treizeci şi cinci de ani. O luăm.

Anna a zis că munceşte de dimineață, că e obosită şi că se duce în bucătărie să-şi dezmorțească picioarele şi să bea nişte apă.

— Deci ai cerut vize de ieşire din Austria, i-am zis fratelui meu.

— Am cerut, mi-a spus. M-au încredințat că nu e nevoie să ne refugiem. Nu ne refugiem, doar plecăm o vreme.

— Când plecați?

— Martha, Anna şi cu mine la începutul lui iunie.

— Dar ceilalți? Fratele meu n-a răspuns. Când plecăm noi, Pauline, Maria, Rosa şi cu mine?

— Voi nu plecați.

— Nu?

— Nu e nevoie, a zis. Nu plec pentru că am cerut eu, ci pentru că nişte prieteni, diplomați din Anglia şi din Franța, au insistat pe lângă autorități să-mi acorde viza de ieşire.

— Şi?

Poate că glumea când spunea că nişte diplomați străini au obținut vize pentru copiii lui, pentru el şi pentru soția lui, iar el însuşi era neputincios când e vorba de alții; poate că glumea, deşi nu era felul lui.

— Mi s-a permis să fac o listă cu persoanele apropiate care ar urma să plece din Austria odată cu mine, mi-a spus.

— Şi nu te-ai gândit nici un moment că ai putea să pui numele noastre.

— Nici un moment. E o plecare temporară. O să ne întoarcem.

— Când voi o să vă întoarceți, noi n-o să mai fim. Tăcea. După care am zis: Nu am dreptul să te întreb, totuşi, cine sunt cei de pe listă?

— Chiar, cine e pe listă? a întrebat Pauline.

Poate că fratele meu glumea când spunea că a pus pe listă doar numele copiilor, al lui şi al soției, că i s-a cerut să pună pe listă doar numele celor care îi erau apropiați şi pe care i-ar salva, deci doar acele nume, ale apropiaților; poate că glumea, deşi nu era felul lui. A scos de undeva o bucată de hârtie şi mi-a întins-o:

— Asta e lista.

M-am uitat la numele scrise pe hârtie.

— Citeşte-mi şi mie, a zis Pauline.

Am citit cu voce tare. Pe listă se aflau fratele meu, nevasta lui, copiii cu familiile lor, sora nevestei lui Sigmund, amândouă menajerele, doctorul lui personal şi familia acestuia. Şi, chiar la sfârşitul listei – Jo-Fi.

— Jo-Fi, a zâmbit Pauline şi s-a întors către locul din care venea glasul lui Sigmund, aşa deci, nu te desparţi niciodată de cățelul tău.

Anna a reapărut în cameră:

— Nu v-am întrebat dacă vreți să beți ceva. Sau poate vă e foame.

— Nici foame, nici sete, i-am răspuns.

Pauline a continuat de parcă n-ar fi auzit vorbele Annei ori pe ale mele.

— E frumos din partea ta că te-ai gândit la toți oamenii ăştia. Te-ai gândit până şi la cățel, la menajere, la doctorul personal şi la familia lui, la sora nevestei tale. Ai fi putut să te gândeşti şi la surorile tale, Sigmund.

— Dacă va fi nevoie să veniți, o să mă gândesc. Dar asta nu e decât temporar, tocmai de aceea prietenii mei au insistat să plec.

— De ce au insistat prietenii tăi să pleci dacă nu e periculos să rămâi aici? am întrebat.

— Deoarece nici ei, cum nici voi, de altfel, nu îşi dau seama că situația asta nu poate dura mult, a zis Sigmund.

— Atunci, dacă oroarea asta n-o să dureze mult, de ce nu te duci doar tu, scurt, atât cât să-ți liniştești prietenii? De ce nu te duci doar tu, fără să-ți iei cu tine nici familia, nici doctorul cu tot cu familia lui, nici cele două menajere, ca să nu mai zic de cățel şi de sora soției tale? l-am întrebat.

Sigmund a rămas tăcut.

— Eu, Sigmund, a zis Pauline, spre deosebire de Adolfine, eu te cred. Eu cred că oroarea asta nu poate dura mult. Însă viața mea va dura mai puțin decât oroarea. Şi am o fiică. Tu, Sigmund, ai fi putut să te gândeşti la sora ta. Ar fi trebuit să te gândeşti la mine şi la faptul că am o fiică. Sigur te-ai gândit, pentru că, atunci când m-am întors de la Berlin, iar Beatrice a mea a plecat la New York, mereu ți-am amintit. N-am mai văzut-o de trei ani. Iar tu ai fi putut, doar scriindu-mi numele pe o hârtie, să mă ajuți să-mi revăd fiica, a zis, iar când a ajuns la cuvântul „revăd“, şi-a întors ochii cu care nu putea să vadă decât contururi. Ai fi putut să treci şi numele meu acolo, între numele surorii nevestei tale şi cel al câinelui. Ai fi putut să-l treci şi după câine, iar asta ar fi fost îndeajuns ca să pot pleca din Viena, ca să mă întâlnesc cu Beatrice. Însă aşa ştiu că n-o să mă mai vadă niciodată.

Anna a încercat să ne întoarcă la împărțitul obiectelor în cele de luat şi cele de aruncat.

— Dar asta? a întrebat. Ținea în palmă un suvenir din lemn – o gondolă de mărimea unui deget.

— Nu mai ştiu de la cine e, a răspuns Sigmund. De aruncat.

Anna mi-a întins gondola, cadoul meu pentru a douăzeci şi şasea aniversare a fratelui meu. N-o mai văzusem din acel moment, şi iat-o, acum şi aici, traversând timpul. Am pus-o uşor în cutie printre lucrurile de aruncat.

Fratele meu s-a ridicat şi s-a îndreptat spre peretele opus, la tabloul nostru pictat cu şapte decenii în urmă – surorile şi frații Freud. Alexander, care la vremea când a fost pictat tabloul avea doar un an şi jumătate, îşi amintea că, după ce mai crescuse, Sigmund îi spusese, arătându-i tabloul: „Noi şi surorile noastre suntem ca o carte. Tu eşti mezinul, eu sunt fratele cel mare, şi trebuie să fim ca nişte coperte zdravene care le protejează pe surorile noastre născute după mine şi înaintea ta“. Iar acum, la atâția ani după acel moment, fratele meu întindea mâinile către acel tablou.

— Tabloul ăsta o să-l împachetăm separat, a zis Sigmund, desprinzându-l de pe perete.

— N-ai dreptul să iei tabloul ăla, i-am zis.

Fratele meu s-a întors către mine, cu tabloul în brațe.

— E timpul să mergem, a zis Pauline. Când ieşeam din casă, am dat peste sora soției lui Sigmund, care se întorcea de undeva. Ne-a zis că fusese să cumpere câteva lucruri necesare pentru că a doua zi urma să plece din țară.

— Drum bun! i-a urat Pauline.

Până acasă am ținut-o pe soră-mea de mână. Mi-am dat seama cum se simte după cum îmi strângea degetele. Din când în când mă uitam la ea – avea pe chip acel zâmbet pe care orbii îl au în permanență, chiar dacă le e teamă, dacă sunt furioşi sau îngroziți.

Într-o dimineață umedă de la începutul lui iunie, Pauline, Maria, Rosa şi cu mine ne-am dus la gară să-i conducem pe fratele meu, pe Martha, pe Anna şi ceilalți de pe lista lui Sigmund care urmau să părăsească Viena. Cei trei stăteau în dreptul ferestrei deschise a compartimentului lor, noi patru rămăseserăm pe peron. Fratele meu îşi ținea cățelul în brațe. Sirena a şuierat, dând semnalul de plecare. Cățelul a tresărit de spaimă şi l-a muşcat pe Sigmund de deget. Anna şi-a scos batista şi i-a bandajat degetul

însângerat. Sirena s-a auzit încă o dată, iar trenul s-a pus în mişcare. Fratele meu şi-a ridicat mâna să ne salute; un deget bandajat, celelalte patru strânse, iar în jurul degetului mare o batistă plină de sânge care flutura în aer.

De fiecare dată când îmi amintesc despărţirea şi degetul însângerat al fratelui meu, mă gândesc la cartea *Moise şi religia monoteistă*, al cărei manuscris ni l-a lăsat nouă, surorilor lui, probabil de teama de a nu-l pierde.

„Să-i renegi unui popor bărbatul pe care îl slăveşte ca pe cel mai mare dintre fiii săi nu este ceva ce poate fi întreprins nici cu bucurie, nici cu uşurinţă, mai cu seamă dacă tu însuţi faci parte din acest popor“[2] – aşa începea *Moise şi religia monoteistă*, iar prin această frază fratele meu făcea cunoscut scopul cărţii sale: să-l scoată pe Moise din poporul lui, să dezvăluie că Moise nu fusese evreu. Nu numai că Moise era decretat un „egiptean nobil – poate prinţ, un preot sau funcţionar înalt“, iar evreii din acea vreme erau descrişi prin contrast, drept – „o gloată de străini imigranţi, rămaşi în urmă din punct de vedere cultural“. Se întrebase care să fi fost raţiunea unui astfel de om învăţat de a-şi părăsi propria ţară alături de acei „imigranţi rămaşi în urmă din punct de vedere cultural“, iar răspunsul suna astfel: Moise era mesagerul primei religii monoteiste, întemeiată de faraonul Ikhnaton, care în al paisprezecelea secol dinaintea erei noi a interzis politeismul, ameninţându-şi cu moartea propriul popor, care venerase zei de-a lungul a mii de ani, şi l-a declarat drept unic Dumnezeu pe Aton. La şaptesprezece ani după ce a introdus noua religie, faraonul a murit. Imediat preoţii, care fuseseră umiliţi de-a lungul cârmuirii lui Ikhnaton, au poruncit poporului, care nu-i abandonase nici o clipă pe vechii zei, să distrugă noile temple din sete de răzbunare şi din fanatism, interzicând monoteismul şi restaurând vechea religie politeistă. Moise, pe care fratele meu îl bănuia a fi fost apropiat faraonului Ikhnaton, n-a vrut să-şi renege devotamentul faţă de Aton, planul lui fiind acela „de a întemeia un imperiu nou, de a găsi un popor nou căruia să-i dea spre venerare religia disprețuită de Egipt“. Şi astfel, după *Moise şi religia monoteistă*, evreii nu erau poporul ales de Dumnezeu, ci de egipteanul Moise: „Îi făcuse poporul său; ei erau «poporul său ales»“. De fapt, conform fratelui meu, ei încă nu formau un popor, pentru că, scria el, erau doar nişte „triburi semite“ stabilite într-o „provincie lângă graniţă“, pe care le-a unit şi a format un popor cu scopul de a răspândi credinţa într-un Dumnezeu unic, Aton, şi cu care a plecat în căutarea Pământului Sfânt. Însă acest popor nu a putut să renunţe la vechile lui credinţe, la politeismul lui semit, şi oricine se împotrivea

credinței în noul Dumnezeu era pedepsit, din ordinul lui Moise, de adepții acestuia. De aceea, insista fratele meu, Moise nu a murit de bătrânețe, așa cum scrie în Biblie, ci „Moise egipteanul a fost ucis de evrei şi s-a renunțat la religia instituită de el“. Ce s-a întâmplat cu ei după ce l-au ucis pe cel ce-i alese drept poporul lui şi care le promisese că sunt poporul ales de Dumnezeu? S-au alăturat altor triburi apropiate din regiunea Palestinei, a Peninsulei Sinai şi a Arabiei, în locul bogat în apă numit Cadeş, şi, sub influența madianiților, au acceptat noua religie, cultul zeului vulcanilor, Iahve. Cultul lui Iahve, după cum scrie fratele meu, l-a răspândit la evrei un păstor care avea acelaşi nume cu al conducătorului egiptean – Moise; însă acest al doilea Moise, sub conducerea căruia poporul evreu a pus stăpânire pe Țara Canaanului, propovăduia un Dumnezeu în contrast cu Aton: Iahve era adorat de triburile madianite arabe drept „un demon înfricoşător, sângeros, care bântuie noaptea şi se sfieşte de lumina zilei“, „un zeu local, crud, dur, violent şi sângeros; le promisese celor ce credeau în el că le va da țara unde «curge lapte şi miere» şi le-a poruncit să-i extermine pe cei care locuiau atunci acolo, trecându-i «prin ascuțişul sabiei»“, exact opusul a ceea ce propovăduise Moise egipteanul evreilor – „o altă imagine de dumnezeu, una mai puternic spiritualizată, ideea unei divinități unice, care cuprindea întreaga lume, care nu era mai puțin atotiubitoare decât era atotputernică şi care, împotriva oricărui ceremonial şi oricărei magii, le stabilea oamenilor ca țel suprem o viață trăită în adevăr şi dreptate“. Deşi „Moise egipteanul nu a fost niciodată în Cadeş şi nici nu auzise niciodată numele de Iahve, iar Moise madianitul nu păşise niciodată în Egipt şi nu ştia nimic despre Aton“, posteritatea îi reține ca pe un singur individ, de aceea „cunoaştem religia mozaică numai în configurația ei finală, așa cum a fost ea fixată aproximativ 800 de ani mai târziu, în perioada de după exil, de către preoțimea iudaică“, iar în vremea aceea cei doi Moise fuseseră uniți într-un singur personaj, Aton şi Iahve, într-un singur Dumnezeu, cu două părți distincte precum ziua şi noaptea, tocmai pentru că sunt doi zei într-unul.

„Să-i renegi unui popor bărbatul pe care îl slăveşte ca pe cel mai mare dintre fiii săi nu este ceva ce poate fi întreprins nici cu bucurie, nici cu uşurință, mai cu seamă dacă tu însuți faci parte din acest popor. Dar nici un exemplu nu ne va determina să ocolim adevărul de dragul unor presupuse interese naționale.“ Cu aceste cuvinte îşi începea fratele meu cartea, însă *Moise şi religia monoteistă* nu e doar o încercare de stabilire a adevărului istoric; e o carte care conține o negație: Moise nu era evreu; şi o acuzație:

evreii l-au ucis pe Moise. Şi pare scrisă din ură şi din răzbunare pe propriul popor. Ură împotriva celor din neamul tău, răzbunare pe cei din neamul tău; dar de ce? Pentru fratele meu, a fi evreu fusese parte din destin, ceva ce i se dăduse la naştere, ceva ce nu ţinuse de alegere. Acolo unde nu avusese de ales, în sânge, era evreu. Însă acolo unde avusese de ales, alesese cultura germană: voia să-i aparţină, la fel cum simţea că roadele acelei culturi îi aparţineau lui. Aproape de sfârşitul vieţii avea să declare: „Limba mea e limba germană. Cultura mea, realizările mele sunt germane. Mă consideram un intelectual german până când am remarcat o acumulare a prejudecăţilor antisemite în Germania şi Austria germană. De atunci prefer să mă numesc evreu“. Exact aşa a spus: „prefer să mă numesc evreu“, şi nu „mă simt evreu“. Când l-au întrebat ce a rămas evreu în el, din moment ce abandonase tot ceea ce avea în comun cu neamul său – religia, sentimentul naţional, tradiţia şi obiceiurile, a răspuns: „cel mai important lucru“. N-a spus niciodată care e acel lucru, dar se subînţelege: sângele, pentru că sângele nu se poate schimba. Prin acel sânge simţi o anumită spaimă, aidoma lui Moise, care pentru poporul evreu a devenit salvator, legiuitor şi întemeietor al credinţei propovăduite către ne-evrei, din fiecare frază care se referă la Moise ne-evreul şi evrei se poate simţi ceea ce a simţit el faţă de ne-evrei şi ce a simţit faţă de poporul lui: „Cum este posibil ca un singur om să fie de o eficacitate atât de extraordinară, încât să formeze din indivizi şi familii întâmplătoare un popor, să-i imprime caracterul definitiv şi să-i determine destinul pentru milenii?“.

La sfârşitul cărţii *Moise şi religia monoteistă*, fratele meu îi acuză pe evrei de suferinţele îndurate de-a lungul mileniilor. La baza credinţei religioase, spune el, stă paricidul – religia, la temelia ei, e încercarea de mântuire a păcatului fiilor care şi-au ucis tatăl în lupta pentru putere şi pe care ulterior îl celebrează ca pe un strămoş divin. Creştinismul, mai spunea fratele meu, e recunoaşterea acelei crime – prin ea, cu uciderea lui Hristos, rasa umană admite că şi-a ucis tatăl. Creştinismul a fost creat de evrei şi răspândit de evrei, dar „numai o parte a poporului evreu a acceptat doctrina cea nouă. Cei care au refuzat-o se mai numesc şi azi evrei. Prin această separare sunt şi mai puternic izolaţi de ceilalţi ca înainte. Au trebuit să audă de la noua comunitate religioasă, care a preluat, în afară de evrei, şi egipteni, greci, sirieni, romani şi în fine şi germani, reproşul că l-au omorât pe Dumnezeu. Neprescurtat, acest reproş ar suna aşa: «Nu vor să admită că l-au omorât pe Dumnezeu, în timp ce noi recunoaştem şi am fost curăţiţi de

această vină». Se vede atunci uşor cât adevăr zace în spatele acestui reproş. De ce le-a fost imposibil evreilor să se alăture progresului pe care l-a implicat admiterea uciderii Domnului, în ciuda tuturor denaturărilor ei, ar fi subiectul unei cercetări speciale. S-au împovărat astfel întrucâtva cu o vină tragică, au fost nevoiți să plătească pentru ea, ispăşind din greu“. Aşadar, evreii sunt responsabili pentru suferințele lor, pentru orice crimă împotriva lor, a tras concluzia fratele meu. A făcut-o tocmai când poporul nostru avea nevoie de susținere, tocmai când sângele care curgea prin venele noastre simțea teroarea pe care o simțiseră strămoşii noştri.

Cu mulți ani înainte de a scrie *Moise şi religia monoteistă*, fratele meu a supt, odată cu laptele de mamă, amărăciunea celor izgoniți dintr-o țară într-alta, a celor blestemați de diverse religii şi diverse origini, a celor superiori, pentru că se considerau dreptcredincioşi, a celor acuzați de-a lungul secolelor că au otrăvit fântânile, că au împrăştiat ciuma, că au făcut pact cu diavolul; de aceea afirmase că primise odată cu laptele mamei gustul acela amar. Am supt trecutul amar al strămoşilor noştri prin laptele mamei, însă am uitat – dorind să facem parte din noua Europă –, am uitat că într-o bună zi Europa îşi va întoarce înspre noi dinții însângerați; crezând în noua Europă, am uitat soarta strămoşilor noştri mai îndepărtați sau mai apropiați, am uitat sângele care le-a fost băut tocmai pentru că aveau alt sânge, am uitat nenumăratele înjosiri, învinuirile fără temei, persecuțiile, torturile, crimele, am uitat de Dumnezeu şi de diavol. I-am uitat, le-am uitat sângele; noi, sânge din sângele lor. Iar când fratele meu şi-a amintit de ei, de cei al căror sânge îl aveam în noi, a menționat suferințele lor doar în trecere, şi încă şi atunci i-a făcut responsabili tot pe ei: „S-au împovărat astfel întrucâtva cu o vină tragică, au fost nevoiți să plătească pentru ea, ispăşind din greu“.

De-a lungul întregii sale vieți, prin opera sa, fratele meu s-a străduit să dovedească faptul că esența rasei umane o reprezintă sentimentul de vinovăție: fiecare individ are o vină, pentru că fiecare om a fost cândva un copil, iar fiecare copil s-a simțit în competiție cu tatăl lui pentru iubirea mamei şi i-a dorit moartea. Aşa zicea fratele meu Sigmund. Îi învinuia pe cei neprihăniți; cei mai neprihăniți şi cei mai neajutorați purtau păcatul primordial – îi acuza pe cei abia născuți că doreau moartea celor ce le dăduseră viață. Iar această vină, spunea el, e proprie fiecărei ființe umane, şi se dădea exemplu pe sine însuşi – spunea că îşi amintea cum, pe vremea când avea doar un an şi jumătate, i-a dorit moartea fratelui nostru abia

născut Julius, care a şi murit la doar şase luni. Deci fratele meu a fost şi Cain, iar cuvintele lui Dumnezeu îi erau adresate şi lui: „Ce ai făcut? Glasul fratelui tău strigă către Mine din pământ“[3]. Şi a fost Noe, cel care, înaintea Potopului, şi-a adunat în corabie familia, „din toate soiurile de fiare de pe pământ, din toate soiurile de animale, din toate soiurile de vietăți ce mişunau pe pământ, din toate soiurile de zburătoare, din toate păsările, din toate înaripatele“; doar pentru noi patru nu mai fusese loc pe lista fratelui meu. A fost Oedip, a fost Cain, a fost Noe, iar în acele dorințe nemărturisite se vedea profet, de aceea îl dăduse pe Moise evreilor – îşi dorea să fie unic, pur; aşa şi-l imagina pe cel ce fusese proclamat de poporul său ceea ce el, fratele meu, dorea să fie. Voia, aşa cum Moise îşi călăuzise poporul spre libertare, spre țara promisă, să conducă omenirea la eliberarea Eului, să elibereze esența umană de cătuşele reprimării şi de abisurile întunecate ale subconştientului. De aceea, din fiecare pagină a cărții lui despre Moise fratele meu striga: „Nici el şi nici eu nu suntem evrei; eu sunt, ca şi el, un conducător înnăscut şi un profet!“.

În seara acelei zile când fratele meu părăsise Viena, surorile mele au discutat în şoaptă despre cât de important era acum ca fratele meu, cu ajutorul prietenilor lui din Londra, să ne ajute şi pe noi să plecăm cât de curând. Ascultam ororile descrise de surorile mele, iar în fața ochilor închişi, în locul evenimentelor apocaliptice despre care vorbeau, vedeam doar degetul bandajat al fratelui meu fluturând în aer.

În lunile de după plecarea lor ne mai scriau Martha şi Anna, ne spuneau că Sigmund a suferit noi operații în cavitatea bucală, că se reface, dar că nu mai poate vorbi. Cancerul îi afectase şi auzul în aşa hal, încât se înțelegeau cu el prin scris. Îmi amintesc vremurile când eram copii, iar fratele meu m-a învățat să scriu. Martha şi Anna ne spuneau că locuiesc într-o casă frumoasă dintr-o suburbie liniştită a Londrei şi ne asigurau în permanență că prietenii lui Sigmund fac eforturi ca şi noi, surorile, să obținem vize de ieşire din Austria pentru ca apoi să ne reunim în casa lor.

Noi patru învățaserăm să trăim cu spaimele noastre; nu era spaima de moarte, ci de tortură. Trebuia să purtăm pe mâneci steaua lui David, supunându-ne astfel restricțiilor care se aplicau tuturor evreilor: nu mai puteam să mergem la teatru, la operă sau la concert; nu mai puteam să mergem la restaurante sau în parcuri; nu mai puteam să circulăm cu taxiul; aveam voie să circulăm cu tramvaiul, dar doar în ultimul vagon; puteam să

ieşim din casă, dar numai la anumite ore; ne tăiaseră telefonul şi nu mai puteam merge decât la două oficii poştale din oraş.

Într-o zi de septembrie a venit la noi acasă unul dintre fiii fratelui prietenei mele Klara ca să îmi spună că ea murise în clinica de psihiatrie, Cuibul, cum se numea, unde locuia de ani de zile. M-a întrebat dacă vreau să merg cu el la înmormântare. Surorile mele erau la o vecină, aşa că le-am scris un bilet ca să ştie unde sunt.

Cu câteva luni înainte noile autorităţi ale oraşului decretaseră – una dintre multele schimbări survenite între timp în Viena – ca toţi cei ce mor în clinici de specialitate să nu fie îngropaţi la cimitirele municipale, ci în curţile spitalelor. Şi astfel morţii ajunseseră să fie înhumaţi, în curţi, în gropi superficiale, iar în loc de sicrie erau înveliţi în cearşafuri.

Am intrat în salonul în care zăcea moartă Klara. Mi se spusese că murise în somn; chipul îi era atât de liniştit, încât nu puteai zări nici o urmă de vis, de viaţă ori de moarte. Era ghemuită, aşa cum dormea întotdeauna, cu picioarele îndoite, cu capul în piept, cu mâinile încleştate pe abdomen. Trupul îi era deja ţeapăn. Am acoperit-o cu cearşaful, aşa ghemuită cum era.

— Ca un fetus, am zis, când o scoteau din salonul care îi fusese uter.

— Prea mare pentru un fetus, prea mică pentru un om, a răspuns unul dintre doctori.

Într-adevăr, nimeni nu şi-ar fi închipuit că în acel cearşaf era înfăşurat un trup de om.

Ploua cu găleata, aşa că în curte nu eram mai mult de douăzeci de oameni. Ceilalţi rămăseseră lângă ferestre şi se uitau printre gratii. Am aşezat trupul învelit în cearşaf în groapa săpată. Oamenii au început să arunce pământul noroios peste cearşaf cu lopeţile.

Când m-am întors acasă, după-amiaza târziu, le-am găsit pe surorile mele în jurul mesei. Rosa s-a uitat la mine cu ochii roşii de plâns şi a zis:

— A sunat Anna. Săptămâna trecută a murit Sigmund.

— A murit Klara. Azi noapte, am zis.

— L-au incinerat.

— Am îngropat-o azi în curtea spitalului. Au săpat o groapă superficială. Fără sicriu. Înfăşurată într-un cearşaf. Ploua.

Afară ploua. Stropii de ploaie se izbeau puternic în fereastră; zgomotul lor se lovea de cuvintele noastre.

M-am dus în camera mea. M-am întins în pat; m-am gândit la fratele meu. N-am încercat să-mi imaginez ultimele lui clipe de viaţă. N-am

încercat să mi-l închipui întins acolo aproape nemişcat, chinuindu-se să respire cu ultimele puteri, n-am vrut să ştiu nici ce i-a trecut prin minte în acele momente – dacă l-a torturat gândul la surorile lui care s-au dus de mai multe ori la el acasă rugându-l să găsească un mod de a le scoate din Viena, dacă a avut mustrări de conştiinţă că vor fi trimise în lagărele morţii. N-am încercat să-mi imaginez ultimele lui clipe de viaţă, îmi era destul să ştiu că e mort, că e liniştit, fără suferinţe trupeşti, fără chinuri sufleteşti, pentru că fără îndoială în lumea de dincolo sufletul îi era eliberat de toate neliniştile şi vinovăţiile. Numai pe lumea aceasta sufletul nu poate fi pe deplin împăcat cu el însuşi că toate sunt aşa cum trebuie, că a făcut tot ce trebuia făcut conform unui plan superior, însă de neînţeles.

M-am trezit transpirată toată; afară ploaia se oprise, iar întunericul se lăsa din norii negri şi grei. Îmi aminteam ce visasem; în visul meu Sigmund era mort.

— Sunt foarte singur, zicea. Chiar dacă „singur“ nu e cuvântul potrivit. Eşti singur doar în prezenţa altora. Uite, nu e nimeni prin preajmă. Nu e nimeni aici.

— Toţi sunt aici, i-am spus.

A clătinat din cap.

— Nu, nu e nimeni, a zis.

— Toţi sunt aici, am zis. Trebuie doar să te uiţi după ei.

— Mă uit, a zis. Însă nu e nimeni. Totul e gol. Uite, doar lumină, nimic în afară de lumină. Când lumina e singură, fără nimic altceva în jur, e goală, găunoasă, cea mai înfricoşătoare închisoare din care nu poţi scăpa, pentru că nu ai unde să scapi. Lumină moartă peste tot. Şi nimeni altcineva.

— Toţi sunt aici, i-am spus, numai că tu priveşti doar în tine, de aceea nu poţi să-i vezi.

— Nu, mi-a răspuns. Nu e nimeni nicăieri. Sau poate asta e moartea: să exişti veşnic, să rămâi conştient şi să fii absolut singur. Absolut singur. Ar fi fost mai simplu ca după moarte să dispari pur şi simplu, să nu mai exişti. Cândva aşa credeam despre moarte. Până şi viziunea celui mai cumplit infern e mai puţin înfiorătoare decât această izolare blestemată, decât această veghe eternă în neantul morţii.

— Nu, i-am spus. Suntem toţi aici. Întoarce-ţi doar privirea de la tine. Suntem aici cu toţii, şi cei vii, şi cei morţi.

— Măcar tu eşti aici, a zis.

— Sunt aici. Toţi suntem. Trebuie doar să ne vezi.

— E o pedeapsă, a zis, apoi îşi încleştă pumnii şi şi-i duse la cap. Sunt condamnat la acest neant înspăimântător, a adăugat, apoi şi-a lăsat capul în jos şi s-a lovit cu pumnii în frunte. Ştiu de ce am fost condamnat.

— Nu eşti condamnat, i-am spus.

— Îmi cunosc vina, a zis, privindu-şi pumnii. Iartă-mă.

— N-am de ce să te iert, i-am spus. N-ai greşit cu nimic. Ai uitat să faci un lucru bun; uităm cu toţii în viaţă să facem lucruri bune. Nu putem şti care dintre aceste uitări ar putea face rău cuiva.

— Iartă-mă, mi-a zis.

Înfăţişarea începu să i se schimbe încet-încet, pe măsură ce se întorcea în timp, cu mulţi ani în urmă. Se micşora din ce în ce mai mult, ajungând la o vârstă la care încă nu îl cunoscusem, cu ani înainte de a mă fi născut eu; se făcea tot mai mic, până a ajuns la stadiul de sugar. Un bebeluş în pielea goală, plângând. L-am luat în braţe, mi-am dezvelit sânul zbârcit şi i l-am vârât în gură. O senzaţie de beatitudine m-a învăluit când buzele lui mi-au atins sfârcul, iar fratele meu a început să sugă lapte din sânul meu ofilit. În timp ce mă trezeam, îmi dădeam seama că mă trezesc şi regretam că această beatitudine a alăptării nu putea să dureze.

După moartea fratelui nostru, Pauline, Maria, Rosa şi cu mine ne duceam uneori la casa în care trăise până să plece din Viena şi ne uitam la ferestrele apartamentului lui. Acolo locuia acum un individ în uniformă. Din când în când venea în vizită la noi câte o vecină sau vreo prietenă şi discuţia aluneca spre războiul iminent, „încă un mare război“, aşa vorbeau toţi, apoi războiul chiar a început. Tinerii erau mobilizaţi şi trimişi pe front, se făceau liste cu locuitorii din cartierul nostru, care erau urcaţi în trenuri şi trimişi din Viena pentru totdeauna. Se spunea că erau duşi la muncă forţată, însă noi ştiam că era vorba de lagărele morţii. Ştiam şi aşteptam să ne vină rândul. Într-o dimineaţă soldaţii au intrat în clădirile de pe strada noastră, împărţindu-ne liste cu instrucţiuni privind lucrurile pe care aveam voie să le luăm cu noi şi dându-ne ordin ca, la ora şase dimineaţa, în ziua de 22 iunie a acelui an, 1942, să fim la gara de la marginea cartierului.

În dimineaţa de dinaintea plecării am împachetat într-o valiză mică tot ce aveam nevoie până la sfârşitul vieţii. După-amiaza am petrecut-o plimbându-mă prin camere; treceam dintr-o încăpere într-alta: era felul meu de a-mi lua rămas-bun de la casă. În timpul ăsta surorile mele se uitau prin albume cu poze vechi, râzând de hainele cu care eram îmbrăcate acum o jumătate de secol, de oamenii serioşi, de trupurile care se îmbăţoşau în

momentul fotografierii, iar din când în când auzeam câte un oftat, cu siguranță când dădeau cu ochii de cineva care murise, probabil unul dintre copiii Rosei sau ai Mariei. Nici nu se întunecase când am obosit şi m-am oprit din hoinăritul prin apartament, însă surorile mele încă mai răsfoiau albumele. Maria şi Rosa îi povesteau Paulinei ce vedeau în fotografii, iar Pauline punea alte şi alte întrebări, trecându-şi degetele peste suprafața alb-negru.

Am dormit bine în noaptea aceea, iar dimineața, când m-am trezit, m-am întors spre dâra de sânge de pe peretele de lângă pat. Dâra decolorată, mai decolorată decât vremurile, o să rămână acolo şi după ce eu nu voi mai fi, şi o să dispară odată cu peretele, odată cu casa mea. Am sărutat dâra uscată de sânge cu buzele întredeschise ca atunci când îți dai ultima suflare, mai degrabă decât când te pregăteşti de un sărut. Apoi mi-am trezit surorile; am luat micul dejun, ne-am ridicat valizele şi am pornit. Când să ieşim, Pauline a zis:

— Să nu uităm fotografiile.

Rosa şi Maria s-au opus, însă eu mi-am deschis valiza şi am pus în ea două albume cu fotografii.

— O să ți se rupă încuietoarea şi o să se desfacă tot, a zis Maria şi a avut dreptate. De cum am ieşit în stradă, valiza s-a rupt şi toate lucrurile mele şi albumele de fotografii s-au împrăştiat pe jos. Am luat o singură fotografie, în care eram toată familia, surorile, frații şi părinții noştri, şi am pus-o la sânul drept, în sutien. Dintre lucrurile împrăştiate din valiză am scos singurul lucru care nu era al meu şi l-am pus la sânul stâng, în sutien.

— Ce e căciulița aia de copil? m-a certat Maria.

— Căciuliță de copil? a întrebat Pauline.

— Da, confirmă Maria, a scos dintre lucrurile ei o căciuliță de copil şi şi-a pus-o la inimă.

— La inimă? s-a mirat Pauline.

— În sutien, în partea stângă, a explicat Maria.

— Mai dă-ne din lucrurile tale să le punem în valizele noastre, mi-a sugerat Rosa. Valizele lor erau deja burduşite.

— E aproape ora când trebuie să fim la gară, am zis. Fotografia şi căciulița îmi ajung.

— Nu ştiu la ce-o să-ți ajute căciulița, a zis Maria. Laşi atâtea lucruri care o să-ți fie necesare.

— Ți-am zis deja: am luat tot ce-mi trebuie.

Am luat-o spre gară, iar străzile păreau pline de stafii: oriunde întorceai capul, vedeai mărturii ale vieții – o umbrelă pe o bancă, flori la balcoane, o minge colorată pe trotuar –, însă nici o prezență umană, ca şi cum nimeni n-ar fi locuit vreodată aici. Se auzeau totuşi semne de viață într-un colț al cartierului, iar noi mergeam către aceste zgomote. Am dat de o coloană lungă de oameni care se grăbeau atât cât le permiteau valizele pe care le cărau. După unii dintre ei alergau copii.

Mă uitam la oameni cât de tare se țineau de geamantane, unii le strângeau la piept, le îmbrățişau strâns ca şi cum toată viața lor ar fi fost îngrămădită înăuntru, iar acum sperau doar că, ținându-le strâns între piept şi brațe, o să-i ajute să supraviețuiască. Ştiam că merg la gară. Ne-am amestecat printre ei şi am mers mai departe, am mers alături de ei.

La gară nişte soldați ne verificau documentele, după care ne porunceau să ne urcăm în vagoanele de marfă care ne aşteptau.

Nu ştiu cât am călătorit. Când am coborât din tren, ne-au întâmpinat alți soldați care ne-au dus într-un orăşel fortificat. Ne-au dat pâine şi apă şi ne-au aliniat ca să ne verifice iar documentele, să ne înregistreze numele, anul naşterii, unde am locuit, ca să vadă unde să ne instaleze. Rosa, Maria, Pauline şi cu mine am ajuns într-un grup de vreo douăzeci de femei de aceeaşi vârstă ca noi, toate gârbovite, abia mişcându-ne, cu bastoane în mâini, cu priviri care încercau să distingă cât mai mult în jur, apoi am fost duse în nişte barăci din apropiere. Ne-au băgat într-una dintre ele, o hală lungă şi îngustă în care, pe două rânduri, de-a lungul pereților, erau aliniate vreo sută de paturi. În majoritatea dintre ele stăteau întinse femei în vârstă. Unele şi-au întors privirile către noi când am intrat, altele nu şi-au mutat ochii din tavan, din podea sau nici măcar n-au deschis ochii. Soldații ne-au spus să ne alegem câte un pat liber, după care au ieşit. Eu şi surorile mele am căutat patru paturi vecine libere. Am găsit doar trei, aşa că eu m-am instalat în patul liber cel mai apropiat. Fiecare dintre nou-venite ne-am despachetat lucrurile şi le-am băgat sub pat. Eu n-aveam ce să despachetez. Ne-am întins pe paturile din scânduri, acoperite cu pături vechi. Am simțit cum mă pişcă puricii. Din când în când pe podea fugea câte un şobolan. Încet-încet întunericul a învăluit încăperea. Felinarul de afară, aflat aproape de fereastra sub care se găsea patul meu, îmi permitea să văd la câțiva metri în jur. Restul camerei era cufundat în beznă. Am încercat să adorm, fără succes. Mă scărpinam unde mă pişcaseră puricii, ascultând oftaturile femeilor. Patul din stânga mea era gol. Cândva în noapte, uşa camerei

scârțâi în întuneric, după care am auzit zgomot de paşi. O femeie s-a întins în patul gol. După vârstă, locul ei nu era în baraca noastră. Să fi avut vreo cincizeci de ani. Mi-am întins gâtul şi am întrebat-o în şoaptă:

— Unde suntem?

A deschis ochii şi mi-a răspuns:

— La Terezín.

N-am mai întrebat nimic.

În dimineața următoare, când m-am trezit, patul din stânga era gol. Au venit soldați care ne-au dus în sala de mese, în altă parte a barăcii. Ne-am aşezat pe nişte bănci lungi şi înguste, de-a lungul unor mese ce se întindeau de la un perete la celălalt. Am mâncat pâine cu puțin unt şi ceai, după care am ieşit din baracă. Soarele de vară nu putea să ne încălzească oasele, tremuram şi ne frecam mâinile, trupurile, coapsele. Când am intrat iarăşi în sala de mese să mâncăm de prânz, a apărut femeia care dormise în patul vecin. S-a aşezat lângă mine.

— Meniul e mereu acelaşi, zâmbi. Pâine cu puțin unt şi ceai la micul dejun. Pâine şi supă de linte la prânz. Iar la cină pâine şi supă de linte din nou.

Am dat din cap. Ascultam ce spuneau femeile din jur. Îşi povesteau viețile – vorbeau despre soți, despre copii, despre nepoți. Bătrâna care şedea în fața noastră şi care se numea Johanna Broch, cum aveam să aflu mai târziu, povestea despre fiul ei, Hermann. Bătrâna de lângă ea, Mia Krauss, cu care călătoriserăm de la Viena, povestea despre nepoții ei. Femeia de lângă mine a băgat de seamă că ascultam discuțiile celorlalte, deşi mă străduiam să nu trag cu urechea.

— Ăsta e felul lor de a se apăra de ce e aici. Povestesc despre alte vremuri şi alte locuri, a zis. După care m-a întrebat: Toată familia ta e aici?

— Sunt aici cu surorile mele, i-am răspuns, aruncând o privire în dreapta, unde stăteau Pauline, Maria şi Rosa. Dar tu? am întrebat-o.

Mi-a spus că e din Praga. Avea fete, era divorțată. Mi-a spus că e fericită pentru fiicele ei care, datorită originii tatălui lor, sunt în siguranță la Praga. Eu i-am povestit de sora mea, Anna, care a plecat în America imediat după ce s-a căsătorit; i-am mai povestit de frații mei, Sigmund şi Alexander.

— Noi suntem trei surori, mi-a spus, Elli, Valli şi cu mine. Toate suntem aici. Am avut şi un frate, Franz. Apoi a tăcut din nou. Îmi mâncam încet supa de linte. Şi-a lăsat lingura în castronul gol.

— Mereu mănânc repede, mi-a zis. N-am ce face. Ajut la treburi în barăcile copiilor aduşi din orfelinatele din Praga şi Viena. Mă duc acum la ei. S-a ridicat. Şi-a pus mâna pe umărul meu şi a zis: Mă numesc Ottla. Ottla Kafka.

— Pe mine mă cheamă Adolfine, i-am răspuns.

M-a strâns de umăr, a zâmbit, apoi mi-a dat drumul, s-a întors şi a ieşit din încăpere. Seara ne-am întâlnit din nou în sala de mese. Mestecam încet lintea. Ottla m-a întrebat:

— Te-ai obişnuit aici?

N-am ştiut ce să-i răspund. Ca să se obişnuiască „aici“, i-am spus, cineva ar trebui să ştie ce e acel „aici“, iar eu nu ştiam.

— E un lagăr, ştii asta, mi-a zis Ottla. Până astă-iarnă era doar un orăşel, după care i-au mutat pe localnici ca să ne aducă pe noi. Cei mai tineri de şaizeci de ani muncesc douăsprezece ore pe zi. Construiesc barăci pentru cei care urmează să fie aduşi aici sau lucrează grădina ca să avem ce mânca. După cele douăsprezece ore de muncă, dacă nu sunt încă morţi de oboseală, pot să-şi vadă de ocupațiile lor anterioare. Avem muzicieni şi pictori, actori şi balerini, scriitori şi sculptori. Ziua amestecă mortar, cară nisip, taie scânduri sau sapă pe câmp. Iar seara pregătesc concerte sau spectacole de balet. Sau compun, pictează, scriu. Ar trebui să vii la un concert sau la un spectacol.

I-am răspuns:

— De mult n-am mai fost la un concert sau la un spectacol.

Am rupt o bucată de pâine, am băgat-o în gură şi am început s-o mestec.

— Aici cel mai bine e să faci ceva, a zis. Noaptea stau în baraca femeilor în vârstă ca să le supraveghez dacă li se face rău, iar ziua ajut în baraca copiilor. Împreună cu alte femei îi învățăm să scrie şi să citească, pe cei mai mari îi ajutăm la matematică, geografie şi istorie. Împreună cu copiii ne ocupăm de curățenia barăcii şi facem de mâncare. Aici cel mai bine e să ai o ocupație.

A doua zi Ottla m-a dus la una din barăcile unde locuiau copiii. Înăuntru, zeci de copii erau împărțiți pe grupe, la fiecare grupă o femeie explicând câte ceva. Ottla şi-a dat seama că oricât mă străduiam să aud ce le spuneau femeile copiilor, cuvintele nu ajungeau până la mine.

— Hai să ieşim, mi-a zis.

Ne-am aşezat pe una dintre băncile de lângă o altă baracă.

— Aici le pun pe femeile care sunt gravide în ultimele săptămâni. Stau în baraca asta câteva zile după ce nasc, apoi sunt duse înapoi în barăcile în care au locuit inițial şi se apucă imediat de muncă. E şi o baracă în care câteva femei au grijă de nou-născuți.

Şi-a adus mâna la buzunar; mi-a trecut prin minte că o să scoată de acolo vreun desen cu vreo femeie pe marginea vreunui abis. A scos două fotografii.

— Astea sunt fiicele mele, iar aici surorile mele, fratele meu şi cu mine.

Şi-a trecut degetele peste fotografii.

— Asta e tot ce mi-a rămas din viața mea anterioară.

Şi-a pus fotografiile la loc, în buzunar.

— Fratele meu e mort de-atâta timp, încât mi-e greu să-mi amintesc chipul lui.

Şi-a atins buzunarul de la rochie.

— Nu-mi amintesc decât una dintre povestirile lui, „Nefericirea celibatarului“. Poate nu mi-o amintesc chiar exact, însă o repet din când în când. Se uită la buzunar şi începu să povestească: „Pare o situație atât de groaznică să rămâi holtei, bătrân şi străduindu-te din greu să-ți păstrezi demnitatea, să te rogi să fii primit când vrei să petreci o seară printre oameni, să fii bolnav, să stai să priveşti săptămâni întregi camera ta pustie, să trebuiască întotdeauna să-ți iei rămas-bun în fața casei, să nu urci niciodată scările alături de soția ta, să ai în camera ta numai uşi care dau în apartamentul altora, să-ți cari acasă mâncarea de seară împachetată în mână, să trebuiască să admiri copiii străini şi nici să nu ți se permită să repeți: «eu n-am copii», să te potriveşti în înfățişare şi în comportare cu unul sau altul din holteii pe care ți-i mai aminteşti din tinerețe. Aşa are să fie, numai că, de fapt, astăzi şi mai târziu, tu rămâi aici cu trupul şi cu mintea ta adevărată, deci şi cu fruntea asta, peste care să te pocneşti mereu cu palma“[4].

S-a întors apoi către mine şi a zis:

— Of, cum toate cuvintele astea sunt tot ce a mai rămas din el! Unde sunt toate clipele alea, toate zilele şi toți anii şi tot ce-a fost în ei? De parcă nici n-ar mai fi fost...

Din baracă au ieşit nişte femei şi s-au aşezat pe o bancă de lângă a noastră. Îşi țineau mâinile peste burtă, ca şi cum ar fi vrut să-şi protejeze fructul dinăuntru. Am făcut cunoştință, se numeau Lina şi Eva. Am început

să stăm de vorbă, însă Ottla a spus că e vremea să facem baie şi ne-am dus către baraca noastră.

După o jumătate de oră, în încăperea care ne servea drept dormitor a apărut un grup de tineri care ne-au adus câteva albii mari şi goale şi nişte căldări cu apă. Au aşezat albiile în culoarul dintre cele două rânduri de paturi, iar căldările le-au pus lângă albii. Apoi care au plecat. Ottla a zis:

— Acum grăbeşte-te, cât mai e apă.

Le-am văzut pe toate femeile alea în vârstă dezbrăcându-se cât puteau de repede. Ne-am dezbrăcat şi am rămas în pielea goală, cu sânii şi burţile noastre lăsate, cu venele vineţii care ne brăzdau picioarele, cu braţe strâmbe, cu respiraţiile urât mirositoare, amestecate cu miasmele acre ale trupurilor. O femeie a spus ceva, însă cuvintele s-au pierdut în tămbălăul pe care îl făceam încercând să ajungem mai degrabă la albie, să luăm apă din căldare cu cana, să ne stropim cu apă, să ne frecăm cât mai bine ca să dăm jos toată mizeria. N-a durat mai mult de câteva minute, cât a fost apă, atâta cât să ne clătim un pic jegul, nu să-l spălăm de tot. Ne-am uscat cu pături şi cearşafuri, apoi ne-am îmbrăcat.

Ottla a zis:

— Bucură-te că ai ajuns aici vara, încet-încet o să te obişnuieşti şi cu băile astea. Când am ajuns eu aici, totul era îngheţat afară.

Tinerii care aduseseră albiile şi căldările veniseră acum să le scoată afară. Mi-am dat seama atunci că Pauline rămăsese în pat. M-am aşezat lângă ea. M-a recunoscut după respiraţie şi mi-a spus:

— Eu n-am apucat să mă spăl.

Ottla ieşise din baracă, s-a întors când majoritatea femeilor dormeau. Când s-a întins în pat, am întrebat-o încet:

— Cât o să stăm aici?

— Cu cât mai mult, cu atât mai bine, a zis ea. Ăsta nu e lagăr adevărat, e doar unul de tranzit, un lagăr secundar. Din când în când pleacă de aici trenuri cu mii de oameni către alte lagăre. Acolo e altfel. Munca e mult mai dură, te omoară. Aşa spun cei ce ştiu mai multe despre lagărele alea. Spun că uneori îi duc pe oameni într-o încăpere unde li se zice că vor face duş. Şi chiar sunt duşuri acolo, însă doar de formă. Şi apoi se împrăştie gaze otrăvitoare până când oamenii se sufocă. Se mai spun şi alte lucruri cumplite, dar mai bine nu-ţi mai zic... De-aia, cu cât stăm mai mult aici, cu atât mai bine. Până se potolesc toate. După care mergem acasă, a mai adăugat şi a închis ochii. Aşa, cu ochii închişi, a zis: Să nu mai spui

nimănui ce ți-am povestit. Suferă destul de mult şi aici, nu e nevoie să ştie de celelalte lagăre. Nici ție n-ar fi trebuit să-ți spun. Tăcu o vreme, după care mi-a zis: Noapte bună.

Şi se întoarse pe partea cealaltă.

— Noapte bună.

Am încercat să adorm, însă m-am tot foit în pat, gândindu-mă la ce îmi povestise Ottla.

A doua zi, după micul dejun, m-am dus la baraca femeilor gravide. Pe una dintre bănci stăteau cele două femei pe care le întâlnisem cu o zi în urmă, Lina şi Eva, şi încă două femei. M-am aşezat şi eu pe o bancă, departe de ele, însă după o vreme, după ce Lina şi celelalte s-au întors în baracă, Eva a venit să mă întrebe dacă poate să se aşeze lângă mine. Am intrat în vorbă, ne-am întrebat una pe alta de unde veneam. Mi-a spus că se născuse la Praga, tatăl ei fusese negustor, iar mama ei muncise la biroul pentru protecția muncitorilor. S-a îndrăgostit de un fost coleg imediat după terminarea liceului şi s-au căsătorit câțiva ani mai târziu. Era gravidă când ea şi soțul ei au primit înştiințarea că vor fi deportați.

— Uneori cele mai frumoase lucruri se întâmplă în cele mai grele vremuri, a zis şi şi-a privit burta. Ne-au adus aici cu primul grup, astă-iarnă. Mi-au dat o muncă uşoară, în bucătărie. N-am probleme cu munca grea, ca alții, şi niciodată nu mi-a fost foame. Măcar ziua am stat la căldură, lângă sobă. În afară de bucătării, lângă sobele de gătit, nu e căldură nicăieri. Seara îmi era teamă să nu îngheț, să nu înghețe copilul în mine. Bărbată-miu mi-a dat pătura lui, însă nu-mi ajungea ca să mă încălzesc. Noaptea îmi prindeam burta în mâini ca să-mi încălzesc copilul. Apoi a venit primăvara. Măsuram timpul nu în zile şi luni, ci după săptămânile de sarcină. Au trecut treizeci şi nouă de săptămâni. Mai am doar câteva zile, şi îşi puse mâinile pe burtă. Dar cu câteva zile în urmă, bărbată-miu şi câteva sute de oameni au fost transportați la un alt lagăr, a mai zis şi şi-a trecut mâna peste un obraz, apoi peste celălalt. Înainte să plece, li s-a spus că acolo o să le fie mai bine.

— Sigur o să le fie mai bine, am încurajat-o eu.

Când m-am întors la baraca noastră, m-am dus direct în sala de mese, la prânz. N-am dat de Ottla. Mi-am mâncat în grabă supa de linte şi am plecat în dormitor. Ottla era acolo, singură. Stătea pe marginea patului şi îşi aranja valiza. Pusese o parte din haine pe patul meu. Mi-a zis:

— De astea nu o să mai am nevoie, ştiu că tu ai venit fără nimic.

I-am mulțumit şi am întrebat-o:

— Pleci?

— Plec, a zis. Trimit un vagon cu o sută de copii la un alt lagăr. Soldații caută pe cineva să-i însoțească. M-am oferit eu.

Mi-a luat mâna între mâinile ei.

— Le-am spus copiilor că-i duc în excursie.

M-a îmbrățișat, şi-a luat valiza şi a ieşit. Mi-am amintit ce-mi povestise despre execuțiile din alte lagăre. Mi-am închipuit-o călătorind cu copiii într-un tren de marfă, cum stau înghesuiți în întuneric şi ea le vorbeşte de excursia care îi aşteaptă, le promite că o să vadă marea, că o să se joace în nisip, că o să înoate. „Eu nu ştiu să înot“, îi spune un copil. „O să înveți“, îl încurajează Ottla. Văd cum îi descarcă din vagon odată ajunşi în lagăr, cum îi conduc într-o încăpere unde le cer să se dezbrace. O ascult pe Ottla cum le spune copiilor că trebuie mai întâi să facă un duş şi îi sfătuieşte să aibă grijă unde îşi lasă hainele, pentru că după duş vor trebui să se îmbrace degrabă ca să ajungă cât mai repede la plajă. Îmi închipui cum se ruşinează de goliciunea ei în fața copiilor, deşi omul se ruşinează cel mai puțin când se ştie la câțiva paşi de moarte. Şi au făcut acei câțiva paşi, au intrat în încăperea cu duşuri. S-au uitat la duşuri şi ea, şi copiii. Râdeau, în sfârşit puteau să se spele cu apă caldă, cu destulă apă. Mulți ridică mâinile, în aşteptarea jetului. Însă în loc de apă, de undeva țâşneşte gaz otrăvitor. Ottla priveşte fețele copiilor, vede cum sunt cuprinse de convulsii, vede cum li se înverzesc chipurile, vede guri avide de aer, îi vede prăbuşindu-se pe jos, unii peste alții, îşi simte propria slăbiciune, propria respirație gâfâitoare, îşi blestemă trupul atât de rezistent, care moare ultimul privind moartea celorlalți, însă cade şi ea în cele din urmă, cade peste trupurile copiilor, vede cum îşi dau ochii peste cap, cum le dă sângele pe gură, simte cum i se rupe ceva în piept, îşi dă ochii peste cap, apoi printre buze i se scurge ultima suflare.

Am rămas în baracă toată după-amiaza. Am stat pe pat şi m-am uitat la patul gol al Ottlei, am mutat dintr-o mână într-alta lucrurile pe care mi le lăsase: câteva desuuri, o rochie, o fustă, două cămăşi, ciorapi...

La câteva zile a născut Eva. Cât a durat naşterea, am stat pe banca de lângă baracă, iar după ce au spălat fetița, m-au lăsat înăuntru. Mi-au dat-o să-i țin în brațe trupul mic – am ținut-o în brațe pe fetița Evei, m-am bucurat. M-am uitat când la micuță, când la mama ei, care zăcea extenuată în pat.

— Iar acum nici nu ştiu ce nume să-i dau, a zis Eva. Nu ne-am gândit niciodată, eu şi soţul meu, cum o s-o cheme, nu voiam decât să se nască vie şi sănătoasă. Când o să mai apuc să-i spun..., a zis, şi a podidit-o plânsul. Când s-a potolit, m-a întrebat pe mine ce nume să-i pună.

— Amalia, am zis.

— Amalia, a repetat Eva.

În fiecare zi mergeam în baraca femeilor gravide şi a lăuzelor. Stăteam pe pat lângă Eva şi mă uitam la viaţa cea nouă. Viaţa cea nouă respira, privea, clipea, plângea, dormea, sugea. O ascultam pe Eva povestindu-mi cât de mult spera să-şi reîntâlnească soţul.

Într-o dimineaţă i-am spus Evei că toate bătrânele din baraca noastră urmau să fie mutate în alt lagăr.

— Promite-mi, mi-a zis, promite-mi că o să-l cauţi acolo pe soţul meu. Pavel Popper. Te rog, ţine minte numele ăsta. Pavel Popper.

— Pavel Popper, am repetat.

— Promite-mi că o să-l cauţi acolo, în lagărul ăla. Şi, dacă-l găseşti, să-i spui că a devenit tată. Să-i spui că pe fiica lui o cheamă Amalia. Să-i spui că şi ea, şi eu suntem bine. Şi că într-o zi o să fim din nou împreună. Promite-mi.

— Îţi promit, i-am răspuns.

Apoi a trebuit să plec. M-am ridicat, am sărutat-o pe Eva pe frunte, am sărutat-o pe Amalia pe creştet şi, înainte să plec, mi-am dus mâna la piept, între sutien şi sânul stâng.

— Nu ţi-am dat nimic pentru fetiţă. N-am avut ce. Însă acum mi-am amintit..., i-am spus şi am scos o căciuliţă de copil tricotată. Căciuliţa asta am cumpărat-o demult. E mai bătrână decât tine, am zâmbit. A zâmbit şi Eva. Uită-te la ea, e pe jumătate deşirată. Nu ştiu de ce am luat-o cu mine, dar uite că acum ştiu. Poate că la iarnă Amalia va avea nevoie de ea.

Eva mi-a luat mâna cu care îi dădusem căciuliţa şi mi-a sărutat-o.

M-am uitat la urmele invizibile ale buzelor Evei şi am pornit încet către uşa care dădea în curte. Când am ajuns la uşă, m-am întors şi am văzut-o pe Eva alăptând-o pe Amalia. Le-am privit cu spaimă şi speranţă. M-am uitat la Eva şi Amalia ca şi când aş fi privit înapoi în timp la lungul şir de mame şi fiice, nu doar mame şi fiice de acelaşi sânge cu al lor, ci toate mamele şi fiicele, de la începutul omenirii până în acea clipă. M-am întors şi am ieşit.

După-amiaza aceea am petrecut-o în pat. Din când în când ridicam cearşaful la câteva palme deasupra capului şi mă uitam prin bolta albă.

A doua zi ne-au îndesat în trenul de marfă şi călătoria noastră a început. În vagonul întunecos, cu care fuseseră transportate vite şi care mirosea a animale, stăteam pe jos, înghesuindu-ne unele într-altele. Lângă mine erau Pauline, Rosa şi Maria. Călătoria a fost lungă. Era noapte când ne-au coborât din vagoane. Apoi ne-au încărcat în camioane, iar după câteva minute ne-au dat jos, în faţa unei clădiri cufundate în beznă. O femeie în uniformă ne-a spus că înainte de a ne instala trebuie să facem un duş. Ne-a spus că înainte să intrăm la duş să ne dezbrăcăm, iar fiecare să ţină minte unde îşi lasă hainele. Ne-am dezbrăcat încet. Când mi-am scos sutienul, din el a căzut o fotografie îngălbenită în care eram noi, surorile Freud, fraţii şi părinţii noştri. Ni s-a ordonat să ne îndreptăm către uşă. Am intrat într-o încăpere întunecoasă. Uşa s-a închis în urma noastră. Aproape imediat am auzit un fâsâit. Am simţit un miros greu. Degetele cuiva mi le strângeau pe ale mele. Ştiam că era Pauline. Ştiam că în acel moment pe chipul ei pâlpâia zâmbetul pe care unii orbi îl au mereu, chiar şi atunci când se schimonosesc în faţa ororii şi a spaimei de moarte. Unele dintre bătrâne zbierau, altele se rugau. Moartea se apropia de mine, moartea era dinaintea mea, iar eu am închis ochii în faţa morţii mele.

1. Thomas Mann, „Fratele Hitler“, traducere de Catrinel Pleşu, în *Lettre Internationale*, ediţia în limba română, nr. 10, 1994, pp. 55-57.
2. Sigmund Freud, *Moise şi religia monoteistă. Trei eseuri*, în *Opere esenţiale*, vol. 9, traducere de Daniela Ştefănescu, Editura TREI, Bucureşti, 2010. Toate citatele care urmează corespund acestei ediţii.
3. Pentru traducere citatelor s-a folosit Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 2008.
4. În Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 1, *Proză scurtă*, traducere şi note de Mircea Ivănescu, Editura Univers, Bucureşti, 1996.

O bătrână închide ochii în faţa morţii şi, dinaintea ei, în locul umbrei spaimei, îi apar trei amintiri: momentul când multe lucruri de pe lume n-aveau încă nume, iar un băieţel i-a întins un obiect ascuţit şi i-a zis: „cuţit“; momentul când încă mai credea în basme, iar un glas i-a şoptit despre pasărea care şi-a spintecat pieptul cu propriul cioc şi şi-a smuls inima; momentul când comunicarea se făcea mai mult prin gesturi decât prin vorbe, iar o mână s-a întins spre chipul ei, mângâindu-i obrazul cu un măr. Băieţelul din amintirile cu mărul, care i-a şoptit poveşti, care i-a dat cuţitul, e fratele său, Sigmund. Iar bătrâna care-şi aminteşte sunt eu, Adolfine Freud.

De multe ori am încercat să mă întorc cu gândul încă şi mai devreme în timp, să-mi amintesc cum stăteam în leagăn, iar peste mine se apleca o femeie care mă lua în braţe, îşi descoperea un sân, mă ridica spre el şi îmi dădea să sug. Am încercat să-mi amintesc mirosul şi căldura trupului acelei femei, atingerea gurii mele de sfârcul ei, felul în care sugeam laptele cu limba, buzele şi fălcile, gustul laptelui pe care-l înghiţeam gâlgâind. Femeia care mă alăptează în amintirile mele pierdute se numeşte Amalia. S-a născut la periferia Imperiului Austro-Ungar, în satul Brodi, în 1835. Înainte să înveţe să citească, tatăl ei, mama ei, ea şi fraţii ei s-au mutat în capitala imperiului, celebră pentru noile clădiri monumentale şi uşoara preţiozitate a valsului, însă în faţa lor s-a deschis un oraş diferit: Viena imigranţilor, Viena străzilor pline de gheaţă şi noroi prin care alergau ucenici desculţi, Viena celor fără adăpost pe care fluturau zdrenţe, Viena mâinilor întinse ale cerşetorilor. În acest oraş, tatăl Amaliei, Jakob Nathansohn, a deschis un mic magazin de stofe pe Ferdinandstrasse. Într-o după-amiază de vară, când Amalia avea douăzeci de ani, tatăl ei a chemat-o în magazin şi a prezentat-o unui bărbat înalt, cu barbă, care stătea lângă rafturile pline de stofe. S-a întors apoi către ea şi i-a spus:

— Bărbatul ăsta o să fie soţul tău.

Străinul care stătea lângă Amalia se numea Jacob Freud. Era văduv, cu un an mai în vârstă decât tatăl ei şi de două ori mai bătrân decât ea. Locuia în oraşul Freiberg, din Moravia, făcea negoţ de stofe, iar o dată pe lună

venea la Viena să-i vândă lână lui Jakob Nathansohn. În luna aceea, când tocmai devenise bunic, Jacob Freud a cerut-o pe fiica lui Jakob Nathansohn de soție înainte chiar de a o cunoaşte. Amalia s-a supus dorinței tatălui ei, iar la câteva săptămâni s-a dus să locuiască cu Jacob Freud, la Freiberg. Locuința lui era doar o cameră deasupra fierăriei, pe cea mai lungă stradă din oraş. Acolo, pe Schlossergasse, la numărul 117, s-a născut fiul lor Sigmund, pe 6 mai 1856, în anul următor s-a născut Julius, care a murit la numai opt luni, iar după încă un an s-a născut Anna. Negoțul cu lână mergea din ce în ce mai prost la Freiberg, iar când Jakob Nathansohn a aflat că Jacob Freud era nevoit să se împrumute ca să-şi hrănească familia, i-a propus ginerelui său să se asocieze. Într-o dimineață de martie, Jacob şi Amalia Freud, împreună cu copiii lor, au ajuns la Viena, unde s-au instalat într-un apartament care mirosea a mucegai, a praf şi a aer stătut, pe Pfeifferstrasse. S-au mutat apoi dintr-un apartament într-altul, de pe o stradă pe alta – de pe Weissgerberstrasse pe Pillersdorfgasse, de pe Pillersdorfgasse pe Pfeiffergasse, de pe Pfeiffergasse pe Glockengasse, de pe Glockengasse pe Pazmanitengasse, mereu în Leopoldstadt, cartierul evreiesc al oraşului, unde fiecare casă mirosea a mucegai şi a trupurile şi lucrurile celor ce locuiseră acolo înaintea lor, iar mirosul acela le amintea că se găsesc între acei pereți doar pentru o vreme. Însă Amalia şi Jacob Freud încercau să înlăture aceste miasme cu ierburi uscate pentru ceai, cu piper, tutun, chimen, vanilie, scorțişoară şi rozmarin, şi printre acele mirosuri a fost concepută şi a venit pe lume Rosa, în 1860, Maria, la un an după Rosa, eu, la un an după Maria, Pauline, la doi ani după mine, şi Alexander, la doi ani după Pauline.

Mă îmbolnăveam des în copilărie, iar cele mai multe amintiri din acea vreme sunt ceea ce vedeam de la nivelul patului; îmi amintesc durerile de stomac de la care vomitam, amigdalele umflate din cauza cărora până şi saliva o înghițeam cu mare chin, durerile în piept care nu mă lăsau să respir, mâinile şi picioarele care îmi tremurau, țiuitul din urechi, febra care mă ținea într-o stare de semitrezie. În fața ochilor aveam mereu un fel de ceață alburie prin care cel mai limpede îmi apăreau doar mama şi fratele Sigmund: îmi amintesc cum mama îmi punea comprese reci pe frunte, cum mă dezbrăca de hainele ude de transpirație şi mă îmbrăca cu haine de lână, mi-l amintesc pe fratele meu care venea lângă pat să-mi dea fie o linguriță de miere, fie un măr, şi care mă mângâia mai întâi, înainte de a mi le da. Eu îmi întorceam capul într-o parte, spunându-i că nu pot să muşc, iar el mă

întreba dacă vreau să-mi dea el o bucată, eu îi răspundeam că nu pot să mestec, el mă întreba dacă vreau să mestece el pentru mine. Dădeam din cap, iar el lua o muşcătură, o mesteca, după care se apleca deasupra mea şi îmi trecea bucata mestecată în gură, aşa cum îşi hrănesc păsările puii. În timp ce eu înghiţeam încet bucata deja mestecată, el îmi povestea despre două păsări ale iubirii, era o poveste care nu fusese scrisă niciodată, o poveste pe care fratele meu o inventase pentru mine sau am inventat-o eu mult mai târziu, încercând să-mi amintesc copilăria. Înghiţitură după înghiţitură, fratele meu îmi mesteca tot mărul şi, pe măsură ce înghiţeam, el îmi povestea cum, într-o dimineaţă, una dintre păsări a zburat şi nu s-a mai întors niciodată, iar cealaltă, de necaz, şi-a sfâşiat pieptul cu ciocul şi şi-a smuls inima. Când din măr nu mai rămânea decât cotorul, fratele meu îşi lipea buzele de fruntea mea ca să vadă dacă mai am febră. Poate că din cauza bolilor mele fratele meu se purta mai delicat cu mine decât cu surorile mele, iar înainte de culcare mereu mă săruta pe frunte, în secret, fiindcă mama râdea la fiecare din gesturile lui de tandreţe.

Mulţi ani mai târziu, mama mi-a povestit că, în zilele când eram bolnavă, mă ducea la mama ei, care de ani de zile nu se mai putea mişca, iar mama se ducea la ea în fiecare zi ca să o schimbe. O vedeam cum o spăla cu cârpe ude, cum o ştergea apoi cu cârpe uscate, cum la sfârşit o îmbrăca cu haine curate. În ultimele luni de viaţă, bunicii mele îi mai rămăseseră doar două cuvinte – „mama“ şi „fetiţa“. Fetiţa, aşa îi spunea mamei când era mică. Când dădea cu ochii de mine, îşi vedea propria fată în urmă cu mulţi ani – mă prindea de mână şi nu mai voia să-mi dea drumul, în timp ce eu o priveam speriată, iar ea repeta: „Fetiţa... fetiţa... fetiţa...“. Mâna cealaltă o întindea către capul meu, iar eu mă smuceam.

— Las-o să te mângâie, zicea mama. Crede că sunt eu, crede că eşti fata ei.

Eu deveneam agitată, începeam să plâng, iar bunica începea să plângă la rândul ei, tulburată, pentru că o vedea plângând pe fata pe care o credea a ei şi îşi întorcea privirea la perete. Când era în delir, iar mama o schimba şi o spăla, la un moment dat deschidea ochii, îi strângea mâna în mâna ei, ca un copil care nu şi-a mai văzut mama de multă vreme, şi repeta cuvântul „mama“ până când i se stingea vocea, apoi rostea cuvântul pe muteşte, mişcându-şi doar buzele. Bunica mea a murit într-o astfel de şoaptă. Eram acolo, dar nu-mi amintesc moartea ei; din copilărie am rămas cu nişte iluzii,

cu nişte temeri, cu nişte vise, cu nişte întâmplări pe care mi le dorisem sau de care mi-a fost teamă, mai mult decât cu fapte reale.

Îmi amintesc că uneori îmi închipuiam că mama, fratele meu şi cu mine rămâneam singuri acasă, iar casa noastră se desprindea de lume, începea să plutească în spațiu, departe de orice; era felul meu copilăresc de a vedea existența uriaşă cu o oarecare beatitudine delicată, similară celei din Grădina Edenului înaintea păcatului originar. Teama cea mai mare a copilăriei mele a fost să nu-mi pierd mama şi fratele. Gândul mă bântuia când eram trează şi mă urmărea în vise când dormeam: ei mergeau undeva, iar eu nu puteam să-mi mişc picioarele, se îndepărtau şi nu-i mai vedeam, îşi luau zborul şi reveneau, în timp ce eu mă scufundam în pământ. Acestea erau visele copilăriei mele, iar când, după mulți ani, am citit într-o carte a fratelui meu că visele sunt împlinirea dorințelor, m-am gândit că unele vise sunt împlinirea spaimei.

La sfârşitul primei copilării m-am vindecat de toate bolile, însă în locul lor a apărut o teamă necunoscută. Bolile creaseră un strat protector între mine şi ceea ce mă înconjura, iar acum în fața mea se deschidea o întreagă lume; când ieşeam din casă, îmi era teamă de lumea aceea necunoscută, de oamenii necunoscuți. Îmi era teamă până şi să ies în curtea din spatele casei, unde surorile mele se jucau cu copiii din vecini, aşa că rămâneam la fereastră. Voiam ca lumea mea să se termine acolo unde se termina casa, iar în această lume să nu apară niciodată vreun chip necunoscut. Când mă trezeam, şi mă trezeam întotdeauna înaintea surorilor mele, mă duceam la bucătărie. Ştiam că mama e acolo – făcea focul, cosea sau gătea, în timp ce tata era deja la magazin. Mă aşezam lângă ea, iar ea îmi dădea un cartof fiert sau o bucată de pâine cu unt şi, cât mai trebăluia ea, până mai mâncam eu, îl aşteptam pe fratele meu să vină în bucătărie – ştiam că e deja treaz şi că se mai uita o dată pe lecțiile din ziua precedentă. De cum pleca Sigmund la şcoală, surorile mele ieşeau în curtea din spatele casei, iar eu mă învârteam tot pe lângă mama, o priveam cum robotea, îi priveam mâinile şi chipul în timp ce spăla, în timp ce mătura, în timp ce călca, croşeta sau gătea. Uneori, când mergea la cumpărături, intram în camera lui Sigmund. În toate casele în care am locuit avusese propria lui cameră – de obicei o încăpere mică, modificată, care servise de cămară locatarilor anteriori. Intram în camera lui cu o fereastră mică ce părea mai degrabă o crăpătură în perete şi mă opream lângă pat. Stăteam nemişcată, îmi plimbam doar privirea peste tot – pe pereți, pe podea, pe rafturile pe care se înşirau cărțile

şi hainele fratelui meu. Aveam grijă să nu stau prea mult ca nu cumva să se întoarcă mama înainte să apuc să ies din cămăruță. Când era însărcinată, s-a întâlnit cu o femeie în vârstă care prezisese că va fi, aşa cum repeta ea des, un „mare om“. Însă din felul în care i se adresa, el rămăsese mereu mic: îi zicea „dragul meu Siggie mic“, întotdeauna „mic“, întotdeauna „al meu“. Acel „al meu“ îl pronunța nu doar din posesivitate, ca să subînțeleagă o totală apartenență a „dragului Siggie mic“ față de ea, ci şi ca o oarecare amenințare la adresa celor ce s-ar fi gândit să-i ia fiul.

În zilele în care mama făcea lungi vizite fraților ei sau când stătea toată ziua cu tata la magazin, intram în cămăruța fratelui meu, mă aşezam într-un colț şi urmăream cum ochii i se plimbau pe paginile cărților, cum buzele i se mişcau în tăcere rostind cuvintele pe care le citea. Sau cum un băiețel de opt ani citea Shakespeare în engleză, sau cum în liceu (la care se înscrisese cu un an mai devreme decât ceilalți, după ce trecuse examenul de admitere la nouă ani) studia latina, greaca veche şi franceza, iar mai târziu, cum învăța de unul singur, aşa cum făcuse deja cu engleza mai devreme italiana şi spaniola. Când avea vreme, îl rugam să-mi citească cu glas tare în vreo limbă necunoscută mie sau să-mi povestească despre ce era vorba în ceea ce citea şi care era atât de neînțeles pentru mine.

Tata se întorcea de la magazin după lăsarea întunericului, iar în puținul timp care îi mai rămânea pentru noi părea absent. Schimba câteva vorbe cu mama, întreba dacă toate sunt în regulă cu noi, copiii, cu casa, după care lua Talmudul şi, aşezându-se cât mai departe de noi, citea în linişte în ebraică, limbă pe care o considera sfântă şi pe care nici unul dintre noi, copiii, n-am învățat-o. Părinții noştri, odată ajunşi la Viena, deciseseră, asemenea multor altor evrei din oraş, să transmită copiilor evreitatea doar prin sânge, nu şi prin religie; sperau că asimilarea tacită şi conservarea originii noastre numai prin trăsături invizibile – prin sânge – ne va face egali celorlalți cetățeni, însă ei înşişi îşi păstrau religia lor pe tăcute, aşa cum citea tata cuvintele din Talmud.

Noi, cele cinci surori, am dormit mereu în aceeaşi cameră. Seara rămâneam treze multă vreme după ora culcării. Stăteam întinse în pat în cămăşile noastre de noapte din bumbac, Anna singură în patul de la perete dinspre camera părinților, Rosa şi Maria în patul de la fereastră, eu şi Pauline în patul de lângă uşă. Anna şi Rosa povesteau întâmplări de la şcoală sau cum îşi făcuseră o nouă prietenă prin vecini. Vorbeau în şoaptă ca să nu le audă părinții de dincolo de perete, iar Pauline, Maria şi cu mine

le ascultam cu atenție. De când ne duceam la culcare şi până adormeam, stăteam cu ochii ațintiți la peretele învăluit în beznă care se înălța la doar o palmă de ochii mei. Uneori, când mă trezeam în mijlocul nopții, auzeam cum una dintre surorile mele râdea în somn, plângea sau spunea ceva de neînțeles.

Într-o noapte, Anna a povestit cum o rudă a uneia dintre colegele ei de clasă se aruncase în Dunăre, pentru că părinții ei deciseseră să o mărite cu un bărbat pe care nu-l întâlnise niciodată. Eu ascultam mereu în tăcere discuțiile surorilor mele, însă de data aceasta mi-am făcut curaj şi am întrebat:

— Păi, de ce nu s-a măritat cu fratele ei?

Anna şi Maria au râs încet.

— Pentru că frații nu se pot însura cu surorile lor, a zis Anna.

— Când îşi găsesc soți, frații şi surorile se înstrăinează unii de alții, de parcă nici nu s-ar fi cunoscut, a spus Rosa, adăugând că majoritatea părinților îl aleg pe viitorul soț al fetei lor, iar uneori se întâmplă ca ea nici măcar să nu-l cunoască pe respectivul soț. Mi-a luat mult până am adormit în noaptea aceea. În somn mă urmărea gândul că într-o zi eu şi Sigmund ne vom despărți şi vom deveni doi străini; chiar şi aşa, viața era o povară, ca şi când ai umbla cu un pietroi legat de gât, însă ideea asta o făcea şi mai greu de îndurat. Când m-am trezit a doua zi dimineața, m-am dus la mama. Vărsa apa dintr-o oală în care fierseseră cartofi, după care îi scotea unul după altul şi-i aranja într-un castron mare. M-am uitat la ea cum trebăluieşte şi am întrebat-o dacă un frate se poate însura cu sora lui.

— Bineînțeles că nu, mi-a răspuns şi a început să decojească un cartof din care ieşeau aburi.

— De ce nu?

— Pentru că aşa i-a spus Dumnezeu lui Moise, mi-a răspuns, apoi mi-a întins un cartof decojit.

— Ce i-a spus Dumnezeu lui Moise? am întrebat, suflând în cartoful care îmi frigea degetele.

— I-a spus: „Dacă va lua cineva pe sora sa, după tată sau după mamă, şi-i va vedea goliciunea şi ea va vedea goliciunea lui: aceasta este ruşine şi să fie stârpiți înaintea ochilor fiilor poporului lor“.

Am ascultat-o fără să înțeleg nimic. I-am zis:

— Dar de ce a spus aşa, când sora şi fratele sunt atât de apropiați?

— Nu poți să înțelegi acum. Ai să înțelegi când ai să mai creşti.

— Dar dacă nu vreau să cresc?

Mama a zâmbit.

— Din păcate, nu putem decide noi asta, ci timpul, mi-a răspuns şi a ieşit din bucătărie.

Am muşcat o bucată din cartof, însă cum era atât de fierbinte încât mă arsese la limbă, am scuipat-o în mână şi am început să suflu. Fratele meu a intrat în bucătărie şi, când a văzut că mama nu e acolo, m-a sărutat pe frunte. Mi-a zis că dormise atât de mult, încât nu mai avea timp să mănânce acasă, aşa că a înşfăcat o bucată de brânză şi doi cartofi. L-am urmat până la uşă şi, înainte să iasă din casă, i-am spus:

— Promite-mi că vom fi mereu împreună.

— Îți promit, mi-a zis păşind afară, iar eu am dus la gură bucata de cartof pe care o scuipasem în mână.

Promisiunea lui însemna pentru mine mai mult decât porunca dată de Dumnezeu lui Moise şi pe care Moise a transmis-o poporului său. Dumnezeu nu exista pentru noi, pentru că părinții noştri nu ne învățaseră despre el, Moise nu era un profet, ci un personaj dintr-o poveste pe care ne-o spusese tata; Moise fusese un copil pe care mama lui, ca să-l salveze de faraonul care le pusese gând rău băieților din tribul lui Iacov, l-a lăsat într-un coş uns cu smoală, pe malul Nilului, şi pe care fiica faraonului l-a găsit când s-a dus la scăldat, iar sora nou-născutului i-a urmărit şi a adus-o pe mama ei să alăpteze copilul; şi aici se încheia povestea, cu Moise la pieptul mamei lui. Aşa ne povestise tata despre Moise. Îl simțeam aproape doar prin poveştile biblice, altfel era distant, aşa cum se întâmplă cu cei ce fac unele lucruri mult mai târziu decât ar fi trebuit; se uita la noi, copiii lui, care eram mai mici decât copiii copiilor lui din prima căsătorie, şi poate că tocmai conştientizarea acestui fapt provoca decalajul dintre noi şi el, decalaj care ne făcea să-l numim „tată“, nu „tăticule“, „tată“ care suna mai degrabă a „domnule“; nu vârsta, nu credința pe care o avea şi pe care n-o împărtăşea cu noi, ci conştientizarea faptului că făcuse ceva prea târziu şi acel ceva crease un enorm decalaj, aceasta era cauza rigidității fiecărui gest pe care-l făcea, a fiecărui cuvânt pe care-l rostea şi care suna a avertisment, a fiecărei dovezi de afecțiune pe care o îngheța din faşă.

În prima mea zi de şcoală, frica m-a îndemnat să-mi rog părinții să mă lase să stau acasă. Am rămas acasă şi în ziua următoare, şi în zilele ce au urmat. Mama şi tata au încercat să mă convingă că nimeni n-o să-mi facă nimic rău la şcoală, le-au îndemnat pe Anna, pe Rosa şi pe Maria să-mi

povestească cât e de frumos acolo, iar pe Sigmund să-mi explice cât e de important să înveți, însă eu auzisem deja de la ei că majoritatea fetelor de pe strada noastră nu mergeau la şcoală şi credeam că nici eu nu trebuie să merg, şi că tot ce trebuia să învăț puteam să învăț şi stând acasă, din aceleaşi cărți după care învățaseră şi surorile mele. De atunci încolo, când fratele meu se întorcea de la liceu, mă duceam în camera lui, iar el lua manualele de şcoală şi le răsfoia şi îmi povestea ceea ce credea el că am nevoie să ştiu.

Tata şi mama ieşeau la plimbare, în fiecare duminică, în Prater, cu Anna, Rosa, Maria, Pauline şi cu Alexander. Sigmund rămânea acasă cu mine, chipurile ca să facem lecții. În schimb, de cum rămâneam singuri, punea cartea deoparte şi ne întindeam în patul pe care noaptea îl împărțeam cu Pauline, ne acopeream cu cearşaful, ridicându-l la o palmă deasupra capetelor noastre, şi imediat ne cuprindea o senzație de beatitudine, de parcă eram nişte vase comunicante: o apropiere care speram să dureze o veşnicie, respiram în acelaşi ritm şi, sub bolta albă a cearşafului, Sigmund îmi povestea despre minunile naturii, despre vârsta şi moartea stelelor, despre imprevizibilitatea erupțiilor vulcanice, despre valurile care macină țărmurile, despre vântul care poate să mângâie, dar şi să ucidă, iar eu mă îmbătam cu cuvintele lui, cu respirația lui, cu atingerea trupurilor noastre întinse unul lângă altul. Rămâneam în starea aia de beatitudine până când, epuizați, adormeam, şi mă trezeam abia când se întorceau părinții, surorile şi fratele meu mai mic şi începeau să facă gălăgie. Sigmund mai mult ca sigur că se trezea înaintea mea sau nu adormea deloc; când mă trezea gălăgia, el nu era niciodată lângă mine.

Într-una dintre după-amiezile de duminică, cum ascultam aşa povestirile lui Sigmund confundându-se cu bătăile inimii mele, mi-am simțit respirația tot mai înceată, ochii mi s-au închis, pluteam între veghe şi somn şi, pe jumătate în vis, l-am auzit pe fratele meu, încet, abia perceptibil, întrebându-mă dacă dorm. Am rămas nemişcată, respirând uniform, nu pentru că aş fi vrut să-l păcălesc, dar nu voiam să întrerup starea plăcută în care mă aflam. El s-a ridicat încet de sub cearşaf şi a ieşit din cameră. Am mai stat aşa o vreme, după care am dat la o parte cearşaful şi m-am dat jos din pat. Am ieşit în hol şi am luat-o spre cămăruța fratelui meu. Am deschis uşa şi am rămas în prag. Înăuntru, Sigmund stătea întins pe pat. Avea pantalonii descheiați, lăsați în vine, şi se uita în tavan. Mâna dreaptă şi-o trecea peste ceea ce vedeam atunci pentru prima oară – organul

lui sexual. Mi-am simțit inima bătându-mi în gât, auzeam cum respiră sacadat. Respirația i s-a accelerat, apoi a închis ochii, trupul i s-a încordat, a deschis gura şi a scos un țipăt înăbuşit, iar din organul lui sexual au țâşnit nişte stropi albi. M-am trezit țipând. Fratele meu a tresărit şi s-a întors spre mine. M-am întors în hol şi am fugit în camera unde era patul meu. M-am întins în pat, mi-am acoperit fața cu mâinile şi am început să plâng. Am simțit cum o întreagă lume care îmi umpluse copilăria – orele în care el învăța în cămăruța lui, iar eu şedeam în colț şi îl priveam cum îşi mişca buzele în tăcere în timp ce citea, orele în care îmi transmitea toate cunoştințele lui, momentele în care ne întindeam în pat şi simțeam că n-o să ne despărțim niciodată – totul se stinsese. Presimțeam pentru prima oară că urma să ne despărțim şi că o s-o apucăm pe drumuri diferite, şi gândul ăsta mă durea. Am încercat să-mi recapăt răsuflarea, când i-am auzit vocea:

— Te rog, nu plânge. Degetele lui lipicioase, mirosind bizar, le mângâiau pe ale mele, care îmi acopereau fața. Mi-am simțit inima bătându-mi în gât. Nu plânge, te rog, a repetat el. Stătea lângă mine, atât de aproape şi totuşi atât de departe. Mâinile lui mi le-au dat la o parte de pe față pe ale mele. M-am uitat la el ca şi când m-aş fi uitat la un alt Sigmund, ca şi cum o alta s-ar fi uitat la el. Am închis ochii şi am simțit lacrimile şiroindu-mi pe obraji. Am strâns perna în brațe. El a rămas lângă pat, cu mâinile pe capul meu. Încet-încet suspinele mi s-au potolit, nici nu mai gâfâiam; am stat cu fața îngropată în pernă, iar fratele meu nu s-a mişcat lângă mine.

Am auzit uşa de la casă.

— Le spun că dormi, mi-a zis şi a ieşit din cameră, închizând uşa după el. În clipa aia am simțit că mă îneacă iarăşi plânsul, aşa că am strâns şi mai tare perna în brațe ca nu cumva să mă audă cineva. Am rămas aşa o vreme, după care am adormit.

A doua zi l-am evitat. Am ieşit din cameră doar după ce a plecat la liceu şi m-am băgat înapoi în pat când s-a apropiat ora să se întoarcă acasă. Nu m-am mai dus în camera lui, aşa cum făceam mereu când era acasă, nici el n-a mai venit să mă caute, aşa cum făcea când nu-i băteam la uşă. În ziua aceea mi s-a făcut rău de la apă şi de la mâncare, de la propriul trup, de la cuvinte, de la aer, ca şi cum îmi era scârbă să respir, inspiram scurt şi expiram repede, apoi aşteptam cât mai mult până la următoarea inspirație. În acelaşi timp, m-a apucat şi o febră ciudată, eram aşa de sleită, că nu-mi puteam ține ochii deschişi, dar frisoanele nu mă lăsau să adorm. Următoarea zi mi-am petrecut-o în pat, delirând – trupul şi sufletul găsiseră cum să mă

împiedice să mă mai gândesc la schimbările aduse de o singură imagine. Nu ştiu dacă fratele meu îmi povestise sau eu singură am născocit povestea păsării care şi-a pierdut iubirea şi, de durere, şi-a sfârtecat pieptul cu ciocul şi şi-a smuls inima. În timp ce zăceam aşa, pe jumătate conştientă, am simțit cum ceva mă înțepa în piept, ca şi cum ar fi vrut să ajungă la inimă.

În serile acelea, înainte de a adormi, nu scoteam o vorbă. În întunericul camerei, Anna şi Rosa povesteau întâmplările de peste zi, ce mai auziseră, secrete şi adevăruri rostite pe jumătate, în şoaptă. Pauline şi Maria umpleau cu întrebări golurile lăsate înadins neumplute, iar eu stăteam cu fața la perete, cu ochii închişi, până adormeam, simțind durerea şi teama lovind ritmic în mine. Îmi era teamă de viață, de ceea ce urma ea să aducă, şi teama aceea mă durea. Toate schimbările ce aveau să survină, despre care încă nu ştiam, le simțeam ca pe diferența dintre corpul meu şi corpul fratelui meu; acea diferență mă speria şi mă durea, mă speria şi mă durea într-un fel de neînțeles presimțirea legăturilor cu alte trupuri, care îmi era încă neclar; le purtam în mine, necunoscute, ca pe o amintire purtată din generație în generație, înainte chiar să fie conştientizată, înainte să fie trăită, amintire transmisă prin sânge, înscrisă acolo cu tărie şi fără de înțeles. Mă sculam şi mă culcam cu spaima şi durerea acelei amintiri înscrise în sânge, al cărei semn l-am conştientizat odată cu diferența dintre trupul meu şi cel al fratelui meu.

Mulți ani mai târziu am citit un studiu în care Sigmund, ajuns între două vârste, explica modul în care se dezvoltă femeia. După el, copilul de sex femeiesc devine femeie în momentul în care vede pentru prima oară a „celuilalt organ genital“[1]. Fetița „observă imediat diferența şi – trebuie să admitem – de asemenea semnificația sa“. Ulterior acestei constatări, fiecare fetiță „se simte grav prejudiciată“, de aceea „se dedă invidiei de penis care va lăsa urme de neşters în evoluția sa şi în formarea caracterului său“. Dacă într-adevăr există ceva crucial în devenirea femeii, acel ceva se află în afara ei – conştientizarea, în vremea copilăriei, a faptului că nu are acelaşi organ sexual ca al băieților, conştientizarea, după cum spunea fratele meu, că e victima unei „nenorociri individuale“, iar rezultatul acestei conştientizări este că, susținea fratele meu, feminitatea se naşte în copilărie, femeia se naşte în fetiță, pentru că rezultatul acestei conştientizări este invidia, şi nu tristețea sau teama ori indiferența: tristețea că sexele sunt diferite; teama de diferență, teama de celălalt sex; indiferența față de diversitate? El nu admitea faptul că această conştientizare a diferenței prin care fetița-ce-va-

deveni-femeie ar suscita alte sentimente, nu doar invidia; pentru el invidia era locul în care se crea Eul fiecărei femei. Devenirea femeii, potrivit fratelui meu, nu era doar rezultatul unei programări biologice, nu era un fapt anatomic, nici o determinare metafizică sau ceva ce se ascundea în spiritualitate, ci un proces provocat de invidia existentă în fiecare femeie ca semn durabil al primului gest de conştientizare a mutilării şi a lipsei organelor sexuale masculine. Când fratele meu a comunicat lumii convingerea lui drept adevăr absolut, nu şi-a amintit de durerea mea din acea după-amiază când el avea treisprezece ani iar eu şapte, durerea şi teama pricinuite de sesizarea diferenţelor dintre trupurile noastre, de ideea creşterii şi a despărţirii de copilărie, de presimţirea că viaţa mea şi viaţa lui nu pot continua împreună şi că ne vom îndrepta separat către moarte; a uitat acea după-amiază şi durerea şi teama care s-au născut din ea şi care au căzut pe mine ca o umbră, preschimbându-se într-o altă tristeţe, într-o altă teamă, care au inspirat alte tristeţi şi alte temeri. Uitase; maturizarea tuturor fetiţelor, prin procesul pe care îl numea „devenirea femeii“, îl atribuia unui singur lucru – invidiei.

Iar apoi, în copilăria mea, în teama şi durerea mea, doar mama a observat că ceva se rupsese între mine şi fratele meu. Şi-a dat imediat seama, nu doar pentru că, începând din dimineaţa următoare, intram în bucătărie doar după ce fratele meu pleca la liceu sau pentru că mă duceam în camera pe care o împărţeam cu surorile mele când el trebuia să se întoarcă acasă, dar mai ales după cum mă schimbam la faţă când se întâmpla să ne aflăm în aceeaşi încăpere, cum îi evitam privirea, cum mi se modifica ritmul respiraţiei. Fratele meu nu mai ieşea să se plimbe cu mine, nici să se joace cu copiii de vârsta lui, aşa cum făcuse ani de-a rândul; prietenii veneau uneori în camera lui, iar când se ducea el în vizită la vreunul dintre ei, mama venea la mine şi îmi zicea:

— Azi e o zi frumoasă, după care trăgea perdelele ca soarele să intre în cameră.

Am început încet-încet să ies din casă împreună cu mama – mergeam la piaţă sau la tata, la magazin. Uneori ieşeam singură pe scările din faţă, mergeam până la colţul străzii şi mă întorceam. Din când în când, Sigmund îmi dădea, aproape fără vreo vorbă, câte o carte pe care o împrumutase pentru mine de la biblioteca liceului. Tot fără vorbe i-o dădeam înapoi după ce o citeam şi aşteptam să-mi aducă alta. N-am mai intrat în camera lui, nici măcar atunci când nu era acasă. Evitam să rămân în aceeaşi încăpere cu el;

totuşi, ca şi înainte, aşteptam să se întoarcă de la liceu sau din vizita pe la vreun prieten. Iar când îi auzeam paşii în hol, mă întindeam în pat, trăgeam cearşaful peste mine aşa cum făceam cândva împreună, ţinându-l cu degetele deasupra capului, însă în locul sentimentului de beatitudine de altădată simţeam cum durerea îmi răscolea pieptul, ca şi cum ar fi vrut să-mi ajungă la inimă.

1. Sigmund Freud, *Prelegeri de introducere în psihanaliză. Serie nouă (1933 [1932])*, în *Opere esențiale*, vol. 1, traducere de Rainer Wilhelm, Editura Trei, Bucureşti, 2010.

Strada Kaiser Joseph pornea dintr-un parc şi se termina într-altul, întinzându-se de la Prater la Augarten; pe strada aceea, într-o clădire cenuşie cu trei etaje, ne-am mutat când Sigmund avea şaptesprezece ani, iar eu aproape unsprezece. Pentru prima oară nu mai dormeam în aceeaşi cameră cu toate surorile mele. Camera părinților, în care dormea şi fratele nostru, Alexander, camera Annei şi a Rosei şi camera în care dormeam Maria, Pauline şi cu mine dădeau către curtea din spate, iar bucătăria, camera de zi şi cea a lui Sigmund, căreia noi îi ziceam „cabinet“, dădeau către strada în mijlocul căreia, între cele două părți carosabile, se afla o alee. În prima dimineață după ce ne-am mutat, când m-am trezit, m-am dus pe balconul din camera de zi. Era duminică, iar pe stradă nu se vedea nimeni. Am închis ochii şi mi-am reînviat una dintre cele mai timpurii amintiri – eram bolnavă, întinsă pe pat, iar fratele meu s-a apropiat şi mi-a mângâiat obrazul cu un măr. Am deschis ochii, m-am întors şi m-am uitat către fereastra camerei fratelui meu. Perdelele erau trase, stătea la masă şi citea. Eram diferiți de patru ani, iar în afara unor scurte întâlniri – când îmi dădea vreo carte pe care o împrumuta de la biblioteca liceului şi pe care i-o înapoiam imediat ce o terminam – aş fi vrut să nu ne mai vedem niciodată, dar în acelaşi timp îmi doream să retrăim intimitatea de altădată, când ne întindeam în pat, când îi ascultam glasul şi mi se părea că pielea trupurilor noastre e singurul lucru care ne desparte. În dimineața aceea, când m-am trezit pentru prima oară în noua casă, am stat pe balcon şi m-am uitat prin fereastra „cabinetului“ lui – era acolo, atât de aproape şi atât de departe, stătea la masă şi citea. La un moment dat şi-a ridicat capul, iar privirile ni s-au întâlnit; m-am fâstâcit ca şi când aş fi fost prinsă făcând ceva ilegal şi am zbughit-o înapoi în camera de zi, am traversat holul şi m-am furişat în dormitor, unde Maria şi Pauline încă mai dormeau. M-am întins în pat şi m-am acoperit cu cearşaful, ținându-l cu degetele la o palmă deasupra capului.

Era sărăcie mare în Viena acelor vremuri, iar tata, ca să nu închidă magazinul, a concediat angajații, şi mama mergea cu el la lucru, luându-mă adesea cu ea. În fiecare zi îl ajutam câteva ore; când ne întorceam acasă, mama începea să coasă, iar eu urmăream mişcările acului. Surorile mele se

jucau în curtea din spate sau în dormitor, sau stăteau pe balcon şi se uitau pe stradă, iar eu rămâneam ore în şir şi mă uitam la ace, la aţe şi la degetele mamei. Pentru ea era un fel de sărbătoare când cosea. Se apuca de dimineaţă: repara şosete, rochiţele pe care le purtam şi pe care noi, surorile, le moşteneam una de la alta, pantalonii lui Sigmund, ai tatei şi ai lui Alexander şi hainele ei; de cum intram în bucătărie dimineaţa, ea lăsa deoparte lucrul, însă după-amiaza, după ce termina munca la magazin, se apuca din nou. Din când în când coseam şi eu sau stăteam în genunchi lângă picioarele mamei, răsfoind o carte adusă de fratele meu. Într-o după-amiază de vară, în timp ce ne întorceam de la magazin, cum mergeam prin Augarten, privirea tatei se opri pe un afiş aflat pe una din clădirile din parc şi care anunţa în interior o expoziţie cu imagini biblice, deschisă doar în acea zi. Am intrat în sală; tata a înaintat în încăperea în care aproape că nu erau vizitatori, în timp ce mama, văzând nuditatea din unele tablouri, m-a ţinut lângă uşă. Eu i-am arătat cu degetul un tablou şi am rugat-o pe mama să ne apropiem. Un bătrân, un tânăr şi un înger. Mă găseam în faţa *Jertfei lui Avraam*, de Rembrandt. Am simţit că încep să tremur toată privindu-l pe bătrânul care îşi apăsa o mână pe capul tânărului, acoperindu-i toată faţa, iar în cealaltă ţinea un cuţit. Am rugat-o pe mama să-mi spună povestea tabloului, iar ea mi-a povestit.

— A fost odată ca niciodată un bărbat şi o femeie. Pe bărbat îl chema Avraam, iar pe femeie Sarra, şi nu aveau copii. Când bărbatul a împlinit nouăzeci şi nouă de ani, i s-a arătat Dumnezeu şi au făcut un legământ: Avraam şi Sarra o să aibă un fiu din care o să crească un neam mare, care o să-l slăvească pe Dumnezeu. Şi, într-adevăr, la cei nouăzeci de ani ai ei, Sarra i-a născut lui Avraam un fiu, căruia i-au dat numele Isaac. Când fiul a crescut, Dumnezeu i s-a arătat iarăşi lui Avraam şi i-a cerut să-I jertfească fiul. A treia zi, tatăl şi fiul au mers la locul pe care Dumnezeu îl rânduise pentru jertfă, iar tatăl a ridicat un altar, a aşezat lemnele pentru foc, după care şi-a legat fiul, l-a pus pe altar şi a scos cuţitul ca să-l sacrifice. Atunci un înger i-a strigat din ceruri şi i-a spus că Dumnezeu l-a ispitit ca să vadă cât de mult credea în El. Aşa că Avraam a oferit ca jertfă un berbec în locul fiului lui. Îngerul îi aducea mesajul lui Dumnezeu – deoarece a fost gata să-şi jertfească fiul pentru El, acum are binecuvântarea Lui, iar ca răsplată va înmulţi poporul său ce va stăpâni lumea.

Eu nu pricepeam cum de tatăl hotărâse să-şi omoare fiul, indiferent dacă i-o ceruse Dumnezeu ori ba.

— Dumnezeu i-a pus la încercare credința, a zis mama.

Eu am întrebat-o: ce înseamnă pentru Dumnezeu credința unui om față de viața propriului său fiu? Mama a tăcut.

În noaptea aceea nu am putut dormi, gândurile mi se învârteau în jurul poveştii lui Avraam şi Isaac şi încercam îndelung, cu ochii închişi, să-mi amintesc imaginea cu tatăl, fiul şi îngerul; am scormonit în memorie chipul părintelui pregătit pentru crimă, chipul absent al nevinovatului care trebuia să moară şi chipul îngerului care adusese salvarea. Încercam să revăd imaginea în gând, dar nu reuşeam, mă străduiam să-mi amintesc măcar culorile, dacă nu trăsăturile chipurilor şi poziția trupurilor, însă şi acestea se topeau într-o masă informă, îmi rămânea doar amintirea, şi nici de ea nu eram sigură, că tabloul fusese pictat cu toate culorile şi nuanțele pământului şi că, uitându-mă la el în după-amiaza aceea, privirea mea făcea să țâşnească sânge şi aer din pământ. A doua zi nu m-am dus cu mama la magazinul tatei. Sigmund a venit după-amiaza în camera mea să-mi aducă o carte pe care o luase de la biblioteca liceului pentru mine. Mi-am făcut curaj şi i-am spus că vreau să învăț să pictez. El mi-a luat mâna dreaptă cu blândețe, încât, dacă ne-ar fi văzut cineva, ar fi zis că băiatul de şaptesprezece ani e îndrăgostit de fata de unsprezece ani a cărei mână o privea, ale cărei degete le desfăcea cu degetele lui, a cărei palmă o deschidea cu palma lui, sau că undeva, dincolo de piele, dincolo de vene şi încheieturi, dincolo de oase, încerca să vadă dorința de a picta. Nu ne-am atins mult, însă mi-a ținut mâna în mâna lui.

— Ai să-nveți să pictezi, mi-a zis.

Apoi am stat aşa îndelung, mâna mea în mâna lui, retrăind întru câtva beatitudinea pe care o simțiserăm cândva, când stăteam întinşi împreună în pat şi povesteam. Fratele meu voia să ştie ce anume mă îndemna către pictură: era cumva dorința de a surprinde natura în permanenta ei schimbare sau de a descoperi caracterul uman sau vreo stare ascunsă în expresia feței, în atitudinea trupurilor, în ochi. Eu i-am vorbit doar de tabloul pictorului al cărui nume nu mi-l aminteam şi de dorința mea de a picta. La vârsta aia oricine e convins că va reuşi să-şi împlinească într-o bună zi toate dorințele; doar că *ziua aceea* nu mai vine niciodată, nu pentru că dorința era irealizabilă sau pentru că şi-a supraestimat forțele, ci pentru că între ziua dorinței şi ziua împlinirii (ziua-care-nu-mai-vine-niciodată) mai sunt multe alte zile, care îi deturnează puțin câte puțin şi viața, şi dorința, iar dorința aceea de la o vârstă fragedă se preschimbă în ceva derizoriu, în regret, în

amintire dulce sau în uitare. Eu nu mi-am uitat niciodată dorința menită a se împlini în ziua-care-nu-mai-vine-niciodată: dorința pentru culorile pământului, în spatele cărora se țeseau aerul şi sângele ca să prindă contur teama şi liniştea, binele şi răul, neputința şi atotputernicia, aşteptarea morții şi nădejdea mântuirii, ca în acea imagine a lui Isaac şi Avraam. Cum stăteam aşa de poveşti, s-a deschis uşa şi a intrat mama. Sigmund i-a arătat mâna mea:

— Adolfine vrea să ia cursuri de pictură.

Nu-mi mai amintesc ce a răspuns mama. Fie ceva dezaprobator la adresa dorinței mele, pentru că alte fete voiau să învețe lucruri care să le folosească mai târziu în viață, fie îndoiala că aş fi putut învăța aşa ceva, când eu nici la şcoală nu voisem să mă duc. Nu-mi mai amintesc exact ce a spus, îmi aduc aminte doar cum s-a schimbat la față: într-o singură clipă i-a dispărut pentru totdeauna de pe chip duioşia cu care mă privea; îmi aduc aminte cum, în acel moment, i-a dispărut din glas căldura cu care îmi vorbea; iar din acel moment, un vânt rece a bătut dinspre chipul şi din glasul ei către mine. A ieşit apoi, urmată de Sigmund, care îi dădea dreptate în tot ceea ce spunea. Eu am rămas în cameră privindu-mi palmele transpirate.

În acel moment, un strop de otravă a picurat, de undeva din afara acelui spațiu cunoscut, în firul invizibil care mă conecta cu mama; în momentul când a auzit din gura fratelui meu dorința mea, când a observat reapropierea noastră în locul înstrăinării, lumea pe care o creasem eu şi mama s-a destrămat pentru totdeauna: din acea clipă parcă s-ar fi transformat într-o altă ființă sau parcă eu nu mai eram aceeaşi pentru ea, ca o groapă de unde se revărsa toată amărăciunea al cărei izvor probabil nu-l cunoştea nici ea însăşi. Fratele meu a remarcat acea picătură de otravă care se prelinsese între mama şi mine, şi de atunci încolo alegea cu prudență momentele în care voia să-mi vorbească. De regulă, tot timpul spunea: „S-o întreb mai întâi pe mama“ sau „Oare ce-ar zice mama?“; acum ştia ce ar zice ea despre fiecare moment petrecut cu mine, tocmai de aceea discuțiile noastre se desfăşurau oarecum în taină şi numai când mama era plecată la magazin să-l ajute pe tata. Însă mama simțea apropierea noastră, ochii lui care îmi urmăreau privirea, privirea mea care o urmărea pe a lui, cuvintele lui care se împleteau cu ale mele, glasul meu căruia îi era teamă de glasul lui; mama ne simțea şi picătura de otravă se făcea tot mai mare, ca şi când ar fi vrut să înece liniştea existenței mele. Din acel moment avea să-mi

arunce mereu vorbe dojenitoare, disprețuitoare, batjocoritoare, nu înceta să-mi repete: „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“. Îmi spunea aceste cuvinte atunci când ziceam ceva cu candoarea celor unsprezece ani ai mei, le spunea şi când făceam vreo greşeală absolut normală pentru o fetiță de vârsta mea, după care îmi spunea din nou „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“, în loc de „Bună dimineața“ şi „Noapte bună“, în loc de „Ce mai faci?“ şi „Ai nevoie de ceva?“. Auzeam cuvintele ei chiar şi când nu le rostea; mă învârteam în acel cerc închis al „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“, îmi doream să ies din el, iar dimineața să intru în bucătărie, ca altădată, când mama îmi dădea un cartof fierbinte, iar eu stăteam într-un colț, uitându-mă la ea cum trebăluieşte, multe dimineți trecuseră aşa, în care speram să pot intra în bucătărie la fel ca înainte şi s-o întreb cum aş putea să-mi răscumpăr vina; speram în adâncul meu că poate mama o să mă întâmpine cu privirea ei de altădată şi că am putea redeveni la fel de apropiate ca odinioară; intram în bucătărie, însă mă primea cu răceală în privire, cu vorbe tăioase, evitându-mă când umbla prin încăpere, iar întrebarea îmi rămânea mereu nerostită în gât; aş fi vrut să o vomit, să o azvârl aşa cum arunci mâncarea stricată, însă ea rămânea acolo, o mâncare împuțită, încleiată în mine, refuzând să se desprindă de mine, iar eu o purtam cu mine peste tot, ca semn al teribilei vine a cărei cauză nu o puteam afla. Când mă întindeam seara în pat, mă lipeam de perete, cu tot trupul, trupul fetiței de unsprezece ani care eram atunci, tremurând de teamă şi necaz; în somn, mă chinuiam să respir. Uneori noaptea mă trezeam când mâna mea lovea peretele – în somn o întindeam către o altă mână, încercând s-o prind, să mă țin de ea.

Acest sentiment de neputință devenea greu ca plumbul, deoarece fratele meu se prefăcea a nu auzi vorbele disprețuitoare şi batjocură pe care mi le adresa mama; mă durea tăcerea lui în fața acelui „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“ – iar tăcerea lui venea ca o încuviințare a faptului că existența mea era o greşeală. Uneori era de față când mama îşi bătea joc de felul în care râdeam, în care mâncam sau în care umblam; fratele meu era uneori de față când mama mă umilea spunându-mi cât de jalnic arăt în comparație cu fetele prietenilor de familie care veneau în vizită, însoțite de mamele lor, şi, în ciuda tăcerii mele, povesteau, râdeau în voie şi păşeau cu eleganță; uneori asculta fiecare încântare a mea şi fiecare bucurie a mea cu un aer ofensat. Iar eu îmi doream ca încântarea şi bucuria mea să fi fost şi ale lui şi simțeam că nu aveam de ce să fiu bucuroasă când bucuria mea nu

doar că nu putea fi şi a lui, însă, după cum ea însăşi spunea, nici nu ar fi avut motiv să existe.

— Vai de mamele care au fete ca tine, zicea, şi pentru mine viaţa devenea un dar nemeritat, iar aceea care mi-l dăduse îmi amintea acest lucru în permanenţă. Tăceam în faţa acelor umilinţe, simţeam cum ceva mă înţeapă în piept, sentimentul de respingere ascuţea ciocul care mă înţepa, iar înţepătura plângea în mine cu plânsul unui nou-născut abandonat, pentru care întreaga lume a pierit dacă nu-şi mai vede mama în faţa ochilor; aşa plângea ceva în mine – iar eu nu plângeam, doar o vagă expresie a nefericirii îmi umbrea chipul, ca şi cum aş fi avut atârnată o piatră de gât şi aş fi fost osândită să o port de atunci înainte, din copilărie, prin viaţă; remarcam acea expresie de fiecare dată când mă priveam în oglindă. Îmi uram sensibilitatea excesivă, tremuram şi îmi doream să pot sugruma tremuratul, îmi era milă de mine şi uram mila. La un moment dat, după un „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“, când ura de sine voia să ucidă sensibilitatea mea excesivă, m-am ascuns sub pat, mi-am pus mâinile în jurul gâtului şi mi-am strâns cu putere degetele mari deasupra claviculei, până când mi-am pierdut cunoştinţa.

Din când în când împrumutam de la fratele meu câte un creion şi o foaie de hârtie şi încercam în secret să desenez o vază, flori, o fereastră. Observam apoi umbra propriei mele mâini care cădea pe hârtie printre liniile stângace. Renunţam la ceea ce începusem să desenez şi încercam să schiţez acea umbră. Uitam de desen, lăsam creionul deoparte, îmi apropiam mâna şi mişcam degetele peste masă. Uitam şi de umbră, îmi puneam mâna pe hârtie şi mă uitam îndelung la ea.

Toamna, Sigmund s-a înscris la Facultatea de Medicină. Într-o după-amiază, când s-a întors de la cursuri, mi-a povestit despre profesorul lui de filosofie, doctorul Ernst von Brücke, pictor amator, care dădea gratuit cursuri de pictură în atelierul propriu. Duminica următoare, dimineaţa, fratele meu m-a condus acasă la profesor şi a venit să mă ia după două ore. De atunci m-am dus singură, în fiecare duminică, la atelierul doctorului von Brücke, a cărui casă nu se afla foarte departe de a noastră. Mama căuta mereu un motiv să-i reproşeze lui Sigmund că mă dusese la cursurile profesorului său. Când îmi remarca privirea absentă, pierdută în vreo reverie, spunea că această transfigurare e rezultatul entuziasmului meu de a desena. „O să se holbeze mereu la vreo prostie de pictură, în loc să se uite la lucrurile pe care trebuie să le înveţe acum şi care-i vor fi de folos când va fi

femeie“, îi spunea ea lui Sigmund. Acel „când va fi femeie“ mama îl rostea ca şi când ar fi fost ceva obligatoriu, o pedeapsă ce îi va fi dată într-o zi fiecărei fetițe, iar eu mă uitam speriată la trupul ei, căutând schimbările pricinuite de acel „când va fi femeie“, care pentru mine erau un soi de handicap. La unul dintre cursurile de pictură am cunoscut-o pe Sarah, al cărei tată era profesorul Otto Auerbach, coleg cu doctorul von Brücke şi profesor al fratelui meu. Sarah dorea să se împrietenească cu mine, iar eu mergeam acasă la familia Auerbach în fiecare sâmbătă, unde mă aştepta Rebecca, mama lui Sarah, după care ne lăsa singure. Sarah era cu un an mai mare decât mine şi avea o soră mai mare cu trei ani decât ea, Bertha. În jurul gambelor avea tije de metal pentru susținere.

— Trebuie să le port, picioarele mele nu sunt destul de puternice ca să pot umbla, îmi spusese odată.

Deseori mă ruga s-o sprijin şi se bucura când trupurile noastre se atingeau, mergând dintr-un colț într-altul al camerei ei încăpătoare, cu pereți tapetați cu mătase, şi imaginându-ne că ne plimbam prin parc. Sarah mi-a povestit că putea să meargă singură cu ajutorul tijelor metalice de la picioare, însă, cum era anemică, dacă s-ar fi întâmplat să cadă, şi-ar fi rupt oasele, de aceea trebuia să se sprijine de cineva când umbla. Eu nu ştiam ce înseamnă să fii anemică, dar n-am îndrăznit să întreb. O dată, cum ne țineam una de alta şi ne plimbam prin cameră, i-am spus că are pielea frumoasă.

— Pentru că sunt anemică, mi-a răspuns.

I-am spus că nu ştiu ce e aia să fii anemică.

— Dintr-odată nu mai auzi nimic în jurul tău. Te simți deosebit de slăbită. După care nu mai vezi nimic. Şi îți pierzi cunoştința. E frumos, e minunat! Nu ştiu de ce. Te cuprinde o sfârşeală fără margini, nu mai ştii cine eşti, a zis, după care şi-a aranjat în tăcere o şuviță de păr care-i căzuse pe față. Apoi a adăugat: Dacă aşa e şi când mori, atunci nu mi-e teamă de moarte.

După care, în loc de moarte, am vorbit despre viață. Sarah a încercat să-mi explice ce e menstruația, relatându-mi cum se simțise cu o zi înainte – avusese febră foarte mare şi o lua cu frig în acelaşi timp.

— Ăsta e primul pas ca să devii mamă, a zis.

— Şi când devii mamă?

— Asta o să se întâmple mult mai târziu, ani de zile după primul pas. Aşa mi-a spus mie mama, şi şi-a pus mâinile pe burtă. Trebuie să fie un

sentiment minunat să ai o altă viață aici.

— Mie mi se pare groaznic, i-am răspuns.

— Poate, a zis. Groaznic şi simplu, ca şi menstruația, primul pas ca să devii mamă, a adăugat şi s-a ridicat cu greu, întinzându-şi un picior ca şi cum ar fi dat să păşească, însă l-a lăsat moale pe podea şi s-a aşezat din nou pe scaun.

— Uneori mă mişc aşa de încet...

S-a ridicat din nou şi a făcut un pas. M-am apropiat de ea ca să se sprijine de mine, însă mi-a dat uşor mâna la o parte.

— Mama n-a vrut să-mi spună exact cum devii mamă. Mi-a zis: ăsta e primul pas. Apoi mi-a mai zis: ca să devii mamă, mai sunt încă mulți paşi. Însă când am întrebat-o care sunt paşii ăia, n-a vrut să-mi spună.

La câteva luni a venit şi primul meu pas către maternitate. Mi-a rămas din acea zi amintirea unui lichid gros şi roşu, a sentimentului că mă tăiase cineva în două, a unei teribile neliniști, iar când i-am povestit mamei, mi-a zis:

— De acum înainte ar trebui să-ți cunoşti îndatoririle, mai cu seamă îndatorirea fiecărei femei: prin viața ei trebuie să dea naştere altor vieți.

Credeam că fratele meu va păşi în paternitatea lui prin sângele unei femei pe care, în acel moment – în momentul în care mă gândeam la el –, nu o cunoştea, aşa cum eu aveam să păşesc în maternitatea mea cu sângele meu, printr-un bărbat al cărui chip nu-l cunoşteam. Iar apoi m-am gândit la ce numise Sarah drept primul pas către maternitate, menstruația, bănuind că aceasta e legătura noastră eternă cu legile naturii, sentimentul că totul era hotărât de natură, şi nu aşa cum am fi dorit noi, semn că trebuia să ne conformăm legilor naturii. Primul pas, îmi repetam în mine, iar gândul la sânge permitea sângelui însuşi să construiască în mintea mea acea imagine, sângele curgea, sângele se umfla, sângele ce se vărsa din mine în acele gânduri devenea râu, după care îmi dădeam seama că izvorul lui nu e în mine, din mine curge doar un pârâu care se varsă în acel râu de sânge în care se varsă pâraiele de sânge ale tuturor femeilor de la începuturile lumii, iar fratele meu stătea pe malul râului de sânge şi mă privea, întinsă pe celălalt mal. Iar din acel moment teama şi tristețea m-au urmărit în conştientizarea schimbărilor din trupul meu, părul care creştea între picioare şi la subraț, şoldurile care se rotunjeau, sânii care creşteau, schimbări oglindite pe chipul meu, pe care doar foarte rar nu cădea umbra spaimei şi a durerii tăcute.

La trei ani după ce eu şi Sarah am început să mergem la cursurile doctorului von Brücke, acesta ne-a spus că ne-a învățat tot ce ştia despre pictură şi ne-a recomandat să ne înscriem la Şcoala de Arte Aplicate, unde ne vom putea exersa aptitudinile de a desena şi vom începe să studiem pictura. Sarah avea cincisprezece ani, eu, paisprezece; ea nici măcar n-a încercat să se înscrie, eu n-am fost admisă. Am continuat să desenăm împreună, de fiecare dată când ne întâlneam. Desenam şi acasă, în secret, iar uneori, când mama era plecată să-l ajute pe tata la magazin, aranjam desenele în bucătărie. O dată mama s-a întors mai devreme şi a dat peste desenele întinse pe masă, pe scaune, pe plită, lângă fereastră. Se uita când la mine, când la desene, ca şi când m-ar fi prins făcând ceva ruşinos – credea că dacă nu mai mergeam la cursurile doctorului von Brücke şi dacă nu reuşisem să mă înscriu la Şcoala de Arte Aplicate, nu mai desenam.

— De ce mai desenezi? m-a întrebat în timp ce eu strângeam încet desenele, unul câte unul, ca şi cum mi-aş fi strâns propria ruşine. Desenele tale sunt absurde. M-am uitat la desenele mototolite între degete. Ştii ce e aia absurd? Absurd înseamnă să faci ceva în zadar. Şi care n-are cap şi coadă. Înveți să mergi ca să poți ajunge undeva. Înveți să vorbeşti ca să te poți înțelege cu cineva. Naşti un copil ca să prelungeşti viața. Pe când tu de ce desenezi? Exact asta înseamnă absurdul. Făcând ceva absurd cum e desenul poate că absurde vor rămâne în viața ta şi lucrurile care trebuie să aibă sens. N-ai să ajungi nicăieri chiar dacă ai învățat să mergi. N-ai să te înțelegi cu nimeni chiar dacă ai învățat să vorbeşti. N-ai să prelungeşti viața chiar dacă poți să naşti.

A acoperit cu mâna desenul aflat cel mai aproape.

— Lasă desenul dacă vrei să dai un sens vieții.

Am renunțat la desen. Am renunțat nu pentru că aş fi crezut că, renunțând la desen, m-aş fi salvat de la absurdul existenței; am renunțat să desenez pentru că, de câte ori voiam să iau creionul în mână, îmi aminteam cuvintele mamei, iar degetele îmi înțepeneau. Iar în după-amiaza cu pricina, când s-a oprit din reproşuri, continuând să mă privească, am mototolit desenele, le-am băgat în soba de gătit şi le-am dat foc. Ori de câte ori voiam să merg cu fratele meu la bibliotecă, unde el petrecea ore în şir, mama îmi spunea că au nevoie de mine, ea şi tata, la magazin, iar eu o însoțeam. M-am prins mai târziu cum trebuia să procedez: de îndată ce mama începea vreo conversație cu un client, eu îl rugam pe tata să mă lase să citesc, iar el mă lăsa, aşa că ieşeam în grabă din magazin şi mergeam la sala de lectură.

Fratele meu citea cărți de medicină, iar eu mă străduiam să înțeleg câte o operă filosofică. Când făceam pauză, stăteam de vorbă, iar dacă el citise deja cartea mea, mă ajuta să înțeleg ceea ce nu-mi era clar. Când ne întorceam împreună acasă, mama mă întâmpina din nou cu reproşuri, acuzându-mă că au avut mult de lucru la magazin, ea şi tata, iar eu nu i-am ajutat deloc, sau explicându-mi că locul fetelor e la bucătărie. Dar orele petrecute la sala de lectură lângă fratele meu, el cu cărțile lui, eu cu ale mele, şi orele de discuții îmi dădeau o anumită putere, iar cuvintele ei nu se mai lipeau de mine, nu mai intrau în mine, nu mă mai înțepau în piept, răceala privirii ei nu-mi mai străpungea pupilele. Iar mama şi-a dat seama, iar privirea ei îşi pierdea uneori siguranța, acea otravă care se insinuase pe firul care ne lega nu se mai răspândea către amândouă, acum se ducea doar către ea, o epuiza doar pe ea, o sufoca în neputința ei, tot ce mie îmi însenina chipul îi înăbuşea ei buna dispoziție, acea umbră de fericire care-mi făcea vocea să nu şovăie când mă întorceam acasă împreună cu fratele meu. În timpul pauzelor de lectură ieşeam în curtea bibliotecii, fratele meu îmi explica lucruri pentru mine greu de înțeles, însă îl ascultam cu atenție, fiindcă ştiam cât e de important să fie ascultat, căci prietenii lui se dedicau doar medicinei, însă el voia mai mult, voia să descopere secretele ființei umane aflate dincolo de anatomie; Sigmund era convins că acestea puteau fi revelate la răscrucea dintre rațiune şi simțire, era de părere că atât procesul gândirii, cât şi sentimentele sunt intrinseci în cazul ființei umane, şi doar prin întrepătrunderea acestor două dimensiuni omul putea să se cunoască pe sine; sentimentele nu trebuie evitate sau reprimate, iar rațiunea nu trebuie respinsă, fiind eminamente necesară pentru înțelegerea şi interpretarea celor două concepte. Uneori recitea unele dintre cărțile pe care mi le recomanda – autorii lui preferați erau Sofocle, Shakespeare, Goethe şi Cervantes; îmi ceruse să nu citesc Balzac şi Flaubert, fiindcă ar fi mustit de imoralitate; Dostoievski, pe care tocmai îl descoperise, mi-l interzisese, fiindcă deborda de gânduri negre. Încerca să mă ajute să-i înțeleg pe Hegel şi Schopenhauer, iar eu îi povesteam ce citisem din Platon, a cărui operă o cunoştea indirect prin intermediul scrierilor lui John Stuart Mill. Acasă deschideam uneori Biblia; partea mea favorită era când Sulamita i se adresa lui Solomon: „O, de mi-ai fi fost tu fratele meu şi să fi supt la sânul mamei mele, atunci pe uliță de te-ntâlneam, cu drag, prelung te sărutam şi nimeni nu-ndrăznea osândei să mă dea. Te-aş fi luat, şi-n casa mamei te-aş fi dus, în casa celei ce m-a născut; tu graiuri dulci mi-ai fi spus şi eu cu drag ți-aş fi dat vin bun

şi must de rodii“. Deschideam Biblia doar în prezența fratelui meu; el citise din ea doar câteva pasaje scurte şi spunea că e plină de greşeli. Era locul în care firul subțire dintre noi şi strămoşii noştri uitați se rupea: eram primii necredincioşi din lunga serie de generații de la Moise până la noi, primii care munceau în ziua de sabat, care mâncau carne de porc, care nu mai mergeau la sinagogă, care nu mai rosteau kadiş la înmormântarea părinților şi la pomenirea strămoşilor, care nu mai înțelegeau ebraica; pentru noi germana fusese limba sacră (fratele meu era convins că germana era singura limbă în măsură să redea integral expresia cea mai înaltă a gândirii umane), eram fascinați de spiritul german şi făceam tot ce ne stătea în putință să-i aparținem, locuiam la Viena, capitala Austro-Ungariei, numită şi „Sfântul Imperiu de Națiune Germană“, şi adoptaserăm tradițiile şi moravurile clasei de mijloc vieneze cu un entuziasm bizar, menit să ne ascundă anxietatea față de propria tradiție.

Fratele meu credea că Charles Darwin găsise adevăratul loc al omului în regnul animal; susținea că odată cu Darwin începea adevărata înțelegere a ființei umane – ca o creație a naturii născute prin transformarea unei forme de viață într-alta, şi nu ca o plăsmuire din țărână şi suflare divină. Credea că enigma existenței putea fi pătrunsă prin rațiune, iar teoria originii ființei umane a lui Darwin era doar începutul, iar după descoperirea originii omului trebuia să urmeze înțelegerea lui, a esenței lăuntrice care îl face să fie ceea ce este.

— Vreau să descopăr straturile texturii în jurul căreia se întrețese ceea ce numim destin şi coincidență, zicea. Iar ca să poată percepe fiecare strat al acestei texturi, ca să înțeleagă fiecare component al tuturor acelor straturi care alcătuiesc ființa umană, a trebuit să fie făcut primul pas, eliminarea iluziilor, dintre care, credea el, cele mai mari erau religia şi dogmele ei. Credea că doar rațiunea putea distruge iluziile, şi îşi căuta predecesori printre toți cei ce crezuseră mai mult în rațiune decât în doctrinele religioase. Când îşi dădea seama că nu mai puteam urmări ceea ce îmi povestea, făcea un gest pe care îl foloseam ca pe un soi de salut, dar şi un semn că era momentul să schimbăm subiectul: îmi atingea fruntea cu vârful degetului arătător, vârful nasului şi buzele, după care începeam să povestim despre visurile noastre – voiam să mergem la Veneția, doar noi doi, la Veneția, oraş în care tremura dorința conviețuirii noastre aşa cum tremură luna în apa canalelor venețiene, Veneția, cu arhitectura ei dantelată, care exista, încă dinainte de a o vedea în cărți, în imaginația noastră, mai vie şi

mai pregnantă decât aşa cum li se arătase multora dintre cei ce o vizitaseră deja, Veneția, cea care, de câte ori o pomeneam, ca într-un joc, mă făcea să-mi alipesc încheieturile în locul unde îți simți bătând pulsul, să-mi arcuiesc uşor degetele în formă de gondolă, apoi, unduindu-mi mâinile care închipuiau o gondolă, să navighez către ea. Tot din cărți îi descoperiserăm şi pictorii ei: Carpaccio şi Bellini, Giorgione şi Lotto, Tițian şi Veronese, Tintoretto şi Tiepolo. Şi tot prin cărți i-am descoperit şi pe pictorii care nu puseseră niciodată piciorul în oraşul unde visam să locuim, iar în tablourile lui Brueghel şi Dürer căutam printre personaje pe cele ale bufonilor, acele subspecii de *Homo sapiens* dispărute cu secole în urmă, îi recunoşteam sub tichiile lor fantastice, adesea garnisite cu urechi de măgar, cu două-trei coarne şi pompoane; bufonii care, încă de pe vremea faraonilor, îi amuzau pe conducători spunându-le prostii, ascunşi în marea lor înțelepciune, nebunii care se găseau mai întotdeauna la curțile europene, printre regi, prinți şi conți; bufonii care, până prin secolul al XVI-lea sau al XVII-lea, puteau fi găsiți peste tot prin Europa, care rătăceau din oraş în oraş şi din sat în sat, căpătând câteva parale în zilele de sărbătoare; bufonii, acea parte a speciei umane care avusese înțelepciunea şi abandonase rațiunea în mod conştient pentru a deveni bătaia de joc a celorlalți, luând astfel în bătaie de joc întreaga lume, cât şi pe cel care crease lumea într-un mod atât de greşit; probabil tocmai conştientizarea acestui fapt fusese motivul principal care îi determinase să renunțe la rațiune.

Sarah încă nu-l cunoscuse pe fratele meu, însă îmi spusese că tatăl ei îi vorbise de el ca de un student eminent, şi ori de câte ori îmi povestea câte ceva despre sora ei, făcea o pauză şi mă întreba de Sigmund. Eu îi răspundeam prin câteva fraze banale, după care schimbam subiectul. În salonul Berthei Auerbach, aflat la etaj, deasupra camerei lui Sarah, se adunau în fiecare miercuri zece tineri, care discutau aprins, încercând să spună ceva memorabil despre viață, iubire, muzică şi literatură, întrecându-se în a face impresie. Sarah nu se alătura prietenilor surorii ei, pentru că, zicea ea, nu-i plăcea lipsa lor de naturalețe, însă, în acelaşi timp, ne invitase pe mine şi pe Sigmund, pentru că voia să-l cunoască. Eu îi pomeneam fratelui meu de invitații doar când ştiam că în miercurea respectivă avea cursuri suplimentare sau practică la vreun spital ori când îşi aranjase deja o întâlnire cu un prieten, după care îi transmiteam scuze lui Sarah. Aşa că până şi Sarah abia dacă punea piciorul în salonul surorii ei; când îi făceam vizite miercurea, rămâneam în camera ei şi stăteam de vorbă ca de obicei,

iar din când în când răzbăteau de la etaj râsetele zgomotoase ale discuțiilor însuflețite, pianul şi vocile cântând în cor. Într-una dintre acele miercuri, Bertha a coborât în camera lui Sarah şi ne-a invitat să urcăm în salon ca să-l cunoaştem pe pictorul care urma să facă portretele membrilor familiei. Din primul moment chipul lui mi s-a părut cunoscut, iar când a început să vorbească despre el, mi-am amintit – cu patru ani în urmă stătusem lângă el la examenul de admitere la Şcoala de Arte Aplicate. Se numea Gustav Klimt. Avea acum, ca şi mine, optsprezece ani. Fața îi era acoperită de barbă, iar părul începuse deja să i se răărească, însă eu l-am recunoscut după nasul de buldog, după privire şi după zâmbetul arogant. Povestea lucruri porcoase în seara aceea, lucruri care nu s-ar fi spus niciodată în case sau în medii sociale altele decât drojdia societății; când prietenii Berthei au încercat să schimbe subiectul, întrebându-l despre primele sale comenzi, el a început să povestească despre nudurile pictate pe pereții vreunui bordel, pe când avea cincisprezece ani, după care a povestit ce a văzut acolo în timp ce picta; l-au mai întrebat ce pictase în ultimii ani, iar el a înşirat portretele nevestelor de măcelari, bancheri, doctori şi profesori, însă a vorbit mai puțin despre tablouri şi mai mult despre femeile pe care le pictase. El povestea, noi ne înroşeam, iar Bertha Auerbach probabil că luase încă din seara aceea hotărârea să-i spună acestui tânăr că anulează comanda pentru portretele de familie. Lângă Gustav Klimt şedea sora lui, Klara, mai în vârstă cu doi ani, care din când în când îl lovea cu cotul într-o manieră cu totul nepotrivită şi îl certa, iar el îşi justifica felul de a se comporta prin nevoia de libertate, proprie oricărei ființe umane. Ea îi răspundea că atitudinea sa nu dovedeşte libertate, ci dispreț față de femei, batjocură şi înjosire. El a tăcut câteva clipe, ca şi cum ar fi aşteptat să ia cineva cuvântul, după care a continuat cu obscenitățile lui. Când vulgaritatea lui Gustav a devenit atât de insuportabilă, încât prietenele Berthei s-au scuzat spunând că trebuie să plece, după care au părăsit în grabă salonul, Klara l-a întrerupt pe fratele ei:

— Fratele meu are dreptate când spune că sexualitatea e calea către libertate, problema e că el înțelege greşit atât sexualitatea, cât şi libertatea. Sexualitate e, în fapt, libertate, de unde şi spaima societății că eliberarea unei asemenea forțe ar putea distruge ierarhiile şi sistemul pe care aceasta se sprijină, în aşa măsură încât societatea, aşa cum o ştim azi, ar urma să dispară. De aceea se străduieşte să prezinte sexualitatea într-o lumină falsă şi ipocrită.

Un tânăr care stătea lângă pian a zis:

— Asta o ştim cu toţii, însă nu ştim cum să schimbăm situaţia fără să înrăutăţim lucrurile.

— Pentru început, a zis Klara, mamele nu mai trebuie să-şi sfătuiască fiicele să se supună soţilor lor. Sfaturile mamelor pentru fiicele lor se rezumă la o singură frază: ascultă-l pe soţul tău pentru că în felul ăsta îl asculţi pe Dumnezeu, deoarece Dumnezeu ţi l-a dat de stăpân, şi chiar dacă el nu te respectă, rabdă totul cu stoicism şi nu te plânge niciodată.

De aici s-a iscat o întreagă discuţie despre drepturile femeilor între Klara şi prietenii Berthei, care făceau parte din inteligenţia vieneză, discuţie care s-a transformat în dispută, deoarece tinerii intelectuali susţineau că lumea trebuie condusă de sexul masculin, iar Klara, înainte de a ieşi din salon, a zis:

— De bună seamă că noi, fetele, trebuie să ne luăm singure ceea ce lumea asta şi vremurile astea nu vor să ne dea.

Din acel moment Klara Klimt n-a mai frecventat miercurea salonul Berthei Auerbach, dar tot atunci a început şi prietenia noastră. Sarah şi cu mine ne întâlneam cu ea aproape zilnic şi, încet-încet, am ajuns să ne cunoaştem. Ne povestea despre lucrurile frumoase şi urâte din viaţa ei, despre tatăl ei ce picta miniaturi care ajungeau în bucătăriile celor bogaţi; nu doar că reuşea să picteze într-un fel magic, ci le şi povestea copiilor lui ceea ce zugrăvea pe plăcile de faianţă care ieşeau de sub mâna lui: despre găina şi cocoşul, despre moara de vânt şi vaca, despre lăptăreasa şi râul. Uneori se îmbăta şi-şi bătea copiii şi nevasta, Anna, care îşi câştiga traiul frecând podelele familiilor bogate. Când pleca la lucru, îşi lega copiii de scaune, iar când se întorcea îi bătea pe cei ce îşi făcuseră nevoile în chiloţi în cele câteva ceasuri în care lipsise. Îi pedepsea crunt de câte ori se certau, nu erau cuminţi sau plecau de acasă fără să fi cerut voie. Băieţii mai scăpau din teroarea de acasă mergând la atelierul tatălui lor şi-l mai ajutau la pictură, însă când acesta se îmbăta, fugeau pe străzi ca să nu fie prin preajmă când începea să lovească. Pentru surori era mai dificil, dar şi pentru ele a venit salvarea – Hermine şi Johanna au plecat să locuiască la părinţii mamei lor până la moartea lor, iar Klara la sora tatălui ei. Când Klara s-a mutat la mătuşa ei, aceasta tocmai devenise văduvă şi se întorsese de la Londra, unde locuise cu soţul ei. Nu avusese copii, astfel că s-a dedicat în întregime nepoatei ei, pe care a învăţat-o să vorbească englezeşte şi franţuzeşte şi căreia îi dădea să citească romane populare, dar şi cărţi de

Olympe de Gouges şi Mary Wollstonecraft, chiar dacă puțin prea devreme ca să le priceapă în întregime, dar îndeajuns cât să o determine să se dedice ulterior luptei pentru drepturile femeilor. Vreme de cinci ani au locuit împreună, dar, după moartea mătuşii, Klara s-a întors la părinți. Avea şaisprezece ani, iar mama ei a dat foc tuturor hainelor şi cărților pe care le adusese cu ea. Nu pomenise niciodată despre cruzimea mamei ei, iar despre relațiile dintre cele două am aflat mai târziu de la fratele ei, Gustav, însă Klara trecuse totul sub tăcere; povestea râzând cum oamenii aruncau cu pietre după ea când se plimba cu bicicleta sau când purta pantaloni, deoarece în vremurile acelea era scandalos ca o femeie să poarte pantaloni sau să se plimbe cu bicicleta, povestea cu durere despre copiii care rămâneau în stradă după moartea părinților şi care mureau de frig şi de foame, povestea cu mânie despre nedreptățile trăite de femei în căsnicie şi repeta: „Noi fetele trebuie să ne luăm singure ceea ce lumea asta şi vremurile astea nu vor să ne dea“.

Mă gândesc de multe ori la lumea şi la vremurile când eram fete, mă gândesc la vremurile când nu mai eram de mult fete; mă gândesc la fetele din vremurile noastre, despre care Klara spusese că trebuie să se elibereze, fetele despre care mama mea spusese că locul lor e la bucătărie. Noi fuseserăm prima generație de fete născute după apariția cuvântului „sexualitate“, în 1859, fuseserăm fete în vremurile în care unii numeau relațiile intime dintre bărbat şi femeie „acte corporale“, alții „acte venerice“, iar alții „instincte de procreare“, iar această uniune fizică a două trupuri era anticipată cu idealism, dar înțeleasă şi ca o degradare, iar uneori era şi una şi alta pentru aceeaşi persoană: din acea împreunare a două trupuri se aştepta înălțarea sufletelor către sferele cereşti; dar era privită şi ca un act animalic care pângărea sufletul. Iar apoi, când am încetat să mai fiu fată, ori de câte ori încercam să mi le amintesc pe fetele din vremea când fusesem şi eu fată, în fața ochilor îmi apăreau doar cele care îmi erau apropiate, îmi aminteam de gesturile temătoare, de vocile tremurătoare, de reținerea care accentua încă şi mai mult emoția lor înfrânată. Am aflat de lucrurile ce urmau să se întâmple de la prietenele care aveau surori sau frați mai mari sau din cărți, iar conştiința lor, deşi întrezărită ca şi cum ai privi printr-un voal gros, stârnea în noi deopotrivă teamă şi ruşine, dar şi aşteptare înflăcărată. Aşteptarea era un ideal, aşa cum era şi castitatea; iar atunci când iubirea se năştea în secret, cel care iubea trebuia să împlinească acel ideal al aşteptării, să pătimească, să se teamă dacă unirea celor două

suflete şi două trupuri se va întâmpla cu adevărat şi, ca într-o parabolă religioasă, acea pătimire era de fapt ispăşirea a cărei răsplată avea să fie iubirea veşnică, cea care dăinuie chiar şi după moarte. De aceea, cel care iubea îşi preamărea obiectivul dorinței ca pe o creatură divină, înăbuşind astfel propriile porniri animalice. Mult mai târziu fratele meu scria că fiecare om este „copilul epocii sale, chiar şi din punct de vedere al caracteristicilor sale personale“, la fel cum fiecare iubire este parte a epocii în care se naşte, fiindcă se naşte între două ființe care aparțin acelei epoci. Iar în acele vremuri iubirea era ceva ce pâlpâia între două suflete şi două trupuri, vremuri în care pasiunea era descrisă ca tunetul unui vulcan, iar dorul ca urletul unui uragan, vremuri în care cuvinte ca „suflet“, „pasiune“ şi „dor“ erau rostite şi scrise atât de des, cel mai adesea de cei ale căror trupuri şi suflete abia dacă fremătaseră de pasiune şi dor până când se uzaseră ca o pereche de pantofi îndelung purtați. Erau vremurile în care tinerii, sau cel puțin tinerii pe care îi cunoşteam eu, trăiau aşteptarea împlinirii iubirii şi credeau cu tărie că începutul vieții împreună va aduce raiul pe pământ, pentru ca apoi banalul cotidian să-i trezească, fiindcă aşteptarea care depăşeşte realitatea, la fel ca iubirea care e mai mare decât cei care sunt iubiți, sfârşeşte fie în ruină, fie în banalitate. Aşa erau vremurile noastre, vremuri în care carnalul era trecut sub tăcere. Era o tăcere deplină în privința a tot ceea ce avea legătură cu nou-intratul cuvânt „sexualitate“ – tăcere în şcoli, în biserici şi sinagogi, tăcere acasă, în saloane şi piețe publice, tăcere prin ziare şi cărți; hainele acopereau totul, din cap până-n picioare, servind drept acoperământ pentru însuşi cuvântul respectiv. De când se năşteau până se căsătoreau, fetele erau ținute într-o totală ignoranță cu privire la sexualitate, având doar vagi intuiții asupra acestor chestiuni; ieşeau din casă numai însoțite de mame sau de alte rude adulte; li se ascundea orice reprezentare a părților intime bărbăteşti şi orice reprezentare a relațiilor intime; unele fete aflau de la mamele lor cu doar câteva ore înainte ceea ce urma să li se întâmple în noaptea nunții. Virginitatea era un ideal din cauza bărbatului: fetele care rămâneau nemăritate deveneau obiect al disprețului, iar virginitatea lor, idealul secolului, era făcută de ruşine, ca şi cum ar fi fost ceva nefiresc, deoarece nu-i fusese dăruită nimănui. Aşa era epoca noastră, epoca în care am crescut, însă Sarah, Klara şi cu mine ştiam mult mai multe decât cele din generația noastră – uneori ne uitam pe furiş în câte o carte de medicină a tatălui lui Sarah, alteori mai auzeam una, alta în salonul Berthei, iar alteori

Klara ne împărtăşea ce mai auzise de la Gustav sau de la femeile pe care le ajutase să treacă peste necazurile vieții. Am mai aflat că această epocă purta în ea şi o altă lume, diferită de cea cotidiană, de ceea ce se putea vorbi în mod deschis – dincolo de tăcerea care învăluia sexualitatea se ascundeau falsitatea şi ipocrizia.

Într-o seară fratele meu a decis să-mi arate o parte din ceea ce Sarah, Klara şi cu mine aflaserăm doar din auzite. M-a dus în cea mai săracă zonă a Vienei; am trecut prin semiobscuritatea străzilor înguste, croindu-ne cu greu drum printre fetele cu rochii sfâşiate şi bărbații cu costume rupte care le abordau pe fetele respective, cu chipurile lor prematur veştejite, cu farduri care nu făceau decât să scoată în evidență şi mai mult grosolănia trăsăturilor, cu respirația duhnind a alcool. Unele îl atingeau pe Sigmund, îi spuneau un preț, apoi fugeau după noi ca să scadă prețul, până ajungeau să ceară cât să-şi poată cumpăra o bucată de pâine. Într-unele dintre casele dărăpănate, fete pe jumătate dezbrăcate se aplecau pe fereastră şi îi strigau pe bărbații care treceau pe stradă. Am părăsit apoi partea aceea a oraşului şi am ajuns într-unul dintre cele mai selecte cartiere. Sigmund mi-a arătat micile hoteluri de pe străzile laterale şi mi-a spus că oamenii din clasa de mijloc vin aici cu prostituate sau că în aceleaşi camere îşi dau întâlnire tinerii din clasa de mijloc cu fete de condiție modestă, ascunzându-le de familiile lor, care nu le-ar permite să se vadă. Sigmund mi-a mai spus că bogații se duceau la bordeluri aflate în palate sau întrețineau actrițe şi balerine ratate. „Să nu cumva să crezi că e o diferență între cele dintâi, cele de la mijloc şi ultimele; unele o fac în cele mai murdare camere ale unor case pe jumătate demolate, altele în hoteluri, iar celelalte în palate, dar toate fac acelaşi lucru. „Doar fațada diferă, ceea ce se întâmplă înăuntru e acelaşi lucru. Pleava dă frâu liber instinctului, noi ne abținem. Noi ne abținem ca să ne păstrăm integritatea. Noi nu ne irosim sănătatea, puterea de a ne bucura, vigoarea: noi ne cruțăm, chiar dacă deseori nici noi înşine nu ştim de ce. Dar abstinența noastră ne amplifică sentimentele, ni le rafinează, în loc să ne risipim în satisfacerea imediată a unor porniri animalice.“

Seara aceea petrecută pe străzile vieneze trebuia să fie o lecție pentru mine, una prin care să învăț să văd partea animalică din om, care nu permite uniunea dintre trupesc şi spiritual, şi acest fapt să mă dezguste la fel cum îl dezgusta pe el; în noaptea aceea n-am putut să dorm, cu gândul la împreunarea trupească a lui Sigmund cu o femeie, iar oroarea acelui gând m-a făcut să mă zvârcolesc în pat; mă durea inima la gândul că o femeie de

genul celor pe care le văzuserăm în seara respectivă pe străduțele înguste îl va fi făcut să cunoască doar ceea ce e trupesc şi golit de spiritual, alungându-l astfel din visurile noastre comune.

Poate că teama de ce văzusem în noaptea aceea şi oroarea care mă bântuise ulterior m-au împins să-i fac cunoştință fratelui meu cu Sarah. Apropierea dintre Sarah şi fratele meu s-a produs de la prima întâlnire, chiar din momentul în care el a intrat în camera ei şi i-a întins uşor mâna, iar ea s-a ridicat încercând să-şi mențină echilibrul. Mai târziu aveam să rememorez de multe ori acel moment, nesiguranța nu doar a ei, ci şi a lui, reținerea din privirile lor, din care transpăreau aşteptarea şi curiozitatea, iar acea bucurie stingheră, alcătuită din fericire şi timiditate, care pâlpâia pe chipul ei, dar şi pe al lui – el, care se străduia să aibă mereu o înfățişare serioasă, dorință care îl determinase să-şi lase barbă încă din primii ani de studenție. Toate întâlnirile lor ulterioare au păstrat nuanțele acelei prime întâlniri, bucuria şi acea stinghereală, aşteptarea, curiozitatea şi reținerea, nesiguranța, toate acele lucruri care se amestecau cu cuvintele lor, rămânând totuşi nerostite. Eu m-am aflat mereu în preajma lor, un martor la ceva ce se întâmpla dincolo de cuvinte, eram martor la ceva ce nu şi-au spus niciodată. Uneori aş fi vrut să fiu martor şi la ceea ce se întâmpla când nu erau împreună, la ceea ce i se întâmpla fiecăruia în absența celuilalt, în singurătate. Aş fi vrut să pot vedea imaginile care pâlpâiau în visele lor, să le desluşesc gândurile, aş fi vrut să aud ce şi-ar fi spus atunci când reținerea, stânjeneala şi timiditatea vor fi pierit, aş fi vrut să văd mişcările trupurilor lor în momentul în care dorința va fi depăşit totul, când nu-i va mai despărți decât pielea trupurilor. Lumile lor se compuneau din atâtea lucruri diferite, însă şi ea, şi el doreau să afle de la celălalt tot ce îi deosebea. Fratele meu îi vorbea despre lumea lui, care se întindea de acasă la universitate, la bibliotecă, la casele prietenilor şi la spitalele în care, alături de colegii de la facultate, dobândea practica medicinei. Sarah îi vorbea despre lumea ei, care se termina în pragul casei, despre cealaltă lume, cea pe care putea s-o vadă dincolo de granițele lumii ei, de la fereastra camerei ei: strada şi casele de pe partea cealaltă a străzii, copacii de lângă casă şi cerul de deasupra lor; o parte din acea lume intangibilă era şi ceea ce putea să vadă în cărți, pe unele dintre ele le citise şi el, despre unele dintre ele el nu auzise, iar din altele, ca Biblia, citise doar mici părți. Fratele meu îi vorbea despre ceea ce ştia din domeniul neurologiei, iar Sarah despre cum Regele Solomon, în *Cântarea Cântărilor*, le cere fetelor Ierusalimului să nu o trezească şi să nu o tulbure

pe draga lui Sulamita. Fratele meu îi vorbea despre anatomie, iar Sarah despre cum Solomon vedea trupul iubitei lui: rotunjimea coapselor ei asemenea unor coloane, sânii asemenea unor pui de căprioară, gâtul asemenea unui stâlp de fildeş, ochii asemeni iezerelor. Fratele meu vorbea despre fiziologie, iar Sarah despre cum inima Sulamitei, chiar şi atunci când dormea, rămânea trează pentru Solomon. Fratele meu vorbea despre chirurgie, iar Sarah îi povestea despre cum Sulamita le-a cerut fetelor Ierusalimului, în cazul în care l-ar fi întâlnit pe iubitul ei, să-i spună că îl aştepta şi că era bolnavă de iubire. Pe fratele meu îl preocupau viețile marilor comandanți şi vorbea ore în şir despre Hannibal, Alexandru cel Mare şi Napoleon, în timp ce Sarah prețuia viețile umile ale celor al căror sânge curgea prin venele ei (primul despre care ştia, Samuel, fusese tâmplar şi se stabilise la Viena în 1204, iar Sarah se plângea că în familia ei nu fuseseră consemnate numele femeilor); cu aceeaşi pasiune cu care fratele meu povestea viețile cuceritorilor, ea povestea viețile şi morțile strămoşilor ei, persecuțiile din Viena, când imperiul era condus de monarhi antisemiți, şi întoarcerile succesive în oraş, când imperiul era condus de monarhi omenoşi, dacă monarhii pot fi consideraţi cumsecade. Ne-a întrebat şi despre istoria familiei noastre, însă noi ştiam atât de puține, ca şi cum sângele nostru ar fi început cu noi. Sarah îl întreba pe Sigmund despre el însuşi, despre studiile lui, despre prietenii lui, despre ceea ce voia să facă mâine sau peste zece ani, iar el răspundea că voia să elucideze enigma ființei umane – voia să ştie din ce se nasc iubirea şi ura, din ce anume se crea dorința, ce stimula gândurile.

— Poate nu e nevoie să aflăm aceste lucruri, îi spunea Sarah, plimbându-şi mâinile de-a lungul picioarelor, peste rochia care îi ascundea tijele de metal. După întâlnirea lor, n-am vorbit niciodată cu Sarah despre fratele meu, nici cu fratele meu despre Sarah; simțeam doar cât de tare aşteptau să vină ziua de miercuri, ziua în care prietenii noştri se întâlneau în salonul Berthei, iar Sigmund şi Sarah rămâneau îndelung în camera ei, în timp ce eu stăteam cu ei, martor al cuvintelor noastre nerostite, iar când ştiam că întâlnirea din salonul Berthei se apropia de sfârşit, urcam toți trei la etaj, îi salutam pe musafiri şi ascultam reproşul blând al Berthei de a nu-i fi onorat cu prezența.

După acea primă apariție în salonul Berthei, Klara a evitat să o mai viziteze pe Sarah miercurea, după care, într-o zi, ne-a spus că o să vină în salon să ne vorbească despre drepturile femeilor, aşa cum avea să vorbească

peste câteva zile la o fabrică de la periferia oraşului. Sigmund şi cu mine am rămas în camera lui Sarah mult după începutul întâlnirii din salon şi am coborât abia în momentul în care Klara prezenta *Supunerea femeilor* a lui John Stuart Mill. Cu toţii ascultau cum expunea argumentele acelei lucrări împotriva abuzului de putere, exprimat prin dominaţia masculină asupra femeilor, care nu numai că violează principiile de bază ale drepturilor fiecărui individ, dar împiedică şi progresul umanităţii; când a început să explice tezele lui Mill, conform cărora femeile trebuie lăsate să se implice în politică, mai întâi prin acordarea dreptului la opinie prin lege, fratele meu şi-a cerut scuze că o întrerupe şi a spus:

— Mă bucur că, asemenea lui Mill, vorbiţi de faptul că femeile nu trebuie să fie supuse bărbaţilor, însă sper că nu sunteţi de acord cu toate consideraţiile lui asupra emancipării femeii.

— Sunt de acord cu tot ceea ce a scris în *Supunerea femeilor*, a spus Klara.

— Sunteţi de acord chiar şi cu opinia lui conform căreia femeile ar trebui lăsate să practice orice meserie şi să ocupe orice funcţie politică, la fel ca bărbaţii?

— Bineînţeles.

— E o nebunie. Asta ar însemna exact contrariul a ceea ce Mill crede că s-ar atinge prin egalitatea totală dintre bărbat şi femeie – progresul umanităţii. Dacă, aşa cum susţine Mill, supunerea femeilor duce la stagnarea dezvoltării, tot la fel egalitatea nenaturală a celor două sexe ar înapoia rasa umană.

— Eu nu văd în egalitate decât drumul către progres.

— Ce fel de progres poate fi acela când s-ar adeveri una dintre presupunerile lui Mill cu privire la egalitatea dintre sexe: femeia măritată să câştige la fel de mult ca şi soţul ei? Putem să cădem de acord că întreţinerea casei şi îngrijirea copiilor necesită o persoană pe deplin dedicată, ceea ce înseamnă că orice altă muncă se exclude. Iar dacă femeia câştigă la fel de mult ca şi bărbatul, cine mai găteşte, cine mai are grijă de casă, cine se mai ocupă de copii? a întrebat fratele meu.

— Societatea va trebui să se reorganizeze, a răspuns Klara. Va fi nevoie de o schimbare fundamentală în aşa fel încât nimeni să nu mai fie dezavantajat, iar femeile să înceteze a mai fi oprimate.

— Chiar dacă admitem că o astfel de reorganizare ar fi posibilă, ce li se va întâmpla femeilor? Femeile sunt fiinţe diferite – nu inferioare, dar

opuse bărbaților. Schimbările în educație şi aruncarea în lupta pentru a-şi câştiga existența vor face ca femeia să-şi piardă toată tandrețea şi liniştea. În acest fel se va distruge idealul nostru de feminitate.

— Şi cine are nevoie de idealul dumneavoastră de feminitate? a întrebat Klara, la care fratele meu s-a dovedit incapabil să găsească un răspuns pe moment şi a tăcut. Nouă nu ne trebuie idealurile inventate de bărbați, nouă ne trebuie libertate şi egalitate.

— Cred că pot să-mi închipui ceva asemănător mitului Pandorei. Această egalitate va fi o cutie a Pandorei în mâinile femeilor, din care vor ieşi multe rele.

— Ştiți că miturile şi parabolele religioase nu reflectă realitatea.

— Nu, dar, într-un fel, o explică, spuse Sigmund.

— Da, sunt bune ca să manipuleze în lipsa argumentelor. Iar acum o să vă demonstrez cu argumente cum mitul Pandorei a fost pervertit de grecii antici misogini: au prezentat-o pe Pandora drept prima femeie care a strâns în cutia ei toate relele şi bolile şi le-a împrăştiat în lume. Era prima femeie de pe lume, iar misoginii au susținut că toate celelalte femei sunt aidoma ei – aducătoare de nenorociri. Dar nu a fost mereu aşa: povestea Pandorei ca sămânță a răului şi bolilor ține de forma denaturată a mitului. Mitul original e total diferit, dovadă stând anumite reminiscențe ale lui. Pandora înseamnă „cea care le dăruieşte pe toate“: a fost preamărită ca aducătoare de fericire şi lucruri bune, nu de nenorociri. În timpul matriarhatului, ea era Marea Zeiță Mamă, care dădea daruri şi fericire. Din cutia Pandorei nu ieşeau toate nenorocirile şi relele, ci scotea din ea darurile şi fericirea pe care apoi le împărțea fiecărei ființe umane. Apoi însă, la începuturile patriarhatului, bărbații au schimbat povestea. Acest misoginism e omniprezent în Antichitate.

— Nu pot să fiu de acord cu dumneavoastră. Antichitatea e plină de eroine…

— …Care provin din miturile create în epoca matriarhatului, a urmat Klara, după care a adăugat: şi care au ajuns la noi în versiunea lor deformată – în mare parte sunt o extensie a eroilor masculini. Aşa se întâmplă în orice tragedie antică. Ca să nu mai vorbim de bătaia de joc la care sunt supuse femeile în comediile şi satirele moderne. Cei mai cruzi cu femeile, în vremea aceea, erau filosofii. Aristotel susține că, pentru un tată, e semn de slăbiciune să aibă o fată, iar zămislirea ideală e cea care îndeplineşte trei condiții: să fie conceput un fiu, fiul să semene strămoşilor

de parte bărbătească, nu femeiască, iar asemănarea cu tatăl să fie totală, şi nu una cu strămoşii îndepărtaţi de parte bărbătească. Zămislirea imperfectă se produce când fata care este concepută seamănă cu femeile din familia mamei. Predominanţa absolută a principiului feminin în zămislire duce la naşterea monştrilor, spune Aristotel. După el, monştrii nu se nasc din împerecherea omului cu animalul, aşa cum se credea, ci atunci când două fiinţe umane zămislesc înfrângerea totală a principiului bărbătesc şi victoria principiului femeiesc. Aşadar, monştrii nu sunt jumătate om, jumătate animal, ci fiinţe umane deformate, întruchiparea perfectă a feminităţii. Iată, asta o spune unul dintre întemeietorii gândirii europene! Ura împotriva sexului femeiesc continuă până în ziua de azi, la Rousseau şi Schopenhauer.

— Nu puteţi să reduceţi atitudinea despre femei de-a lungul a douăzeci şi cinci de secole de civilizaţie la o singură concluzie.

— Am spus-o, sunt variaţii. Pentru Aristotel, femeia e o „greşeală a naturii“, pentru Biblie, purtătoarea păcatului. Pentru Tertulian, femeile sunt „poarta diavolului“. Toma din Aquino numeşte femeia „un bărbat neizbutit“, deşi credea că atât bărbatul, cât şi femeia pot fi mântuiţi în faţa lui Dumnezeu, însă femeia doar sub îndrumarea bărbatului. În Renaştere a început eliberarea de dogmele religioase, însă misoginismul a continuat cu aceeaşi ferocitate. Una dintre cele mai reeditate şi mai retipărite scrieri din acea vreme este *Disputatio nova*, care începe cu o întrebare şi un răspuns: „Sunt femeile oameni? Femeile nu sunt oameni“. Evident, au fost şi câţiva bărbaţi care s-au opus terorii masculine. Însă nu au fost decât excepţii, iar dumneavoastră nu vă număraţi printre ele.

— Cred că în ce mă priveşte vă grăbiţi să trageţi o concluzie. Mai mult, în secolul nostru s-a stabilit preeminenţa sexului femeiesc. Femeile sunt considerate drept jumătatea mai bună a fiinţei umane, sunt mai curate şi mai devotate decât bărbaţii. În ultima sută de ani s-a susţinut că înălţarea spiritului bărbatului nu e posibilă decât cu ajutorul inspiraţiei spiritului femeii.

— Aşadar, femeile sunt doar o unealtă care serveşte la perfecţionarea spiritului bărbatului. Asta dovedeşte că misoginismul dăinuie şi azi cu aceeaşi forţă, doar forma sub care el acţionează s-a schimbat. Iar această proiecţie a femeii ca fiinţă delicată şi fragilă, care trebuie protejată, e construită cu scopul de a face din femei nişte indivizi care nu trebuie lăsaţi să devină independenţi. Şi această imagine a femeii ideale drept fiinţă care se sacrifică dedicându-se bărbatului ei, această imagine e creată ca un ideal

doar pentru ca femeia să nu se poată dedica sie înseşi, să se perceapă slabă şi să fie mereu dependentă de bărbat, mereu supusă. Însă acum lucrurile chiar se schimbă, discreţia trebuie înlocuită cu răzvrătirea, iar sacrificiul în numele bărbatului şi al familiei cu afirmarea de sine. Femeile cer să aibă dreptul la educaţie, să poată deţine proprietăţi şi să aibă un venit, iar bărbatul să aibă drept, în mod echitabil, la tot ceea ce o femeie posedă sau câştigă. Şi ce se întâmplă? Dintr-o dată, peste tot se scrie că mai multă educaţie şi profesii mai înalte ar întina puritatea femeii, iar proprietatea asupra unor bunuri materiale şi controlul veniturilor ar duce la adulter. Cât de sărace sunt sufletele acelor bărbaţi cărora le e teamă de eliberarea femeii! Dar a venit momentul eliberării. O premisă a dezvoltării rasei umane este libertatea, iar uneori premisa acestei dezvoltări este lupta pentru libertate: popoarele înrobite se eliberează de popoarele care le asupresc, robul se eliberează de stăpân, credinciosul de preotul care-i tulbură privirea către Dumnezeu, iar femeia se eliberează de bărbat.

— Daţi şi femeii libertate absolută, eliberaţi-o de ceea ce în mod eronat dumneavoastră numiţi dominaţia impusă de bărbat şi pe care eu numesc ordine naturală, iar atunci, într-o astfel de libertate, femeia nu va şti ce să facă.

— Bineînţeles că nu va şti ce să facă. Ţineţi un animal în captivitate şi, după mulţi ani, eliberaţi-l. Ce va face? Se va întoarce în cuşcă. Cel care e dependent, odată eliberat, nu va şti ce să facă cu libertatea sa şi va dori să se întoarcă la principiile subjugării. De aceea femeile trebuie învăţate nu doar treburile casnice, ci şi lucrurile care le vor permite să-şi câştige existenţa. Trebuie predate cursuri pentru femei astfel încât ele să conştientizeze drepturile pe care le revendicăm. Destul cu vremurile când ni se cerea să vedem de gospodărie, să fim supuse şi tăcute, iar căsnicia să meargă aşa cum ne-am obişnuit. E vremea să ne răzvrătim pentru prima dată de la începuturile omenirii.

— Dumneavoastră îndemnaţi la răscoală, a spus un avocat tânăr, care stătea lângă Bertha Auerbach şi care urma să-i devină soţ câţiva ani mai târziu. Însă acest lucru e ilegal.

— Uneori legile societăţii contravin principiilor etice. Una dintre căile de a repara injustiţia istorică împotriva femeilor trece prin politică. Însă noi nu avem dreptul să ne amestecăm. Nu doar aici, ci şi în Germania e ilegal ca femeile să participe la dezbateri politice. Cum să luptăm pentru drepturile noastre dacă ne bagă la închisoare de cum păşim în locuri unde se

discută politică, deşi doar acolo putem să luptăm pentru ceea ce ne aparţine?

— Poate că în felul ăsta rămâneți cu ceea ce vă aparține de drept. De exemplu, căsnicia şi maternitatea, a spus avocatul.

— Câte fete se mărită cu bărbatul pe care îl aleg ele şi câte se mărită cu bărbatul ales de părinți, cu care aceştia au aranjat măritişul în funcție de clasă, de familie sau de banii lui? De la fete se aşteaptă doar supunere. Părinții ne spun că iubirea o să vină în căsnicie, dar iubirea nu mai vine. Femeia a fost privată de absolut tot de-a lungul secolelor, îi e imposibil să facă lucrurile aşa cum le face un bărbat, iar ceea ce reuşeşte să creeze nu-i e recunoscut ca atare, ci îi e atribuit bărbatului, aşa cum se întâmplă până şi cu faptul de a fi părinte – bărbatul este considerat zămislitor de copii, iar maternitatea înseamnă doar reproducere, mama este doar unealta reproducerii, şi nu zămislitoarea de viață. Da, stimați domni, e timpul să ne obişnuim cu ideea că ne vom lua ceea ce ne aparține.

Klara încerca să le motiveze pe femei să lupte singure pentru ceea ce le aparține: făcuse afişe pe care scria că educația fetelor nu trebuie să se reducă la deprinderea îndeletnicirilor casnice, ci să le ajute să devină independente, şi le lipise pe pereții şcolilor; cerea ca femeile să aibă dreptul de a divorța; organiza grupuri care solicitau drept de vot pentru femei, în timp ce partidele politice o reclamau la poliție. Era băgată la închisoare şi acuzată de fapte împotriva societății, deci împotriva umanității. Când o eliberau, Klara se întâlnea cu Sarah şi cu mine. Perioadele ei de detenție erau scurte, câteva zile, dar venea mereu de acolo cu răni. Niciodată nu voia să ne povestească despre brutalitățile din închisoare, în schimb, fiind iubitoare de poezie, ne cerea să-i citim câte un poem.

Sigmund ştia cât de mult îi place lui Sarah poezia şi, cu ocazia unei vizite, i-a dăruit un volum de poeme alese ale lui Adam Mickiewicz, recent traduse. Înainte de a deschide cartea, Sarah a mângâiat coperta pe care era zugrăvit un parc toamna şi ne-a spus că nu mai fusese într-un parc de ani de zile.

— Atunci să mergem în parc, a zis fratele meu, iar Sarah a închis cartea şi a lăsat-o pe pat.

Trăsura familiei Auerbach ne-a dus la Augarten. Fratele meu o ținea pe Sarah de brațul drept, iar eu de brațul stâng. Era o primăvară exuberantă, iar noi mergeam prin parc ca printr-un țesut de imagini arzând de culori, ca printr-o simfonie a sunetelor naturii, ca printr-o mare de mirosuri. La fiecare

câțiva paşi, Sarah ne ruga să ne oprim, nu pentru că i-ar fi fost greu să umble, ci pentru că dorea să admire toate acele lucruri pe lângă noi trecem fără să le mai remarcăm, fiindcă făceau parte din rutina noastră cotidiană: o mamă şi un copil stând pe o bancă şi aruncând firimituri porumbeilor, un pictor lângă şevalet pictând un mesteacăn, o fată ducând o bătrână de mână şi descriindu-i lumea din jur; doi copii scormonind în pământ în timp ce tatăl lor citea ziarul, fără să-şi dea seama că odraslele lui caută râme, un tânăr tolănit pe ramura unui enorm stejar bătrân ca într-un fotoliu, fluierând uşor, nişte băieți jucându-se cu o minge.

— Câtă fericire într-un singur loc, a zis Sarah.

— Nu sunt sigur că toți oamenii ăştia sunt fericiți în clipa asta, a zis fratele meu.

— Poate, spuse Sarah. Fericirea, ca şi păcatul, e în ochii celui ce priveşte.

— Fericirea e un fenomen efemer, împlinirea unei dorințe îndelung înăbuşite sau a unei nevoi, a spus fratele meu.

— Eu n-aş numi asta fericire. O astfel de împlinire a unei dorințe sau nevoi aş numi-o satisfacție.

— Atunci ce ar fi fericirea? a întrebat fratele meu.

— Nu ştiu, răspunse Klara. Cred că fericirea e unul dintre acele lucruri pe care nu poți să le defineşti. Doar îl simți.

Am ajuns, încet-încet, în acea parte a parcului unde se găsea prima grădiniță din Viena. Ne-am aşezat pe o bancă lângă gard şi ne-am uitat la copiii care se dădeau în leagăne. O femeie a ieşit în curtea grădiniței, ținând un copil de mână.

— Uite, asta e fericirea, a spus Sarah, privind-o pe femeia cu copil.

— Să ai copii? a întrebat fratele meu. Sarah a încuviințat din cap, iar el a continuat: Să ai copii nu văd a fi atingerea fericirii, ci parte a reproducerii, iar reproducerea parte a procesului de evoluție şi selecție naturală.

— Deci nu parte a vieții tale, parte a existenței tale ulterioare?

— Existența mea e parte a procesului de evoluție şi de selecție naturală. Doar cei puternici supraviețuiesc în lume, e legea luptei pentru supraviețuire. Cei care sunt mai rapizi şi mai puternici au şanse mai mari de supraviețuire.

— Asta înseamnă că lumea noastră e făcută pentru cei agresivi, a spus Sarah, apoi s-a ridicat de pe bancă şi ne-a făcut semn că vrea să umble fără ajutor; ajunsă la gardul grădiniței, s-a sprijinit de zăbrele.

— Asta e doar o impresie superficială, a spus fratele meu. Această supraviețuire face parte din marea evoluție, progresul speciilor animale. Şi al rasei umane. Noile generații pot fi mai puternice, mai rapide, mai uşor adaptabile decât părinții lor şi transmit aceste caracteristici moştenitorilor lor, care vor reuşi astfel să avanseze mai mult. De-a lungul a multe generații, aceste caracteristici îmbunătățite devin mai accentuate în cadrul unei specii animale, şi de schimbarea acestora depinde ce specie va supraviețui şi ce specie va dispărea. Cele slabe vor dispărea, asta e legea acestei lumi. Noi, oamenii, am apărut ca parte a procesului de selecție; am evoluat din formele de jos ale vieții. Iată, aşa văd eu ceea ce înseamnă să ai copii, o parte a marelui proces evolutiv.

— Eu văd asta într-un mod total diferit, a spus Sarah şi s-a întors spre copiii care se jucau în curtea grădiniței. Să porți cu lunile sub inimă o viață nouă, iar apoi să aduci acea viață nouă pe lume, să vezi cum viața aceea vine, îngrozită, îngrozită de expulzarea din pântece şi de ciocnirea cu ceea ce nu-i poate fi necunoscut, fiindcă necunoscutul încă nu e conştientizat ca atare, necunoscutul se simte doar, să vezi şi să simți cât de mult are nevoie de tine acea nouă viață, cât de multă nevoie are de hrana care îți curge din sâni, să observi cum experiența i se acumulează în ochi, să vezi prima speranță şi prima dezamăgire din viață, să vezi cum acea viață devine independentă, cum nu mai are nevoie de tine, cum acea viață ce vine din tine se duce să creeze o nouă viață, iată ce înseamnă pentru mine să ai copii.

Un copil s-a desprins de ceilalți şi s-a îndreptat direct către gard, s-a aplecat, a cules o păpădie şi i-a întins-o lui Sarah printre zăbrele. A luat-o cu o mână, iar pe cealaltă a întins-o să-l mângâie pe micuț, însă înainte să-l atingă s-a dezechilibrat şi a trebuit să se sprijine iarăşi de gard.

După plimbare, fratele meu s-a dus la spitalul unde făcea un stagiu de un an după absolvire. Sarah şi cu mine ne-am întors acasă la ea. După ce am intrat camera ei, Sarah a deschis cartea cu peisajul de toamnă pe copertă şi a pus păpădia printre poeme.

Câteva zile mai târziu era aniversarea fratelui meu. Am împrumutat nişte bani de la tatăl meu, care nu mi-au ajuns decât pentru o gondolă de mărimea unui deget. Când i-am dat-o, mi-a spus că s-a îndrăgostit de o fată cu privire vibrantă, fata cu cea mai duioasă voce, o fată simplă şi fără multe lecturi, dar tocmai de aceea încă şi mai interesantă pentru el, deoarece o poate îndruma către bucuriile literaturii, o fată pe care o dorea mereu lângă

el, pe care s-o poată auzi şi vedea, doar pe ea, până la sfârşitul vieții. Mi-a vorbit despre ea, iar eu am tăcut.

După vreo lună şi jumătate, Sarah m-a întrebat:

— De ce nu mai vine Sigmund pe-aici?

Nu ştiu dacă a simțit în vocea mea tristețea şi teama când i-am spus că tocmai s-a logodit cu o fată pe nume Martha Bernays. Sarah s-a aplecat încet şi, deşi stătea jos, am crezut că va cădea, că se va prăbuşi pe podea. Însă ea şi-a luat marginea rochiei şi a ridicat-o deasupra gleznelor, genunchilor şi coapselor. Picioarele ei subțiri, încătuşate în aparatele de metal care le susțineau, păreau fragile ca tijele unor plante crescute la umbră. Sarah a început să-şi desfacă aparatele, le-a deschis la glezne, la gambe, la genunchi, la coapse, după care le-a lăsat pe podea. Şi-a sprijinit palmele pe pat şi s-a împins puțin, încercând să se ridice şi să păşească, însă picioarele nu erau suficient de puternice şi s-a prăbuşit fără putere pe pat. A încercat din nou, dar din nou trupul i s-a prăvălit pe pat. Şi iar s-a ridicat, cu buzele tremurânde, cu fața schimonosită, cu ochii în lacrimi; s-a ridicat de pe pat şi a căzut din nou, iar când n-a mai putut să se ridice, şi-a muşcat buzele şi a început să plângă şi să se lovească cu pumnii peste picioarele inerte. Am îngenuncheat lângă ea, i-am luat mâinile într-ale mele, iar ea şi-a rezemat chipul de umărul meu, o auzeam cum plânge, cum respiră sacadat, şi am ştiut că lacrimile pricinuite de slăbiciunea ei fizică se amestecau cu lacrimile unei alte dureri.

În anul acela, fratele meu a uitat de ziua mea de naştere. Două zile mai târziu, pe douăzeci şi şase iulie, a intrat în camera mea cu o carte despre care ştia că visam să o am – *Epoca de aur a Veneției*.

— Uite ce i-am cumpărat Marthei, mi-a zis, întinzându-mi cartea. Am rămas cu cadoul în brațe, ascultând cum îmi spunea: Azi e ziua ei de naştere.

O lună mai târziu, fratelui meu i s-a permis să se mute în Spitalul General din Viena, într-o încăpere micuță. Din acel moment nu a mai dormit acasă, iar eu nu-l mai puteam întâlni, deoarece îmi era teamă că voi da peste Matha Bernays, care venise de câteva ori la noi împreună cu sora ei, Minna. Sigmund ne vizita adesea, însă mama voia să-l vadă, să-i vorbească, iar noi ceilalți stăteam în jurul lor şi îi ascultam. Iar el îi vorbea des de Martha, de tandrețea şi atenția ei, vorbea despre plimbările lor prin parc (mama ei insista mereu să fie prezentă de câte ori se întâlneau), despre

cărțile pe care i le dădea să le citească şi mai ales despre visul de a avea o casă a lor.

Din câte se părea, odată cu Martha Bernays şi plecarea fratelui meu de acasă, pierdusem brusc acea protecție invizibilă la adăpostul căreia ființa umană îşi creează siguranța. Mama a sesizat impasul în care mă găseam şi a ştiut că acum poate să îndepărteze veninul dintre noi. Totuşi, apăruse o vagă consolare – tata era deja bătrân şi închisese magazinul, Sigmund câştiga prea puțin ca să ne întrețină, aşa că părinții noştri deciseseră ca surorile mele şi cu mine, asemenea multor alte fete din Viena, să mergem un an la Paris şi să avem grijă de copiii familiilor de germani care locuiau acolo. Surorile mele îşi petreceau zilele învățând franceza şi vorbind bucuroase despre Paris, însă pentru mine era suficient gândul că, pentru douăsprezece luni, o să fiu departe de mama şi că n-am să mai asist la obsesia fratelui meu pentru Martha Bernays, că urma să ignor tot ceea ce purta numele ei, şi speram să se întâmple ceea ce auzisem despre marile iubiri – că, în timp, devin banale. Surorile mele şi cu mine am pregătit în tihnă lucrurile de care aveam nevoie pentru o lungă şedere, însă într-o zi de septembrie, cu mai puțin de o săptămână înaintea plecării, mama m-a anunțat că eu nu mă mai duc la Paris; îşi dăduse seama că ea şi tata nu îşi permiteau să se îndatoreze pentru cinci bilete; eu i-am spus că munca noastră acolo va înzeci banii, la care ea mi-a răspuns că datoria e datorie atâta vreme cât nu e plătită şi, mai mult, că tata e bolnav şi că trebuie să o ajute cineva să aibă grijă de el. Apoi a scos patru bilete de tren şi le-a dat Annei, Rosei, Mariei şi Paulinei. Am auzit țipetele de bucurie ale surorilor mele, după care m-am întors şi am ieşit din casă. Am fugit la Spitalul General din Viena, m-am dus în secția unde muncea fratele meu, l-am găsit în cămăruța sărăcăcioasă în care se mutase şi am început să-i povestesc cele întâmplate. Mi-a şters lacrimile şi m-a consolat, mi-a spus cum a-ți îngriji tatăl bolnav e o muncă nobilă, ca o răsplată pentru că mi-a dat viață. Apoi în cămăruță a intrat Martha Bernays, iar fratele meu mi-a dat drumul şi s-a dus s-o îmbrățişeze. Martha i-a spus că mama ei îi aşteaptă în parcul spitalului şi că ar fi cazul să pornească şi ei într-acolo, aşa că amândoi au ieşit, uitându-mă acolo. Din ziua aceea nu m-am mai dus niciodată în vizită la fratele meu, la spital; aveam să-l revăd abia când le-am însoțit pe surorile noastre la gară, iar apoi când mai venea pe acasă să stea de vorbă cu mama. Eu şi tata asistam de pe margini la discuții.

Camera fratelui meu a rămas goală după plecarea lui. Uneori intram acolo şi priveam rafturile goale pe care cândva stătuseră laolaltă cărţile şi hainele lui Sigmund. Când mama mă vedea în camera ce-i aparţinuse lui Sigmund sau stând pe pat, zâmbea şi spunea că Sigmund ar fi fericit să aibă, pentru început, o asemenea cămăruţă pentru el şi Martha. O întreagă lume a dispărut odată cu apariţia Marthei Bernays; intimitatea noastră a dispărut, lumea visurilor noastre a dispărut înainte de a exista, Veneţia a dispărut, iar odată cu ea am dispărut şi noi doi. Uneori amintindu-mi cum mă saluta înainte de apariţia Marthei Bernays, trecându-şi vârful arătătorului mai întâi pe frunte, apoi pe vârful nasului şi la urmă pe buze, îmi ridicam la rândul meu degetul arătător ca şi când ar fi arătat spre cer, după care mi-l treceam pe frunte, pe vârful nasului, pe buze.

Sentimentul respingerii, conştientizarea faptului că nu sunt utilă nimănui, nici măcar mie însămi, cu excepţia tatei, care se apropia de moarte, m-a făcut să mă simt vulnerabilă, iar uneori izbucneam în lacrimi fără motiv când eram la masă cu mama şi tata sau când ne plimbam prin Augarten. Mama începuse să-mi spună din nou acele cuvinte pe care nu le rostise ani de zile: „Era mai bine dacă nu te-ai fi născut“. Îmi simţea vulnerabilitatea pe care ura ei o amplifica. Ura nu poate fi înţeleasă în întregime şi nici cauzele ei nu pot fi cunoscute; la fel ca fericirea, aşa cum spunea Sarah odată, nu poate fi definită, ea se simte. Şi poate că la fel ca păcatul şi fericirea, ura există doar în ochii celui care urăşte – altfel e doar un fel de a fi, un fel de a fi obişnuit şi nimic mai mult, dar care otrăveşte vieţile celor care urăsc. Uneori încercam să înţeleg ura mamei mele, poate eram doar o victimă întâmplătoare, poate pentru că eram cea mai firavă dintre surori, un soi de groapă în care putea să-şi arunce propriile tenebre, mă gândeam că poate ceea ce ura în mine era tatăl meu, bătrânul ei soţ, mai bătrân decât propriul ei tată, poate că, urându-mă, stingea în ea propria dorinţă de a fi avut un soţ de vârsta ei înainte chiar ca acea dorinţă să se fi aprins. Sau poate era din cauza ataşamentului faţă de fratele meu, mă ura pe mine fiindcă nu era în puterea ei s-o urască pe cea care îl separase pe scumpul ei Siggie de noi; el începea o nouă viaţă, construia o nouă lume în care noi nu puteam fi decât trecători întâmplători şi alesese acum să fie doar un oaspete în lumea noastră, iar mama, dacă ar fi urât-o pe Martha Bernays, nu ar fi putut să-i facă nimic, deoarece veninul direcţionat înspre iubita fratelui meu n-ar fi atins-o niciodată, aşa că se fixase asupra mea. Încă de la primele licăriri ale conştiinţei mele, în copilărie, am dezvoltat un sentiment

profund al timpului, o vagă premoniție că existența e construită din fire de nisip împrăştiate de vânt şi că doar sensul propriei existențe, a Eului, care ne ține aparent laolaltă până când ultimul fir de nisip, ultima rămăşiță de viață ne e împrăştiată, până când Eul se va stinge, iar ceea ce va rămâne după noi va fi doar vântul timpului. Din când în când, vântul suflă atât de puternic, încât împrăştie nu doar fire de nisip, ci şi părți ale Eului însuşi, iar Eul se simte neputincios, simte cum vântul îl va împrăştia odată cu nisipul, că se va stinge chiar înainte ca toate firele de nisip alocate pentru o viață să fie împrăştiate, şi atunci Eul caută un alt Eu, Eul altcuiva, alături de care să stea când vântul timpului urlă peste tot; e nevoie de aceşti alți Eu pentru supraviețuirea nu a ceea ce e material, ci a ceea ce e esențial în acel Eu. Astfel că Eul nu e singur, indiferent dacă trăim separat unii de alții, Eul nu e rupt de lume, ci e o configurație de relații cu ceilalți. Stelele se influențează unele pe altele: mişcarea, exploziile, extincția uneia le influențează pe cele din jur; se hrănesc unele din altele, se mănâncă unele pe altele. La fel e şi cu oamenii: cu priviri, cu cuvinte, cu gesturi – se hrănesc unii din alții, se mănâncă unii pe alții; se susțin şi se dărâmă; îşi separă Eul de alții, se apără împotriva prăbuşirii, se adună din bucăți şi îşi împiedică Eul să se recompună din nou: se hrănesc şi se mănâncă, se susțin şi se dărâmă, se apără, se ajută pentru a se compune din bucăți disparate. Tot aşa mama rupea bucăți din mine cu privirea ei, cu cuvintele ei, cu gesturile ei, părți de care avem nevoie în permanență, părți pe care le căutam în permanență; am simțit cum îi lipsise ceva de-a lungul întregii ei vieți, aşa cum lui Venus din Milo îi lipsesc brațele; mie nu în exterior îmi lipsea ceva, ci în interior, ca şi cum sufletului meu i-ar fi lipsit brațele, iar această lipsă, această absență, această senzație de gol mă făcea neputincioasă. Toată viața am simțit cum privirea cuiva ar putea să-mi anuleze existența, dar, în acelaşi timp, am căutat o ființă care să vindece acea spulberare a Eului meu.

După aceea surorile mele s-au întors la Viena, s-au întors cu poveştile lor despre Paris, cu amintirile care le reveneau iar şi iar; se întorseseră altfel decât plecaseră, în decursul unui singur anotimp se transformaseră în nişte tinere frumoase, cu maniere rafinate, cu expresii franțuzeşti presărate în conversația lor cochetă, cu înfățişări care nu exprimau, ca altădată, confuzie şi umilință, ci o serenă modestie şi bucurie de viață. Căzusem în extaz în fața surorilor mele, în fața gesturilor şi conversațiilor lor. Stăteam mereu lângă ele, dar nu cu ele, le priveam, le ascultam şi mă bucuram. Dar, pe lângă bucurie, mai aveam un alt sentiment, fiindcă ştiam cât mă

îndepărtasem de ele, la fel de mult precum eram odată apropiată de mama. Mama le chema deseori la ea pe surorile mele, dar găsea mereu un pretext să nu mă cheme şi pe mine, şi stăteau de vorbă îndelung în bucătărie, iar eu făceam câțiva paşi pe hol, apoi mă întorceam în camera mea, iar în clipele când mă apropiam de uşa care mă separa de ele reuşeam să prind câte ceva din discuțiile lor, de genul celor pe care mai toate mamele le au cu fetele lor: despre ce trebuie să facă o fiică pentru a fi considerată o fiică bună, despre felurile în care se intră într-o căsnicie, despre responsabilitățile soțiilor față de soți şi copii. Rămâneam în afara lumii lor şi a conversațiilor în care vorbeau despre ele în calitate de soții şi mame, le surprindeam privind către viitor, în timp ce eu priveam către trecut, şi mi se părea că, prin căsătoria şi maternitatea pentru care se pregăteau, cucereau timpul, conectându-se la întregul şirag de mame până la prima generație; iar eu simțeam cum mă îndepărtez de acel şirag prin care sângele se multiplica şi în care sângele se unea.

O dorință specifică tuturor părinților – propriii copii să-şi însuşească şi să ducă mai departe ceea ce ei înşişi au dus mai departe de la părinții lor – făcuse ca mama Marthei Bernays să-l dușmănească pe fratele meu, Sigmund. Şi Emmeline Bernays mai avea încă un motiv de ostilitate: îi promisese soțului ei, când acesta trăgea să moară, că îşi va creşte fiicele Martha, Minna şi fiul Eli în respectul tradiției evreieşti, aşa că îi venea din ce în ce mai greu să se împace cu disprețul lui Sigmund față de rugăciuni şi credințe şi cu obstinația cu care o asigura pe Martha că nu trebuie să participe la ritualuri şi că sâmbăta e o zi ca oricare alta. Căutând un motiv să o despartă pe fata ei de logodnicul necredincios, Emmeline se hotărâse să se întoarcă cu fiul şi fetele ei la Wandsbek, lângă Hamburg, de unde venise la Viena în urmă cu zece ani. Lacrimile fetei nu au ajutat-o, aşa că, într-o zi de iarnă, familia Bernays a plecat spre nord. Fratele meu era trist şi afectat, însă credea că nimic nu poate clinti iubirea dintre el şi logodnica lui.

De cum Martha a părăsit oraşul, m-am dus zilnic să mă întâlnesc cu Sigmund la spital. În zilele frumoase ieşeam să ne plimbăm, iar când ploua sau era frig, rămâneam în camera lui, în care avea un scaun, o masă şi un pat. Uneori, atunci când simțeam că ne sufocăm, ne ridicam şi o luam pe coridoarele spitalului, trecând dintr-o secție în alta, stând de vorbă la fel ca în urmă cu câțiva ani la bibliotecă, când făceam câte o pauză de lectură. Vorbeam şi acum despre aceleaşi lucruri, doar că în mod diferit, cu mai multă experiență de viață şi mai puțin entuziasm. O dată, când vorbeam despre diferența percepției tragicului în trecut şi în prezent, fratele meu m-a dus într-o secție despre care mi-a zis că e secretă şi ilegală. În timp ce ne îndreptam spre secția respectivă, mi-a povestit ce poate să facă o tânără care a rămas însărcinată dacă nu e căsătorită şi dacă cel cu care a rămas însărcinată nu vrea să o ia de soție. Ştiam că, de ruşine, părinții le alungau de acasă, iar ele mureau de foame, de frig sau de boală la scurt timp, chiar înainte de a naşte; ştiam că unele dintre ele, cele ce supraviețuiau şi năşteau, îşi abandonau copilul în orfelinate, apoi, pentru că făceau cele mai grele munci, nu aveau nici ele parte de viață lungă; mai ştiam că erau şi altele care, neputând supraviețui ruşinii şi pentru a salva onoarea familiei, se

sinucideau fără să le mai spună nici măcar celor apropiați că erau însărcinate; ştiam şi că unele se duceau la cunoscători care le dădeau să bea licori amare ca să avorteze, iar uneori mureau chiar ele de la otravă. Sigmund mi-a spus atunci că bogații, grație influenței şi banilor, puteau evita legea care interzicea avorturile. La Spitalul General din Viena unii dintre chirurgi munceau o parte din timp în afara legii – le făceau avorturi fiicelor şi amantelor celor bogați. Ajunseserăm la intrarea în secția secretă, când fratele meu s-a apucat să-mi spună că a învățat şi el cum se face şi a început să-mi explice în detaliu, iar eu, imaginându-mi instrumentul de metal care înşfacă fătul, am simțit cum mi se face rău şi am vomitat. M-am aşezat pe o bancă de pe culoar, fratele meu mi-a spus că într-o aripă a unui bancher erau expuse reprezentări ale lui Iisus şi ale Fecioarei Maria. Bancherul von N. adunase de la muzee şi de la colecționari privați din toată lumea, timp de o lună, sute de opere de artă în care apăreau Iisus şi Fecioara Maria şi pe care dorise să le arate locuitorilor Vienei. Expoziția era deja închisă, dar fratele meu credea că anumite tablouri rămăseseră în palat, prin urmare puteam să le vedem.

Când am ajuns în aripa unde fusese expoziția, mai rămăseseră doar două tablouri ale lui Giovanni Bellini, aduse de la Muzeul Correr din Veneția: *Fecioara cu pruncul Iisus* şi *Răstignirea*.

Ne-am uitat la Fecioara Maria ținându-l în brațe pe micul Iisus. Pe chipul pruncului licărea tristețea – cu ochii pe jumătate închişi, nu avea privirea unui copil, ci a cuiva care a văzut mult mai multe decât copilăria: nu privea înainte, ci cumva înspre o mare durere, înspre teama unei teribile pierderi – ca şi cum acel copil putea să-şi prevadă destinul şi despărțirea de cea care, în acel moment, stătea înapoia lui, senină şi ocrotitoare, şi care, mulți ani mai târziu, lângă cruce, va fi cuprinsă la rândul ei de disperare, deoarece nu va putea face absolut nimic pentru a împiedica despărțirea şi pierderea. Acea durere cobora chiar şi pe buzele copilului, pe gesturile mâinilor lui – una era aşezată sus, pe piept, deasupra inimii, iar degetele celeilalte atingeau degetul mare al mamei lui, în timp ce degetul arătător pare îndreptat în jos. În jos. Mama nu putea să vadă teama copilului; ea privea în altă direcție, undeva, departe. Punctul spre care ea privea era în afara imaginii. Îl apăra pe de-a-ntregul – copilul se sprijină de brațul ei, cu un umăr pe sân, chiar deasupra inimii. Palma uneia dintre mâini acoperea cotul copilului, degetul mare îi atinge brațul aproape de umăr, iar celelalte patru degete creau un fel de scut pe pieptul copilului. Palma şi patru degete

ale celeilalte mâini acopereau coapsa copilului, iar acesta atingea degetul mare, arătând în jos. În jos. Mama nu putea să vadă neliniştea copilului, însă probabil o presimțea, probabil ştia ce avea să fie, ştia că ar putea să fie aşa, că aşa trebuie să fie, şi era liniştită, împăcată. Privirea ei îndreptată spre o altă realitate, care păstra absolut totul, în care tot ce a fost, ce este şi ce va fi îşi dobândea întregul sens. Ne-am uitat apoi la *Răstignire*, pe chipul lui Iisus era doar împăcare în fața spaimei, pe chipul mamei sale, o teribilă deznădejde. Împăcare şi deznădejde, la fel ca în celălalt tablou – cel cu Fecioara şi Pruncul –, doar că acum împăcarea era plină de deznădejde, împăcarea lui Iisus din momentul în care îşi dădea duhul, iar mama lui, lângă cruce, era cuprinsă de deznădejde, cu mâinile îndoite, cu capul plecat, cu o privire goală, oarbă la tot ce era în jur, cu excepția durerii din suflet, cu ochi pustiiți în orbite, iar în locul lor deznădejde goală. Ne-am uitat îndelung când la un tablou, când la celălalt, iar apoi am spus că toți teologii şi filosofii pe care îi citisem şi care scriseseră despre acest subiect căzuseră de acord că, odată cu apariția creştinismului şi a conceptelor de mântuire şi înviere, tragicul a dispărut. Ei afirmau că, în creştinism, tragicul e anulat: fie cei ce suferă au păcătuit, drept pentru care sunt pedepsiți să sufere, fie cei ce suferă fără vină vor fi mântuiți în viața de apoi şi a lor va fi împărăția cerurilor. Toți aceşti filosofi şi teologi erau convinşi că ideea de mântuire şi nemurire negau tragicul.

— Totuşi, i-am spus fratelui meu, sub fiorul picturii, uită-te la tabloul ăsta, nu e aici expresia cea mai puternică a tragicului, când mama îşi priveşte fiul murind? Fratele meu n-a răspuns. Am întins mâna către tablou, către ochii mamei stând lângă fiul ei muribund, către trupul răstignit care îşi dădea duhul sub ochii celei ce îl născuse. Mântuirea şi învierea anulează oare tragicul sau sunt doar o consolare? am întrebat, continuând să arăt spre mamă şi fiu. Nu există dreptate în lumea asta. Nici o pedeapsă nu poate repara o nedreptate, fiindcă trecutul nu poate fi schimbat, iar cei nedreptățiți vor rămâne cu pierderea lor. Şi chiar dacă într-o altă lume se obține dreptatea pierdută aici, iar cei păgubiți vor fi răscumpărați, aceea nu e repararea nedreptății din viață, ci doar o consolare: ceea ce se pierde într-un anumit moment nu se mai poate îndrepta în veci, fiindcă ceea ce s-a pierdut era necesar exact în momentul în care s-a pierdut. Prin urmare, chiar dacă existența noastră va continua într-o altă lume după moartea din aceasta, acea existență nu va fi decât o consolare. În lumea materială totul nu e decât o mare nedreptate şi, de vreme ce nu ştim dacă existența noastră va

continua într-o altă realitate, una mai bună, singura consolare în această lume e frumusețea ei.

Fratele meu a zâmbit.

— Deşi nu e întru totul adevărat ce spui, sună bine: Frumusețea e singura consolare în această lume.

Mi-am îndepărtat mâna de la bărbatul care sângera pe cruce şi de la mama lui care îl privea neconsolată; fratele meu continua însă să privească frumosul acela, consolarea aceea.

În unele zile mergeam cu Klara la oamenii pe care îi consola ea – se ducea să ajute în adăposturile pentru femei izgonite de soții lor şi în orfelinate. Fratele ei câştiga destul cât să întrețină întreaga familie, aşa că nu mai era nevoită să vândă flori în cimitire; se dedicase acum ajutorării celor umiliți, încercând să-i facă să conştientizeze că trebuie să lupte pentru drepturile lor. Se ducea în fabrici şi incita muncitorii să facă grevă pentru mai puține ore de muncă şi salarii mai mari, însă patronii plăteau oameni să o bată atât de tare, încât zăcea fără cunoştință cu zilele, după care, când se întrema, se ducea iarăşi să organizeze muncitorii şi iarăşi era bătută. Se dusese în filaturi şi țesătorii şi le convinsese pe muncitoare să i se alăture în lupta ei pentru drepturi egale cu ale bărbaților, pentru dreptul la vot, dreptul la acțiune politică, însă poliția a arestat-o; au condamnat-o la închisoare cu izolare până când fratele ei i-a implorat s-o elibereze. Fotografiile ei au apărut în ziare alături de cuvântul anarhie, ieşea în evidență tocmai prin simplitatea ei – în locul coafurilor delicate ale acelor vremuri, purta părul scurt, în locul rochiilor cu dantelă, flori artificiale şi funde, era prima femeie din Viena care purta pantaloni. Oamenii o recunoşteau pe străzi şi îi aruncau cuvinte grele, o bombardau cu pietre şi o scuipau. Cu cât lupta mai mult ca femeile să-şi câştige încrederea în sine, cu atât devenea mai puțin sigură de sine; toate loviturile pe care le primea lăsau semne: îşi pierduse privirea pătrunzătoare şi vocea sigură, cuvintele îi tremurau în gât, ochii nu se mai fixau asupra lucrurilor, ci fugeau încolo şi-ncoace. Întreaga înfățişare îşi pierduse fermitatea: era adusă de umeri, îşi ținea capul aplecat. Semăna cu o pasăre zgribulită în ploaie. Uneori o luam cu mine când mergeam în vizită la fratele meu, la spital, dar ea nu mai discuta cu el ca altădată, doar îl întreba cum puteau fi ajutate femeile care fuseseră internate cu forța la azil. Îi spunea că era de ajuns ca o femeie să pretindă drepturi egale în căsătorie ca soțul s-o reclame drept nebună, şi imediat era băgată după gratii; era de ajuns ca o soră să-şi ceară dreptul la moştenire după moartea părinților ca

frații ei s-o trimită la azil. Azilele de nebuni, îi spunea Klara lui Sigmund, erau pline de femei sănătoase: nimic nu era mai uşor decât să fie acuzată de tatăl ei, de soțul ei, de fratele ei sau de fiul ei că e un pericol pentru ea însăşi sau pentru societate, şi orice femeie putea ajunge la ospiciu. Îi cerea sfaturi despre cum se putea schimba situația, iar el îi răspundea că nu era nimic de făcut. Însă ea continua să se ducă în ospicii, să intre în lungi discuții cu doctorii, iar unii dintre ei îi replicau citându-l pe Nietzsche: „Iar de priveşti îndelung abisul, află că şi abisul îți scrutează străfundul sufletului“[1].

Apoi am văzut-o pe Klara din ce în ce mai puțin; nu mai mergea la spital, rareori o mai vizita pe Sarah, când venea la mine, mama găsea mereu să-i spună ceva neplăcut, iar ea nu se simțea binevenită. Aş fi putut merge cu ea ori de câte ori chema la revoltă în numele egalității dintre bărbați şi femei, dintre bogați şi săraci, dar nu aveam nici curajul, nici nebunia ei. O însoțeam doar când nu era periculos – când se ducea la adăposturile pentru femei izgonite din casele lor şi la orfelinate.

Îl vizitam uneori pe fratele meu în timpul orelor lui de serviciu şi atunci mă ducea prin spital, prin saloanele cu pacienți. Acolo, în paturile bolnavilor, am văzut mii de oameni, însă îmi amintesc doar de unul. L-am văzut pentru prima dată într-o dimineață de vară timpurie; fratele meu şi cu mine am intrat într-un salon unde un tânăr stătea întins în pat; după pupilele care i se mişcau sub pleoapele închise, după freamătul buzelor şi al nărilor, părea că visează. M-am întors către fratele meu şi am remarcat că zâmbea privindu-mă cum mă uitam la tânărul întins în pat. Îşi dăduse seama în acel moment că doream să ştiu totul despre bărbatul cufundat în vise, aşa că mi-a spus ce ştia despre el. Se numea Rainer Mendelssohn şi nu suferea de nici o boală anume, ci de oboseală. Se născuse la München, unde locuia şi acum, avea un apartament şi la Viena, iar în cea mai mare parte din timp călătorea din cauza melancoliei. „Nu din cauza melancoliei lui“, râse încet fratele meu, ca să nu-l trezească pe cel ce visa, „ci din cauza studiului melancoliei“. Fratele meu era convins că Rainer Mendelssohn o luase pe un drum greşit – melancolia, era limpede pentru toată lumea, trebuie să fie studiată ca parte a medicinei, iar tânărul care visa pe patul de spital căuta acele zone ale conceptului de melancolie în care se întâlneau mitologia, filosofia, teologia, astrologia şi arta. Asta e tot ce ştia fratele meu despre Rainer Mendelssohn, dar din aceste câteva cuvinte se deschidea o întreagă lume. În ziua următoare m-am dus din nou cu fratele meu în salonul în care stătea întins tânărul; acum privea în jurul său ca şi cum s-ar fi uitat la un

tablou, ca şi cum ar fi fost conştient că nimic din lumea asta nu era întâmplător, ci era creat cu un scop şi o cauză şi că totul se întâmplă doar o dată. Şi din primul moment mi-am dorit să mă aflu în apropierea acestei priviri, să nu mă îndepărtez niciodată de ea, acea privire care voia să vadă totul, să trăiască totul şi să cunoască totul.

Era vară, anotimp în care părinţii mei mergeau mereu la băi, la Bad Gastein; în tot timpul ăsta eu am rămas ore în şir lângă patul lui Rainer. Era atât de obosit de la călătorii, încât, în ziua în care i-am spus cum mă numesc, abia era în stare să lege două fraze. I-am spus că sunt sora doctorului Freud şi că venisem să-l vizitez aici, la spital; el mi-a spus că îi plăcea să călătorească, că studia melancolia, ar fi vrut să-mi spună mai multe despre ea, dar era prea obosit ca să-şi poată lega gândurile, aşa că mi-a arătat doar câteva versuri din John Keats, ceva despre durere şi boală. În ziua următoare mi-a arătat o carte pe noptiera de lângă patul de spital. Era *Patologia mentală şi terapia* lui Wilhelm Griesinger, ediţia din 1867, care relua prima ediţie, apărută cu două decenii mai devreme, completând-o cu câteva noi capitole, inclusiv unul pe care Rainer m-a rugat să-l citesc: „Stările mentale ale depresiei – melancolia“. Griensinger explica melancolia ca pe un efect al disfuncţionalităţilor creierului, iar Rainer credea că această includere a melancoliei printre afecţiunile de ordin medical, excluzând astfel din ea tot ce e filosofic şi mistic, sărăcea dramatic noţiunea de melancolie, despre care oamenii credeau cândva că este o consecinţă a prăbuşirii sufletului în abisul durerii pricinuite de imposibilitatea de a se înălţa în sferele cele mai înalte, ori o consecinţă a energiilor planetei Saturn asupra sufletului, a unui dar de la Dumnezeu sau a posedării de către diavol sau a influenţei unei licori secrete din trup – bila neagră. Voiam să ştiu totul despre Rainer, iar el mi-a povestit tot ce ştia despre melancolie, de la consideraţiile lui Hipocrate şi Aristotel, trecând prin Sfântul Hildegard din Bingen, Marsilio Ficino, Sfânta Tereza din Avila şi Robert Burton, până la cele mai recente interpretări, cauzele ei fiind căutate în anomalii ale structurii craniului, în nenorocirile de-acasă, în timp ce unii legaseră melancolia de menstruaţie şi menopauză.

Apoi, când Rainer s-a vindecat şi s-a mutat din spital în apartamentul său de pe Schönlaterngasse, am lăsat la o parte cuvintele, iar trupurile noastre tinere se roteau în jurul unei orbite, făceau acele mişcări pe care nenumărate trupuri le făcuseră de nenumărate ori înainte noastră, trupurile noastre făceau pentru prima oară acele mişcări făcute de nenumărate ori

înaintea noastră încă de la începutul timpurilor, pe vremea când termeni ca „suflet“ şi „trup“ nu existau încă, când erau unul şi acelaşi, făceam acele mişcări revelând reminiscenţele lor în sângele care curgea prin noi de la strămoşii noştri. Totul era ca prima oară, ca aprinderea primului foc, ca ţâşnirea primei ape; felul în care îmi privea trupul gol, felul în care îi priveam trupul gol, felul timid în care ne priveam goliciunea în întunericul camerei şi în care ne căutam privirile – eu pe a lui, el pe a mea – după care le lăsam în jos, din cauză că ne era ruşine, din cauză că eram stingheriţi, din cauză că era prima oară; orice are o prima oară, deşi începutul e doar un punct dintr-o serie de repetări nenumărate între eoni: convergenţa trupurilor noastre şi acei câţiva paşi până la pat, atât de nesiguri de parcă atunci am fi învăţat să mergem, şi respiraţia, inspiram şi expiram cu putere, ca după naştere. Erau atâtea lucruri care ni se întâmplau pentru prima oară, care ne legau de primele lucruri din lume, şi acea minune a legăturii primordialităţii noastre cu primordialul ne făcea să nu vedem cât de scurt avea să fie totul, credeam că va dura toată viaţa, credeam că va dura veşnic.

La sfârşitul verii, Rainer a părăsit Viena. Îmi spusese că până la sfârşitul anului va fi la Moscova, la Sankt Petersburg şi la Cracovia, după care va pleca în Spania. Mi-a promis că la începutul următoarei veri se va întoarce; îmi ceruse să vin la apartamentul lui de pe Schönlaterngasse în aceeaşi zi în care ne cunoscuserăm, iar el avea să fie acolo. Eram pe unul dintre peroanele gării în acea după-amiază târzie de august. Rainer stătea la fereastra deschisă a trenului şi mă privea ca şi cum ar fi privit o fotografie, ca şi cum ar fi privit ceva neobişnuit, ceva ce exista acolo, ceva ce aştepta cu toţi eonii întâlnirea cu el, ceva ce stătea lângă el, acolo, în acea gară, doar o dată, doar atunci şi niciodată altcândva.

La câteva zile părinţii mei s-au întors de la Bad Gastein. Apoi, împreună cu fratele meu, au plecat la Hamburg, unde el s-a însurat cu Martha Bernays. Sigmund a continuat să mai lucreze o vreme la spitalul din Viena, iar în apartamentul închiriat în care locuia cu Martha a deschis un cabinet în care primea pacienţi bolnavi de nervi. Multă vreme nu i-am mai pomenit lui Sarah despre fratele meu, chiar din ziua în care se logodise. Însă atunci când mi-a povestit că visase cum năştea peşti morţi, i-am spus că fratele meu se căsătorise şi că soţia lui era însărcinată.

În vara următoare, când Rainer s-a întors la Viena, a încercat în continuare să privească cu aceiaşi ochi care voiau să vadă totul, să experimenteze şi să cunoască totul, însă în privirea lui apăruse o oarecare

circumspecție: să vadă totul, să experimenteze şi să cunoască totul, dar să nu tulbure nimic, să nu mişte nimic, totul să rămână ca înainte de a fi privit. Privea ca şi cum îi era teamă să nu spargă ceva cu privirea. Mi-a povestit că voiajele din acest ultim an fuseseră altfel decât se aşteptase; călătorise prin alte oraşe, deoarece se hotărâse să caute melancolia prin muzee, să o caute în picturile marilor artişti. Adusese cu el o copie a unei gravuri care îmi era foarte cunoscută. Pe vremea când mergeam cu fratele meu să citim împreună la bibliotecă, am petrecut ore în şir asupra paginii la care se afla acea gravură, într-o carte despre Dürer, iar acum Rainer îmi explica ce era reprezentat în ea. Creatura aceea din gravură, surprinsă în momentul când privea în neant, avea aripi, însă nu era un înger; femeia aceea era alegoria melancoliei. Capul îi era plecat şi, dacă nu ar fi fost susținut de mâna strânsă în pumn, i-ar fi căzut pe piept. Cealaltă mână, aşezată în poală, ținea un compas. Chipul îi era cufundat în umbră, iar în acea obscuritate licărea albul ochilor şi privirea fixată asupra unei absențe. Aşa cum licăreşte albul ochilor, sclipeşte şi marea în fundal, iar pe cer se văd un liliac pe ale cărui aripi deschise e înscris titlul gravurii şi o cometă care străluceşte mirific înainte să dispară de pe cerul Melancoliei, iar lumea ei să se scufunde iarăşi în beznă. Undeva lângă nemărginirea mării se afla un oraş, acolo e restul lumii, acolo sunt ceilalți, însă Melancolia e departe, aici, singură. Două lucruri veneau să o salveze din durerea ei: un talisman în formă de pătrat atârnat în spatele ei, pe care erau înscrise şaisprezece numere şi care trebuia să atragă puterea de vindecare a lui Jupiter, triumfând în fața atotputerniciei lui Saturn, care sporea durerea. Lângă talisman se află o clepsidră, deasupra lui un clopot, iar lângă ele, o balanță. Jumătate din nisipul din clepsidră se scursese, talerele balanței erau nemişcate, nemişcat era şi clopotul, deşi în orice moment putea să bată ora ultimă. Sau poate că timpul se oprise şi nisipul se va opri şi el, iar talerele balanței, în nemişcarea lor, ne arătau că totul era la fel şi că nimic nu avea nici un sens, iar clopotul nu avea nici un motiv să sune. Melancolia stă aşezată lângă clădirea ei neterminată, înconjurată de instrumente; stă şi priveşte ca şi cum ar vrea să abandoneze totul, ca şi cum ceva îi spune că niciodată construcția ei nu va fi terminată; o scară e sprijinită de clădire, iar pe pământ, la piciorul scării, tronează un bloc de piatră – oare Melancolia trebuia să-l urce pe scară, pe clădire? Însă blocul de piatră e neşlefuit. Melancolia e înconjurată de o mulțime de unelte de tâmplar şi de pietrar, însă toate zăceau neatinse – ştia că nimic nu va fi terminat, ştia că totul era inutil, inutil era să facă toate lucrurile din lume –

totul era absurd în sine. Clădirea dinapoia Melancoliei era de fapt viața ei, viață care va rămâne neterminată, asemenea clădirii, viața ei trăită în van. Oare balanța de lângă Melancolie apare acolo doar pentru că e necesară la cântărirea materialelor pentru construcție sau e un simbol al cumpănirii neîncetate, al oscilării permanente? A trăi sau a nu trăi? Asta e întrebarea din gravură, de pe chipul cufundat în întuneric, pe care licărea doar albul ochilor. Melancolia din gravura lui Dürer are aripi, dar nimănui nu i-ar trece prin cap că ar fi zburat vreodată cu ele; nu erau nici măcar de ornament. Poate avea aripi doar ca s-o jeneze la mers, s-o îngreuneze, să-i amintească faptul că ar fi putut zbura, dar acum era prea târziu.

În acea vară cu Rainer am visat să călătorim împreună, însă eu aveam altă dorință nerostită, mult mai puternică decât cea legată de călătorie. Visam să trăim împreună şi asta m-a făcut să resimt şi mai greu despărțirea de la sfârşitul verii.

În lunile în care Rainer era la Viena petreceam cu el fiecare moment şi nu mă vedeam deloc cu Sarah şi Klara. Apoi aveam oarece remuşcări, ca atunci când te întorci din nou la ceva uitat.

În primăvara anului 1888, când Mathilde, primul copil al fratelui meu Sigmund, a învățat cele dintâi cuvinte, păsările migratoare nu s-au mai întors la Viena. În oraş se mai întâmplau şi multe alte lucruri – tocmai se deschisese Muzeul de Istorie a Artei şi lumea s-a înghesuit să vadă operele lui Vermeer, Rembrandt, Bruegel; se anunța cu pompă deschiderea Teatrului Curții Imperiale, cu fresce pictate de Gustav Klimt; împăratul Franz Jozef căzuse de pe cal şi îşi rupsese un picior, iar soția lui deschisese o nouă casă de nebuni, care nu se mai numea „casă de nebuni“, ci „clinică de psihiatrie“, şi care avea un nume ciudat – Cuibul, iar cuvintele împărătesei de la deschiderea Cuibului aveau să fie deseori repetate: „Nebunia e mai adevărată decât viața“. În acel an, la fel ca în toți ceilalți, s-au vorbit vrute şi nevrute, însă cel mai mult s-a discutat despre păsările migratoare care în primăvara aceea nu s-au întors la Viena. În primăvara aceea, când păsările migratoare nu s-au mai întors la Viena, a murit Sarah. Deşi a fost mereu bolnavă, moartea ei a survenit brusc. Iminenta ei dispariție din lumea aceasta fusese atât de evidentă în ultimele ei săptămâni de viață, şi totuşi credeam cu toții că nu e decât ceva trecător. Cu toții în afară de ea, deşi n-a spus-o niciodată; dar mi-am dat seama că ştia că va muri după felul meticulos pe care-l au oamenii când simt că sfârşitul li se apropie şi se preocupă de ceea ce va rămâne în urma lor. Nu mai țin minte cuvintele ei în

care am descoperit grija discretă față de mine, față de ceea ce mă aştepta în viață, însă îmi amintesc cum, la fiecare ocazie, o pomenea pe Klara:

— Te rog să n-o uiți pe Klara, îmi spunea. Şi s-o ajuți, dacă poți.

Şi, după fiecare vizită la Sarah, mă gândeam să trec pe la Klara, însă în loc să mă duc la ea, mă întorceam acasă. Când Sigmund venea la noi acasă sau când mergeam noi la el duminica, la prânz, eu treceam sub tăcere boala lui Sarah, până în ziua când a devenit evident că va pleca dintre noi în curând. Când a auzit, fratele meu a dorit s-o viziteze, împreună cu mine. Nu se mai văzuseră de câțiva ani, iar acum, când s-a apropiat de patul în care zăcea ea, strângând în mâini cartea lăsată pe piept, am avut impresia că revăd ceea ce îmi atrăsese atenția la prima lor întâlnire, iar mai apoi la toate întâlnirile lor ulterioare – acea puternică reținere, emoția reprimată, aşteptarea. Şi iată-mă iarăşi acolo, lângă ei (nu se întâlniseră singuri niciodată, eu fusesem eternul martor al cuvintelor lor rostite cu voci tremurătoare şi al tăcerilor lor prelungite, atent observator al fiecărui gest şi al fiecărei expresii, dezvăluind lucruri nerostite), însă acum, când fratele meu şedea lângă patul lui Sarah, mi-am lăsat ochii-n jos şi am ascultat. Ascultam, dar nu auzeam nimic, cu excepția rostogolirii obositoare a glasurilor, şi nu ştiu cum, dar nu reuşeam să înțeleg cuvintele care se uneau în acele glasuri. Iar apoi, când fratele meu s-a ridicat de lângă patul lui Sarah, mi-am ridicat şi eu ochii. Sarah şi-a luat mâinile de pe cartea care i se odihnea pe piept şi i-a întins-o fratelui meu.

— Mi-ai dat cartea asta în ziua în care ne-am plimbat prin parc. Nu ne-am mai văzut de atunci şi am uitat să i-o dau Adolfinei ca să ți-o înapoieze.

Fratele meu a şovăit; îi făcuse cadou cartea aceea cu poeme de Mickiewicz, iar ea i-o înapoia acum ca şi cum el atunci doar i-ar fi împrumutat-o. Gândul îi fusese neplăcut şi s-a văzut din felul în care s-a uitat la carte, din rigiditatea trupului şi a glasului când a pus o întrebare banală şi inutilă:

— Care poezii ți-au plăcut cel mai mult?

— Am citit-o atât de demult, încât nu mai țin minte, a răspuns Sarah. Îmi amintesc doar de una, despre o fată care, chiar şi după ani de zile de la moartea iubitului ei, îl vede cu ochii sufletului şi nu încetează să-i vorbească.

În mâna lui Sarah rămăsese păpădia pe care un copil i-o dăduse printre zăbrelele gardului, în parc, şi pe care o pusese între paginile cărții.

Cu Sarah m-am mai văzut de câteva ori. Către sfârşitul primăverii, şi ea se întreba dacă păsările migratoare se vor mai întoarce vreodată la Viena, dacă muriseră toate pe drum sau dacă vreo forță a naturii le va fi obligat să rămână pe meleaguri mai calde. Iar când vorbeam despre păsări, mereu îmi spunea:

— Te rog să n-o uiți pe Klara. Şi s-o ajuți, dacă poți.

Păsările migratoare s-au întors în primăvara următoare, de zece ori mai numeroase, şi mulți credeau că păsărilor „noastre“ li se alăturaseră şi păsări din alte colțuri ale Europei. Nu cred ca în vreun alt oraş să fi venit atâtea păsări ca în primăvara aceea în Viena, prima primăvară de după moartea lui Sarah, când cerul se întunecase de la zborul lor ca un cearşaf negru întins sub soare.

În vara ce a urmat primăverii în care murise Sarah, Rainer nu a venit la Viena. Când plecase în anul anterior, la fel cum făcuse în cel dinainte, îmi ceruse să merg acasă la el în aceeaşi zi când ne cunoscuserăm la spitalul din Viena. În fiecare dimineață din acea vară m-am dus pe Schönlaterngasse, la numărul 7, dar nu era nimeni acolo. În primele dimineți m-am dus cu speranță, gândindu-mă că poate se va fi oprit pe undeva din cauza vreunei probleme la calea ferată, însă, pe măsură ce vara se scurgea, mergeam la apartamentul său copleşită de presimțiri din ce în ce mai apăsătoare, de gânduri negre – mă întrebam dacă nu se va fi întâmplat ceva rău, ori ceva bun, şi că nu mai vrea să mă vadă.

Când părinții mei s-au întors de la băi, la sfârşitul verii, mama mi-a intuit durerea. De ani de zile simțea că nu mai poate să mă rănească; mai întâi Martha plecase din Viena, aşa că putusem să petrec zilnic câteva ore cu fratele meu, apoi apăruse Rainer, iar după lunile de vară cu el, trăiam aşteptând fericită întoarcerea lui. Iar acum Martha se întorsese, Rainer tot nu sosea, iar Sarah plecase pentru totdeauna. Aşa mă găsise mama, vulnerabilă, la fel ca în copilărie, şi începuse din nou să mă lovească cu ciocul urii ei. Nu mai aveam unde să scap de cuvintele ei, iar durerea pe care mi-o provoca, alături de durerea de a nu şti unde e Rainer şi nici motivul pentru care nu venise mă făceau să simt că nu mai e loc pentru mine pe lumea asta. Uneori o căutam pe Klara la ea acasă, dar acolo mă aştepta ostilitatea mamei ei. Klara nu era acasă nici măcar când Klara era acasă, eu îi vorbeam, dar nu eram sigură că mă aude. Privirea ei rătăcea undeva departe, mai departe de zidul pe care îl privea, iar când o întrebam „Mă auzi, Klara?“, se întorcea către mine şi îmi zâmbea cu zâmbetul celor

ce trăiesc împăcați în marele gol din viața lor. Privind-o abandonată în câte un hău, îmi aminteam vorbele lui Sarah: „Te rog să n-o uiți pe Klara şi s-o ajuți, dacă poți“. Poate cândva aş fi putut s-o ajut, dar n-am făcut-o, iar acum era prea târziu, acum nu mai puteam să mă ajut nici pe mine. Îmi aminteam vorbele lui Sarah şi le lăsam să-mi facă rău.

Gustav mi-a povestit cum mama lui o maltrata des pe Klara, încă de când era mică şi nu putea să se apere, dar şi acum, când nu mai voia să se apere. Klara nu vorbise despre asta niciodată, iar Gustav îmi pomenea de toate astea pentru prima oară, se temea pentru sora lui, fiindcă el călătorea des şi Klara rămânea singură cu mama ei. Uneori pleca de acasă, iar atunci poliția o căuta şi o aducea înapoi; când Gustav o întreba de ce fuge de acasă, ea răspundea invariabil: „Aici nu e casa mea“. De aceea Gustav decisese să o interneze la clinica de psihiatrie Cuibul. Când am vizitat-o acolo pentru prima oară, am văzut în privirea ei, în ținuta şi în gesturile ei, în glas cum îşi recâştiga încet-încet siguranța de altădată.

— Mi-am găsit în sfârşit casa, mi-a spus.

L-am cunoscut şi pe medicul-şef al Cuibului, doctorul Goethe. Mi-a explicat că sinceritatea este cea mai nouă metodă de tratament a nebuniei. În timp ce îmi spunea toate astea, o pacientă s-a apropiat şi l-a scuipat drept în față. S-a şters cu grijă de scuipat cu o batistă şi a continuat:

— Pacienții cu tulburări psihice îşi detestă vindecătorul, văd în el un Dumnezeu care îi pedepseşte, un tiran care nu-i lasă să-şi creeze propria lume, dar eu nu le împiedic accesele de furie, ci îi las să mă înjure sau mă insulte ca şi cum ar fi cineva din afara Cuibului. Iar când mă confrunt cu absurdițile lor, le spun clar că sunt nebunii. Da, exact asta le spun.

— Da, a zâmbit Klara, ăsta e cuvântul pe care doctorul Goethe îl foloseşte cel mai des – nebunie.

— Vedeți dumneavoastră, a spus doctorul Goethe, sinceritatea e primul pas pentru crearea unui relații adevărate între pacienți şi doctori.

Ca în toate casele de nebuni (pentru că doctorul Goethe evita să adopte tendințe la modă în medicină, în care casele de nebuni erau denumite clinici de psihiatrie), aranjarea pe categorii era principiul de bază al Cuibului – bărbații erau separați de femei, o aripă era destinată celor calmi, alta celor neputincioşi, care necesitau o îngrijire permanentă, o a treia maniacilor, care trebuiau legați sau supravegheați în permanență, dacă nu erau prea periculoşi, iar a patra – senililor. Numai o parte dintre ei puteau să se întâlnească: în vastele săli de mese, în Sala Mare în care doctorul Goethe

ținea prelegeri sau când se plimbau în parc. Ca peste tot, şi aici bogații erau separați de săraci – cei pentru care familiile lor plăteau sume însemnate aveau camera lor sau stăteau câte doi în cameră. Klara era singură în cameră, iar doctorul Goethe m-a convins să mă duc la ea să o ajut la lucrul manual. Credea că munca putea vindeca nebunia sau, cel puțin, putea să ajute la vindecarea ei. Singurii care nu munceau în Cuib erau senilii, paralizații şi catatonicii. Pe lângă faptul că doctorul Goethe vedea în muncă un remediu, era şi un mod de a rotunji veniturile Cuibului, fiindcă pentru mulți din cei de acolo nimeni nu dădea nici un ban. Cei pentru care rudele plăteau făceau munci simple – brodau, coseau, tricotau, țeseau covoare, iar secția bărbaților făcea flori artificiale din hârtie şi figurine din lemn. Ceilalți făceau muncile mai grele: spălau hainele şi aşternuturile, făceau nasturi şi încălțăminte…

— Sunteți bine-venită să vizitați magazinul de la ieşire, mi-a spus doctorul Goethe, toate lucrurile de acolo sunt făcute de dragii noştri pacienți: şosete şi eşarfe, cămăşi de noapte şi rochii, batiste şi prosoape, obiecte din lemn, după care a continuat să-mi povestească despre viața în Cuib: Deşteptarea e la şase – mai întâi se face ordine după mizeria de peste noapte, sub supravegherea asistentelor medicale, iar asta nu e lucru uşor, aşa cum ar putea părea la prima vedere. De exemplu, cineva şi-a făcut nevoile în mijlocul camerei, altcineva şi-a înfipt perna între gratiile de la fereastră, un altul şi-a întins pătura în mijlocul camerei, un altul a ascuns papucii tuturor celor din cameră sub salteaua sa… Apoi doctorii îşi fac vizita. După care ne ducem la micul dejun – avem şase săli de mese în total, complet pregătite să-i primească pe pacienții noştri. După care ne apucăm de muncă până la prânz. După prânz ne odihnim puțin şi din nou la muncă, pentru că, aşa cum spuneam, munca l-a făcut pe om şi o să-l facă iarăşi om pe cel ce se sustrage responsabilităților. Pentru că despre asta-i vorba: să fii nebun înseamnă să te sustragi responsabilității de a fi om. După care ne luăm cina, apoi stăm puțin la o vorbă înainte de a merge la culcare.

Cum mergeam pe coridoarele spitalului, o femeie s-a apropiat de doctorul Goethe, a căzut în genunchi în fața lui, implorându-l să o lase să meargă acasă. El a ocolit-o pur şi simplu, iar femeia a continuat să țipe până când gardienii au luat-o de-acolo. Băgând de seamă cât mă deranjase ceea ce văzusem, doctorul Goethe mi-a zis:

— Nu priviți totul în negru! Până şi cel mai cumplit lucru trebuie luat cu puțină ironie. Ştiți cum spunea bunicul meu Johann despre ironie: e

grăuntele datorită căruia mâncarea capătă gust.

— Doar că aici nu e vorba de mâncare, ci de viața însăşi, am răspuns.

— Cu atât mai mult, a zis doctorul Goethe. Fără ironie, viața n-ar avea nici un farmec. Şi ar fi înspăimântător de insuportabilă. Am continuat să ne plimbăm pe coridoare, iar din când în când doctorul Goethe deschidea câte o uşă cât să pot arunca o privire în saloane. Remarcând groaza mea permanentă, încerca să mă calmeze: Nu e perfect. Dar ştiți cum e la Salpêtrière, la Paris? Dorm pe saltele aruncate direct pe duşumea. Pacienții stau închişi şi nu li se dă voie afară. Pe jos şi pe pereți e plin de fecale. Nu prea multe fecale, totuşi, pentru că primesc mâncare doar cât să nu moară de foame – şi chiar dacă le-ar da destulă, cum ar putea mânca în duhoarea aia mai mult decât doar să rămână în viață? Excrementele sunt curățate o dată pe săptămână. Doctorii fac vizite doar pentru a determina care pacienți mai trebuie legați şi care dezlegați, pentru că sunt istoviți de atâta delir. Iată, aşa e la Paris! Însă aici, pe frumoasa Dunăre albastră, zise şi fluieră câteva măsuri din celebrul vals, nici nu trebuie să vă mai spun, puteți vedea şi singură. Ar trebui să vă considerați norocoasă că prietena dumneavoastră a înnebunit la Viena.

— Klara nu e nebună, i-am răspuns. Klara are doar nevoie de timp ca să se regăsească.

— Dar dumneavoastră cum credeți că e nebunia? Ceva monstruos? Nu, nebunia e starea în care oamenii nu se mai regăsesc. Iar aici aplicăm cele mai bune metode ca să-i ajutăm pe pacienți să se regăsească. Ştiți cum îi tratează la Paris? Prin frică! Acolo cred că dacă toarnă multă apă rece pe ei, dacă îi bat, dacă îi amenință că le taie limbile dacă țipă, asta le va aduce mințile înapoi. Da, da, aşa e la Paris, însă aici, pe frumoasa Dunăre albastră… Şi a mai fluierat câteva note. Am vrut să-i spun că ştiam foarte bine că la Paris pacienții nu mai erau demult tratați în felul ăsta, că doctorul Pinel introdusese de câteva decenii la Salpêtrière metodele pe care le predica el acum şi aici, însă am tăcut, mulțumindu-mă să-l ascult: Aici tratăm pacienții prin conversație, cu scopul de a ajunge la ceea ce îi chinuie, vorbim ce vor ei, de obicei prostii, dar, în final, din toate prostiile astea vor mai şi înțelege ceva. Nu spun că toți, dar măcar unii dintre ei vor fi destul de norocoşi să revină la normal.

Doctorul Goethe spusese lucruri minunate, însă eu am plecat din Cuib neliniştită. Luându-mi rămas-bun de la Klara, i-am spus:

— Oricât de mult mi-aş dori să te văd mai des, mi-e teamă să vin aici.

A înțeles imediat de unde venea teama mea.

— Să mai vii când îți va fi trecut teama, mi-a zis.

Însă teama nu mi-a trecut, ci a crescut odată cu atitudinea mamei. Învățase pe dinafară o frază din Balzac şi mi-o repeta neîncetat: femeile se nasc să fie soții şi mame, iar cele care nu devin aşa ceva, sunt nişte monştri. Surorile mele se măritaseră şi plecaseră de acasă, mai întâi Anna, care plecase să trăiască cu soțul ei în America, apoi Maria şi Pauline îşi urmaseră soții în Germania, iar apoi Rosa. În anul în care se măritase Rosa, fratele meu Alexander a plecat şi el de acasă. La câteva luni a murit tata, aşa că am rămas singură cu mama. Ceva din adâncul ei o făcea să dorească să mă sfâşie, poate ceva înăuntrul ei o sfâşia pe ea însăşi, ceva despre care nu vorbise niciodată, iar din acel infern tăcut ieşea doar ca să-mi facă şi mie viața un infern. Îmi spunea cât e de fericită că surorile mele rămăseseră însărcinate, mă întreba ce vreau să fac cu viața mea, îmi vorbea de lipsa de sens a vieții mele, iar eu simțeam cum, cu fiecare cuvânt, cu fiecare privire, mă împingea către prăpastie. Durerea din mine năştea ură, voiam s-o fac să sufere, voiam să-mi încleştez degetele de gâtul ei, voiam s-o văd cum suferă, însă ştiam că asta ar fi fost prea puțin şi mi-am amintit cum o dată, când eram copil, din cauza durerii pe care mi-o provocase, mi-am prins gâtul între degete şi am strâns până mi-am pierdut cunoştința. Da, o astfel de durere ar fi fost prea puțin pentru ea, îmi doream să sufere o eternitate. Ideea condamnării la un infern al suferinței a încolțit tocmai în mintea cuiva care suferea. Atunci nu conştientizam cât de mult îmi doream, ştiam doar că mă uram pe mine însămi când mă gândeam, cu cea mai cruntă disperare, cauzată de absența lui Rainer, la cât de mult îmi doream să-mi îmbrățişez mama, de câte ori tot întunericul se risipea la gândul că, dacă mama m-ar îmbrățişa, mi-ar trece toată durerea. Erau anii în care mi se făcea ruşine la acest gând; mama mă ura atât de mult, încât gândul la îmbrățişarea ei mă făcea să mă urăsc pe mine însămi.

O vizitam rareori pe Klara, dar, de câte ori mă duceam, intram şi în micul magazin în care se vindeau lucrurile fabricate de cei ce locuiau în Cuib. Printre şosete şi eşarfe, cămăşi de noapte şi rochii, batiste şi prosoape, obiecte din lemn şi flori de hârtie găseam ceea ce căutam: căciulițe de copil, pantofi de mărimea unui deget, pelerine… Le țineam într-o valiză mică, în dulapul meu, iar când mama pleca de acasă, luam valiza, o deschideam şi scoteam lucruşoarele pe pat. Apoi le puneam repede la loc în valiză şi în dulap; nu voiam ca mama să mă găsească holbându-mă la prostiile alea

inutile: ar fi însemnat confirmarea tuturor frazelor ălora pe care mi le tot spunea şi care începeau cu „De ce ai obiceiul să…?“, „Ce rost are să…?“, „E complet lipsit de sens să…“

Fratele meu avea să scrie ani mai târziu că în fiecare copil mocneşte dorința de paricid, pentru că în fiecare moment simte cum tatăl îi ia mama. Explica acest lucru şi prin mitul lui Oedip, însă aceasta e o interpretare naivă, deoarece Oedip nu ştia că şi-a ucis tatăl, iar tatăl voise cu mulți ani înainte să-şi vadă fiul mort. Iar în povestea lui Avraam şi Isaac tatăl îşi ucidea inițial fiul, dar nouă ni s-a transmis o variantă modificată ulterior. În Biblie povestea a intrat deja modificată, iar fiul nu e omorât, însă cel ce a modificat-o a făcut o mică greşeală, lăsând o parte din adevăr: după ce Avraam ascultă porunca îngerului şi a ucis berbecul în locul lui Isaac, se spune: „Avraam s-a întors la slugile sale“, iar Isaac nu mai apare. Şi cele mai vechi mituri vorbesc despre furia pe care părinții şi-o varsă asupra propriilor copii, chiar când copiii nu sunt cauza acelei furii. În tragedia lui Euripide, când Iason, după ce îşi ia o nouă soție, o alungă pe Medeea, iar ea şi cei doi copii trebuie să plece din Corint, şi doica, şi pedagogul bănuiesc că victimele vor fi copiii.

Doica spune:

> „De silă nici nu mai priveşte la copii.
> Mă tem că-n ea mocneşte ceva nou, ciudat,
> căci duhul său nestăvilit nu va-ndura
> batjocurile. O cunosc şi mă-nfior
> să nu-şi înfigă-o sabie tăioasă-n piept,
> intrând fără să facă zgomot în iatac,
> ori să-şi ucidă soțul sau pe domnitor,
> crescându-şi suferințele şi mai cumplit.
> E cruntă când urăşte şi duşmanul ei
> va dobândi cununa biruinței greu.
> Dar, iată, vin copiii de la alergări!
> Ei nici nu bănuiesc durerea mamei lor,
> că, tânăr, sufletul nu ştie suferi“[2].

Şi nimic nu va reuşi să-i salveze de la mânia mamei; îi va distruge. Voiam uneori să-i cer fratelui meu să mă ajute, dar întrebarea mi se oprea mereu în gât. În fiecare duminică, după ce mâncam de prânz la fratele meu, mama îmi povestea când mergeam spre casă ce mamă minunată e Martha. Martha era într-adevăr o mamă exemplară, foarte atentă cu Mathilde, Martin, Sophie, Oliver şi Anne, însă pentru mama elogiul Marthei era

mereu doar un pretext pentru lungile monologuri despre lipsa de sens a vieții mele. Uneori o rugam să se oprească şi îi spuneam că vorbele ei îmi făceau viața insuportabilă, la care ea îmi răspundea:

— Dacă te deranjează, poți să pleci de-acasă.

Era o bucurie sumbră în siguranța ei în fața neputinței mele de a pleca, de a nu avea unde pleca, era plăcerea călăului de a-şi privi victima încercând să scape din cuşcă.

Şi, după fiecare lovitură tocmită din cuvinte, dacă îi spuneam „Nu-mi vorbi aşa. Mi-e greu“, ea îmi replica deîndată: „De ce ți-e greu? Nu munceşti din greu, de fapt nu munceşti deloc, fiindcă trăieşti din banii fratelui tău, n-ai copii bolnavi care să nu doarmă noaptea, te laşi în voia sorții şi te dai de ceasul morții...?“.

Viața devenise de netrăit, iar singura mea speranță era să mă mut la fratele meu. I-am cerut să ne întâlnim singuri. În după-amiaza aceea ne-am aşezat pe o bancă pe malul Dunării.

— Vreau să te întreb…, i-am zis. El tăcea. Vreau să mă mut la tine.

— Să te muți la mine?

— Da.

— De ce?

N-am ştiut ce să-i răspund.

— Nu ştiu să-ți spun de ce, i-am zis. Te rog doar să mă primeşti la tine.

— Dar mama? O lăsăm singură?

— Se descurcă şi singură.

— Se descurcă, dar după moartea tatei ar fi inuman să o lăsăm singură, a zis fratele meu.

— Te rog.

— E ceva ce nu ştii. Martha mi-a cerut ca sora ei să se mute la noi. Nu mai putea să trăiască singură la Hamburg.

— Şi?

— Şi Minna va veni în curând să locuiască cu noi. N-o să mai fie destul loc pentru toată lumea dacă te muți şi tu la noi.

— Dacă e nevoie, pot să dorm în hol.

— Ştii bine că nu poți dormi în hol.

— Ştii bine că mama mi-a făcut viața un iad încă din copilărie.

— Nu vorbi urât de mama.

— Nu vorbesc urât de ea, îți spun doar cum e viața mea cu ea. O ştii şi tu, deşi n-am vrut să-ți vorbesc niciodată despre asta. Fiindcă te-ai făcut

mereu că nu vezi.

— Ştii că nu e aşa.

— N-am cuvinte să-ți spun cum îmi e, pentru că e de nedescris.

— Nu vorbi aşa, ai o viață decentă, o casă… Îi eşti utilă mamei. Mai ales acum, după moartea tatei, a zis şi am înțeles că discuția noastră s-a terminat.

M-am plimbat fără țintă în după-amiaza aia; a doua zi, ca în fiecare vară, mama urma să plece la băi. M-am întors acasă abia după ce s-a întunecat. Mi-era foame, aşa că m-am dus în bucătărie. Când să încep să mănânc, mama a apărut în uşă. S-a apucat să-mi spună cum viața mea lipsită de sens mă va duce acolo unde a ajuns şi Klara. Tăceam, uitându-mă la tacâmurile de pe masă. Mi-a repetat că locul meu era lângă Klara, la casa de nebuni, şi că aş scuti-o de o mare ruşine dacă m-aş duce acolo înainte ca lumea să-şi dea seama că sunt nebună. Am rugat-o să nu mă mai rănească.

— Dacă te deranjează, poți să pleci. Nu te țin aici cu forța, a zis mama.

— Ți-am mai spus, nu mă mai răni.

— Ți-am mai spus, dacă te simți rănită, pleacă.

— Unde să plec?

— Acolo unde e mai bine decât aici. Şi dacă aici te simți rănită, aşa cum spui, atunci oriunde e mai puțin rău decât aici.

— Unde să mă duc? Ştii că nu am unde să mă duc!

Cuțitul era aici, lângă mâna mea, aş fi putut să-l iau şi să i-l înfig în inimă, acum, când era atât de aproape, însă ceva mă înțepa în piept, ca şi cum ar fi vrut să-mi smulgă inima.

— Ai fost şi eşti ruşinea mea. Era mai bine dacă nu te-ai fi născut.

Rostea cuvintele pe care mi le spusese atât de des când eram copil; de mult nu mi le mai spusese, iar acum îmi adusese odată cu ele şi toată suferința copilăriei. Am apucat cuțitul, iar mâna mi s-a îndreptat spre mama, oprindu-se exact când lama i-a ajuns la gât. N-am spus nimic, dar a fost ca şi când i-aş fi spus totul, ca şi când i-aş fi spus despre deznădejdea mea din copilărie, din tinerețe, ca şi când i-aş fi spus ce voi face cu cuțitul dacă mai continua să sfâşie bucată după bucată din mine, aşa cum o făcuse atunci, aşa cum o făcea şi acum.

În vara aceea, de îndată ce mama a plecat la băi, Martha a plecat şi ea cu copiii, mai întâi la mare, apoi la Pădurea Vieneză. Fratele meu a rămas în oraş – ulterior a trebuit să plece la Veneția, cu Minna, să se alăture Marthei

şi copiilor. Ca în fiecare vară, mergeam zilnic la apartamentul lui Rainer. Într-o seară am văzut lumină la ferestre.

Ne-am privit pentru prima dată după atâția ani, ne-am privit ca şi cum atunci ne vedeam pentru prima oară. Am văzut un alt Rainer, iar el vedea cu siguranță o altă Adolfine. Am căutat în privirea lui o urmă cât de mică a celeilalte priviri a lui. Însă în locul acelei tandreți cu care privise cândva, ca şi cum ar fi avut grijă să nu rănească nimic din ceea ce privea, acum privirea lui căuta sacrificiu.

— M-am întors pentru puțin timp, a zis, ca unui străin sau ca unuia care a făcut ceva greşit, stăteam față în față, apoi a adăugat că trebuie să vândă apartamentul. Vindea apartamentul, dar avea să mai stea în el întreaga vară. În apartament mai rămăseseră doar perdelele şi lenjeria de pat, mă simțeam atât de goală lângă el; eram împreună în ciuda răcelii care se aşternuse între noi. Nu l-am întrebat despre ce se mai întâmplase între timp, fiindcă îmi dădusem seama că nu-mi va răspunde, aş fi vrut să-i povestesc ce mi se mai întâmplase mie, dar mi-a spus clar că nu vrea să ştie. Am petrecut câteva zile şi câteva nopți într-o tăcere totală, zile şi nopți de înstrăinare totală, erau momente când răceala dintre noi mă făcea să plâng, iar Rainer nici măcar nu mă întreba de ce plângeam, ci ieşea undeva şi se întorcea după câteva ore, iar eu voiam să-l rog să mi-l aducă pe acel Rainer pe care îl cunoşteam, acel Rainer care mă cunoştea, voiam să-l rog, să-l implor să o facă, însă de cum îl priveam pe acest Rainer care se întorsese la Viena după atâția ani, ştiam că nu mă va asculta.

Într-o dimineață m-am simțit rău, la fel în următoarea şi, în ziua când mi-am vomat tot stomacul, i-am spus lui Rainer că mă duc acasă, dar m-am dus la doctor. Iar de acolo m-am întors la apartamentul care fusese cândva al lui Rainer, şi de bucurie mi se părea că plutesc la o palmă deasupra pământului. Rainer era întins în pat. Pupilele care i se mişcau sub pleoapele închise, freamătul buzelor şi al nărilor, toate îmi spuneau că visa. M-am aşezat în pat, lângă el, şi am aşteptat să se trezească. Aşteptam acea privire căreia îi era teamă să nu rănească nimic din ceea ce privea; când a deschis ochii, am văzut privirea care căuta sacrificiul.

— Cred că o să avem un copil, i-am spus.

A tăcut.

I-am luat mâinile şi i le-am aşezat pe burta mea, iar el şi le-a retras. Eu mi-am pus palmele pe burtă.

— Mi se pare că-i aud inima, am zis, deşi e prea devreme pentru asta.

A tăcut.

Am simțit o undă de bucurie şi, pentru că eram obosită de la starea de greață, bucuria m-a copleşit, aşa că am început să râd. Rainer s-a ridicat în capul oaselor, şi-a sprijinit coatele pe genunchi, cu capul în palme. Cum stăteam lângă el, i-am luat mâinile cu care îşi sprijinea capul şi i le-am pus pe burta mea.

— Ți-e teamă?

A tăcut.

— Am auzit că tuturor bărbaților le e teamă atunci când trebui să devină tați pentru prima dată.

Şi-a tras mâinile pe şoldurile mele şi m-a îndepărtat de lângă el.

— Nu trebuia să fac greşeala asta.

Am simțit cuvintele lui ca pe o durere fizică, ca pe ceva care mi se lăsa pe inimă, şi m-am grăbit să spun ceva, dorind să potolesc durerea sau să-i şterg cuvintele:

— Noi doi o să avem un copil.

— E copilul tău. Poți să faci ce vrei cu el. A tăcut un moment, apoi a adăugat: Eu am deja un copil. Şi nu pot să repet aceeaşi greşeală.

Nu l-am întrebat nimic despre copilul de care pomenise, numindu-l greşeala sa. Nu ştiam să spun nimic despre el, nici când s-a născut, nici dacă trăieşte împreună cu el, ştiam că nu era nimic de spus despre acel copil, ştiam că nu voiam să ştiu nimic despre el, simțeam că nu voiam să ştiu nimic mai mult. M-am întins în pat. Bărbia a început să-mi tremure şi am muşcat perna cu dinții.

— E copilul tău, a zis Rainer. Şi faci ce vrei cu el.

— Copilul meu, am spus, după ce mi-am descleştat dinții din pernă. Dar nu ştiu ce să fac nici cu el, şi nici cu mine.

— Ştii că nu ai decât o soluție.

— Nu, i-am răspuns.

— Ba da, a zis.

— Nu pot să-l omor.

— Asta nu e crimă. E doar o primenire a propriului trup.

Am simțit cum ceva puternic mi se înfigea în piept, ca şi cum ar fi vrut să-mi mute inima din loc, şi aş fi vrut să plâng, dar durerea mea era uscată şi nici o lacrimă n-ar fi putut să-mi uşureze durerea.

— Iar acum, pleacă, a zis Rainer. De acum acesta nu mai e apartamentul meu. Plec azi. Plec în clipa asta. Pleacă, mi-a zis.

M-am ridicat şi am plecat spre casă. Pe drum, m-am gândit s-o iau spre Dunăre, dar picioarele nu mă duceau către apă, ci către patul meu. Durerea mă apăsa, am încercat ore în şir să adorm. Am reuşit abia către seară.

Am visat. Casa se umplea. Venea apă, nu ştiu de unde. E inundaţie, ce se-ntâmplă? Voiam să fug, dar dintre ziduri se auzea un plânset de copil. Erau copiii mei prinşi între ziduri, cred. Zgâriam pereţii cu degetele, îi loveam cu pumnii, iar peretele îmi rupea unghiile. Apa venea de peste tot cu putere, îmi ajungea la cap şi mă îneca, iar eu auzeam de sub apă strigătele copiilor dintre pereţi.

M-am trezit cu un gust amar, ca şi cum aş fi avut pământ în gură. Ştiam că doar fratele meu poate să mă ajute şi l-am rugat să ne vedem singuri. În după-masa respectivă ne-am aşezat pe o bancă pe malul Dunării. I-am spus în puţine cuvinte ceea ce aveam de spus. El tăcea. Mă uitam la bătrâna şi la bătrânul care stăteau pe o bancă la câţiva paşi de banca noastră, ţinându-se de mână. Fratele meu se uita la doi copii care lansau bărci de hârtie pe apă, în timp ce mama lor îi avertiza să nu se apropie prea mult de fluviu. I-am spus:

— Vreau s-o faci.

— Ce?

— Să scoţi copilul din mine.

— Nu pot.

— Te pricepi.

— Mă pricep. Dar nu pot.

Mi-a spus că va găsi un doctor bun, iar asistenta medicală va avea grijă de mine cât va fi nevoie.

— Trebuie să ne grăbim.

I-am pus mâna pe burta mea.

— Cel mai bine ar fi mâine. Poimâine plec la Veneţia.

— Veneţia. Am zâmbit. Mi-am amintit de visurile noastre de odinioară, ale lui şi ale mele, de a trăi la Veneţia. I-am apucat încet mâinile, de la încheieturi, acolo unde se simte pulsul, i-am ridicat puţin degetele, formând o gondolă. Şi am făcut ca gondola să plutească în aer. Şi-a lăsat mâinile pe pântece. Nu vreau să merg acolo.

— La Veneţia?

— Nu vreau să merg la spital. Vreau ca asta – şi, când am spus „asta“, am simţit că mă doare uterul – să se facă în patul meu.

A doua zi eram întinsă în patul meu, cu picioarele depărtate. În colțul camerei, doctorul Kraus îşi pregătea instrumentele. Lângă el, o asistentă medicală, doamna Grubach, îl ajuta. Fratele meu s-a aşezat pe pat. Mi-a simțit teama.

— Să nu-ți fie frică, mi-a spus, punându-şi palma dreaptă pe tâmpla mea stângă. Mâna îi tremura. Totul va fi bine.

— Bine? Poate că va fi bine, dar nu totul, am spus. După asta, n-o să mai fie nimic.

— Ba nu, mi-a zis fratele meu, luându-şi mâna de pe fruntea mea transpirată şi ducându-şi-o la creştet. Totul va fi la fel ca acum.

— Asta e cel mai rău. I-am luat mâna între mâinile mele. Faptul că totul va fi la fel ca acum. Am aşezat mâinile mele şi mâna lui pe burta mea. A fi mamă înseamnă să dai o nouă viață, însă pentru mine a fost mai mult de atât. Ceva înăuntrul meu spera ca, dând o nouă viață, să iau şi eu viața de la capăt. Dar aşa… aşa totul va fi la fel ca acum, adică nu va fi nimic.

— Nu vorbi aşa, a zis fratele meu şi şi-a luat mâna de pe burta mea. Eu i-am luat-o şi mi-am pus-o pe ochi.

— Cea mai mare teamă în copilărie a fost că te voi pierde, i-am spus, trecând sub tăcere faptul că în copilărie îmi fusese teamă şi că îmi voi pierde mama. Gândul ăsta mă bântuia când mă trezeam, mă urmărea şi în vis, când dormeam: tu pleci undeva, iar eu nu pot să-mi mişc picioarele, dispari în văzduh sau rămâi pe pământ în timp ce eu mă scufund. Astea erau visele copilăriei mele, nu poveşti, aşa cum visează copiii. Asta a fost spaima copilăriei mele – că te voi pierde. Şi te-am pierdut.

— Nu m-ai pierdut, a spus. Tot timpul am fost împreună.

— Aproape, dar atât de departe, i-am spus, lăsându-i mâna. Fratele meu şi-a privit mâna ca şi când nu şi-ar fi văzut-o de multă vreme. Discuția asta seamănă cu o discuție pe care o ai după multă vreme. Ca şi cum, după ani, o altă eu şi un alt tu s-ar fi întâlnit, ca şi cum doar trupurile ar fi fost de față, dar noi nu, iar între noi doar cuvinte goale. Şi ştiu că asta e ultima noastră discuție – totul de acum înainte nu va fi decât vorbe goale. Şi da, totul va fi la fel, şi totul nu va mai fi nimic.

Fratele meu şi-a şters mâna transpirată de cămaşă.

— Nu vorbi aşa, a spus. Totul va fi bine.

Doctorul l-a rugat pe Sigmund să plece de lângă pat. Doamna Grubach ținea deja pregătit deasupra capului meu un prosop înmuiat într-un lichid amar care trebuia să mă adoarmă. Fratele meu a schițat salutul nostru secret

din vremea copilăriei: cu degetul arătător mi-a atins fruntea, apoi nasul şi buzele. Am vrut să-i răspund, în schimb mi-am strâns doar buzele şi am închis bine ochii. Am simțit că fratele meu se ridică de pe pat, după care prosopul amar mi-a apăsat gura şi nasul. În timp ce mă scufundam încet într-o stare de inconştiență, prin fața ochilor închişi mi-a străfulgerat o amintire îndepărtată: era pe vremea când multe lucruri de pe lume nu avea încă un nume, iar fratele meu mi-a întins un obiect ascuțit şi mi-a spus: „cuțit“.

Câteva ore mai târziu, pe măsură ce-mi recăpătam cunoştința, primul lucru pe care l-am simțit a fost durerea din pântece. Mi-am dus încet-încet mâna la burtă. Am deschis ochii, totul tremura dinaintea ochilor, cu greu distingeam contururile obiectelor. Nu ştiam nici unde sunt, nici cine sunt. Primul lucru de care mi-am amintit a fost fratele meu.

— Sigmund, am spus cât de tare am putut, în şoaptă.

— Fratele dumneavoastră e în camera de alături, am auzit vag o voce de femeie. Începeam să-mi amintesc încet şi cine sunt, şi unde sunt, şi ce căutam aici. Iar vocea era a asistentei medicale care trebuia să stea alături de mine cât va fi nevoie.

— Să-l chem?

Am încuviințat din cap.

După o vreme uşa camerei s-a deschis – vedeam puțin mai bine, deşi încă neclar – şi mi-am dat seama că era fratele meu Sigmund. S-a apropiat de pat şi s-a aşezat lângă mine. Şi-a pus mâinile peste ale mele.

— Acum eşti bine, a zis.

— Niciodată n-o să fiu bine, i-am spus. Mi-am întors capul către perete. Acolo am zărit o dâră de sânge. Fratele meu a remarcat privirea care mi se oprise pe urma aceea.

— E din cauza neglijenței doctorului Kraus, a zis.

Urma aia de sânge pe perete era tot ce rămăsese din copilul meu nenăscut.

Am tăcut. Apoi i-am zis:

— E timpul să pleci.

— Am să rămân aici peste noapte.

— Dar trebuie să pleci în călătorie.

— Mâine plec.

— Dar trebuie să te pregăteşti.

— Sunt pregătit.

Simțeam cum halucinațiile se estompează şi, ca să nu mă scufund în acea durere amară care le luase locul, am repetat:

— Te implor, pleacă.

Am făcut unul dintre saluturile noastre secrete din copilărie: am întins mâna şi, cu degetele, i-am atins fruntea, nasul şi bărbia. Privirea îmi era înceţoşată şi nu mi-am putut da seama dacă are lacrimi în ochi. S-a aplecat şi m-a sărutat pe frunte. M-a sărutat într-un fel tainic, aşa cum făcea în copilărie, atunci când mama nu era lângă noi, fiindcă şi-ar fi bătut joc de o asemenea tandreţe. M-am întors către perete, spre dâra de sânge, iar el s-a grăbit să iasă din încăpere.

Trupul a început să-mi tremure de la neputința mea ca scuturat de o forță exterioară, aşa că m-am întors în pat, amintindu-mi de cuvintele pe care de atâtea ori mi le repetase mama: „Ar fi fost mai bine dacă nu te-ai fi născut“; mi-am amintit cât de mult aş fi vrut să mă nasc din nou şi să iau viața de la început; mi-am amintit cuvintele profetului Ieremia: „Blestemată fie ziua în care m-am născut, ziua în care m-a născut maică-mea să nu fie binecuvântată!“. Mă răsuceam în pat şi blestemam, îmi blestemam clipa naşterii, o blestemam pe mama, că nu şi-a încleştat picioarele ca să zdrobească micul cap plin de sânge care tocmai ieşea din ea; blestemam pântecele care m-a purtat vreme de nouă luni, că nu mi-a fost mormânt; blestemam sămânța tatei şi dorința lui de a se apropia de mama în noaptea când m-au zămislit, blestemam prima zi a primilor oameni şi păcatul lor cel dintâi. Deznădejdea mi s-a transformat în durere fizică, mă zvârcoleam în pat şi blestemam, nemaiavând alt leac împotriva durerii. Iar durerea continua, ca şi cum mi-ar fi desprins carnea de pe oase, iar oasele mă dureau de la deznădejde. Nu mai puteam să respir şi am blestemat respirația, nevoia de a inspira şi expira, de s-ar opri respirația, de s-ar opri suferința, îmi ziceam. M-am gândit atunci că această durere n-are să se termine, m-am gândit că deznădejdea va dura o veşnicie, nu credeam că mă vor lăsa vreodată.

Am stat în pat câteva zile; eram mai tot timpul singură, cu excepția momentelor când doamna Grubach apărea ca o umbră fie să-mi dea apă, fie să-mi dea de mâncare, fie să mă ducă la toaletă.

Când mama s-a întors de la băi, a remarcat dâra de sânge de pe peretele de lângă patul meu, dar nu a întrebat nimic. Mi-a dat de înțeles că o să-i facem o vizită lui Sigmund, care tocmai se întorsese cu familia de la Pădurea Vieneză, unde îşi petrecuse restul vacanței după călătoria de la

Veneția. I-am spus să meargă singură, şi de atunci nu m-am mai dus cu ea la prânzurile comune, iar când fratele meu venea în vizită la noi, de obicei duminica dimineața, plecam de acasă înainte ca el să ajungă. De la întoarcere, mama mă compătimea: nu pentru că o amenințasem cu cuțitul, cât mai ales din cauza rănii din sufletul meu, rană care sângerase ani de-a rândul, dar din care nu mai curgea sânge, acum trebuia să găsească o altă cale de a deschise vechea rană, cu siguranță se gândea că o să ajungă la locul sensibil în care rana poate sângera din nou printr-o falsă tandrețe, dar sângele se uscase de-acum şi durerea murise, trebuia să găsească o cale de a mă săpa şi tandrețea ei fățarnică era calea către o nouă rană; mă privea cu jale şi, cu vocea tremurătoare, înecată în lacrimi, îmi spunea: „Biata mea Adolfine, ai rămas singură“. Făcea aşa şi când prietenele ei veneau s-o vadă, şi când mergeam în vizită la Sigmund şi la familia lui, avea atâta amărăciune în glas, încât înmuia inimile celor care o ascultau. Şi se uitau la mine cu ochii înlăcrimați, la fel ca ea. La începutul fiecărei zile, când dădea ochii cu mine, în loc de bună dimineața, mă jelea că mă aştepta încă o zi goală, când plecam de acasă mă jelea că n-am cu cine să mă întâlnesc, când mergeam la culcare mă jelea din cauza patului gol. Le rugase pe prietenele ei să vină în vizită însoțite de nepoții lor, iar atunci eu mă încuiam în camera mea, dar prin ziduri răzbăteau până la mine glasurile şi râsetele copiilor care-şi strigau bunicile. După ce plecau, când ieşeam din cameră şi mergeam în bucătărie să mănânc, auzeam glasul mamei topit în propria jale: „Ce milă mi-e de tine. Îmi e foarte greu să te văd singură“. Nu-i răspundeam nimic doar o dată i-am spus să înceteze să mă mai rănească, iar ea mi-a replicat: „Cu ce te rănesc? Cum aş putea să te rănesc când sufăr din cauza ta? Când ai să fii mamă, ai să vezi cât suferi pentru copilul tău; ai să vezi că pentru copil suferi mai mult decât suferi pentru tine însăți. Numai când ai să fii şi tu mamă o să vezi“. O dată, când m-am întors acasă din parc, uşa camerei de zi era deschisă şi, de cum am intrat, nepoata uneia dintre prietenele mamei mele a venit către mine. Abia mergea micuța şi, când a ajuns la mine, s-a aruncat înspre picioarele mele. Am luat-o în brațe şi am apropiat-o de obrazul meu, iar ea a râs şi m-a lovit cu pălmuțele peste chip. Atunci am auzit-o pe mama: „Biata mea Adolfine. Aşa de mult ar fi vrut să devină şi ea mamă“. Am lăsat-o jos pe micuță pe jos şi m-am dus în camera mea. Am deschis dulapul în care aveam valiza cu hăinuțe de copii. Am deschis-o şi am scos tot ce era înăuntru – căciulițe tricotate, mănuşi, pantofiori de mărimea degetului, pelerine… Am pus toate lucrurile în dulap

şi am umplut valiza cu hainele mele. Am închis-o, am luat-o şi am ieşit din cameră. Fetița mă aştepta încă în hol; a pornit iar către mine, dar eu m-am îndreptat spre uşa de la intrare, am deschis-o şi am ieşit. În timp ce coboram scările, am auzit-o pe micuță lovind cu palmele în uşă.

Când am intrat cu valiza în camera ei, Klara nu s-a mirat deloc, mulțumindu-se să mă întrebe:

— Ți-a trecut teama?

Am încuviințat din cap.

Mi-am aşezat valiza şi am deschis-o amândouă ca şi cum am fi desfăşat un copil, mi-am scos lucrurile şi ne-am înțeles cum să le aranjăm în noptiera de lângă pat.

Când am deschis ochii în prima mea dimineața în Cuib, am auzit vocea Klarei:

— Cum a fost astă-noapte?

M-am întors către ea, stătea întinsă în patul lipit de peretele opus.

— Bine, am zis şi mi-am dus o mână la piept.

— Te doare ceva în piept? m-a întrebat.

N-am spus nimic.

— Viața asta te doare, a zis. Dar şi asta va trece.

Nimeni înaintea ei nu-mi dăduse vreun semn că ar fi băgat de seamă durerea mea, cea care mă chinuia atât de rău încă din copilărie, încât părea că vrea să-mi smulgă inima din piept. Deşi durerea nu mai era prezentă, nici rana pe care o deschisese, Klara a sesizat urma lor.

— Trece, am zis. Deşi încă o mai simt. Fratele meu mi-a spus că atunci când ți se taie o mână sau un picior, o vreme încă îți mai simți extremitățile amputate.

După-masa Klara s-a dus în încăperea unde se tricota şi unde trebuia să petreacă orele de lucru din ziua aceea. Eu nu mă simțeam bine şi zăceam în pat, când în cameră a intrat una dintre asistentele de gardă.

— Cineva vrea să vă vadă, m-a anunțat.

De îndată ce s-a dat la o parte din prag, în cameră a intrat fratele meu.

— Doctorul Goethe mi-a spus că eşti aici, mi-a zis.

— Da. Sunt aici.

L-am invitat să ia loc pe patul meu. Eu m-am ridicat, mi-am luat perna în brațe şi m-am retras într-un colț al patului, iar el s-a aşezat în celălalt colț.

— De ce-ai plecat de acasă? m-a întrebat.

N-am ştiut ce să-i răspund.

— Ai fi putut măcar să-mi spui unde te duci…

Am tăcut.

— În fine, acum nu mai contează… Te întorci azi?

— Acolo nu mă mai pot întoarce.

— N-ai altundeva unde să te duci. Aia e singura ta casă. Chiar dacă nu vrei, tot trebuie să te întorci acolo.

Am tăcut.

M-a privit îndelung, după care mi-a spus pe un ton imperativ:

— Vii cu mine.

— Rămân aici, am zis.

1. Friedrich Nietzsche, *Dincolo de bine şi de rău. Preludiu la o filosofie a viitorului*, traducere din limba germană de Francisc Grünberg, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.
2. Euripide, *Medeea*, traducere de Alexandru Pop, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965.

*

Toți oamenii normali sunt normali în acelaşi fel, fiecare nebun e nebun în felul său.

*

Clinica de psihiatrie Cuibul se afla în chiar inima Vienei, şi totuşi separată de lume.

Noaptea țipetele spărgeau întunericul în marile dormitoare. Erau țipetele celor condamnați să-şi împartă propria nebunie cu a celorlalți. În țipetele acelor nopți, care se suprapuneau şi care se înşirau pe ani şi ani de zile, erau oameni care rămâneau tăcuți, care tânjeau după liniște, care nu-şi doreau decât un locşor pe această lume unde să-şi pună capul jos şi să înnopteze. Noaptea gâfâiau sau plângeau sau se rugau, chiar dacă nu ştiau exact cui să se roage, fiindcă îl abandonaseră pe Dumnezeu demult, după ce El Însuşi îi abandonase. Sau respirau încet, şi prin acea inspirație şi expirație alungau uşurel vreo durere aciuată în piept, un mănunchi de gânduri în jurul întrebării de ce mai existau pe lume dacă existau în halul ăsta, şi erau fericiți atâta vreme cât mănunchiul îi învăluia gândul, pentru că singur, despuiat de acel mănunchi, gândul ar fi fost de nesuportat. În sfârşit, îi epuiza străduania de a suporta acele zgomote. Fluierăturile şi țipetele din Clinica de psihiatrie Cuibul păreau că se depărtează, şi nu mai aduceau a voci omeneşti, ci a sunete iscate de chinurile durerii umane, preschimbate în mânie, bătând gongul destinului.

În alte dormitoare, cele cu doar două femei sau doi bărbați, fericirea şi nefericirea se împleteau într-un nod.

De-a lungul unei zile, o fată îşi numără degetele de la picioare, o femeie încearcă să bage ața în ac, un bătrân vorbeşte într-un colț, un tânăr moare de frica mânecii drepte de la propria cămaşă, o femeie… un bărbat… De-a lungul unei zile şi în orele de nesomn ale nopții, toți cei din Cuib făceau ceva care să-i rupă de ceilalți, lăsându-i pe fiecare în lumea lui, izolați, singuri.

În fiecare noapte, înainte să adoarmă, o femeie se uita îndelung în întuneric şi şoptea: „Noapte bună, lume!“

*

Fratele meu a scris că fiecare persoană rămâne „un copil al epocii sale, chiar şi în ce priveşte cele mai personale trăsături“. S-ar putea spune şi că fiecare nebunie individuală este un copil al epocii ei, dar şi că trăsăturile cele mai personale ale nebuniei sunt aceleaşi în orice epocă.

*

Nebunia a apărut odată cu rasa umană; poate că primul om, cel ce a spus pentru prima dată „Eu“, a simțit primul dezintegrarea acelui Eu. Mai târziu, în copilăria rasei umane, membrii comunității i-au privit pe cei ce erau diferiți în felul în care te uiți cu mirare la ceva ce nu-ți poți explica – aşa cum te uiți la soarele care se mişcă dintr-un capăt într-altul al boltei cereşti sau la un fulger.

Au trecut eternități şi omul a început să-şi explice lucrurile – trăsnetul era sulița cerească a vreunui zeu mâniat, soarele era un zeu care traversa cerul, nebunia era rezultatul posedării de către forțe divine sau malefice. Oare aceşti posedați plecau de acasă şi se târau în bârlogurile animalelor fără să-şi dea seama că bestia ghemuită înăuntrul lor îi va sfâşia? În timpul vânătorii, în loc să-şi arunce sulițele către pradă, oare îşi lăsau armele jos şi se închinau dinaintea animalului vânat? Oare aruncau pietre către soare crezând că-l pot stinge? În toate societățile primitive tratamentul a fost acelaşi pentru cel bănuit că e posedat de forțe demonice – în capetele acestora se sfredeleau nişte mici găuri, menite să elibereze demonul nebuniei. Trupurile celor ce nu supraviețuiau exorcizării erau aruncate departe de aşezările umane ca nu cumva demonul să intre şi într-un alt membru al comunității.

Au trecut alte eternități şi omul a început să-şi explice lucrurile diferit – fulgerele erau rezultatul norilor care se ciocnesc unul de altul, soarele era un corp ceresc care se rotea în jurul pământului, dar nebunia era tot rezultatul posedării de către forțe divine sau malefice. În textele sfinte, nebunia e pedeapsa neascultării de Dumnezeu: „Să te bată Domnul cu nebunie, cu orbire şi cu amorțirea inimii“ – aşa sună pedeapsa în Vechiul

Testament. În Noul Testament nebunia e înțeleasă ca o posedare de către forțe malefice care trebuie alungate din cel posedat. La fel, în alte religii nebunia apare atunci când cineva intră sub influența forțelor întunericului, o consecință a luptei dintre Dumnezeu şi Satana, dar au existat şi cei care au căutat alte cauze ale nebuniei. Într-o vreme, când compatrioții şi contemporanii săi explicau nebunia ca pe o influență a zeiței Hera sau a lui Ares, zeul războiului, Hipocrate scria că nu forțele luminii şi nici cele ale întunericului provoacă nebunia, ci singur creierul nostru ne face „nebuni sau deliranți, ne aduce groaza şi spaima.“ Câteva secole mai târziu, Areteus din Capadocia, în tratatul său *Despre cauzele şi simptomele bolilor acute*, scrie: „Bolnavul îşi închipuie că are o altă formă decât a lui, se crede o rândunică, un cocoş sau un vas de lut; un altul se crede zeu, orator sau actor şi ține în mână un pai zicând că e sceptrul lumii; alții plâng ca nişte nou-născuți şi cer să fie ținuți în brațe sau îl cred o boabă de muştar şi tremură de spaimă că vor fi mâncați de o găină“. Cercetătorul de boli din Capadocia a identificat melancolia şi mania ca fiind doi poli ai nebuniei: „Melancolicul se izolează, îi e teamă să nu fie persecutat sau închis şi e torturat de superstiții, îşi urăşte viața“, „îşi blestemă viața şi îşi doreşte moartea“; cei ce sunt posedați nu de melancolie, ci de manie intră într-o stare de furie necontrolată, de agitație sau bucurie şi, în aceste condiții, se pot simți inspirați să înfăptuiască lucruri mărețe care le depăşesc puterile sau pot chiar să omoare pe cineva fără motiv. Uneori, cei doi poli ai nebuniei se manifestă la aceeaşi persoană: „Unii pacienți, deşi sunt melancolici, au atacuri de manie“, iar un altul, euforic de la manie, e copleşit de melancolie, aşa încât „devine, la sfârşitul atacului, apatic, trist, taciturn, se plânge că se teme pentru viitorul său, se simte ruşinat“. Iar apoi cercul se roteşte iarăşi într-un ciclu constant de melancolie şi manie.

Şi au mai trecut secole, şi a devenit limpede că nu soarele se învârteşte în jurul pământului, ci pământul în jurul soarelui, iar pentru fenomenele naturale s-au căutat explicații, însă intermediarii divinității au continuat să-i declare pe nebuni posedați de diavol şi, fiind ei cei care îndeplineau voia Domnului, au decis să-i vindece prin rugăciune, trimițându-i în pelerinaj la locuri sfinte unde să-şi caute leacul; dacă se constata că nu erau posedați, ci făcuseră un pact voluntar cu diavolul, erau pedepsiți prin ardere pe rug, spânzurare sau înecare. Când în Europa a început era rațiunii, nebunii au încetat să mai fie priviți doar ca nişte păcătoşi căzuți sub puterea forțelor demonice, ci şi ca nişte creaturi periculoase sau ca nişte creaturi care nu

numai că nu pot fi utile societății, ci chiar împiedică funcționarea ei. Dar chiar şi atunci, una dintre cauzele nebuniei decurgea de la Dumnezeu – în Renaştere, nebunia e înțeleasă drept o consecință a trei păcate majore: nebunia imaginației, când cineva se crede altcineva sau altceva decât în realitate, nebunia ca pedeapsă de la Dumnezeu şi nebunia ca o consecință a unei pasiuni mistuitoare. În acele vremuri, toate oraşele mari aveau o închisoare pentru nebuni. Acolo aceştia nu erau tratați, ci pedepsiți; nebunia nu era considerată o boală, ci o crimă. Cei pe care societatea îi considera normali au simțit mereu nevoia să construiască o barieră de netrecut între ei şi cei pe care îi considerau nebuni. Cârmuitorii oraşelor de la malul apelor îi mituiau pe marinari să-i adune pe cei socotiți nebuni pe corăbii, după care porneau în larg cu nenorociții legați pe punte şi, dacă nu mureau de sete ori de foame, dacă nu-i doborau vântul şi frigul, erau descărcați în taină în primul port sau, dacă nu se putea, erau aruncați în vreun loc părăsit sau în mare. În secolul al XVII-lea, Reginald Scot, Edward Jordan şi Thomas Willis au susținut în studiile lor că nebunia nu era nici un pact cu Satana ori vreo posedare diabolică, ci o boală a nervilor şi a minții, însă convingerea că întunecarea rațiunii e provocată de forțele întunericului rezista chiar şi printre intelectuali. La sfârşitul veacului al XVII-lea, Ernst Friedrich Wedel, un profesor de medicină de la Universitatea din Jena, explica studenților săi felurile în care diavolul se manifesta în oameni prin nebunie. Era însă prea târziu, John Locke susținuse deja că până şi religia trebuie explicată rațional, iar Thomas Hobbes demonstra că nebunia e o eroare în gândire provocată de un defect în funcționarea corpului. În ciuda lucrărilor acestora, azilurile de nebuni aduceau mai degrabă a camere de tortură pentru criminali: în două dintre cele mai cunoscute, Salpêtrière şi Bicêtre, la Paris, bolnavii erau ținuți ca nişte animale, unii în celule subterane cu lanțuri la gât şi legați la stâlpul infamiei drept pedeapsă. În cazul în care vreun mojic din afară dorea să se desfete cu priveliştea chinurilor nefericiților, gardienii le ofereau această plăcere în schimbul unei sume modice, iar uneori chiar îi biciuiau pe nefericiți, ca la un spectacol de circ.

În secolul al XIX-lea, religia şi instituțiile penale i-au încredințat în sfârşit pe nebuni psihiatriei. Nebunia nu mai era un păcat împotriva lui Dumnezeu sau o crimă, ci o existență stearpă, o viață eşuată, o şansă pierdută. Căci ceea ce o ființă umană primeşte o singură dată – viața – se distruge prin nebunia ei, de vreme ce chiar dacă o trăieşte, o trăieşte fără

rezultat. O viață de nebunie e o greşeală, o investiție ratată, a naturii şi a lui Dumnezeu.

*

Toate ferestrele camerelor din Cuib dădeau către parcul din mijlocul spitalului. Terenul era acoperit cu iarbă moale şi străbătut de alei cu bănci pe margini. În câteva zone se aflau pâlcuri de copaci care semănau cu pădurile din decorurile teatrale. Către seară, când se lăsa amurgul, stăteam cu Klara la fereastră şi priveam cum parcul se cufundă treptat în întuneric.

*

În Cuib erau oameni cărora le era teamă de întuneric ca de moarte.

*

Atunci când simțeam că se aşterne liniştea, Klara şi cu mine ne opream brusc din vorbit, indiferent de cât de importantă era conversația noastră în clipa respectivă. Ne plăcea liniştea cu atât mai mult cu cât era atât de rară în Cuib. Hans şi Johann locuiau în camera de deasupra noastră – unul umbla cu paşi înceți şi grei, ca şi cum ar fi avut copite în loc de picioare, celălalt mergea repede şi hotărât. În camera de lângă noi, Krista vorbea încontinuu tare de una singură, de cele mai multe ori acuzându-se de câte ceva. În cealaltă cameră vecină, Beata şi Hertha chicoteau febril. Uneori izbeau cu capul sau cu pumnii în pereți. Lovituri surde ca durerile uitate. Chelălăieli, urlete, plânsete, râsete, zăngănituri, guițături, lovituri răzbăteau până la noi din alte camere apropiate. Liniştea era o asemenea raritate, încât tânjeam după ea, iar în momentele când se lăsa, tăceam şi noi, poate fără să conştientizăm, ne opream din vorbit involuntar ca să ne bucurăm de linişte, amuțeam ca prin miracol.

*

Rasa umană a avut mereu sentimentul – nefiind în măsură să dovedească dacă e vorba de adevăr sau doar de o autoamăgire, rămâne doar un sentiment – că în interiorul fiecărei ființe umane pâlpâie o lumină

imaterială, ceva ce continuă să ardă chiar după ce trupul se stinge. Această lumină e compusă dintr-un mare număr de raze, fiecare dintre acestea constituind o caracteristică umană esențială. Astfel, oamenii, din cauza similitudinii razelor pe care le poartă în ei, formează constelații umane. Din aceste constelații fac parte nenumărați oameni; fiecare persoană face parte din tot atâtea constelații umane câte raze intră în lumina ei; în fiecare constelație umană sunt conectați nenumărați oameni chiar dacă aceştia nu se cunosc între ei, chiar dacă nu se vor vedea niciodată: ca să facă parte din aceeaşi constelație umană, nu e important să trăiască în proximitate, nici măcar în aceeaşi epocă, ci să poarte, în lumina lor imaterială, raza caracteristică acelei constelații umane. Unele dintre aceste raze sunt semne de nebunie. Constelațiile umane create de nebunie se întrepătrund cu celelalte constelații umane, fiindcă îşi împart aceleaşi persoane, şi totuşi se pare că fiecare dintre aceste constelații umane ale nebuniei scânteiază într-un cer separat, singure.

*

Noptierele de lângă paturile din Cuib păstrau cele mai diverse suveniruri ale vieților trecute.

Vecina noastră, Krista, avea pe noptieră o şuviță de păr a fiicei ei de la tăierea moțului şi primul dinte care-i căzuse. De câte ori venea cineva în camera ei să stea de vorbă, în cursul conversației Krista privea către măsuță şi, uitând că a mai spus-o de nenumărate ori, zicea: „Asta e micuța mea Lotte“, apoi lua şuvița de păr şi dintele de lapte şi le ținea în palme, uitându-se la ele la fel cum copiii se uită la un ciob de sticlă spartă ca şi cum ar fi ceva de preț.

Tot ce se poate închipui se găsea în noptierele din Cuib: bucăți de cărămidă, fotografii, cărți poştale cu cerneala decolorată, pene de păsări, picioare de scaune, fețe de pernă, resturi de perdele, buzunare rupte, nasturi, oglinjoare, pietricele, bucăți de lemn cioplite, şireturi, panglici de pălărie, scutece, mărgele, mâini, picioare, trupuri şi capete de păpuşi, ici şi colo câte o păpuşă întreagă…

Pe unele noptiere obiectele erau aranjate cu grijă, uneori într-o ordine strict determinată, în timp ce pe altele domnea haosul. În haosul sau ordinea de pe noptiere, în felul în care obiectele erau aranjate sau împrăştiate, în acea remarcabilă geometrie a ordinii sau a haosului se putea citi geometria

vieții trecute, despre care cei ce stăteau întinşi lângă acele noptiere şi care trăiseră acele vieți cu geometrie minunată nu putea sau nu ştiau să spună în cuvinte.

Pe noptiera Klarei se afla un desen pe care nimeni nu şi-ar fi putut închipui că fusese făcut de fratele ei: o femeie, cu spatele, stând pe marginea a ceva.

Noptiera mea era goală. Erau multe noptiere goale în Cuib.

*

În capătul aripii de est a spitalului se afla o mică bibliotecă. Acolo, unii dintre noi dădeau repede paginile cărților de la prima la ultima, iar apoi de la ultima la prima. Unii, de când se aşezau până când se ridicau, nu întorceau nici măcar o singură pagină, se uitau doar la o literă sau la un punct, o virgulă, un semn de exclamare sau de întrebare. Unii dintre noi citeau.

*

Uneori Klara lua desenul de pe noptieră şi-l ținea în mână. Era făcut pe o hârtiuță aflată din întâmplare în buzunarul fratelui său în timpul unei vizite. Gustav avea obiceiul de a-şi ține mâinile în buzunare în timp ce vorbea, iar la finalul discuției şi le scotea brusc, şi atunci creioane, bucăți de cretă, radiere, monede i se revărsau din buzunare. La o vizită, când şi-a scos mâinile din buzunare, o bucată de hârtie mototolită a căzut pe jos. De atunci, Klara a păstrat desenul pe noptieră, iar uneori îl ținea în mână şi se holba la el. Acolo, pe bucățica aia de hârtie, o femeie stătea pe marginea a ceva, întoarsă cu spatele. Dincolo de margine se întinde neantul. O dată, după ce a privit îndelung desenul, Klara a zis: „Mă întreb dacă femeia asta priveşte abisul sau dacă stă pe margine cu ochii închişi“.

*

În după-amiezile când era vreme bună, ieşeam să ne plimbăm în parc. Totuşi, dacă cineva avea un motiv suficient de bun, putea rămâne în clădirea spitalului. Uneori rămâneam în cameră pe motiv de durere de stomac sau de cap. Atunci stăteam la fereastră şi îi observam pe cei de afară. Unii se

zbenguiau în iarbă ca nişte copii, alţii şedeau pe bănci şi discutau, un al treilea grup se certa, alţii stăteau singuri, gânditori sau râzând, sau cu lacrimi în ochi, sau indiferenţi. Fereastra încadra acea lume de dedesubt, izolându-mă într-o altă lume din care mă puteam observa.

*

O dată, când mă uitam pe fereastră, am băgat de seamă că un bărbat de mână cu doi copii s-a apropiat de o femeie care se plimba singură prin parc. Când i-a zărit, a încremenit, ceea ce a părut să-i facă şi pe cei trei vizitatori ai ei să încremenească. Soţul ei a spus ceva, arătând spre copii, şi, pentru câteva momente, şi-a pus mâinile pe capetele lor. Bărbatul vorbea cu pauze, aşteptând probabil să răspundă şi ea ceva. Stătea nemişcată, din câte o vedeam eu din spate. Nu puteam să-i văd expresia feţei şi nici nu-mi dădeam seama dacă era în stare să spună ceva. După chipul soţului ei se vedea că nu reuşea să-i smulgă vreun cuvânt. La un moment dat, mi-am dat seama după expresia lui că se dăduse bătut. Atunci a făcut un pas către ea şi a îmbrăţişat-o, iar mâinile ei au schiţat o mişcare abia perceptibilă, ca şi cum ar fi dat să-l îmbrăţişeze la rândul ei. Copiii s-au tras mai aproape: amândoi au îmbrăţişat-o, prinzând-o cu braţele de talie. Ea nu s-a aplecat sau n-a putut să se aplece. Soţul şi copiii s-au îndreptat către ieşirea din Cuib; înainte să iasă pe poartă, s-au întors către femeie, şi-au fluturat mâinile în semn de rămas-bun. Ea şi-a ridicat mâna ca şi cum ar fi ridicat ceva greu şi a făcut o mişcare abia vizibilă care aducea a salut, apoi şi-a lăsat încet braţul pe lângă corp. Unul din copii s-a desprins de soţ şi a făcut doi paşi înspre femeie, doi paşi care au părut să se transforme în alergare, dar s-a oprit brusc. Apoi s-a întors şi s-a alăturat celuilalt copil şi adultului şi toţi trei au ieşit pe poartă. Mult timp femeia a rămas acolo ca o stană de piatră. Deşi stătea acolo, în curtea spitalului, am avut senzaţia că stă pe marginea unui abis. Am încercat să-mi imaginez chipul ei, dar mi-a fost imposibil. M-am întrebat dacă privea abisul sau stătea pe marginea lui cu ochii închişi.

*

În ceea ce o priveşte pe Krista, vecina noastră din Cuib, viaţa i se dăduse complet peste cap într-o singură clipă. Asta se întâmplase chiar

înainte să o aducă în Cuib. Poate că era din cauza morții soțului ei, însă când vine vorba de nebunie, nu poți fi sigur de nimic. Dintr-o dată, nu-i mai recunoştea pe oamenii din jurul ei. Se uita la propriii ei părinți ca şi cum s-ar fi uitat la un perete. La fiica ei, născută cu câteva luni mai devreme, se uita ca la un obiect. Imediat ce o aduseseră în Cuib, ceva în ea renăscuse. A început să se mişte, să mănânce, să se spele, să se plimbe prin parc şi să țeasă în timpul orelor de lucru. Dar când părinții şi fetița ei o vizitau, era ca şi când o parte a trecutului ei revenea instantaneu şi tot corpul îi înțepenea. Apoi, de cum plecau, plângea după fiica ei şi se ruga să i-o aducă înapoi. O dată, când părinții ei au aflat ce se întâmpla după plecarea lor, au luat-o acasă, iar Krista a petrecut câteva săptămâni cu ei într-o indiferență totală. Aşa că au adus-o înapoi în Cuib şi, în clipa când au ieşit pe uşă, Krista a început să se agite şi să suspine după fetița ei.

Tânguielile ei zgomotoase durau ore-n şir după vizitele familiei ei. Noi mergeam în camera ei şi o asiguram că-i vom aduce fetița, dar părea incapabilă să ne audă. În momentul când ajungea să conştientizeze minciuna, Krista se mulțumea să încuviințeze din cap, tăcea, iar viața mergea mai departe.

*

Pe vremea când oamenii încă mai credeau că pământul e plat ca o farfurie, pe vremea când tremurau la gândul Judecății de Apoi, când le era teamă de iad şi sperau la rai, se obişnuia ca din când în când, în fiecare oraş, nebunii să fie închişi în cuşti şi aduşi în piața publică. Acolo se adunau toți locuitorii oraşului – dregătorii şi meşteşugarii, clericii şi soldații, aristocratele şi spălătoresele, copiii şi bătrânii, doctorii şi pescarii, oamenii de bună-credință şi hoții. Aşteaptă cu nerăbdare momentul festiv când cuştile sunt deschise şi cei de dinăuntru îşi fac apariția. Ieşirea lor e salutată cu țipetele de încântare ale mulțimii, păşeau afară din cuşti cu privirile lor stranii, cu murmurele lor de neînțeles şi cu hainele lor flendurite. Gardienii fac cerc în jurul lor, asigurându-se că rămân grupați; stau cu picioarele depărtate şi se lasă cât mai jos ca să nu împiedice vederea nimănui. Lumea se uită la nebuni, iar nebunii se uită la cei adunați în piața publică, la ei înşişi şi unul la altul. Cineva din mulțime, cleric sau hoț, totuna, le strigă nişte ocări sau altceva. Unii dintre nebuni răspund, alții rămân extaziați în lumile lor sau zăpăciți să se regăsească dinaintea atâtor ochi. Şi mulțimea

aşteaptă. Un copil ia câteva pietricele, se apleacă printre picioarele depărtate ale unui gardian şi începe să arunce. O femeie care îşi ronţăia lacom degetele e lovită în frunte. O altă piatră loveşte piciorul unui bătrân care încerca sa-i avertizeze pe ceilalţi ciripind ca o vrabie. O a treia ratează ţinta, căzând undeva în mijlocul nebunilor. Femeia se opreşte din ronţăitul degetelor şi începe să ţipe panicată. Bătrânul se opreşte din ciripit şi începe să ţipe la mulţime. Ceilalţi nebuni devin agitaţi la rândul lor, unii se alătură urletelor bătrânului, alţii aleargă în loc, alţii se tăvălesc pe jos, alţii râd, scoţând nişte chirăituri ca de pasăre, unul se scarpină din creştet până-n tălpi şi din tălpi până-n creştet. Mulţimea e încântată de ce vedea, de hărmălaie, de zvârcoleli, de turbarea şi disperarea nebunilor. Unul dintre nebuni îşi întinde braţele în lături şi imploră să fie răstignit; „Răstigniţi-l! Răstigniţi-l“, strigă mulţimea. Altul pretinde că e zeul soarelui şi nu trebuie decât să fluiere, că soarele se va stinge. „Poţi să stingi soarele dacă te pişi pe el?“, ţipă o voce din mulţime, iar omul îşi dă jos pantalonii şi începe să urineze în aer, către soare, udându-se tot, iar mulţimea vuieşte de plăcere. „Unde mi-e copilul? Unde mi-e copilul?“, ţipă o femeie din grupul de nebuni. Unul din mulţime zice către alţii că a murit la naştere, dar alţii susţin că n-a avut niciodată un copil, deşi le spusese tuturor că e gravidă. „Unde mi-e copilul?“, se vaietă femeia, iar cineva din mulţimea care se bucură de spectacol îşi dă jos cămaşa, o rulează repede şi i-o aruncă. „Uite-ţi copilul!“, îi strigă. „Copilul meu! Copilul meu!“, plânge femeia, strângând cămaşa la piept. O îmbrăţişează şi nu se poate opri să exclame bucuroasă: „Mi s-a-ntors copilul! Mi s-a-ntors copilul!“. Toată lumea savurează scena – dregătorii şi meşteşugarii, clericii şi soldaţii, aristocratele şi spălătoresele, copiii şi bătrânii, doctorii şi pescarii, oamenii de bună-credinţă şi hoţii. Însă acum urmează partea cea mai veselă – gardienii încep să plesnească din bice şi, ca şi cum ar mâna animale, îi mână pe nebuni către porţile oraşului. Mulţimea adunată se ţine după ei, unii se apleacă, iau câte o piatră de pe jos şi o aruncă către cei biciuiţi, care ţipă din cauza loviturilor, încearcă să fugă şi fac bizare mişcări acrobatice provocate de durerea plesniturilor. În cele din urmă, ajung la fortificaţiile care împrejmuiesc oraşul, porţile se deschid, gardienii îi mai lovesc de câteva ori înainte să strige: „Şi-acum, sunteţi liberi!“, după care le dau drumul să iasă pe porţi. Şi ei fug fără să ştie că în urma lor porţile oraşului se vor închide, iar ei vor fi lăsaţi în afara zidurilor, fără să ştie că, o dată la câţiva ani, oraşele se debarasau astfel de nebunii lor. Unii dintre ei se învârt în jurul

cetății multă vreme, câțiva chiar reuşesc să se strecoare înapoi, dar alții rătăcesc îndelung pe locuri neumblate, peste câmpuri, de-a lungul râurilor. Femeia care îşi ronțăia lacomă degetele va muri înghețată chiar în iarna aceea. Bătrânul care ciripea ca o vrabie va sfârşi sfâşiat de un lup. Tânărul care se scărpina din creştet până-n tălpi şi din tălpi până-n creştet chiar şi în mers va ajunge la zidurile unui alt oraş şi, dorind să intre, va fi ucis de un cavaler care îşi câştigase iubita doar cu câteva zile mai devreme, în timpul unei întreceri cavalereşti, şi căreia îi dedicase un cântec ce vorbea în rime de iubirea pe care i-o purta. Femeia care îşi căuta copilul va fi violată de nişte bandiți de drumul mare, care o vor lua cu ei pentru ca mai târziu s-o abandoneze, iar ea va sfârşi în somn, lângă un copac, îmbrățişând legătura de cârpe care era copilul ei.

*

Copiii Dorei erau în permanență cu ea, în Cuib. Le spunea poveşti, îi hrănea, îi scotea la plimbare, îi legăna până adormeau. Copiii Dorei erau în permanență cu ea, deşi nimeni în afară de ea nu putea să-i vadă. La ora mesei, ne ruga să nu ne aşezăm pe locurile de lângă ea la cantină, pentru că acolo se aşezau copiii ei, iar ea îi hrănea luând hrană invizibilă cu o lingură invizibilă pe care o băga în gurile invizibile, dojenindu-i pe cei care nu voiau să mănânce. Când ieşeam în parc, îşi învăța copiii diferite jocuri jucându-se împreună cu ei, jucându-se cu invizibilul din jurul ei, cu invizibilul bătea mingea, arunca pietricele într-un cerc, sărea şi țopăia laolaltă cu invizibilul. La bibliotecă deschidea cărți dinaintea invizibilului şi îşi învăța copiii să citească. Înainte de culcare, le spunea poveşti, şi dimineața, de cum se trezea, îi trezea şi pe ei. Unii spuneau că Dora n-a avut niciodată copii. Totuşi copiii ei erau mereu cu ea.

*

Când sora mea Rosa a venit în vizită pentru prima oară, ne-am aşezat pe pat. Îşi mângâia încontinuu burta mare, cu afecțiune.

— Peste două luni, mi-a răspuns când am întrebat-o când urma să devină mamă.

*

În cursul vieții Eul e modelat de experiență la fel cum marea modelează piatra de-a lungul secolelor; Eul este ceea ce separă fiecare ființă umană de lumea exterioară, dar tot prin intermediul Eului ființa umană interacționează cu lumea; Eul e centrul de gravitație al universului personal al fiecăruia, e conştiința sinelui şi a lumii înconjurătoare. Există oameni al căror Eu nu e sigur de sine, fiindcă Eul lor a avut într-un anumit moment din trecut sentimentul că nu are dreptul de a exista.

Un om priveşte înaintea sa ca şi cum s-ar uita într-o oglindă în care nu-şi poate distinge chipul şi strigă: „Cine sunt eu? Cine sunt eu? Cine sunt eu?“. Exact aceeaşi întrebare şi-o pune un alt om într-un cu totul alt loc, exact aceeaşi întrebare şi-o pune un al treilea om într-un cu totul alt timp, exact aceeaşi întrebare şi-o pun nenumărate persoane în locuri şi timpuri diferite.

Cinci tineri prieteni se duc la Tübingen cu o oarecare smerenie în suflet, ca şi cum ar merge într-un pelerinaj, fiindcă acolo, în casa tâmplarului Ernst Zimmer, trăieşte Friedrich Hölderlin. În timp ce-i conduce către locul preferat al acestuia, undeva în spatele casei, doamna Zimmer încearcă să le explice starea în care se găseşte îndrăgitul poet. Apoi, cei cinci, având dinaintea ochiului minții chipul de sfânt al poetului, zăresc un bătrân care se dă într-un leagăn agățat de un copac înalt. De lângă casă, Doamna Zimmer le spune că aşa se leagănă în fiecare zi, atunci când nu cântă la pianul din camera lui sau nu-l ajută pe soțul ei la tâmplărie; dar tinerii nu o ascultă, ci se apropie de bătrânul cu fizionomia caracteristică nebunilor, care continuă să se legene, şi se leagănă cât îi pun întrebări despre poezie, despre metrică, despre Diotima. La un moment dat, se întoarce către ei şi le spune, nervos, să plece. „Dar am venit special pentru dumneavoastră“, îi răspunde unul dintre tineri. Hölderlin continuă să se legene şi zice: „Am devenit altcineva. Iar acum nu mai pot fi cel ce am fost“. Exact aceleaşi cuvinte le repetă nenumărate persoane în locuri şi timpuri diferite.

O femeie strigă: „Nu sunt eu! Nu sunt eu! Nu sunt eu!“. Exact aceleaşi cuvinte le repetă nenumărați oameni în locuri şi timpuri diferite.

Pentru unii, Eul e o substanță fragilă, erodată de acreala existenței.

*

John Clare încearcă să adoarmă şi murmură un vers din poemul său „Sunt“. Murmură frânturi din acele versuri, intermitent, în dezordine: „Sunt – dar ce sunt nu ştie nimeni, nu îi pasă nimănui, Prietenii mă părăsesc precum o pierdută amintire, Sunt cel ce singur suferinţele-mi le mistui... Ce se înalţă şi dispar într-a uitărilor oştire... Ca umbre-n chinuri ce-s înăbuşite în frenezia dragostei... Şi totuşi sunt, şi vieţuiesc – precum un abur azvârlit... Într-al dispreţului şi zarvelor nimic... În marea vie-a visurilor treze... Acolo unde nu-s nici bucurii şi nici nu-i sens al vieţii... Ci doar imensul naufragiu al preţuirii vieţii mele... Până şi cei care-mi sunt cei mai dragi... Îmi sunt străini – ba încă mai străini decât toţi ceilalţi... Dor mi-e de locuri unde omul nicicând piciorul n-a pus... Un loc unde femeia niciodată nu a plâns şi nici nu a zâmbit... Acolo să rămân cu Făcătorul Dumnezeul meu... Să dorm cum în copilărie dulce am dormit... Netulburând pe nimeni şi netulburat în aşternutu-mi... Cu iarba dedesubt, deasupra, crugul cerului“[1]. Recită toate acestea ca şi cum şi-ar îngâna un cântec de leagăn, în timp ce se răsuceşte de pe-o parte pe alta în pat, în celula lui minusculă din Azilul de nebuni din Northamptonshire.

*

Sunt oameni al căror Eu a simţit cândva că nu are dreptul de a exista, iar acum acesta se distorsionează în faţa realităţii şi, deformându-se, creează o irealitate. Oamenii cu un asemenea Eu trăiesc în mijlocul realităţii, dar văd, simt, gândesc o altă realitate, o irealitate proprie, iar când realitatea li se adresează, acei oameni transformă semnele şi mesajele realităţii, chiar înainte de a le recepta, în semne diferite, în mesaje diferite. Fiecare dintre aceste fiinţe se divide în două părţi – o parte din ei, o parte din Eu creează o lume imaginară şi trăieşte în interiorul ei, în timp ce partea cealaltă a Eului comunică cu realitatea care pentru el nu există decât ca o închisoare la care a fost condamnat.

Sunt oameni care cred că gândurile ce le trec prin minte nu sunt ale lor. Un om se întreabă despre gândurile sale: „Cine gândeşte asta?“ Un altul crede că toate gândurile care îi vin în cap i-au fost puse acolo de altcineva. O fată e convinsă că unele dintre gândurile sunt intruziuni din afară, aşa că acţionează în contra lor – dacă primul gând e „Trebuie să trec strada pe aici“, de îndată se opune şi traversează prin altă parte; dacă îşi spune „E vremea să mănânc“, în clipa următoare se hotărăşte să rămână flămândă

până a doua zi; dacă, în timp ce bea apă, îşi zice „Ai grijă să nu scapi cana din mână“, de îndată o aruncă pe jos. Toate aceste convingeri se repetă la persoane diferite, în locuri diferite, de nenumărate ori de-a lungul secolelor. O femeie îşi scufundă capul într-o găleată plină cu apă, sperând să înece astfel toate gândurile străine dinăuntrul său pentru a face loc propriilor sale gânduri.

Sunt oameni care cred că lucrurile ce li se întâmplă lor sau altora sunt fructul propriei imaginații, ceea ce nu înseamnă că nu cred în ele ca şi cum ar fi reale. Îşi induc poveşti de viață paralele în ei înşişi, în oamenii alături de care trăiesc, în oamenii pe care îi întâlnesc, chiar şi în oamenii pe lângă care trec: unii dintre ei sunt convinşi că femeia care priveşte de la fereastră strada pe care ei se întâmplă să treacă urzeşte fix în momentul respectiv vreun plan perfid; alții cred că femeia se gândeşte cu dragoste la ei zi de zi. Evenimentele din realitate şi din fantasmagoriile lor se ciocnesc şi se distrug reciproc, dar ei se străduiesc să-şi demonstreze propria irealitate: un lucrător de la poştă e convins că fiica lui nu a plecat să-şi viziteze logodnicul în oraşul vecin, ci că s-a dus pentru totdeauna pe o insulă îndepărtată; o croitoreasă azvârle scrisoarea de la sora ei, pe care tocmai o citise şi în care aceasta îi spunea că vrea s-o vadă, convinsă că sora ei o anunță că tatăl lor, mort de multă vreme, o să-i facă o vizită în curând; unui student, în timp ce se uită în cartea dinaintea lui, îi trec prin minte evenimente din viața colegilor şi profesorilor săi, evenimente cărora le adaugă situații pe care ei nu şi-au imaginat vreodată că le-ar putea trăi.

Sunt oameni al căror Eu e înlocuit integral de un alt Eu. Unii dintre ei, chiar şi când se privesc în oglindă, îl văd pe Iisus, pe Napoleon sau pe vreun alt împărat. Iar pe cei care încearcă să-i convingă de ceea ce sunt cu adevărat îi consideră nişte ființe geloase, care nu vor să le recunoască însemnătatea sau nişte neghiobi care nu pot să vadă realitatea.

Există oameni cărora anumite obiecte le apar într-o altă formă – un om vede cum un nor îşi întinde mâna către el, unei femei îi e teamă de gropile din trotuar deoarece îi apar ca nişte guri căscate, unei fetițe i se năzare că vecina ei are cap de şobolan. Pentru unii oameni chiar şi vidul capătă formă din care le apar fantome şi monştri, oameni şi fiare, peisaje de neînchipuit, care îi încântă sau înspăimântă.

Există oameni care aud ceea ce toți ceilalți nu pot auzi. Unii se scoală în puterea nopții, auzind bătăi în uşă, alții se ceartă în permanență cu un

interlocutor invizibil, iar alții îşi acoperă urechile pentru că nu mai pot să audă țipetele de nesuportat.

Pentru unii oameni, Eul e o substanță fragilă, erodată de acreala existenței, iar în punctul de maximă eroziune se deschide o realitate diferită.

*

„Chiar despre stări care s-au îndepărtat atât de mult de realitatea lumii exterioare ca aceea a confuziei halucinatorii *(amentia)* aflăm din ceea ce ne comunică bolnavii după însănătoşire că atunci, într-un ungher al sufletului lor, după cum se exprimă ei, se ținea ascunsă o persoană normală, care lăsa să treacă pe lângă ea fantoma bolii ca un observator nepărtinitor, obiectiv.“

Sigmund Freud, *Compendiu de psihanaliză*

*

Sunt oameni al căror Eu a simțit cândva că nu are dreptul de a exista, iar acum, când se confruntă cu realitatea, se dezintegrează, percepând multe lucruri în mod pasiv.

Sunt oameni care îi percep pe ceilalți ca nefiind reali. Îi consideră pe oamenii pe lângă care trec, cu care se întâlnesc, oamenii alături de care trăiesc ca fiind parte a unui vis, parte a a imaginației cuiva, care pur şi simplu nu există – tangibilitatea lor nu îi convinge că sunt reali. Toate aceste convingeri, se repetă la persoane diferite, în locuri diferite, de nenumărate ori de-a lungul timpului.

Sunt oameni care se percep pe ei înşişi ireali – se simt ca nişte obiecte neînsuflețite. Unii se cred plăsmuirea minții cuiva, alții – parte a visului cuiva, alții cred că i-a creat cineva aşa cum se creează un obiect. Mai sunt şi cei ce nici măcar nu mai încearcă să-şi explice propria irealitate. Aceeaşi lipsă de percepție a sinelui se repetă la persoane diferite, în locuri diferite, de-a lungul timpului. Au o nevoie disperată de a simți ceva real, de a trăi ceva real. Unii încearcă s-o afle prin durere. Un tânăr îşi înfige ace în degete, îşi smulge părul, se zgârie pe obraji, se dă cu capul de pereți. Când e întrebat de ce o face, răspunde: „Ca să mă simt viu“. Dar nici o durere nu este suficient de puternică – nici dacă ți-ai scoate ochii, nici dacă ai fi supus celei mai lente şi mai chinuitoare morți; pentru că propriul Eu e mort de mult şi, dacă îl mai poate învia, atunci sigur nu e durerea.

*

„O, tu, fiică-a Eterului! ieşi din grădinile
Tatălui tău, şi de nu ai voie să vii, ca
Duh pământean, îngrozeşte-mă, oh!
Îngrozeşte cu altceva inima mea.“

Hölderlin, *Speranței*[2]

*

De-a lungul vieții, Eul uman e modelat de experiență la fel cum marea modelează piatra de-a lungul secolelor; Eul e centrul de gravitație al universului personal al fiecăruia, e conştiința sinelui şi a lumii; Eul este ceea ce separă fiecare ființă umană de lumea exterioară, dar tot prin intermediul Eului ființa umană interacționează cu lumea. Există oameni al căror Eu nu e sigur de sine, fiindcă Eul lor a avut cândva, într-un anumit moment din trecut, sentimentul că nu are dreptul de a exista, iar restul lumii exterioare ar putea pătrunde în el în orice clipă, aşa încât pentru ei nu mai există acum o barieră între propriul Eu şi ceea ce nu este Eu. Acei oameni văd o amenințare în orice relație cu ceilalți, acelor oameni le e teamă că orice familiaritate cu ceilalți ar putea devora până şi puținul care le mai rămâne din ei înşişi. Iar sentimentul că lumea le poate scufunda Eul apare la persoane diferite în locuri diferite, de nenumărate ori de-a lungul timpului. Simt că privirile celorlalți îi anihilează, iar prezența celorlalți o percep ca pe o suprimare a propriei prezențe, ca şi cum cineva le-ar trece un ştreang în jurul gâtului, ca şi cum le-ar astupa gura şi nasul cu mâna, ca şi cum i-ar şterge din timp şi spațiu, ca şi cum i-ar condamna la moarte, fără ca măcar să-i atingă. Pentru că există fără o interacțiune reală cu ceilalți şi cu propriul sine, Eul acelor oameni, plăsmuit de propria lor imaginație, e asemenea aburului, de necuprins, exact aşa cum acei oameni şi-l doresc: neatins de ceilalți; însă în acelaşi timp este amenințat constant cu dispariția la fiecare contact cu realitatea. Prin urmare, unii dintre aceştia îşi ascund adevăratul Eu, lăsând vederii un Eu diferit; creează o iluzie şi se simt în siguranță: indiferent dacă vor fi torturați sau răsfățați, se simt în siguranță, fiindcă au senzația că tot ceea ce li se întâmplă nu se răsfrânge decât asupra Eului aparent, iluziei pe care ei au oferit-o lumii în locul propriului Eu, în timp ce adevăratul Eu rămâne doar un observator. Dar se întâmplă uneori ca ei înşişi să resimtă această siguranță ca pe o iluzie, ca pe o simplă detaşare de

existență. Un om, simțind această detașare de existență, vorbește cu el însuși, disperat, într-o seară: „Parcă aș fi într-o sticlă. Mă simt de parcă totul s-ar petrece în afara mea și nimic nu mă poate atinge. Mă simt în siguranță, nimic nu mă poate atinge. Ca o corabie într-o sticlă, apărată de furtuni, dar care nu poate naviga“.

*

De-a lungul vieții, Eul uman e modelat de experiențe așa cum marea modelează piatra de-a lungul secolelor; Eul este ceea ce separă fiecare ființă umană de lumea exterioară, dar tot prin intermediul Eului ființa umană interacționează cu lumea; Eul e centrul de gravitație al universului personal al fiecăruia, e conștiința sinelui și a lumii înconjurătoare. Și, fiind purtătorul acelei conștiințe, conferă împlinire vieții. Sunt însă oameni care se simt goi pe dinăuntru, dar nu e un vid care să poată fi umplut cu ceva; se simt goi ca și cum înăuntrul lor ar fi un pustiu, un pustiu unde nimic nu poate prinde rădăcini. Acest vid îi torturează, își doresc cu disperare să-l umple, însă se tem îngrozitor de realitatea care l-ar putea umple, fiindcă trăiesc realitatea ca pe o amenințare înspăimântătoare, ca pe ceva care le-ar distruge Eul lor vid. Acei oameni trec prin viață ducând în inimă un pustiu înghețat, sleiți de experiența acelui vid îngrozitor, însă în momentele când simt că acolo, în locul pustiului înghețat, poate exista căldură și împlinire, se feresc de ceea ce ar putea însemna o schimbare. Atunci când nu pot să scape, își închipuie că toți ceilalți, cei care reușesc să-și încălzească și să-și populeze pustiul înghețat dinăuntru, nu sunt altceva decât niște obiecte și că fiecare ființă umană nu e decât un mecanism de precizie, nu mai însuflețit decât un ceas, iar un astfel de lucru lipsit de viață nu poate disloca groaznica inerție a vidului lor. Iar atunci când nu pot nici să fugă, nici să se încredințeze că toți ceilalți sunt doar niște mecanisme de precizie simt cum celălalt le mutilează propriul Eu, cum le măcelărește lăuntrul acelui Eu, iar această senzație îi umple de teamă și ură.

*

Ființa umană face o distincție clară între sine și lume – poate arăta empatie sau indiferență, dar întotdeauna durerea mea va fi durerea mea, iar bucuria mea va fi bucuria mea, oricât de multe aș împărtăși cu ceilalți; iar

durerea şi bucuria celuilalt nu pot fi niciodată în totalitate ale mele. Pentru fiinţele umane Eul e mereu Eu, Eul nu poate fi Tu, iar Tu nu poate fi Eu; la fel cum vântul va fi mereu altceva, deşi suflă pe lângă mine, chiar dacă uneori, din cauza puterii cu care suflă, simt că-mi pătrunde în oase, vântul va rămâne vânt, iar Eu voi rămâne Eu. Dar sunt oameni ale căror sentimente sau gânduri le scapă şi se instalează în altcineva sau în altceva; sau poate că, la un moment dat, demult, şi-au dat seama că i-ar durea mai puţin dacă o parte din Eul lor, partea care simte ceva, s-ar muta altundeva în loc să rămână în ei. Încercând să adoarmă, o fată ascultă vântul şi i se pare că vântul, şi nu altceva din adâncul ei, se vaietă, şi atunci îşi spune: „Cât de trist, cu câtă durere se tânguie vântul!“, ascultă vântul şi rămâne surdă la vaietul ei interior, fără să-şi dea seama ce anume se tânguie înăuntrul ei, fiindcă sunetul acelui vaiet interior a durut-o cândva ca şi cum ceva ar fi fost smuls din ea cu rădăcini cu tot, tocmai de aceea acum ascultă vântul, ascultă cum vântul urlă de durere.

*

Nebunia înseamnă uneori o evadare din durere în letargie, iar alteori, evadare din durere într-o durere şi mai mare.

*

„Îmi explic în felul următor faptul că o suferinţă spirituală puternică sau nişte evenimente neaşteptate şi oribile provoacă deseori nebunia. Ca eveniment real, orice asemenea afecţiune este mereu limitată la prezent; în consecinţă, doar vremelnică şi încă nu peste măsură de gravă; ea devine extrem de gravă abia când se transformă într-o durere stăruitoare; dar, fiind aşa, nu este decât tot o idee, situată deci în *memorie*; or, dacă o asemenea supărare, o asemenea cunoştinţă sau amintire dureroasă sunt atât de chinuitoare, încât devin de-a dreptul insuportabile şi ar doborî individul, atunci natura, peste măsură de înspăimântată, recurge la *nebunie* ca ultim mijloc de salvare a vieţii; atunci spiritul foarte torturat rupe cumva firul propriei memorii, umple lacunele cu ficţiuni şi se refugiază în nebunie, scăpând în acest mod de durerea spirituală ce-i depăşeşte forţele – tot aşa amputăm un membru cuprins de cangrenă şi-l înlocuim cu unul de lemn.“

Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*[3]

*

Sunt oameni care nu pot suporta propria realitate dureroasă şi se strecoară într-o lume complet imaginară, se pierd într-un vis lăuntric în care tăişul lamei durerii nu e doar tocit, dar lama însăşi e total distrusă; se pierd într-un vis lăuntric în care pâlpâie realizarea oricărei dorințe, iar dorințele se revarsă sau se restrâng la un singur lucru – să se cufunde într-o liniște binecuvântată. Erau astfel de oameni şi în Cuib: se întindeau în paturi, cu un zâmbet licărindu-le pe buze. Păreau desprinşi de această lume, ca şi cum tocmai ar fi fost lăsați să intre pe porțile Raiului sau s-ar fi întors în pântecele matern.

*

Trecându-şi ştreangul în jurul gâtului, Gérard de Nerval îşi aminteşte versurile sale:

> „O *stea* aveam şi-i moartă – iar luthu-mi constelată
> Un *soare* negru poartă, cel din *melancolie*“[4].

*

În nebunie, nu există distincție între ceea ce e înăuntrul meu şi ceea ce e în afară; în nebunie, lumile există în interiorul meu, dar în acelaşi timp părți esențiale ale Eului meu se înstrăinează de mine, sunt acolo, afară, nu-mi mai aparțin sau îmi aparțin, dar alții au putere asupra lor.

*

În Cuib erau camere ai căror locatari nu ieşeau niciodată – erau încăperi în care zeci de trupuri zăceau inerte sau, dimpotrivă, care se luptau ca animalele ca să se smulgă din curelele şi lanțurile cu care erau legate. Pe acest al doilea grup îl numeam „periculoşii“. Doctorul Goethe ne lăsa uneori să intrăm în încăperile acelea în care oamenii zăceau nemişcați sau

în care se zbuciumau – priveam toate acele capete gânditoare, capete frenetice, capete cumplite, capete înfricoşate; ele ne priveau cu ochii lor obosiți, cu ochii lor goi, cu ochii lor plini de teamă, de extaz, de bucurie nebunească, de ură nejustificată, de iubire nejustificată, ochi plini de dezgust sau de încântare; îşi țineau buzele strânse în tăcere, le țuguiau a mirare, lăsând să iasă un cuvânt abia auzit, binecuvântau sau blestemau, urlau de durere sau de fericire.

*

În nebunie, legătura dintre Eu şi realitate se rupe, iar Eul îşi creează propria irealitate pe baza influenței talazurilor propriei inconştiențe. Cei care au pierdut legătura cu realitatea nu mai meditează asupra propriei lor sorți, o trăiesc pur şi simplu, sunt soarta însăşi. A fi nebun înseamnă să-ți fii propria soartă, fără să-ți trăieşti sinele ca pe un Eu.

*

Încăperea unde îi duceau pe locatarii Cuibului care trăgeau să moară o numeam „Camera morții“. Într-o zi Klara m-a dus în camera aceea lungă, care mirosea a moarte. Un miros de carne crudă în putrefacție, de fecale, de sudoare şi, în mijlocul acelei duhori, trupuri zvârcolindu-se în pragul morții şi trupuri care o aşteptau nemişcate. Unii dintre muribunzi, zăcând pe saltelele întinse direct pe podea, încă mai suflau, în agonie. Era frig, iar mie mi se părea că ceva se evapora prin întunericul încăperii. Privindu-i pe cei care-şi aşteptau sfârşitul, m-am gândit că în moarte toți sunt diferiți şi toți la fel: toți îşi dădeau sufletul odată cu ultima răsuflare, dar fiecare răsufla în felul lui.

*

Klara mi-a spus:

— N-am să uit niciodată prima moarte pe care am văzut-o aici. Eram la masa de prânz, în sala de mese, şi Regina şi-a lăsat capul lângă bolul de supă, ca şi cum ar fi adormit.

*

Când cineva murea în Cuib, vestea se răspândea de la un capăt al spitalului la celălalt, toți o transmiteau mai departe cu vocea lor obișnuită, murmurând abia auzit sau vorbind tare, cu glas domol sau țipând, repede, ca şi cum ar fi încercat să țină ritmul propriilor gânduri, sau lent, ca şi cum ar fi vrut să-şi lase gândurile să se risipească.

*

Sunt oameni care nu se mai pot orienta în timp. În lumea lor interioară anumite momente, anumite imagini, anumite întâmplări se desprind din locurile lor şi ordinea lor se amestecă; chiar şi trecutul, prezentul şi viitorul se amestecă; se amestecă până şi cele ce s-au întâmplat cu cele ce nu s-au întâmplat. Unii dintre oamenii aceştia încearcă să ordoneze timpul, să pună evenimentele acolo unde le e locul, ce-a fost înainte şi ce-a fost după, ce s-a întâmplat cu multă vreme în urmă şi ce s-a întâmplat recent, ce este şi ce ar putea fi, ce s-a întâmplat cu adevărat şi ce nu s-a întâmplat deloc. Şi simt că toate eforturile lor de a le rearanja sunt inutile, că nu-şi mai pot găsi nici măcar propriul loc în timp.

*

Sunt oameni care nu se mai pot orienta în spațiu. Unii dintre ei nu ştiu ce e aproape şi ce e departe; alții nu mai disting între înainte şi înapoi, între stânga şi dreapta, între sus şi jos; altora li se pare că spațiul din jur se extinde şi îi sufocă; mai sunt şi cei cărora li se pare că toate obiectele din spațiul înconjurător dispar, aşa că pipăie tot ce se află în proximitatea lor: pereți, obiecte, podea, dar tot li se pare că nimic din toate astea nu există.

*

Deseori, în timpul rezervat odihnei în parc, mama lui Heinrich venea în Cuib. Pe atunci Heinrich era aproape imobil, fiindcă mintea lui nu putea să-i comande trupului să se mişte – îşi petrecea zilele în pat, cu excepția orelor de odihnă, când infirmierii îl ridicau în poziție verticală şi îl împingeau, iar el se mişca de parcă ar fi fost un mecanism, păşind agitat cât

timp era cineva să-l împingă de la spate. Aşa că îl împingeau de-a lungul coridoarelor către ieşire, îl conduceau către o bancă, după care îl apăsau pe umeri ca să se aşeze. Toate mişcările lui aveau ceva mecanic. Odată aşezat pe bancă, se uita într-un singur punct şi continua să privească acolo chiar şi când venea mama lui. Mama lui se aşeza lângă el, îşi punea mâna pe mâna lui şi îi vorbea cu atâta căldură şi linişte încât nimănui nu i-ar fi trecut prin cap că ştia în ce stare se afla fiul ei. În acele momente pe care le petrecea cu fiul ei, ochii bătrânei erau plini de viață, cum pline de viață erau şi buzele, în timp ce vorbea, şi mâna cealaltă, cea care nu se odihnea pe mâna fiului ei, ci flutura blajină şi voioasă prin aer, acompaniind intonația cuvintelor. Îşi privea fiul de parcă s-ar fi uitat la un chip la fel de însufleţit ca al ei. Însă Heinrich privea fix fără să-şi mişte pupilele, ca şi cum în jurul lui nu era nimic, ca şi cum nici el n-ar fi fost acolo. Apoi, când venea vremea să ne întoarcem în camerele noastre, infirmierii îl apucau pe Heinrich de subsuori, el se ridica, apoi îl împingeau de la spate, iar el se mişca mecanic, cu paşi agitați. Când dispărea în clădire, mama lui se ridica, cu chipul deja complet schimbat (ca şi cum o nenorocire s-ar fi pogorât brusc asupra ei, nu una recentă, de care abia aflase, ci una îndelungată, care nu mai stârneşte groaza, ci e îndurată cu un soi de resemnare), şi, cu ochi istoviți şi gesturi la fel de istovite, se îndrepta către poarta Cuibului.

*

Între cei ce se consideră normali şi cei pe care oamenii normali îi consideră nebuni se cască un abis. Oamenii din partea normalității par adesea străini, dar sunt conştienți că se află de aceeaşi parte a abisului şi în aceeaşi realitate. De partea cealaltă a abisului, fiecare ființă umană trăieşte în propria lume, căci nebunia începe atunci când Eul se desprinde de realitate, când se dezintegrează, creându-şi propria irealitate. Între partea normalității şi versantul nebuniei nu se întinde nici o punte. Uneori cineva de pe partea normalității priveşte atât de intens în sine şi în abis, încât nu-şi mai poate lua privirea din ele. Asta îl face să se apropie prea mult de margine şi atunci cade. Cade în abis, dar nu dispare în hău, ci iese în partea nebuniei. Alteori, cineva de pe partea nebuniei încetează să mai privească la nesfârşit în el însuşi şi în abis, şi atunci, ca prin miracol, apare în partea opusă. Între cele două părți nu există nici o punte, totuşi oamenii traversează încolo şi-ncoace. Deşi nu pier în abis, trec totuşi prin moarte –

ca să treacă din partea nebuniei în cea a normalității sau din cea a normalității în cea a nebuniei e ca şi cum ai trece din lumea asta în cealaltă.

*

„Iar de priveşti îndelung abisul, află că şi abisul îți scrutează străfundul sufletului.“

Friedrich Nietzsche, *Dincolo de bine şi de rău*[5]

*

O bătrână şi fiul ei se plimbă în Kannenfeldpark, în Basel. Pe chipul fiului se poate vedea limpede că pentru el totul e infinit de departe, ca dintr-o viață anterioară, dintr-o viață străină – cărțile pe care le-a scris, discuțiile pe care le-a avut, amintirea zilelor pe care le-a trăit şi a nopților în care n-a dormit. Dacă măcar ar întrezări toate acestea fie şi printr-o fereastră înceţoşată, şi-ar aminti că a trăit cândva o astfel de viață, însă pentru el trecutul e cufundat într-o beznă totală, sau poate că în momentul respectiv el însuşi e pierdut în beznă, iar străfulgerările trecutului său îl orbesc, împiedicându-l să vadă clar. Între existența lui de acum şi cea din trecut e ca şi cum ar fi survenit o moarte care a şters tot ce a existat înainte. La un moment dat, când cei doi păşesc agale prin parc, fiul zăreşte un grădinar care taie câțiva trandafiri şi începe să tremure, emoția îi cuprinde chipul până atunci golit de expresie, ca şi cum ceea ce întrezărise trăsese de un fir dinăuntrul lui, un fir ce duce către tot ceea ce conta odată pentru el şi acum nu mai este. Nu putea să urmărească firul către ceea ce fusese cândva, dar nici ceea ce fusese el cândva nu putea veni pe fir către ceea ce era el acum; smucitura acelui fir zgâlțâise doar câteva simțăminte, ca o amintire vagă, şi atunci începe să plângă. Plânge ca un copil. Mama lui îi şterge cu o batistă lacrimile şi mucii din mustața enormă.

— Nu plânge, Friedrich, nu plânge…, îi spune, după care îl apucă din nou de mână şi îl conduce prin parc.

*

„În zarea ce se adumbreşte,
Când luna ca o seceră

Verzuie prin roşeți de purpură
Invidioasă se strecoară:
Duşman al zilei,
Secerând cu fiecare pas
În taină hamacele de trandafiri
Până ce pier, adânc în noapte, palide, dispar –

Aşa eu însumi am căzut cândva
Din nebunia Adevărului,
De dorul meu după lumina zilei,
Bolnav de zi, bolnav de raze,
Căzând adânc, spre seară-n întuneric:
De-un singur Adevăr
Încețoşat şi mistuit:
— Îți aminteşti, îți aminteşti, tu, inimă-nfocată,
Ce însetată erai? –
Să fiu gonit
Din orice Adevăr,
Numai nebun!
Numai poet!“

Friedrich Nietzsche,
Numai nebun! Numai poet![6]

*

Într-o după-masă, Vincent van Gogh îi scrie fratelui său o scrisoare în care îi zugrăveşte azilul de nebuni din Saint-Rémy:

„Îți *garantez* că mi-e bine aici şi că deocamdată nu întrevăd nici un motiv, chiar nici unul, să vin într-o pensiune în Paris sau prin împrejurimi. Am o cămăruță cu tapete gri-verzi, cu două perdele verzui ca apa, cu desene de trandafiri foarte palizi, înviorate de dungi subțiri de roşu ca sângele.

...Dar, fără glumă, *teama* de nebunie îmi trece în foarte bună parte văzând de aproape pe acei care sunt atinşi de ea, aşa cum s-ar putea ca mai târziu foarte lesne să fiu atins şi eu.

Înainte vreme îmi era scârbă de aceste ființe şi mă cuprindea oarecare jale când, vrând-nevrând, mă gândeam că atâția oameni de meseria noastră [...] îşi încheiaseră viața într-acest chip.

Ei bine, acum mă gândesc la toate acestea fără teamă, adică nu mi se pare mai crud decât dacă aceşti oameni ar fi pierit de cu totul altceva. [...]

Căci, cu toate că unii urlă ori de-obicei vorbesc într-aiurea, e aici multă prietenie curată pe care şi-o nutresc unii altora; ei zic în ghidul lor să-i

răbdăm pe alții, ca şi alții să ne rabde pe noi, le trec prin cap şi alte judecăți foarte drepte, pe care le pun astfel în practică.

Şi noi între noi ne înțelegem foarte bine; pot, de pildă, să stau de vorbă câteodată cu unul care nu răspunde decât prin sunete fără noimă fiindcă n-are nici o frică de mine.

Dacă vreunul are vreo criză oarecare, ceilalți îl supraveghează şi intervin ca să nu-şi facă rău.

Acelaşi lucru în ce priveşte pe acei cărora le vine toana să se supere adeseori. Unii dintre cei de demult, deprinşi cu ale menajeriei, dau fuga şi-i despart pe luptători, dacă o luptă e la mijloc.

E adevărat că unii se află în stări mai grave, fiind fie murdari, fie primejdioşi. Aceştia sunt într-altă curte.

[...] Sala unde se stă în zilele când plouă e ca o sală de aşteptare de clasa a treia din vreun sat care lâncezeşte, cu atât mai vârtos cu cât unii stimabili alienați poartă de-a pururi pălărie, ochelari, baston şi o îmbrăcăminte de voiaj, de parcă ar fi la băi de mare, şi acolo fac pe călătorii.

[...] Am desenat acolo ieri un foarte mare fluture de noapte – îndeajuns de neobişnuit – numit cap de mort, cu un colorit de o distincție uimitoare, negru, gri, alb, nuanțat cu răsfrângeri de carmin ori bătând vag în verde de măslină; un coşcogeamite fluture. Ca să-l pictez, ar fi trebuit să-l omor şi ar fi fost păcat, într-atât insecta era de frumoasă“.[7]

*

Uneori fratele meu mă vizita în Cuib. Doctorul Goethe se bucura întotdeauna, când apărea colegul lui, doctorul Freud – discutau îndelung, iar discuțiile lor se transformau deseori în dispute minore. Nu participam la discuțiile lor, auzeam doar tonul şi inflexiunile vocilor lor, le priveam mimica, le observam gesturile.

O dată, doctorului Goethe i-a venit ideea de a organiza un mare carnaval în Cuib. Carnavalul avea menirea să ne înveselească, dar şi să strângă fonduri pentru spital prin contribuțiile vizitatorilor. Am pregătit marele eveniment săptămâni în şir. Singurii excluşi erau violenții, maniacii, nimfomanele şi catatonici.

— Şi eu de ce nu pot participa la carnaval? a protestat Augustina, trecându-şi limba peste buze.

— Pentru că am decis că nimfomanele vor rămâne închise în camerele lor în timpul carnavalului, a zis doctorul Goethe.

— E nedrept, a bombănit Augustina. Nedrept.

Cu excepția celor stigmatizați, cu toții am trăit numai pentru carnaval în săptămânile acelea, l-am aşteptat, dar nu ca pe un eveniment care durează o singură seară, ci ca şi cum pentru fiecare dintre noi ar fi început o nouă existență. Doctorii ne-au lăsat să hotărâm singuri ce costume vrem să îmbrăcăm şi le-am croit împreună; am discutat şi le-am croit de parcă ne-am fi făcut trupuri noi.

— Aşa, a zis Karl, netezindu-şi pălăria mare pe care tocmai o terminase, am să-mi recâştig împărăția încă o dată. Karl, care se credea Napoleon.

Fiecare şi-a ales hainele potrivit propriei existențe imaginate sau dorite. Pentru cei ce se credeau a fi cineva sau ceva pe care lumea exterioară nu-l putea recunoaște – ca Thomas, care, în afara hainelor sumare, a cerut să fie lăsat să care o cruce mare în spinare, ca Ulrike, care a cerut diamante reale pentru diadema sa, sau ca Joachim, care a insistat să poarte pantaloni galbeni şi o vestă albastră ca tânărul Werther al lui Goethe –, hainele le erau începutul conştientizării depline a unei existențe pe care, într-o anumită privință, o atinseseră deja în irealitatea lor. Alții, care nu doreau să fie altceva în această lume, ci să fie ceea ce erau deja într-o altă lume, îşi făceau haine care să-i protejeze de lumea asta – îşi făceau armuri, împleteau zale din sârme, care semănau cu nişte cuşti; îşi pregăteau costumele de care aveau nevoie ca să poată învinge lumea aceasta, costume prin care se transformau în animale periculoase sau în fiare din vreun bestiar; îşi făceau haine care să-i ajute să scape din lumea asta, îşi făceau aripi ca să poată zbura sau îşi croiau haine care nu erau haine, ci o stofă menită să acopere un zid mişcător, un sicriu, o piatră.

În fiecare zi mă duceam în camera în care se pregăteau costumele. Într-o zi, în timp ce îi priveam pe ceilalți măsurând, decupând, cosând, doctorul Goethe m-a întrebat:

— Tu de ce nu te pregăteşti pentru carnaval?

— Habar n-am în ce să mă deghizez, i-am răspuns.

— Ah, a zis doctorul Goethe, carnavalul ăsta nu înseamnă să te deghizezi, ci să te transformi. Întrebarea nu e în ce vreau să mă deghizez, ci în ce vreau să mă transform. Ce vreau să fiu, ca să nu mai fiu ceea ce nu vreau să fiu, dar sunt – asta e întrebarea.

— Ce vreau să fiu, i-am spus, nu ca şi cum i-aş fi răspuns la întrebare, ci ca şi cum i-aş fi spus că nu vreau să fiu nimic. Nu vreau să fiu nimic, i-am zis.

— Dar cu siguranţă că la un moment dat ai vrut să fii ceva, ceva ce în acel moment nu erai, a zis doctorul Goethe.

Am văzut atunci o bucată lungă de material ce fusese aruncată; am înfăşurat-o şi am strâns-o la sânul stâng, ţinând-o în braţe ca pe un bebeluş pe care vrei să-l alăptezi.

— Iată, i-am spus. O să fiu mamă. La carnaval.

Întregul oraş fusese invitat la noaptea de carnaval din Cuib, iar parcul cel vast se dovedea brusc prea mic pentru toţi doritorii.

— S-au vândut toate biletele, ne-a înştiinţat doctorul Goethe, frecându-şi mâinile de satisfacţie cam la o săptămână înainte de eveniment. Fraţii voştri o să vină şi ei, a adăugat, întorcându-se către Klara şi mine.

— Las' să vină, a zis Klara, că eu am să rămân în cameră în noaptea aia.

În noaptea aceea, parcul Cuibului era arhiplin. Mulţimea se adunase roată în mijlocul lui şi se bulucea să-i vadă pe oamenii împopoţonaţi cu pene, cu pălării de clovn şi cozi mari de peşte, oameni cu haine înmuiate în vopsea roşie ca sângele, oameni cu aripi de îngeri, de fluturi sau de păsări, oameni disimulaţi în ouă uriaşe cu fantă pentru ochi, oameni sub giulgiuri lungi şi albastre închipuind râuri, oameni cu trompete anunţând apocalipsa, oameni rostogolindu-se pe nişte cearşafuri roşii, arzând în focul veşnic, oameni tolăniţi pe cearşafuri albastre, bucurându-se de pacea divină, şi un bărbat cu o cruce în spate, care se uita către cerul întunecat şi striga: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?". Peste tot erau felinare, torţe şi câteva focuri mari ale căror flăcări se înălţau în beznă. L-am căutat cu privirea pe fratele meu, dar n-am dat de el. Cineva m-a tras de mânecă. M-am întors – era Gustav.

— Klara e în cameră, i-am zis.

— Am s-o vizitez mai târziu, mi-a spus Gustav. Acum am ceva foarte important de terminat, mi-a făcut el cu ochiul, îndreptându-se către tufişurile de la marginea parcului cu o fată pe care cu siguranţă o cunoscuse în mulţime.

Am continuat să mă uit prin mulţime după fratele meu. Când tocmai mă lăsasem păgubaşă şi mă îndreptam către mesele aranjate la intrarea în clădirea spitalului, unde câteva asistente vindeau băutură şi mâncare, l-am

văzut pe Sigmund lăsând pe masă un pahar gol, plătind şi luând altul plin. M-am dus către el.

— Văd că te distrezi, i-am spus.

A zâmbit.

— Vrei un şnaps? m-a întrebat, arătând spre paharul lui.

— Doar vizitatorii au voie, noi nu.

— Îmi iau eu şi-l bei tu.

— Ştii că nu beau alcool.

— Nici eu nu beau, a zis. Nu ştiu de ce…

Am urcat treptele de la intrarea în spital, iar de acolo puteam vedea bine ce se întâmpla în centrul parcului: ici zeci de oameni călăreau un peşte uriaş făcut din perne cusute laolaltă şi strigau: „Zburăm! Zburăăăăm!“, colo o bătrână ținea un pantofior de sticlă şi întreba: „Unde e prințul să vadă cum îmi vine pantofiorul pe picior de zici că-i turnat?“, dincolo, în transă, o bătrână şi un bătrân cu nişte aripi de fluture uriaşe țopăiau când pe un picior, când pe altul.

— Parcă suntem la teatru, a zis fratele meu.

— Sau la circ, am spus eu.

— Da. Ca în Evul Mediu. Când mai marii cetății îi adunau pe nebuni în piața publică, iar mulțimea îi transforma în nişte saltimbanci care dădeau ceva ce aducea a reprezentație de circ. După care erau mânați afară din cetate, iar porțile se închideau în urma lor.

— Cred că majoritatea celor de aici n-ar avea nimic împotrivă să fie mânați afară din Cuib după carnaval. Singurii care ar rămâne ar fi Klara, eu şi alți câțiva.

— Ceea ce dovedeşte că locul vostru nu e aici.

— Sau că e singurul loc pentru noi, am zis. Cum de ai venit aşa?

— Aşa cum?

— Nedeghizat. Vezi că până şi vizitatorii au venit costumați.

— Doar unii dintre ei.

— Trebuie să te deghizezi.

— Ştii că nu-mi plac lucrurile astea, a zis.

— Nici alcoolul nu-ți place, însă în seara asta uite că bei.

A coborât treptele către mese, a plătit şi a întins paharul gol către o asistentă care l-a umplut iarăşi.

— Hai, i-am zis, vino să te deghizezi, şi l-am condus către intrarea în clădirea spitalului. Le-am spus paznicilor că fratele mei trebuia să se

schimbe aşa că ne-au lăsat înăuntru.

Ne-am dus în Sala Mare, în care erau împrăştiate costume împrumutate de la Burgtheater, nefolosite, pentru că toţi voiau să poarte costumele pe care şi le făcuseră singuri.

— Uite, am zis, asta e pentru tine.

— Ştii că întotdeauna m-am ferit de ridicol, a replicat fratele meu, ţinând costumul în braţe.

— Ştiu, am zis, tocmai de aceea te transform în nebun. Măcar pentru o noapte poţi să dai la o parte masca asta de om serios.

— E prea târziu. De mult mi s-a lipit de faţă.

— Hai, îmbracă-te, i-am zis şi m-am întors către perete ca să nu-l văd pe doctorul Freud în chiloţi.

După câteva clipe m-a anunţat:

— Sunt gata.

M-am întors şi am început să râd – îşi pusese nişte pantaloni roz, strâmţi pe picior, o cămaşă în atâtea culori, că te dureau ochii, iar deasupra chipului căruia barba şi ochelarii îi accentuau gravitatea, se înălţa o tichie cu două moţuri portocalii, terminate cu nişte pompoane verzi.

— Chiar că arăt ridicol, nu?

N-am răspuns, am continuat să râd.

— Dar tu? Nici tu nu te-ai deghizat!

— Pentru mine e uşor, am zis. Am luat o cămaşă din hainele împrăştiate peste tot, am rulat-o şi am îndesat-o sub rochie, deasupra burţii. Mi-am pus mâinile pe rochie, ţinându-mi cămaşa mototolită, şi am zis:

— Gata, acum arătăm amândoi aşa cum am dorit.

Fratele meu s-a uitat la mâinile mele care mi se odihneau pe burtă.

— Iar acum, i-am zis, am să-ţi arăt camerele obişnuite din Cuib. Asta, care azi serveşte drept vestiar, este Sala Mare, unde doctorul Goethe ne ţine uneori prelegeri, ne arată cum stau lucrurile cu nebunia, crede că asta ne va ajuta să ne înţelegem pe noi înşine.

— Încă mai foloseşte cuvântul *nebunie*?

— Da, spune că e mai bine aşa şi are dreptate.

— Dar etica medicală încearcă de mult să impună o altă terminologie.

— Doctorul Goethe spune că dacă numeşte nebunia „psihoză“, dacă nebunii sunt numiţi „pacienţi“, dacă o casă de nebuni se numeşte „clinică de psihiatrie“, dacă nebuniile şi prostiile noastre le numeşte „simptome“, atunci se creează o distanţă între el şi noi. Nu ştiu de ce nu trebuie să se

distanțeze de noi, dar e plăcut – când vreunul dintre noi se supără pe doctorul Goethe, poate chiar să țipe la el, să-l înjure, că nu ne pedepseşte pentru asta. Ne consideră prietenii lui.

— Nu trebuie să fiți prieteni. Trebuie să existe o anumită distanță, e una dintre bazele relației doctor-pacient, e o condiție a vindecării.

— Dar cine a pomenit de vindecare? La urma urmei, nimeni nu e bolnav aici, pur şi simplu fiecare trăieşte în lumea lui.

I-am aranjat ochelarii pe nasul un pic roşu de la alcool.

— Hai să-ți arăt şi celelalte camere, i-am spus apoi am ieşit din sală şi am luat-o repede pe coridor. Asta e biblioteca. Cum vezi, e mică, dar are nişte cărți minunate şi o să le ajungă chiar şi celor care-şi vor petrece aici restul vieții. Ne-am întors iarăşi pe coridor şi am ajuns la sala de mese. Aici mâncăm. L-am dus apoi la încăperile de lucru, acolo unde se făceau obiecte din lemn, la croitorie, țesătorie şi în încăperea în care brodam şi tricotam. Klara şi cu mine l-am învățat pe doctorul Goethe să tricoteze.

— Şi tricotează?

— Uneori.

L-am dus şi la ultima cameră pe care voiam s-o viziteze.

— Iar aici se moare, am zis, crăpând uşa. Fratele meu ştia ce avea să vadă înăuntru, aşa că n-a dorit să intre.

— Te rog, intră, eşti binevenit.

Am intrat prima, iar el m-a urmat. Înăuntru, ca întotdeauna, mirosea a moarte. Miros de carne crudă în putrefacție, de fecale, de sudoare şi, în mijlocul acelei duhori, trupuri zvârcolindu-se în pragul morții şi trupuri care o aşteptau nemişcate. Unii dintre muribunzi, zăcând pe saltele întinse direct pe jos, încă mai suflau, în agonie.

— În viață toți sunt diferiți, iar în moarte toți sunt diferiți şi toți la fel: toți îşi dau duhul într-o ultimă răsuflare, dar fiecare răsuflă în felul lui.

— Puțină apă… dați-mi puțină apă, implora un bătrân murind pe o saltea pe podea, lângă fereastră. Asistenta de serviciu se ocupa cu băutura la carnaval, iar aici nu era nimeni să le astâmpere setea muribunzilor.

Mi-am desprins mâinile de pe cămaşa pe care o țineam pe burtă, sub rochie, ca să pot lua sticla de apă de pe masă, şi am turnat câteva înghițituri în gura care le implorase. Bătrânul mi-a mulțumit. Când m-am întors să pun sticla pe masă, cămaşa de sub rochie, pe care n-o mai susțineam, a căzut pe jos. M-am aplecat, am luat-o şi împăturit-o şi am pus-o la sânul stâng,

ținând-o cu mâinile ca şi cum aş fi alăptat. Fratele meu mi-a urmărit gesturile.

— Hai să mergem, am zis şi am părăsit camera care mirosea a moarte.

Am ieşit din spital şi am rămas sus, pe treptele din față, uitându-ne către parc, unde vizitatorii şi rezidenții din Cuib se amestecaseră, dansau, cântau, se agitau, fugeau unii după alții, discutau sau se certau.

— Uneori îmi amintesc cuvintele acelea ale tale, mi-a zis fratele meu.

— Ce cuvinte?

— Că frumusețea e consolarea acestei lumi.

— Priveşte câtă frumusețe e în jurul nostru. Ceea ce înseamnă – câtă consolare. Şi ceea ce mai înseamnă – câtă durere, deoarece consolarea apare întotdeauna dintr-un motiv anume.

— Da, a zis fratele meu. Câtă frumusețe.

Am coborât scările şi ne-am îndreptat către mese. Fratele meu era deja beat; avea fața roşie, mişcările mai repezite decât de obicei şi o căldură în voce pe care n-o mai auzisem de când era tânăr, iar eu, copil.

— Am băut prea mult, a zis şi a mai plătit o dată ca să i se umple paharul gol, după care ne-am îndepărtat de mesele unde se servea băutura. Mă gândesc des la tine, a zis.

— Des, am repetat eu.

— Şi tu te gândeşti…?

— La ce?

— La lumea de afară…

— Nu, am zis. De când am venit aici, e ca şi cum nimic din afara acestor ziduri n-ar exista.

A luat o înghițitură, iar mâna sau gura îi tremurau, pentru că toată băutura din pahar s-a vărsat pe jos.

— Încă un motiv pentru încă un pahar, a zis şi a pornit către mese. S-a împiedicat, am dat să mă duc la el, dar şi-a recăpătat echilibrul şi mi-a făcut semn să rămân acolo şi să-l aştept. A plătit, i-au umplut paharul şi s-a întors la mine.

— Promit că e ultimul pahar, a zis. Am zâmbit. Da, a continuat. Am atâtea lucruri să-ți spun, dar nu ştiu dacă vrei să le auzi sau dacă are vreun rost să ți le spun…

— Ce lucruri?

— Despre mama, despre mine şi Martha, despre copii, despre Minna. Despre surorile noastre. Despre oraş. Despre tot… Tu eşti aici de ani de

zile… Am atâtea lucruri să-ți spun, dar nu ştiu dacă vrei să le auzi sau dacă are vreun rost să ți le spun…

Vorbea uitându-se în pământ. După care m-a privit drept în ochi.

— Tu ai ceva să-mi spui?

— Nu ştiu dacă vrei să-ți spun ceva. Nu ştiu ce vrei să-ți spun.

— Totul, mi-a zis.

— Totul, am repetat. Ceea ce am eu să-ți spun nu există în cuvinte, ci doar în imagini, şi până şi acestea se amestecă.

Am tăcut amândoi.

— Te frământă ceva? m-a întrebat. Doar de câteva ori în viață îi auzisem vocea tremurându-i.

— Ce-ar trebui să mă frământe?

— Ceva din trecut.

— Nu, i-am spus, e ca şi cum nimic n-a existat vreodată. Ca şi cum viața a început când am ajuns aici. Sau ca şi când s-ar fi terminat în acel moment.

Şi-a dus paharul de şnaps la gură, dar, în loc să bea din el, şi-a vârât degetul arătător între dinți şi l-a muşcat. După care a dat şnapsul peste cap. Paharul a căzut pe jos. Tremura tot. Mi-a luat mâna într-a lui şi a sărutat-o. Apoi m-a îmbrățişat, apăsându-mi capul pe pieptul lui, şi a zis: „O, sora mea… o, sora mea…“, ca şi cum, evocând legătura noastră de rudenie, mi-ar fi evocat tot destinul, tot ceea ce ştia şi ce nu ştia, şi plângea când rostea legătura noastră de rudenie, jelind ceea ce era exprimat prin acele cuvinte, „o, sora mea“. M-a sărutat pe frunte. Mi-am amintit cum mă săruta pe frunte în copilărie, oarecum pe furiş, când mama nu era prin preajmă, deoarece şi-ar fi bătut joc de o asemenea tandrețe. Mi s-a părut că nu mai respir, că nu mai simt nimic în afară de atingerea buzelor lui pe frunte, căldura respirației lui mirosind a alcool şi tăria brațelor lui strângându-mi capul la piept.

— Câtă pasiune! s-a auzit brusc lângă noi vocea Augustinei.

Am simțit cum strânsoarea brațelor lui slăbeşte. Mi-am ridicat capul şi m-am desprins din îmbrățişare.

— Domnule, şi eu am nevoie de puține tandrețe, a țipat Augustina, în timp ce fratele meu îşi ştergea lacrimile. Dați-mi şi mie un pic de tandrețe, domnule. S-a apropiat de el şi i-a băgat mâna între picioare.

— N-am zis că nimfomanele rămân în camerele lor şi n-au voie la carnaval? a strigat sora Hilda de undeva. Fratele meu a dat-o pe Augustina

la o parte, după care au venit infirmierii şi au luat-o. Şi asigurați-vă că nimfomanele alealalte sunt închise bine, a strigat Hilda după ei.

Oameni cu aripi, oameni cu capete de dragon, oameni cu haine închipuind solzi de peşte dansau, formând un cerc în jurul nostru. Fratele meu se clătină şi începu să vomite. I-am ţinut fruntea în palme. Doctorul Goethe şi-a făcut apariția.

— Când am zis că alcoolul e permis doar vizitatorilor, nu mi-am închipuit că o să bea mai mult decât ar bea nebunii dacă ar fi lăsați! a zis doctorul Goethe. Fratele meu şi-a şters voma de la gură cu o batistă. Iar cât priveşte costumul ales, n-am decât cuvinte de laudă, a continuat doctorul Goethe. Îți vine ca turnat, a zis, apucând de pompoanele căciulii cocoțate pe creştetul fratelui meu. Dar e vremea să te întorci la falsele dumitale haine şi să te duci acasă.

Am mers în Sala Mare. Fratele meu a început să se schimbe, iar eu m-am întors către perete şi am ascultat discuția dintre doctorul Goethe şi doctorul Freud.

— Ştii, a zis doctorul Goethe, îți respect eforturile pentru o nouă înțelegere a ființei umane, dar însăşi metoda prin care îți pui în practică aşa-zisa psihanaliză asta a dumitale, lăsându-ți pacienții să se întindă pe o canapea şi să trăncănească într-o doară, în timp dumneata îi observi fără ca ei să te poată vedea… Asta seamănă nițel a fraudă.

— Cum adică fraudă? s-a enervat fratele meu. Pacienții mei nu stau şi trăncănesc pe canapeaua din biroul meu. Îi îndemn să-mi vorbească despre problemele lor prin asociații libere, prin discuții spontane ca să pot accede dincolo de simptomele bolii lor, la traumele din copilărie, care, împreună cu instinctele lor primare, sunt îngropate în subconştient, iar în felul ăsta pot să dobândesc o înțelegere deplină a bolii lor şi să stabilesc un tratament pentru tulburările care survin în procesele afective, cognitive şi în comportament. Şi datorită faptului că îmi ascult pacienții cu atenție, am ajuns la concluzii importante despre felul în care funcționează ființa umană. Prin faptul că am descoperit subconştientul, arătând că este exact partea ascunsă şi necunoscută nouă care determină felul în care gândim, simțim şi acționăm, sunt pe cale să schimb lumea. Va fi a treia mare revoluție în înțelegerea lumii şi a noastră înşine, după cele ale lui Copernic şi Darwin: Copernic a demonstrat omenirii că nu e centrul universului, Darwin că nu se trage din Dumnezeu, ci din maimuță, iar eu, că o persoană nu e ce se consideră.

— Te înşeli. O revoluţie mult mai importantă pentru umanitate decât toate aceste trei teorii laolaltă a reprezentat-o invenţia vasului de toaletă. Până acum câteva decenii, oamenii îşi goleau intestinele în oale de noapte, iar apoi aruncau conţinutul pe fereastră. Uneori în capul celor care se nimereau să treacă pe sub fereastră. Alţii îşi făceau latrină în curte. Dar în 1863, la câţiva ani după ce Darwin înştiinţase lumea întreagă asupra teoriilor lui despre originea speciilor şi selecţia naturală, Thomas Crapper a patentat vasul de toaletă. Şi ce dacă ştim că pământul se învârte în jurul soarelui? Şi ce dacă ştim că nu suntem centrul universului? Şi ce dacă ştim că ne tragem din maimuţă? Şi ce dacă suntem conştienţi că suntem aproape inconştienţi? Asta n-are să schimbe nimic. Dar vasul de toaletă, mai trebuie să vă explic cât de mult a schimbat vieţile oamenilor?

— Chiar dacă ai dreptate în privinţa invenţiilor lui Copernic şi Darwin, cu descoperirile mele va fi altfel. Fiindcă teoriile mele vorbesc despre ceea ce ţine de esenţa ultimă a omului. Teoria lui Copernic descrie relaţia omului cu universul, teoria lui Darwin despre originea rasei umane, dar teoria mea vorbeşte despre ceea ce fiinţa umană este în raport cu ea însăşi şi cu ceilalţi, ca şi despre ceea ce generează fiecare gând şi fiecare emoţie umane. Tocmai de aceea, spre deosebire de teoriile lui Darwin şi Copernic, a mea va putea fi pusă în practică.

— Din ce în ce mai înspăimântător, a remarcat doctorul Goethe. Închipuie-ţi ce se va întâmpla când unii vor înţelege teoriile dumitale greşit şi le vor aplica greşit. Gândeşte-te doar că nu toate teoriile dumitale vor fi corecte, iar oamenii le vor folosi şi pe cele incorecte ca să se ajute. Ascultă la mine, doctore Freud, vasul de toaletă e cea mai mare invenţie de la descoperirea roţii.

Am presupus că fratele meu se schimbase deja, aşa că m-am întors. Era deja în costum.

— O fi vasul de toaletă cea mai mare invenţie a omului de la roată încoace, dar doar din punct de vedere tehnic. Psihanaliza e mult mai mult de-atât, ceva esenţial, aşa cum îi spune şi numele, vine de la *psyche* – suflet…, a explicat, beat, fratele meu, însă doctorul Goethe, zâmbind, l-a întrerupt.

— Vasul de toaletă curăţă foarte eficient excrementele umane, dragul meu coleg, dar nu sunt convins că psihanaliza dumitale poate curăţa excrementele din sufletul omului. A întins apoi o mână spre Sigmund. Încă mai ai căciula asta care nu ţi se potriveşte nici cu ţinuta, nici cu munca, a

zis, luând căciula cu pompoane verzi de pe capul fratelui meu. Du-te acasă şi acolo, în căldura patului conjugal, ai să poţi visa în pace – conştient sau inconştient, tot aia e. Cu aceste ultime cuvinte s-a întors către mine şi, făcându-mi cu ochiul, a continuat: Ştii, fratele dumitale a publicat de curând o carte despre vise, despre nu ştiu ce complexe oedipiene, despre paricid şi dorința față de mamă, despre conştient şi inconştient. Şi uite că nu rezistă la câteva guri de alcool.

Cei doi doctori au pornit către ieşire, iar eu m-am dus în camera mea. Klara stătea lângă fereastră privind curtea spitalului. De cum mi-a auzit paşii, fără să se întoarcă, mi-a zis:

— Ce fericiți sunt!

M-am întins în pat, am aşezat cămaşa împăturită ca un nou-născut lângă mine şi mi-am afundat capul în pernă.

— Din câte văd, cheful ăsta are să mai dureze. De ce n-ai mai stat? m-a întrebat.

Nu i-am răspuns. Am auzit-o apropiindu-se, am simțit-o aşezându-se lângă mine pe pat, mângâindu-mă pe cap ca să mă liniştească, dar am plâns neconsolată în noaptea aceea plină de frumusețe. Nu mai plânsesem de ani de zile, nici o lacrimă nu mai cursese din ochii mei din ziua în care copilul îmi fusese scos din pântece, iar acum plângeam neconsolată. Klara s-a întins lângă mine şi m-a îmbrățişat. Am simțit că mă pierd în durere şi în vis, ori poate era inconştiență, şi am auzit vocea Klarei consolându-mă: „O să treacă… O să treacă…“

*

Într-o scrisoare din 21 aprilie 1889, Vincent van Gogh, pe deplin conştient de starea sa de sănătate, îi scria fratelui său Theo: „Toate actele de bunătate în folosul meu mi s-au părut mai mărinimoase decât oricând astăzi, nu-ți pot spune cum le desluşesc, dar te încredințez că această bunătate a fost de soi şi dacă nu vezi rezultatele, dragul meu frate, nu te necăji de asta, bunătatea ta îți va aparține. [...] Tare aş fi bucuros să am câteva veşti despre ceea ce ştii despre mama şi despre sora, dacă sunt sănătoase; spune-le să privească povestea mea, zău, drept o întâmplare de care nu e cu cale să se întristeze peste fire, fiindcă sunt nenorocit doar întrucâtva — dar poate că am, în sfârşit, poate fără a ține seama de asta, încă nişte ani aproape obişnuiți înaintea mea. E o boală ca oricare alta [...]“. Şi, în aceeaşi

scrisoare, ca şi cum şi-ar cere iertare, spune: „Îți dai seama îndeajuns că n-aş fi ales nebunia dacă ar fi fost de ales“. La nici o lună distanță, după ce a fost internat la azilul din Saint-Rémy, Vincent îi scrie lui Theo: „Vreau să-ți spun că bine am făcut, mi se pare, că am venit aici; mai întâi văzând *realitatea* vieții nebunilor ori a smintiților feluriți din această menajerie, scap de frica nedesluşită, de frica de aia. Şi încetul cu încetul încep să ajung a privi nebunia drept o boală ca oricare alta“. Iar apoi, într-o scrisoare din 5 iulie, mai spune o dată că-şi învinge teama: „Timp de mai multe zile am fost *cu desăvârşire ieşit din minți*, ca în Arlès, tot aşa dacă nu mai rău, şi e de presupus că aceste atacuri vor veni din nou, e îngrozitor“. Într-o scrisoare din luna septembrie a aceluiaşi an, Vincent îi spune fratelui său unde îşi caută vindecarea: „Dragă frate – îți scriu mereu în răgazul din timpul lucrului – mă spetesc muncind parcă aş avea draci în mine, mă mână o patimă de lucru tainică, mai ceva decât oricând. Şi cred că ea va contribui la vindecarea mea.“ Spre sfârşitul lunii mai scrie: „caut să mă tămăduiesc acum, întocmai ca unul care ar fi vrut să se sinucidă, însă, părându-i-se apa prea rece, se sileşte să ajungă din nou la mal“. A lucrat într-adevăr în draci, de multe ori reuşind să picteze un tablou pe zi. Într-o seară, după ce a terminat *Lan de grâu cu corbi*, a luat pistolul pe care îl ținea ascuns sub pat şi şi-a tras un glonț în stomac. Fratele lui a ajuns la azil cât Vincent era încă în viață şi a încercat să-l consoleze sau să se consoleze pe sine spunându-i că va supraviețui rănii. Vincent însă i-a răspuns: „Ar fi în zadar, durerea va dura pentru totdeauna.“

*

Fratele meu m-a vizitat iarăşi la câteva săptămâni după carnaval. Ne-am aşezat față în față, scoțând cu greu câte un cuvânt, aşa cum făceam de obicei când venea la mine în cameră. Înainte să plece acasă, l-am întrebat:

— Îți aminteşti basmul ăla cu pasărea, pe care mi l-ai spus când eram copii?

— Care basm? a întrebat fratele meu.

— Basmul cu pasărea care şi-a sfâşiat pieptul şi şi-a smuls inima după ce pasărea pe care o iubea a plecat şi nu s-a mai întors niciodată.

— Eu nu ți-am spus basmul ăsta.

— Încearcă să-ți aminteşti, tu mi l-ai spus.

— Nu există un asemenea basm, a spus fratele meu.

— Dacă nu există un asemenea basm, înseamnă că l-ai inventat tu.
— Dacă l-aş fi inventat, mi l-aş fi amintit.
— Îmi amintesc totuşi că mi l-ai spus.
— L-ai inventat singură şi ţi l-ai povestit singură.

*

De fiecare dată când fratele meu se întorcea acasă după scurtele lui vizite, mă întindeam în pat, trăgeam cearşaful peste mine, îl ţineam cu degetele la o palmă deasupra capului şi mă uitam la cerul alb.

*

Există momente în care nebunii se separă de irealitatea lor, iar în acel scurt interval de timp percep o realitate şi mai mare, ca un fel de premoniţie a întrepătrunderii ultime a destinelor care compun constelaţiile de pe pământ, cele care pot fi văzute doar de pe vreo stea îndepărtată.

*

Destinele umane din Cuib se împleteau în mod miraculos în pânze nevăzute. Uneori, în sala de mese a spitalului mâncau unul lângă altul o doamnă care îşi otrăvise soţul şi un domn a cărui soţie aruncase în el cu o secure, dar nu reuşise să-l lovească. O fată culegea frunze de trifoi în timp ce se plimba prin parc, după care le împrăştia primprejur; o bătrână, înainte să adoarmă, se închipuia smulgând iarba din faţa casei, apoi împrăştiind-o. Erau aici oameni care nu puteau dormi şi oameni care zăceau întinşi ca într-un somn etern. Oameni cărora le era teamă să adoarmă şi oameni cărora le era teamă să se trezească. Un tânăr fusese adus în Cuib fiindcă le repeta tuturor că nu are cap, în timp ce un altul fiindcă încerca să-i convingă pe ceilalţi că nu au capete. În mica bibliotecă, un om se lua tot timpul cu mâinile de cap, exclamând: „Zboară cuvintele de pe pagină! Zboară cuvintele de pe pagină!“. Repeta asta întruna până când ceilalţi cititori începeau să protesteze, iar infirmierii trebuiau să-l ducă în camera lui. O femeie îşi mişca mereu capul la stânga şi la dreapta atunci când cineva îi vorbea deoarece avea impresia că vorbele zboară spre ea şi ar putea s-o lovească în frunte. Erau oameni care îşi schimonoseau feţele, îşi schimbau

vocile şi se prezentau drept diavoli, se ofereau să cumpere suflete, vesteau apocalipse, ameninţau cu iminenta venire a împărăţiei întunericului. Erau oameni care căutau fără încetare izbăvirea de forţele demonice, nu de cele care se pretindeau a fi astfel, ci de cele care pentru noi restul rămâneau nişte creaturi diabolice invizibile: scuipau în gol, fugeau de gol, loveau în gol, ameninţau golul, ţipau îngroziţi uitându-se în gol. De fiecare dată când infirmierii ne anunţau că plimbarea în parc s-a terminat şi că trebuie să ne întoarcem în camerele noastre, o fată se întindea pe jos, se prindea cu mâinile de cel mai apropiat copac şi, până când reuşeau s-o dezlipească de acolo, se zbătea îndelung, ţipând: „Sunt visul acestui copac! Dacă mă luaţi de lângă el, el nu va mai visa, iar eu voi dispărea!“ O altă fată repeta uneori: „Visele mele au frunze şi ramuri, visele mele au trunchi şi scoarţă, visele mele au flori şi rădăcini… Visele mele sunt copaci sau poate copacii sunt visele mele“.

Destinele umane din Cuib se împleteau în mod miraculos în pânze nevăzute.

*

În camera noastră nu era aproape niciodată linişte. Din camera de deasupra noastră, se auzeau paşii lui Hans şi ai lui Johann – unul umbla cu paşi înceţi, grei, celălalt mergea repede şi hotărât. Din camerele vecine se auzeau autoacuzări, chicoteli febrile, lovituri în pereţi cu capul, cu pumnii şi cu picioarele. Chiar şi atunci când aceste zgomote se potoleau, vacarmul din celelalte camere ale Cuibului ajungea până la noi.

Glasul Klarei mă trezea uneori noaptea: „Trezeşte-te, e linişte!“, iar alteori, când mă trezeam noaptea, dacă nu se auzea nici un zgomot, iar asta se întâmpla foarte rar, îi spuneam Klarei: „Trezeşte-te, e linişte!“. Ne înţeleseserăm să ne trezim reciproc de câte ori prindeam un moment de linişte. Stăteam atunci întinse în întuneric, tăcute în liniştea aceea, însă de cum auzeam primul zgomot sau primul ţipăt, închideam din nou ochii şi încercam să adormim.

*

Klara şi cu mine eram printre cei cărora li se permitea să iasă din incinta spitalului în grupuri, în compania infirmierilor, şi să se plimbe prin

oraş, dar nici ea şi nici eu n-am vrut niciodată să ieşim din Cuib, aşa că rămâneam cu cei cărora le era interzis să părăsească clinica de psihiatrie. Mai erau şi cei care-l implorau pe doctorul Goethe să-i lase să iasă din Cuib măcar pentru câteva minute, îşi împreunau mâinile şi cădeau în genunchi în faţa lui, însă el nu se îndupleca, nici chiar dacă unii dintre cei ce îl implorau erau paşnici, n-ar fi făcut nici un rău în afara spitalului şi nici n-ar fi fugit. Doctorul Goethe le explica faptul că ieşirea în oraş ar avea un efect negativ asupra sănătăţii lor psihice. Aşa că îi aşteptau la poarta Cuibului pe cei ce aveau voie să iasă, îi aşteptau cu expresia celor ce aşteaptă veşti dintr-o ţară îndepărtată şi îi rugau să le povestească despre oraş, despre oameni, despre tot ceea ce începea la doar câţiva paşi de locul în care dormeau.

*

Gustav venea s-o vadă pe Klara în prima miercuri din fiecare lună. La una dintre vizite i-a spus:

— A murit mama. Klara tăcea. Vrei să vii acasă? Klara nu scotea nici un cuvânt. Acasă…, a zis Gustav.

— Nu, i-a răspuns Klara.

*

Când prin Cuib se răspândeau ţipete infernale, când acele ţipete se hrăneau unele pe altele, se încurajau unele pe altele, se amplificau unele pe altele, mi se părea că fuseserăm aruncate într-o lume neştiută şi înfricoşătoare, dar în care eram apărate de pereţii camerei noastre; uneori, când ţipetele infernale se răspândeau prin Cuib, când acele ţipete se hrăneau unele cu altele, se încurajau unele pe altele, se amplificau unele pe altele, Klara spunea:

— Camera asta a noastră e ca un uter.

*

În prima sâmbătă din fiecare lună, doctorul Goethe ne ţinea prelegeri în Sala Mare a Cuibului. Ne arăta cum stau lucrurile cu nebunia, convins că prelegerile lui constituiau încă o modalitate de a provoca schimbări la unii

dintre noi, însă noi îl luam în zeflemea, aruncam cu ghemotoace de hârtie şi făceam gălăgie ca să-l zăpăcim.

— Dar ce e normalitatea? l-a întrebat Klara odată.

— Normalitatea…? s-a zăpăcit pentru un moment doctorul Goethe. Normalitatea înseamnă să funcţionezi potrivit legilor lumii în care trăim.

— Dar conform logicii dumneavoastră despre nebunie, s-ar putea la fel de bine spune că normalitatea nu e altceva decât respectarea normelor prestabilite.

*

— Atunci, ce e nebunia? am întrebat-o pe Klara înainte de a adormi.

Dacă l-aş fi întrebat pe fratele meu, mi-ar fi răspuns că nebunia apare când Eul uman creează în mod inconştient o nouă lume concomitent interioară şi exterioară, că lumea nouă e construită după dorinţele inconştientului, iar cauza acestei rupturi de lumea exterioară o reprezintă conflictul sever şi, din câte se pare, de nesuportat dintre realitate şi dorinţe.

Klara n-a răspuns nimic. A doua zi i-a propus doctorului Goethe ca în prima sâmbătă a fiecărei luni, în loc să-l ascultăm noi pe el vorbindu-ne despre bolile noastre, să vorbim noi despre ele. După asta ne-am adunat de câteva ori în Sala Mare a Cuibului şi doctorul Goethe ne întreba ce înseamnă nebunia pentru noi, iar noi răspundeam.

Ziceam noi:

— A fi nebun e acelaşi lucru cu a fi în pericol, dai să strigi după ajutor, dar din gură nu iese nici un sunet, gâtul se încordează, la fel limba, buzele, totul e în zadar. Sunt oameni lângă cel aflat în pericol, dar stau întorşi cu spatele şi nu îşi dau seama ce se întâmplă, fiindcă ei şi persoana aflată în pericol se uită în direcţii diferite, către peisaje diferite, înspre ceruri diferite. Da, ne uităm înspre ceruri diferite.

— Nebunia e o vâslă care loveşte un zid în loc să lovească apa, şi loveşte zidul, şi loveşte, şi loveşte, şi loveşte…

— Nebunia e un punct care se mişcă şi totuşi stă pe loc.

— Nebunia e o uşă fără clanţă.

— Nebunia e când vezi ceva verde, dar toată lumea te încredinţează că e roşu.

— Nebunia e când cineva aşteaptă să vorbeşti, îţi cere să vorbeşti, iar tu vorbeşti, vorbeşti şi iar vorbeşti, dar nimeni nu te aude, iar gura nu te

ascultă, rămâne închisă în timp ce tu vorbeşti, vorbeşti, vorbeşti, şi toţi îţi spun că eşti nebun fiindcă îţi cer să vorbeşti, iar tu taci, taci, taci, iar ei nu te aud cum vorbeşti, vorbeşti, vorbeşti.

— O păpuşă care nu e întru totul vie.

— Un vis care îţi picură în ochi. Un ochi picurând într-un vis.

Doctorul Goethe repeta:

— Ceea ce spuneţi e o aiureală.

Odată Klara i-a spus:

— Noi, nebunii, spunem o grămadă de prostii, un şir întreg de lucruri fără cap şi coadă, dar în mijlocul tuturor acestora punem lucrurile de cea mai mare importanţă pentru noi ca să vedem dacă ceilalţi observă diferenţa.

*

„Trebuie să renunţăm să ne încercăm planul nostru de vindecare la psihotic. Să renunţăm poate pentru totdeauna, fie numai temporar, până ce am găsit un alt plan, mai potrivit pentru el.“

Sigmund Freud, *Compendiu de psihanaliză*

*

Doar câţiva dintre noi veneau la aceste reuniuni din Sala Mare a Cuibului. Singurii care asistam eram cei care – întotdeauna sau din când în când – ne simţeam constrânşi de nebunie să abordăm chestiuni filosofice; la aceste reuniuni păream deopotrivă însetaţi de conversaţii şi obligaţi să le purtăm, ca şi cum o forţă persistentă din noi nu ne dădea pace şi voiam s-o combatem prin cuvinte. Discutam deseori de ce normalitatea şi nebunia erau ca două lumi diferite.

— Neînţelegerea este cea care distinge normalitatea de nebunie. Nebunia nu poate înţelege normalitatea, iar normalitatea nu poate înţelege nebunia, ne-a spus o dată doctorul Goethe.

— Nu, a replicat Klara, nebunia nu se înţelege pe sine şi nici normalitatea nu se înţelege pe sine. Iar ceea ce separă normalitatea de nebunie este teama. Normalitatea se teme de nebunie, iar nebunia se teme de normalitate. Dacă nebunia ar accepta realitatea normalităţii, ar înţelege irealităţile pe care le-a creat, iar acestea ar dispărea şi, odată cu dispariţia lor, ar dispărea însăşi nebunia. Dacă normalitatea ar privi cu atenţie

nebunia, ar observa adevăruri de nesuportat nu doar despre nebunie, ci şi despre ea însăşi, iar atunci faţada i s-ar fisura, armura i s-ar evapora şi ar ieşi la iveală toate anormalităţile pe care cea care se autodenumeşte normalitate le poartă în sine şi, în locul acelei normalităţi nimicite, nebunia s-ar înstăpâni. Atât în cazul nebuniei, cât şi în cel al normalităţii, confruntarea cu cealaltă înseamnă moarte, transformarea în opusul său şi în negarea sa.

*

„Visul este o scurtă nebunie, iar nebunia este un vis lung.“

Arthur Schopenhauer*, Parerga şi Paralipomena*

*

Era o fată în Cuib pe care toţi o numeau Inimă Bună, fiindcă întreba pe toată lumea: „Ai nevoie de ceva?“. Când ieşeam în parc, culegea flori, smulgea fire de iarbă, rupea crenguţe din copaci, apoi se uita după oameni cu priviri deznădăjduite şi le dădea florile, firele de iarbă, crenguţele.

*

Când sora mea Rosa m-a vizitat după moartea soţului ei, am stat îndelung pe patul meu. Ţinea în mâini o fotografie a copiilor ei, Hermann şi Cecilia.

— Acum trăiesc doar pentru ei, a spus de câteva ori de-a lungul discuţiei, de fiecare dată când privirea îi cădea pe fotografie.

*

Erika era foarte ataşată de familia ei. Oriunde mergea, îi lua cu ea pe cei apropiaţi. Erika le ruga pe asistente să o lase să iasă din camera ei şi să vină în camera pe care o împărţeam Klara şi cu mine. Imediat ce intra, se aşeza pe unul din paturi, scotea din buzunar o bucată de cârpă şi o punea pe genunchi. O desfăcea şi ne arăta ce era înăuntru: câteva crenguţe. Le scotea şi îşi trecea degetele pe ele ca şi cum le-ar fi mângâiat.

— Asta e familia mea. Asta e mama, ăsta e tata, ăsta e soțul meu, iar ăştia sunt copiii noştri, spunea, aranjând crenguțele. Suntem o familie fericită.

Şi mişca aşa crenguțele pe cârpă o vreme, una după alta, după care le strângea la loc şi îşi punea familia în buzunar.

Purta mereu cârpa cu ea şi deseori în timpul meselor, al plimbărilor prin parc sau la lucru, la țesătorie, scotea crenguțele din buzunar şi le aranja. Într-o zi n-a mai avut cârpa; fie o pierduse, fie cineva i-o furase. A plâns mult după crenguțele ei, aşa că doctorii au legat câteva într-o bucată de cârpă şi i le-au dat. A despăturit cârpa, şi-a trecut degetele peste crenguțe şi a zis:

— Asta nu e familia mea.

*

Uneori, în timpul plimbărilor de după-amiază prin parc, Krista se apropia de doctorul Goethe şi îi spunea:

— Vreau acasă.

— Unde e acasă? voia s-o zăpăcească doctorul Goethe.

— Acasă e acasă.

— Aici e acasă, îi spunea doctorul Goethe.

— Nu, spunea Krista. Acasă e acolo unde e fetița mea.

Doctorul Goethe tăcea.

— Vreau să fiu acolo unde e fetița mea.

— În regulă. O să te eliberăm. Termină-ți plimbarea şi o să te eliberăm.

Asta o calma pe Krista. Era liniştită o zi sau două, după care cerea din nou să meargă acasă.

*

Uneori părinții Kristei veneau în vizită. În momentele acelea parcă dispărea cu totul. Când părinții erau lângă ea, nu putea nici să vorbească, nici să vadă ceva. Îşi ținea privirea fixată într-un punct, ca şi cum acolo, în locul unde îşi îndrepta ochii, ceva imobil îi înghițea privirea, o înghițea pe ea însăşi. Părinții încercau să o strige, dar ea rămânea țintuită în acel punct unde îşi fixase privirea şi Eul ei dispăruse. De câteva ori, părinții Kristei au adus-o şi pe fetița ei. Fetița îşi aducea caietele de şcoală sau vreun desen,

două. Le întindea în fața ei, îi explica mamei ei ce era desenat acolo, îi citea din caiete, însă Krista rămânea în continuare ca şi cum ar fi fost înghițită de lucrul care îi atrăgea privirea, dar pe care nimeni altcineva nu putea să-l vadă. Atunci fetița tăcea, îşi strângea desenele şi îşi închidea caietele. Se uita la bunici, apoi la mama ei. Nimeni nu scotea o vorbă. Din când în când, fetița se uita în direcția în care privea Krista, ştia că era ceva acolo ce doar mama ei vedea, ceva ce ei nu puteau vedea, ci doar presupune, ceva ce o înghițea. Apoi bunica şi bunicul se ridicau şi ziceau: „Hai să mergem…“ Părinții îi atingeau Kristei mâinile în semn de rămas-bun, fetița se arunca la gâtul ei şi o îmbrățişa, însă mama ei rămânea de piatră, după care plecau. După aceste vizite, Krista stătea multă vreme acolo, pe pat, țeapănă. Apoi, dintr-o dată, se întorcea în lume, mereu în acelaşi fel: începea să se rostogolească pe pat, să mârâie, să dea din picioare, să bată din mâini, să se izbească de perete. Infirmierii ştiau de-acum ce avea să facă la sfârşitul fiecărei vizite şi o legau înainte să-şi vină în fire, după care, legată, ea țipa:

— Vreau acasă. Vreau să fiu cu fetița mea. M-auziți? Lăsați-mă să plec acasă!

Tânguielile ei răsunau pe coridoare.

— De ce n-o lăsați să plece acasă? l-a întrebat o dată Klara pe doctorul Goethe.

— Se simte rău doar când fetița ei vine aici. Micuța trebuie să dispară din viața ei. Să dispară pentru totdeauna.

Fetița Kristei a încetat să mai vină. Poate că doctorul Goethe le ceruse asta părinților Kristei. Iar ei, bătrânii, o vizitau din ce în ce mai rar.

Uneori, Krista o oprea pe Klara în parc.

— Am să-ți spun un secret, îi zicea, am să-ți spun un secret, dar să nu-l mai spui nimănui.

— N-am să-l spun nimănui, îi promitea Klara.

— O să mă lasă să plec din Cuib. O să mă lase să merg acasă. Pentru totdeauna.

— O să te lase să pleci, îi spunea Klara, pe acelaşi ton confidențial.

— Chiar mă lasă să plec, şi repeta asta ca pe o consolare, la fel ca un copil care repetă o minciună, nu ca să ajungă să o creadă printr-o repetare constantă, ci ca să nu se mai gândească la adevăr.

*

O tânără, al cărei nume nu-l ştiam şi-a înălţat umerii şi şi-a legănat braţele ca pe nişte aripi, uitându-se undeva către acoperişul spitalului.

— Acolo e casa mea. Acolo e cuibul meu, a repetat.

Am trecut pe lângă ea fără să o băgăm în seamă pentru că strădaniile ei zilnice şi vorbele ei ne deveniseră ceva obişnuit – încerca în fiecare zi să ajungă la casa ei, la cuibul ei.

*

Mulţi dintre cei ce fuseseră aduşi cu forţa în Cuib cereau să fie eliberaţi; unii se rugau calm, împreunându-şi mâinile şi căzând în genunchi în faţa doctorilor, alţii implorau urlând, alţii ameninţau: „O să vă ia mama dracului pe toţi!“, strigau cei ce se credeau zei, zei ce căzuseră pe pământ doar pentru scurt timp, iar cei ce se credeau mari războinici întemniţaţi pe moment de vrăjmaşii lor ameninţau că, de cum îşi vor redobândi puterea, dacă nu erau eliberaţi de bunăvoie, aveau să se răzbune; şi mai erau şi cei care proferau ameninţări oarecum mai simple – urmau să le rupă gâtul doctorilor sau să-i înjunghie cu cuţitul.

Unii se minţeau pe ei înşişi şi pe ceilalţi: „Noi suntem doar în trecere, ştiţi, rămânem în hotelul ăsta doar azi, dar mâine“, şi arătau cu mâinile către ceva nedefinit.

Deosebit de puternice erau pledoariile din timpul orelor de lucru, când doctorii munceau alături de noi, tricotând, croşetând sau făcând obiecte de lemn. Atunci prin încăpere se revărsa un cor de voci implorând eliberarea din Cuib: o partitură de voci umane rugând, reclamând, promiţând reverbera între pereţi; zeci de glasuri se amestecau în această compoziţie muzicală, împletind ritmuri diferite, tonalităţi, tempouri, iar printre cuvintele ininteligibile răzbăteau murmure şi schelălăieli indistincte, sunete miraculoase de dinţi scrâşniţi şi zumzăit din buze, o voce repetând ceva nesfârşit, reproduceri de sunete care se aud doar în vise sau în coşmaruri, iar undeva, dincolo de cuvinte, se putea simţi destinul celor care vorbeau, gemeau, zumzăiau, pocneau, murmurau şi schelălăiau.

— De ce nu îi eliberaţi pe cei ce vor să meargă acasă? l-a întrebat Klara pe doctorul Goethe într-o după-amiază, în camera în care tricotam.

— Fiindcă locul lor nu e acolo, ci aici, a răspuns doctorul Goethe.

— De unde ştiţi că locul lor nu e acolo, ci aici?

— Fiindcă legea ne obligă să-i apărăm pe nebuni de ei înşişi şi pe cei normali de nebuni.

— Dar dacă nu au încălcat nici o lege şi nu vor să fie aici, atunci au dreptul să fie eliberaţi, a zis Klara. Sau nebunia în sine constituie o încălcare a legii?

— Există un anumit potenţial în nebunie de a face ceva ilegal.

— Orice fiinţă umană are potenţialul de a face ceva ilegal. Atunci de ce să nu închidem întreaga omenire în închisori şi case de nebuni?

— Uneori cred că faptul că eşti una dintre puţinii care nu au cerut niciodată să plece de aici rezultă din plăcerea de a examina totul şi de a găsi greşeli. Greşeli sunt peste tot. Trebuie să existe, fiindcă nici un sistem nu este perfect. Dar acest sistem de îngrijire a pacienţilor cu boli psihice e cea mai bună soluţie posibilă.

— Nu. Libertatea e prima condiţie a oricărui tip de îngrijire pentru orice pacient. Dar majoritatea dintre noi ne simţim ca nişte prizonieri aici.

— Trebuie să înţelegi că nebunii, oriunde ar fi, se simt prizonieri – poate că primul pas spre nebunie e sentimentul că lumea e o închisoare; lumea, cu legile ei – nu vorbesc doar de legile sociale, ci şi de legile naturale – e percepută ca o închisoare; poate ăsta e lucrul care duce la crearea unei lumi proprii, cu legi proprii, însă sentimentul de încarcerare durează pentru totdeauna.

Un ghem de lână s-a rostogolit din poala doctorului Goethe şi a căzut pe podea. S-a aplecat, l-a luat, s-a aşezat la loc şi, continuând să tricoteze, a reluat discuţia:

— Dar pentru dumneata şi prietena dumitale, a zis el, arătând către mine, e uşor, vă comportaţi jumate ca nişte nebuni, jumate ca nişte oameni normali. Ceea ce numeşti aici închisoare e adevărată libertate faţă de închisoarea în care simţeaţi că trăiţi afară. Mi-am dat seama de asta imediat. Sunteţi aici ca într-o vacanţă prelungită. Ceea ce e minunat, cu adevărat minunat: fraţii voştri plătesc ca să staţi aici, iar voi vă simţiţi libere în această închisoare, cum numiţi voi spitalul nostru, spre deosebire de lipsa de libertate şi de constrângerea pe care le simţeaţi afară, lipsă de libertate şi constrângere infinit mai mici decât cele resimţite totuşi de cei cu adevărat bolnavi, de vreme ce constrângerea dumneavoastră poate fi limitată la conflicte de familie, nu la vreun dezacord profund dinăuntrul vostru. Da, chiar sunteţi aici ca într-o vacanţă prelungită. Şi respect acest lucru, respect alegerea voastră, dar vă rog în acelaşi timp să-mi respectaţi şi voi munca şi

să nu vă amestecați în ea, a zis doctorul Goethe, continuând să tricoteze un fular lung, negru.

*

Una dintre metodele de tratament utilizate de doctorul Goethe semăna cu o călcare în picioare a nebuniei. Aduna douăzeci de pacienți într-o încăpere mare din spital şi începea un joc cu unul dintre pacienți, în care înfățişa nebunia lor drept prostie. Uneori aceste jocuri păreau nişte glume relaxate, ca atunci când îl întreba pe unul care se credea Casanova despre aventurile lui amoroase sau pe altul care insista că e Napoleon despre campaniile lui militare. Însă alteori jocurile deveneau o adevărată tortură, ca atunci când doctorul Goethe contrazicea afirmațiile pacienților care vorbeau obsesiv despre cei apropiați pe care îi pierduseră sau când îl întreba insistent pe Hans, care, ori de câte ori auzea sintagma „de ce“, se lovea cu capul de pereți, „De ce te loveşti cu capul de perete?“ Când jocul se transforma în tortură, Klara îl întreba pe doctorul Goethe:

— De ce faceți asta?

Doctorul Goethe (care îşi întinsese demonstrativ brațul în fața unei paciente ce se plimba fără țintă prin încăpere ca să-i blocheze drumul, dar femeia s-a aplecat, ocolind obstacolul, continuându-şi plimbarea prin încăpere) i-a răspuns:

— Scopul meu nu e să provoc pe cineva să se întrebe de ce fac asta, ci de ce pacienta reacționează aşa cum reacționează.

— Şi cum ar trebui să reacționeze?

— Ar trebui să se oprească atunci când îi blochez drumul şi nu să se fofileze pe sub mâna mea. Asta ar fi trebuit să observi. Ăsta era scopul: ca unii dintre cei prezenți aici să remarce faptul că nu e-n regulă ceva în comportamentul ei.

— N-am remarcat decât că ați fost agresiv cu ea, a replicat Klara.

— Nu. Eu nu-mi imaginez asta ca pe o cameră de tortură, ci ca pe un teatru.

— Un teatru?

— Da, un teatru. Cei ce vor înțelege că ea reacționează anormal vor experimenta, prin conştientizarea acestui fapt, un fel de catharsis care i-ar putea ajuta în starea lor. Asta nu se aplică în cazul dumitale, care eşti într-o condiție excelentă. Mi-am dat seama de multă vreme că dumneata eşti aici

într-o vacanță prelungită. Mă refer la ceilalți, a zis doctorul Goethe arătând spre cei din încăpere. Da, dacă ar înțelege că ea reacționează anormal, lucrul ăsta ar putea avea un efect cathartic.

— Cu toții înțelegem că dumneavoastră acționați anormal, dar asta nu ne provoacă nici un catharsis, a zis Klara.

— Asta pentru că înțelegerea dumitale e greşită, a spus doctorul Goethe, întinzând din nou brațul în fața fetei care mergea repede prin încăpere. Una dintre trăsăturile fundamentale ale nebunilor o constituie faptul că aceştia demonstrează, prin acțiunile, intențiile şi vorbele lor, că duc o viață absurdă, dar ei nu sunt conştienți de asta. Dacă ar înțelege absurditatea acțiunilor, intențiilor şi vorbelor lor, e foarte posibil că şi-ar întrerupe această existență, care e prinsă în capcana lipsei de sens, şi s-ar întoarce la o existență rațională, a zis doctorul Goethe.

— Oare nu toate acțiunile, intențiile şi vorbele astea absurde sunt rezultatul faptului că nebunii au înțeles că existența lor, rațională sau irațională, e absurdă, şi singura diferență constă în felul în care se manifestă? Şi că au decis să trăiască acea absurditate într-un fel irațional, denumit nebunie? l-a întrebat Klara.

— N-am un răspuns la aceste întrebări. Pune-mi o întrebare simplă, a zis doctorul Goethe şi s-a apropiat de o tânără care stătea în colțul încăperii. Cum nimeni nu îi ştia numele, cu toții îi spuneam Inimă Bună. Iată, tânăra asta nu se opune niciodată agresiunii. Doctorul Goethe a scos un ac din buzunar şi i-a înfipt vârful în fruntea fetei. Ea a rămas calmă. Nu s-a mişcat când doctorul Goethe a apropiat acul de capul ei, nici măcar când i l-a înfipt în frunte. Îi fac rău, iar ea nu se apără, nici măcar nu încearcă să se ferească. Înțelegi? Se comportă irațional.

— Inimă Bună nu se comportă irațional, acțiunile dumneavoastră sunt iraționale, a zis Klara, certându-se mai departe cu doctorul Goethe.

În timp ce disputa continua, Max s-a desprins din grupul de pacienți care stătea lângă fereastră, s-a apropiat de Inimă Bună şi i-a scos acul din frunte.

*

„Trebuie să renunțăm să ne încercăm planul nostru de vindecare la psihotic. Să renunțăm poate pentru totdeauna, fie numai temporar, până ce am găsit un alt plan, mai potrivit pentru el.“

*

Iubirea dintre Inimă Bună şi Max a început în clipa în care el şi-a întins mâna către fruntea ei şi i-a scos acul. Iubirea lor nu era iubire, căci iubire e ceea ce doar îndrăgostiții o numesc astfel, iar Inimă Bună şi Max nu numeau nicicum ceea ce era între ei; parcă păzeau să nu se stingă un foc mocnit care încălzeşte sufletul.

Max îşi petrecea orele de muncă în încăperea unde se făceau obiecte din lemn, iar Inimă Bună la croitorie, şi se întâlneau în timpul plimbărilor prin parc, când ea scotea din sutien, de lângă inimă, fie o mică batistă, fie o bucată de stofă sau un şorț, iar el îi dădea un căluț, o floare sau un înger din lemn. El aranja bucățile de stofă, batistele şi şorțurile pe pernă sau sub pernă şi dormea pe ele; Inimă Bună aranja căluții, florile şi îngeraşii pe noptiera de lângă pat. Se mai spunea că Inimă Bună şoptea numele lui în somn. Iar Max, se mai spunea, încerca să-i afle numele, dar nimeni nu-l ştia, ea era Inimă Bună de când ajunsese în Cuib.

Max şi Inimă Bună s-au apropiat unul de altul aşa cum se apropie cerul de pământ în depărtare – se uneau doar în ochii celor care priveau acolo, la orizont, însă pentru ei nu era nici uniune, dar nici separare. În primăvara aceea au existat momente în care noi toți cei din Cuib am uitat de nebunia noastră, momente în care nebunia ne-a uitat, ne gândeam cu toții la Inimă Bună şi la Max şi pronunțam des cuvântul „iubire“.

— Iubirea nu poate începe aici, spunea doctorul Goethe.

— Dar ce-i lipseşte locului ăstuia ca iubirea să poată începe? l-a întrebat Klara.

— Nu mă refer la loc. Împlinirea iubirii nu e posibilă între nebuni, fiindcă nebunia se teme de iubire ca de moarte. În nebunie, ura față de ceilalți şi iubirea față de ceilalți sunt la fel de periculoase – atât iubirea, cât şi ura amenință să distrugă Eul nebunului.

— Nu e oare ăsta lucrul cel mai înfricoşător, a zis Klara, dacă ne gândim că Eul acela care abia pâlpâie doreşte cu atâta durere să fie iubit? Ceva din persoana al cărei Eu a fost devastat îi spune, chiar dacă nu vrea să admită, că iubirea îi mai poate salva Eul, dar teama de iubire e mereu mai puternică decât conştientizarea acestui fapt, aşa că o îngroapă în uitare sau o invadează cu o teamă încă şi mai mare.

— În nebunie, iubirea poate apărea doar față de o persoană închipuită, visată; iubirea pentru o persoană reală, căci asta înseamnă iubire adevărată, reală, e imposibilă, pentru că a fi iubit înseamnă pentru nebun să fie alături de persoana iubită, alături de celălalt, iar asta presupune pierderea sinelui. Aşa că iubirea se îndreaptă către cineva închipuit, cineva care e doar o reflexie a unei mici părți a Eului frânt. Să iubească sau să fie iubit e mai periculos pentru un nebun decât să urască sau să fie urât de moarte.

— Dar, am întrebat eu, unii dintre nebuni nu au oare o nevoie disperată de a iubi şi a fi iubiți, iar acea nevoie nu e oare o chestiune de viață şi de moarte? E o nevoie de a scoate afară toată nebunia pentru a ajunge la viață.

Primăvara aceea, primăvara în care Inimă Bună şi Max au păzit să nu se stingă un foc mocnit care încălzeşte sufletul, a durat cât o viață pentru ei. Max i-a promis lui Inimă Bună ceea ce el însuşi dorise cândva să-i promită viața, i-a promis lucrurile cele mai obişnuite, lucruri pe care oamenii nu şi le promit unul altuia, fiindcă aceste lucruri sunt de la sine înțelese în viață, iar oamenii nu simt nevoia să-şi dorească, nu există nici o condiție prealabilă pentru o asemenea dorință, de vreme ce ea se naşte doar când obiectul dorinței e greu de obținut. Îl ascultam pe Max promițându-i un pat comun într-o cameră cu o fereastră care să dea înspre o stradă forfotind de oameni (cât de similară şi cât de diferită de ferestrele care dădeau în curtea spitalului, unde se plimbau pacienți şi doctori), promițându-i zile în care îşi vor învăța copiii să vorbească şi să fie fericiți, promițându-i cât de aproape le vor fi trupurile înainte să adoarmă. Îi promitea lucruri absolut obişnuite, atât de obişnuite, încât oamenilor normali nici nu le trece prin cap să şi le promită unul altuia.

Primăvara aceea, primăvara în care Inimă Bună şi Max au păzit să nu se stingă un foc mocnit care încălzeşte sufletul, a durat cât o viață pentru noi toți cei din Cuib; parcă simțeam cu toții că, după eternități de ere glaciale, ceva ne încălzea iarăşi sufletele. Uitam de nebunia noastră şi nebunia uita de noi când îi priveam plimbându-se pe-afară, când le ascultam discuțiile şi ni le repovesteam unul altuia, gândindu-ne la ce avea să li se întâmple.

Într-o după-amiază înnorată de primăvară, când aşteptam să înceapă ploaia, aşa că rămăseserăm în paturile noastre în loc să ieşim în parc, frații lui Inimă Bună au venit în Cuib. Cineva le turnase nişte minciuni despre sora lor, le vorbise despre grija cu care ea şi Max păzeau focul acela mocnit dintre ei ca despre altceva, Dumnezeu ştie ce. Când au intrat în biroul

doctorului Goethe, primul lucru pe care i l-au spus a fost că nu-şi aduseseră sora la o clinică de psihiatrie ca să curvăsărească, ci ca să se trateze, şi au cerut s-o ia cu ei. S-au dus apoi într-o încăpere mare unde, pe două rânduri, cincizeci de femei stăteau întinse în pat. Deşi doctorul Goethe îi implorase să nu-i spună de la început că o vor duce acasă, ci doar că vor s-o scoată la o plimbare, fraţii au anunţat-o că veniseră s-o ia acasă pentru totdeauna.

— Vreau să rămân aici, a zis Inimă Bună, chircindu-se în pat.

— *Aici* nu mai există pentru tine, i-a strigat unul dintre fraţi. A apucat-o de umeri şi a tras-o jos din pat. Te luăm acasă pentru totdeauna!

Inimă Bună şi-a întins mâinile către noptieră şi a înşfăcat câţiva din căluţii, florile şi îngerii din lemn, reuşind să-i vâre în buzunarele cămăşii de noapte înainte ca fraţii ei să o scoată din cameră.

Una dintre femeile din cameră a deschis fereastra şi a ţipat:

— Oameni buni! O iau pe Inimă Bună! Oameni buni! Veniţi să vă luaţi rămas-bun de la Inimă Bună! Inimă Bună pleacă! Pleacă pentru totdeauna!

Ferestrele Cuibului s-au deschis; am stat lângă gratii şi am privit cum uşa spitalului s-a deschis şi cei doi bărbaţi zdraveni şi-au condus sora afară. Era în cămaşă de noapte şi papuci şi, cum era îmbrâncită de cei doi fraţi, din buzunare îi cădeau căluţi, flori şi îngeri de lemn.

Apoi am auzit vaietul lui Max, prelung şi trist, ca un urlet la lună. Fraţii lui Inimă Bună s-au oprit pentru o clipă, iar Inima Bună s-a oprit între ei şi şi-a întors capul către locul din care tocmai pleca. Vaietul lui Max s-a oprit la rându-i. Noi priveam în tăcere din spatele gratiilor, priveam cum Inimă Bună a pornit mai departe, întorcându-şi capul către gratiile la care stătea Max. O urmăream cum mergea aşa, picioarele purtând-o către o parte a lumii, ochii întorşi către cealaltă. Când a ajuns la ieşire, înainte de a trece prin poarta Cuibului, şi-a smuls braţul din mâna fratelui, l-a ridicat şi l-a fluturat în chip de salut, l-a fluturat aşa cum oamenii îşi flutură braţul pentru prima oară, l-a fluturat aşa cum oamenii îşi flutură braţul pentru ultima oară. Fratele ei i-a apucat braţul şi a scos-o pe poartă. Trupul ei a dispărut din raza noastră vizuală.

În după-amiaza aceea, totul s-a scufundat într-o tăcere ciudată.

*

Zile întregi am vorbit despre Inimă Bună, tot speram să se întoarcă, apoi am uitat-o. Ne-o aminteam doar când vedeam chipul lui Max, dar şi pe

el îl zăream din ce în ce mai puțin. Rămânea în pat, zăcând nemişcat ore, zile, săptămâni în şir, muşcând batistele, bucățile de stofă şi şorțurile adunate sub pernă.

*

— Trezeşte-te, am auzit vocea Klarei în noapte. E linişte.

Era înțelegerea noastră încă din primele mele zile în Cuib – dacă una dintre noi se trezeşte într-un moment de linişte, urma s-o trezească şi pe cealaltă. M-am ridicat şi m-am apropiat de Klara. Stăteam lângă fereastra deschisă, uitându-ne prin întuneric către parc. Era o noapte de vară, iar în jurul nostru licărea o tăcere caldă. M-am întors către Klara, îşi ținea ochii închişi. I-am închis şi eu şi am respirat în liniştea care se lăsase. Într-o cameră îndepărtată s-a auzit un țipăt – a zburat prin spațiu şi s-a stins în depărtare. Un râs febril i-a succedat, alături de un plâns sec, paşi grei ca nişte copite au început să măsoare podeaua camerei de sus, iar din camera vecină răzbăteau lovituri în pereți, din partea cealaltă bombăneli, de altundeva ajungeau până la noi cuvinte neclare cerând ajutor, cuvinte de mulțumire, cuvinte de indignare, cuvinte implorând eliberarea, din altă parte voci omeneşti sunând a susur de apă, a răget de animal, a ciripit de pasăre, voci şuierând ca vântul printre crengi şi voci bubuind ca o piatră care izbeşte altă piatră.

Brusc, totul s-a cufundat la loc în tăcere, ca şi cum ceva a înăbuşit toate acele gâtlejuri deschise. Linişte. După care toate glasurile au răbufnit din nou, plânsete şi chicoteli, țipete şi răgete, susure şi zumzete, rugăminți şi tânguieli, mulțumiri şi înjurături.

Klara a închis fereastra şi a zis:

— Toți oamenii normali sunt normali în acelaşi fel, fiecare nebun e nebun în felul său.

1. John Clare, *Poeme*. Ediție critică bilingvă. Selecție, traducere, studiu introductiv şi note de Mihai A. Stroe, Institutul European, Iaşi, 2007.
2. Hölderlin, *Imnuri şi Ode*, traducere de Ştefan Augustin Doinaş şi Virgil Nemoianu, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.
3. Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință şi reprezentare* (vol. 1), traducere din germană şi glosar de Radu Gabriel Pârvu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012.
4. Gérard de Nerval, *El Desdichado*, traducere de Leonid Dimov, Editura Univers, Bucureşti, 1979.
5. Friedrich Nietzsche, *Dincolo de bine şi de rău. Preludiu la o filozofie a viitorului*, traducere de Francisc Grünberg, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

6. Friedrich Nietzsche, *Aşa grăit-a Zarathustra*, traducere de Ştefan Augustin Doinaş, Editura Humanitas, 1994.
7. Vincent van Gogh, *Scrisori*, vol. II, în româneşte de Em. Serghie, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970.

— Toți oamenii normali sunt normali în acelaşi fel, fiecare nebun e nebun în felul său, a repetat Klara lângă fereastra închisă. Eu mă învelisem deja cu pătura şi mă chinuiam să adorm.

— Ce e chestia aia de-acolo?

— Care chestie?

— Uite, acolo…, la copacul ăla, a zis Klara.

M-am ridicat şi m-am apropiat de fereastră. Klara arăta spre copacii din parc.

— E întuneric, am zis, nu văd nimic.

— Atârnă ceva într-un copac. Ceva sau cineva.

— Ai vedenii.

— Nu, a zis Klara. Ceva sau cineva atârnă acolo.

Stăteam lângă fereastră şi ne uitam în noapte. Întunericul nu mai era aşa de nepătruns, se dilua, căpătând o tentă de roz pal.

— Atârnă cineva acolo, am zis.

În dimineața aceea l-au coborât pe Max de pe o creangă de pin. Nimeni nu ştia cum se strecurase afară din cameră sau cum ieşise din clădire neobservat. După care se cățărase în copac şi îşi legase o frânghie în jurul gâtului.

În ziua aceea Klara a luat de pe noptieră şi şi-a îndesat în buzunar bucata de hârtie pe care fratele ei desenase o femeie întoarsă cu spatele, stând pe marginea abisului.

— Vreau să plec de-aici, mi-a spus. Când are să vină Gustav, am să plec. Şi ai să pleci şi tu, a zis.

Din acel moment a început să vorbească tot mai puțin. Tăcea aşa cum tac oamenii care aşteaptă ceva, cu un soi de încordare. Nu a mai repetat cuvintele despre plecare, dar, din tăcerea ei, ştiam că aştepta ca ele să se împlinească. Şi aşa s-a şi întâmplat când a apărut fratele ei.

— Vreau să plec de-aici, i-a spus.

— Vrei să vii acasă?

— Vreau să plec de-aici, a repetat.

— Bine, a încuviințat Gustav.

— Şi să plece şi Adolfine, a adăugat Klara.

Am împachetat puţinele lucruri pe care le aveam, pe ale mele le-am pus în valiza în care odinioară păstrasem hăinuţele pentru copilul pe care nu l-am mai născut niciodată, Klara şi le-a pus pe ale ei în valijoara proprie, după care am plecat. Cuibul era la o jumătate de oră de casa la care trebuia să se întoarcă Klara şi de cea în care trebuia să mă întorc eu. Ne-am îmbrăţişat, ne-am despărţit, iar eu am luat-o pe drumul meu. Am ajuns la clădirea din care plecasem cu ani în urmă, am urcat scările, mi-am scos cheia din geantă. Încuietoarea era aceeaşi, am răsucit cheia de două ori. Am deschis uşa şi am intrat. M-am oprit pe coridor, iar mirosul era acelaşi ca înainte să plec, mirosul pe care îl aduseserăm cu noi când ne-am mutat în această clădire, pe când eu aveam unsprezece ani, şi care rămăsese neschimbat şi după ce s-a mutat Sigmund de-acasă, pe când aveam douăzeci şi unu, după ce surorile mele s-au măritat şi au plecat, după ce fratele meu, Alexander, s-a mutat şi el, mirosul din casă rămăsese acelaşi şi după ce murise tata, pe când aveam treizeci şi patru de ani, cu un an înainte de a mă muta în Cuib. Rămăsese acelaşi chiar şi fără mine în toţi aceşti şapte ani. Am trecut încet dintr-o încăpere în alta, iar în cele din urmă am intrat în camera mea. Pe peretele de lângă patul meu mai era încă dâra de sânge, urma copilului meu nenăscut. M-am aplecat şi mi-am lipit obrazul de pata decolorată de sânge. Dacă aş fi putut plânge, sângele s-ar fi amestecat cu lacrimile mele; dar aşa, obrazul meu uscat a mângâiat pata uscată. M-am dus în bucătărie. Pe masă era cutia cu tacâmurile de argint. M-am aşezat. Am început să lustruiesc cu o cârpă lingurile, furculiţele, cuţitele. Am auzit deschizându-se uşa de la intrare. Am luat un cuţit. Uşa de la bucătărie s-a deschis.

— Te-ai întors, am auzit glasul mamei ca o întrebare şi o confirmare în acelaşi timp.

— M-am întors, am spus, lustruind cuţitul cu cârpa.

Mama s-a aşezat lângă mine. A luat lumânarea din sfeşnicul din mijlocul mesei şi a răsucit-o între degete, asemenea cuiva care nu are nimic de spus sau care are atâtea de spus, încât nici nu ştie cu ce să înceapă. Am pus pe masă cuţitul lustruit şi am luat altul din cutie, trecând cu cârpa peste lamă.

— La urma urmei, trebuie să învăţăm să ne vorbim, a zis mama.

Am continuat să frec cuţitul, deşi era deja lustruit. Privirea mi-a fugit către degetele mamei care încă învârteau lumânarea. Cârpa mi-a alunecat şi

degetele mele au trecut goale peste lamă. Mama s-a ridicat repede şi a adus nişte alcool, pansament şi vată şi mi-a bandajat degetele. După care s-a aşezat din nou la masă.

— Trebuie să învățăm să ne vorbim, a zis mama. Apoi a apucat iar lumânarea, şi-a înfipt unghiile în ea, scormonind în ceară. Bucățele mici de ceară au căzut pe podea. M-am uitat la fața ei, am privit acel chip pentru prima dată după mulți ani. Şi-a ridicat privirea şi ne-am uitat una la alta, ochi în ochi. Mi-am coborât privirea către degetele mele bandajate. Mama s-a aplecat să strângă bucățile de ceară de pe podea.

— Ce face Anna? am întrebat.

— E bine, a răspuns mama, îndreptându-se şi aşezându-se din nou la masă. Şi ăilalți pui ai lui Sigmund sunt bine. Aşa îi numea pe nepoții pe care îi avea de la Sigmund – *puii lui Sigmund*, şi îi spunea *Sigmund* doar când vorbea de ei, altfel era *Siggie al meu*. S-a uitat la bucățile de ceară din palmă.

— Vrei să-i vezi?

— Vreau, am spus.

Încă nu trecuse de ora prânzului când am plecat către Berggasse, numărul 19. Din felul în care păşeam una lângă alta, în tăcerea întreruptă doar de câteva cuvinte, am simțit pentru prima oară cât de mult mă schimbasem de-a lungul anilor petrecuți în Cuib. Am simțit totodată cât de mult se schimbase mama, ca şi cum între viețile noastre trecute şi cele prezente s-ar fi căscat un abis, înghițindu-ne amărăciunea şi ura, lăsând în urmă doar o împăcare tocită şi o linişte densă.

Acasă la fratele meu ne-a întâmpinat Martha. Din spatele uşii a apărut Anna.

— A venit mătuşa ta să te vadă, i-a spus mama ei. Am urcat, am îmbrățişat-o şi am sărutat-o pe frunte. S-a ferit de mine, şi-a şters de pe frunte urma umedă a buzelor mele şi a fugit din încăpere.

— Unde e Sigmund? am întrebat, întorcându-mă către Martha.

— La Veneția. Cu sora mea, a zis Martha.

În anii petrecuți la casa de nebuni, unde existența mea fusese o evadare din realitate, uitasem că nu părăsisem Viena nici măcar o dată, uitasem că demult, în anii copilăriei mele, Veneția fusese oraşul în care visam să trăim împreună, eu şi fratele meu. M-am uitat spre bibliotecă – îmi aminteam locul, în mijlocul primului raft, unde era cartea *Epoca de aur a Veneției*, cea pe care i-o cumpărase Marthei de ziua ei în anul în care se cunoscuseră. Am

căutat cu privirea gondola de mărimea unui deget, pe care i-o cumpărasem de la un magazin de antichități de lângă Operă când împlinise douăzeci şi şase de ani.

— A mai fost la Veneția acum câțiva ani, a zis Martha. Mi-am amintit că asta se întâmplase în anul în care am plecat la Cuib. Eu n-am putut merge din cauza copiilor, a continuat Martha, aşa că şi de data asta, ca şi atunci, s-a dus sora mea. Apoi a întrebat:

— Rămâneți la masă?

— Nu, mulțumesc, am spus.

La întoarcere mi-am amintit perioada înstrăinării mele de Sigmund, când ieşeam din casă doar cu ea – mergeam una lângă alta la piață sau la magazinului tatei şi ceva din drumul nostru spre casă îmi amintea de plimbările anterioare.

— Am făcut o tocană de vițel azi-dimineață, a zis mama de cum am trecut pragul. Hai să luăm prânzul.

— Abia dacă îți ajunge ție, i-am spus.

— Atâta câtă e o s-o-mpărțim, a zis mama.

— Vreau să mă odihnesc, i-am spus.

Am mers în camera mea. Mama s-a dus la fereastră şi a tras perdelele.

— Am schimbat aşternuturile periodic, a zis. M-am gândit că s-ar putea să te întorci în orice zi. Am lăsat totul aşa cum era când ai plecat.

S-a uitat către dâra decolorată de sânge de pe perete. Apoi a ieşit, închizând uşa în urma ei. M-am dus la dulap, acolo unde, cu ani în urmă, adunasem hainele pentru copilul pe care îl purtasem în pântece. L-am deschis, iar acolo se găseau scutece, pantofiori mari cât degetul, o căciuliță tricotată, o pelerină de copil. Le-am ridicat, erau extrem de uşoare, la fel ca sufletul meu care se despovărase de disperare în toți acei ani. Le-am ridicat, unul după altul, în dreptul ochilor; erau mâncate de molii, arătau ca pânzele de păianjen. Am luat căciulița şi m-am întins în pat. Am privit îndelung dantela deşirată, țesătura mâncată de molii, apoi am adormit.

Fratele meu şi Minna s-au întors de la Veneția câteva zile mai târziu. La prânzul de duminică au povestit pe larg despre călătoria lor. I-am întrerupt cu o remarcă banală:

— Deci chiar e aşa de frumoasă cum spune toată lumea.

— Chiar este, a zis Minna. Dar nu pot să-ți descriu. Trebuie să vezi cu ochii tăi.

— Sunt lucruri care trebuie văzute la timpul lor, am zis. Nici prea devreme, nici prea târziu. Dacă le vezi mai devreme sau mai târziu e mai rău decât dacă nu le vezi deloc, căci chiar dacă nu le vezi, ele îşi trăiesc viaţa în tine, ajutate de imaginaţia ta, sau, cu alte cuvinte, mai întâi le visezi, apoi le dai viaţă în tine. Iar dacă le vezi prea devreme sau prea târziu, e ca şi cum ai ucide ceva înăuntrul tău, ceva ce a trăit acolo până atunci sau ceva ce trebuie mai întâi să se nască înăuntrul tău.

— Tot fatalistă ai rămas. Exact ca înainte să te duci la clinica de psihiatrie, a zis Minna.

— Fatalistă sau nu, pentru mine e prea târziu să trăiesc la Veneţia, am zis.

— N-am zis să trăieşti acolo, doar s-o vizitezi, a spus Minna.

— Vezi, eu visam cândva să trăiesc la Veneţia.

Conversaţia a luat-o apoi în altă direcţie. Minna a încercat să-mi povestească despre succesele repurtate de fratele meu în absenţa mea, lucruri de care el nu-mi pomenise în timpul vizitelor din Cuib, mi-a vorbit despre cărţile lui care au schimbat pentru totdeauna înţelegerea fiinţei umane, despre lucrul cu pacienţii, despre cariera lui universitară, despre înfiinţarea Societăţii Psihanalitice. Am ascultat cu atenţie, Minna vorbea, ceilalţi mâncau.

Fratele meu, în ciuda obligaţiilor sale, continua s-o viziteze pe mama în fiecare duminică dimineaţa, apoi ne duceam noi la el la prânzul de duminică. În fiecare dimineaţă coboram scările către uşa de la intrare, mergeam până la capătul străzii, după care mă întorceam acasă. De fiecare dată când ieşeam, mergeam puţin mai departe, mergeam fără un scop precis, ca şi cum m-aş fi mişcat printr-un spaţiu în care nu căutam nimic anume, unde nu mă aştepta nimic şi eu nu mă aşteptam la nimic, un spaţiu prin care trebuie pur şi simplu să treci. În timpul uneia dintre aceste plimbări l-am întâlnit pe doctorul Goethe. M-a întrebat cum o mai duc după plecarea din Cuib.

— Păi, mă plimb, i-am spus.

L-am întrebat despre viaţa din Cuib. Mi-a spus că fraţii lui Inimă Bună şi-au adus sora înapoi în Cuib de cum au aflat de moartea lui Max. Inimă Bună fie nu a vrut sau nu a putut să creadă că Max murise şi continua să vorbească cu el în permanenţă, aproape nebăgându-i în seamă pe ceilalţi: rareori mai punea întrebarea ei, „Ai nevoie de ceva?“. Privea în gol, întreba în gol, răspundea în gol; pretutindeni în absenţa din jurul ei Max era

prezent. Ştiam că lupta lui Inimă Bună cu absurdul cu ajutorul celui mai absurd lucru – discuțiile în gol – trebuia să dea sens absurdului; lumea a fost mereu plină de oameni care se privesc unii pe alții ochi în ochi şi poartă discuții în gol.

Când am întâlnit-o pe Klara, am simțit că viața poate avea sens. De când plecase din Cuib, se ocupa de paisprezece copii cu o grijă maternă. În absența ei, fratele său devenise tată de mai multe ori. Lăsase gravide femei care arătau cu zece ani mai în vârstă decât erau în realitate şi care făceau curat în atelier, femei tinere care îi serveau drept model pentru tablourile lui, muncitoare care se întorceau acasă de la fabrică, epuizate, după-amiaza târziu. Copiii pe care Gustav îi avea cu aceste femei erau pentru el rezultatul unui act scurt, demult isprăvit. „Nu-mi pasă nici măcar de ceea ce am creat în mod conştient“, îi spunea el Klarei, referindu-se la tablouri, „darămite de ceea ce nici nu gândeam că creez, când eu făceam de fapt cu totul altceva“, referindu-se la copii. Era ca şi când copiii lui n-ar fi avut tată, ci două mame – Klara le purta de grijă ca şi cum ar fi fost ai ei. Toți erau băieți şi toți aveau nume de familie diferite – numele mamelor lor –, dar acelaşi prenume: Gustav. „Cei paisprezece Gustavi mici ai mei“, aşa le zicea Klara. Alerga dintr-un capăt în celălalt al oraşului ca să le ajute pe mamele lor. L-a purtat pe Gustav, fiul lenjeresei Elsa, pe la doctori; se îngrijea de Gustav, fiul bolnăvicioasei vânzătoare Hannah, de câte ori aceasta cădea bolnavă; fugea la Închisoarea Centrală din Viena să implore eliberarea celui mai mare dintre cei paisprezece Gustavi, după ce acesta fusese implicat într-o încăierare cu un alt băiat de vârsta lui şi îl rănise cu un cuțit. O dată pe lună lua bani de la fratele ei pentru întreținerea băieților şi-i dădea mamelor acestora. De trei ori pe an se ducea cu toți Gustavii prin Viena să le cumpere haine. O vedeam din ce în ce mai puțin. Vorbea de cei paisprezece Gustavi mici doar dacă o întrebam eu şi doar după ce mă întreba ea ce mai fac. Dar când o întrebam, vorbea cu bucurie de ei, cu un soi de mândrie calmă, dar şi cu o oarecare jenă, ca şi cum şi-ar fi cerut scuze pentru ceea ce spunea. Apoi vorbea despre alte lucruri care o încântau: mă întreba dacă auzisem că acum femeile aveau dreptul de a divorța şi dreptul asupra propriilor bunuri în căsnicie, dacă aflasem că de acum înainte femeile aveau dreptul să voteze, dacă ştiam că muncitorii puteau acum să se organizeze şi să lupte pentru drepturile lor. Ne întâlneam din ce în ce mai puțin, cu fiecare nou copil al lui Gustav avea din ce în ce mai puțin timp şi o gospodărie în plus. Cu trecerea anilor, întâlnirile noastre

se reduseseră la un simplu salut de câte ori o vedeam alergând pe străzi cu o parte dintre cei paisprezece Gustavi mici de coadă.

În vara anului 1914 a început Marele Război, care s-a răspândit rapid în toată Europa. Tinerii erau mobilizați – fiul surorii mele Rosa fusese trimis pe front în septembrie, iar câteva luni mai târziu şi fiii lui Sigmund: Martin lupta în Rusia, Ernst în Italia, iar Oliver făcea parte din corpul de ingineri al armatei şi construia tuneluri şi cazărmi în Carpați. La intrările în clădiri erau afişate listele cu cei ce pieriseră pe câmpurile de luptă, iar pe străzi apăruseră invalizi de război. Războiul adusese sărăcie – nu aveam săpun, nu aveam petrol lampant, nu aveam făină, nu aveam pâine; mâncam aproape numai cartofi şi orez. Cei ce voiau să simtă gustul cărnii în anii aceia prindeau veverițele din parcuri sau creşteau iepuri prin apartamente. Nu aveam nici cărbuni şi nici lemne de foc, iar iarna stăteam înfăşurate în pături, cu căciula pe cap şi mănuşi în mâini. Una dintre iernile acelea din vremea războiului a fost cea mai friguroasă din câte îmi amintesc; frigul nu ne lăsa să dormim noaptea, aşa că stăteam trează cu mama în camera de zi, pe întuneric, bătând din picioare în podea şi frecându-ne mâinile să ne încălzim, mai schimbam câte-un cuvânt, apoi, când trecea noaptea, când trecea şi dimineața, iar apropierea după-amiezii mai înmuia un pic gerul, ne duceam în camerele noastre şi ne culcam. Uneori primeam ştiri care ne înveseleau, cum s-a întâmplat când o telegramă ne-a dat de veste că Sophie, care se căsătorise cu fotograful Max Halberstadt în urmă cu trei ani şi plecase să locuiască la Hamburg, născuse un fiu. Era primul nepot al fratelui meu şi l-au botezat Ernst. Într-o seară, câteva zile mai târziu, Sigmund mi-a spus că Hermann, fiul surorii noastre Rosa, murise împreună cu alți o sută de soldați în explozia unor grenade aruncate în tranşeea lor. Trupurile lor fuseseră spulberate, cadavrele amestecate, mâini, picioare şi capete retezate, şi în loc să-i îngroape separat, îi lăsaseră acolo, în tranşee.

Când m-am dus s-o văd pe Rosa în ziua următoare, am găsit-o ghemuită în pat, cu capul pe umărul fiicei ei, Cecilia. Părea că, în mai puțin de o zi, se micşorase ca şi cum toată energia pe care o punea în grija pentru fiul ei îi părăsise trupul odată cu moartea acestuia. „Acum trăiesc doar pentru Cecilia“, mi-a zis. „Da, dacă n-ar fi ea, n-aş mai trăi nici o clipă.“ După care a început să geamă din nou, cu sunetul acela pe care-l scot țesăturile vechi când se rup.

Din când în când, în anii războiului, am dormit la Rosa. Uneori, când stăteam de vorbă, ne plimbam prin apartament, treceam prin camere, prin

hol, ieşeam pe balcoane. În timpul lungilor plimbări în spațiul acela închis, singurul loc în care nu intram era camera lui Hermann, unde dormea el înainte să plece la război. O singură dată Rosa a crăpat uşa şi, înainte de a o închide la loc, a zis: „Mă tot gândesc că se va întoarce. De aceea i-am păstrat hainele şi i-am lăsat lucrurile aranjate aşa cum erau înainte să plece. Când stau noaptea la fereastră, aud paşi şi mi se pare că sunt paşii lui; mă ridic şi deschid fereastra, dar pe stradă nu e nimeni. Uneori râsul lui mă trezeşte noaptea din somn; mă duc şi deschid uşa, camera lui e goală, dar încă mai miroase cum mirosea când era un băiețel şi-i făceam baie. Când mănânc, mă gândesc că i-o fi foame. Dacă trupul i-ar fi fost adus înapoi, ar fi fost altfel. Cum pot să cred că a murit într-o tranşee odată cu alți o sută de soldați?“

La sfârşitul războiului, în timpul uneia dintre reuniunile de familie ținute acasă la el, Sigmund ne-a citit cu voce tare o telegramă care tocmai îi parvenise, dându-i de ştire că fiii lui se vor întoarce curând de pe front, şi m-am gândit la Rosa, dar n-am avut curaj să o privesc. M-am gândit la ea şi în zilele următoare, când vedeam pe străzi mame îmbrățişându-şi fiii care se întorceau încolonați de pe front.

În cea dintâi primăvară de după război, m-am întâlnit cu Johanna Klimt. Cu un an înainte auzisem că Gustav murise, dar nu mă dusesem la înmormântare, nu mă dusesem s-o văd pe Klara şi nici n-o mai contactasem.

— După atacul cerebral, fratele meu a zăcut o lună de zile înainte să moară, mi-a povestit Johanna. Klara a stat tot timpul la căpătâiul lui în acele treizeci de zile. Apoi, la câteva săptămâni după moartea lui, cei doi fii mai mari ai săi au murit, unul după altul, pe front. După asta, Klara a stat într-un colț fără să spună nimic, fără să ne răspundă când o întrebam ceva. I-am adus pe Gustavi la ea, fiindcă avusese atâta grijă de ei şi m-am gândit că asta ar readuce-o în lumea noastră. Dar a rămas într-o altă lume. Şi atunci am decis s-o duc înapoi la clinica de psihiatrie. Acum mă ocup eu de Gustavi: îi vizitez acasă la mamele lor, îi duc la doctor când se îmbolnăvesc, o dată pe lună le duc bani din moştenirea tatălui lor. Dar ştiu că nu pot să le port de grijă aşa cum o făcea Klara. Mamele Gustavilor îmi spun: „Sora ta a fost cea mai bună mamă din lume“, iar Gustavii încuviințează. Mă roagă mereu să-i duc în Cuib să-şi viziteze mătuşa, dar eu refuz. Ăla nu e loc pentru copii.

Johanna a plecat acasă la ea, eu acasă la mine. Apoi m-am răzgândit şi m-am îndreptat spre Cuib. Pe drum, mi l-am închipuit pe Gustav zăcând în pat după atacul cerebral, inconştient, iar Klara lângă el, ştiind că se duce, uitându-se pentru prima oară la el nu ca la un frate şi protector, ci ca la copilul ei, încercând să-l trezească din ceea ce nu e somn, din ceea ce nu se va deştepta niciodată, vorbindu-i, dar nu mai e glasul surorii implorându-l s-o apere de mama lor, acum e vocea mamei încercând să-şi liniştească propriul copil cufundat în durerea lui mută, un glas de mamă, diferit de cel al mamei lor, un glas cu care Klara încearcă să-l asigure că totul va fi bine, că o să treacă, fără să-şi dea seama că de fapt încearcă să se liniştească pe sine. Iar apoi, când află de pierderea celor doi Gustavi mai mari, nu se mai poate linişti nici pe ea însăşi.

— Vrei s-o vezi pe Klara acum? m-a întrebat doctorul Goethe de cum am intrat în biroul lui din Cuib.

— Am s-o văd când am să vin cu Gustavii, i-am spus.

M-am dus acolo însoțită de cei doisprezece o săptămână mai târziu. Doctorul Goethe ne-a spus că o mutaseră în altă cameră.

— De ce nu e în camera în care şi-a petrecut ani de zile? am întrebat, dar doctorul Goethe s-a mulțumit să dea din mână.

Am luat-o pe coridoare. Din unele camere se țeau capete, capete gânditoare, capete mirate, capete frenetice, capete cumplite; ele ne priveau cu ochii lor obosiți, cu ochii lor goi, cu ochii lor plini de teamă, de extaz, de bucurie nebunească, de ură nejustificată, de dragoste nejustificată, ochi plini de dezgust sau de încântare; îşi țineau buzele strânse în tăcere, le țuguiau a mirare, lăsând să iasă un cuvânt abia auzit, binecuvântau sau amenințau, urlau de durere sau de fericire. Unii dintre Gustavi erau îngroziți de-a binelea. Cel mai mic dintre toți, un Gustav de patru ani, mă ținea strâns de mână şi se agăța de mine, împiedicându-mă la mers.

În dormitorul în care ne-a dus doctorul Goethe, vreo zece femei stăteau întinse în pat – unele nemişcate, altele ghemuite în paturi, mormăind, una cu mâinile şi picioarele legate. În capătul dormitorului, în colț, am văzut-o pe Klara într-o cămaşă de noapte albă. Stătea ghemuită, cu picioarele strânse, cu genunchii la bărbie şi călcâiele lipite de şezut. Îşi încrucişase brațele şi şi le apăsa pe piept. Se uita fix la perete. Cei doisprezece Gustavi şi cu mine ne-am oprit lângă patul ei. Cel mai mare dintre frați s-a aşezat pe pat.

— Mătuşă Klara, a zis cel mare, Gustavul de şaptesprezece ani.

Nici numele şi nici glasul familiar nu au părut s-o impresioneze. A continuat să respire egal şi să se holbeze la perete.

— Am venit să te vedem, a continuat. Suntem cu toţii aici.

Klara n-a făcut nici o mişcare.

Cel mai mic dintre Gustavi s-a apropiat şi a mângâiat-o pe păr. Era prea scund să-i vadă chipul întors spre perete. Cel mai mare dintre fraţi, cel care stătea pe pat, şi-a pus mâna pe ale ei. Mâinile îi erau strânse în pumni. Nu încleştate, doar strânse în pumni.

O femeie culcată în cealaltă parte a camerei a început să ţipe. Ţipătul ei le-a impulsionat pe celelalte femei să urle, să plângă sau să râdă. Una dintre ele ameninţa că va da foc la tot. Doar Klara a rămas tăcută. Tăcerea ei era mai zgomotoasă decât toate ţipetele din jur.

Cel mai mare dintre fraţi s-a întors către doctorul Goethe:

— Nu e prea mult zgomot aici pentru ea? Toate ţipă, doar ea tace.

Doctorul Goethe a scris „nu“ cu degetul în aer, după care a repetat „nu“ cu glas tare de câteva ori şi a continuat:

— A fost singură în cameră până de curând. În camera în care a stat ani de zile. Dar după ce am instalat-o în camera aia acum câteva luni, n-a scos un cuvânt. Aşa că săptămâna trecută am transferat-o aici. Cu siguranţă liniştea din camera ei o strivea şi mai mult. Are nevoie de o provocare. Cred că ţipetele de aici o vor ajuta să vorbească.

— Ţipetele de aici o vor ajuta să se cufunde în tăcere pentru totdeauna, a zis Gustavul cel mare.

— Vă înşelaţi, a replicat doctorul Goethe.

— Nu e important dacă mă înşel sau nu. Important e să n-o mai torturaţi ţinând-o printre ţipetele astea.

— Nu cred că e torturată aici. Uitaţi-vă la chipul ei. Când am adus-o aici din camera fără zgomot, avea un chip speriat. În camera aceea, Klara stătea tăcută şi nemişcată, însă chipul avea o grimasă de nedescris. În timp ce acum radiază seninătate.

Într-adevăr, chipul Klarei era cel al unui cadavru senin. Fiii lui Gustav Klimt se uitau la mătuşa care zăcea, ghemuită ca un făt, cu chipul inexpresiv al unui embrion. Gustavul cel mic s-a dus la picioarele ei şi i-a atins călcâiele. Mi-am pus mâinile lângă ale lui, pe călcâiele Klarei. Erau reci ca ale unui cadavru. Klara a rămas cu privirea aţintită în peretele alb, respirând egal.

Am spus:

— Şi dacă e autoanestezie? Şi dacă se sinucide ca să se salveze de ţipetele astea?

— Vorbeşti de lucruri pe care nu le înţelegi, mi-a zis doctorul Goethe. S-a întors apoi către Gustavi: Gata, copii. V-aţi văzut mătuşa. Mergeţi acasă acum.

Ne-am îndreptat spre uşă. I-am lăsat pe cei doisprezece Gustavi să iasă înaintea mea pe coridor dar, până să apuc să ies şi eu, cel mai mic dintre Gustavi s-a întors. S-a dus la patul Klarei, s-a aplecat deasupra capului ei şi a încercat să o sărute, dar, cum ea stătea întoarsă către perete şi patul era prea înalt, nu putea ajunge la faţă. Aşa că s-a dus la celălalt capăt al patului şi i-a sărutat călcâiele, care se odihneau pe marginea patului. S-a întors şi a fugit afară din cameră.

A doua zi m-am dus la Sigmund şi l-am rugat să insiste ca doctorul Goethe să o mute pe Klara la loc în camera ei, iar la scurt timp fratele meu mi-a spus că doctorul Goethe a acceptat cererea. Pe atunci, în fiecare dimineaţă încercam să mă conving că trebuie s-o vizitez din nou pe Klara, dar în curând aveam să găsesc o scuză ca să nu mă duc – în Viena bântuia o epidemie de pneumonie şi gripă spaniolă, sute de oameni mureau zilnic, şcolile, teatrele, opera şi cinematografele fuseseră închise, iar oamenilor li se recomandase să iasă din casă doar dacă era necesar. În acel an, 1919, imediat ce bolile declanşate după război trecuseră, Imperiul Austro-Ungar, extenuat de atâtea conflicte, s-a prăbuşit, iar noi am rămas în partea care de acum înainte avea să se numească Austria.

Într-o duminică după-amiaza, Sigmund ne-a spus că Sophie l-a anunţat că e însărcinată cu al treilea copil. De la nunta ei, din urmă cu şase ani, nu mai venise la Viena şi, în toată această perioadă, Sigmund şi Martha fuseseră la Hamburg doar de două ori. Între timp venise Marele Război, călătoriile erau imposibile, iar la sfârşitul războiului calea ferată dintre Austria şi Germania era întreruptă. De-a lungul acelor luni, fratele meu ţinea legătura zilnic cu Sophie prin telefon; cu o lună înainte să nască, Sophie i-a spus că se simte foarte rău. În ziua următoare, ginerele lui, Max Halberstadt, l-a anunţat că Sophie suferise complicaţii şi că o transportaseră de urgenţă la spital, iar după încă o zi Max a sunat din nou să-i spună că Sophie murise.

Când l-am văzut pentru prima dată după moartea Sophiei, fratele meu stătea nemişcat, cu privirea aţintită undeva, în mijlocul mesei. De cum a auzit că am început să vorbim despre Sophie, a spus:

— Nu există tragedie mai mare decât să supraviețuiești propriului copil.

„Copil“ şi „moarte“; cândva, demult, când auzeam aceste două cuvinte împreună, parcă mă înjunghia cineva în pântece.

— Nu există tragedie mai mare decât să supraviețuiești propriului copil, a repetat sora mea, Rosa.

Hohotele tăcute de plâns ale Marthei se amestecau cu zăngănitul furculiței şi al cuțitului care tremurau în mâinile ei încleştate, lovindu-se de farfurie.

În toamna acelui an, sora mea, Maria, a venit de la Berlin, la câteva zile după ce fiica ei, Martha, se aruncase de pe un pod în Spree, râu în care se înecase, cu câțiva ani în urmă, şi fiul ei, Theodor. Soțul ei era mort de mulți ani. A stat cu noi până la începutul iernii şi, de câte ori conversația dintre noi trei – ea, mama şi cu mine – amuțea, Maria părăsea fără zgomot camera şi revenea mult mai târziu, cu ochii roşii. S-a întors la Berlin la sfârşitul acelei ierni, când zăpada aproape se topise.

În vara anului 1922, mama, Rosa şi toți cei din casa lui Sigmund s-au dus în vacanță în Pădurea Vieneză. A fost o vară înăbuşitoare, cu multă umezeală şi oraşul părea că tremură dinaintea ochilor, ca şi cum stătea să se topească de căldură. Dimineața, când încă se mai putea ieşi pe-afară, o porneam spre casa în care locuiau Sigmund şi câteodată şi Rosa, şi sunam la uşa surorii mele ca s-o trezesc pe Cecilia, nepoata mea. Avea douăzeci şi trei de ani şi era la fel de frumoasă cum fusese pe vremuri Rosa, cea mai frumoasă dintre noi cinci, surorile. Într-o dimineață am văzut ferestrele larg deschise – era una dintre rarele dimineți din vara aceea când adia vântul, iar perdelele fluturau ca nişte aripi albe întinse către stradă. Am intrat în clădire, am urcat scările şi am sunat la uşă. Am aşteptat, după care am sunat din nou. Apoi am pus mâna pe clanță. Uşa nu era încuiată, aşa că am intrat în apartament. Toate uşile şi ferestrele erau deschise. În apartament nu se auzea decât adierea vântului. M-am dus în camera Ceciliei. Zăcea în pat, cu o scrisoare lângă ea şi o sticluță goală de pastile pe noptieră. Era liniştită, parcă dormea. Trupul îi era cald încă. M-am uitat la ea, gândindu-mă la sora mea, Rosa. M-am aşezat pe pat lângă trupul ei mort în cămaşă de noapte albă. Am luat scrisoarea – explica acolo de ce făcuse ceea ce făcuse: se îndrăgostise de un ofițer căsătorit şi rămăsese însărcinată, iar el îi spusese că nu o va lua de soție. „Ştiu că groaza în fața ruşinii şi groaza față de pierderea cuiva nu se pot compara“, scria ea, „dar ruşinea m-ar fi ucis

oricum şi n-aş mai fi fost în stare să ofer o viaţă adevărată copilului pe care îl port. N-aş fi fost în stare să-i port de grijă aşa cum ne-ai purtat tu lui Hermann şi mie“, îi scria mamei ei, „n-aş fi putut să-l iubesc aşa cum tu ne-ai iubit pe noi, n-aş fi putut să mă sacrific aşa cum tu te-ai sacrificat pentru noi. Şi fiindcă nu pot să-i ofer viaţa pe care o merită, viaţa pe care sunt obligată să i-o dau pentru că aşa mi-a fost dat, e mai bine să nu mai dau nici o viaţă şi să o iau şi pe a mea. Ştiu că groaza în faţa ruşinii şi groaza faţă de pierderea cuiva nu se pot compara şi nu mă pot ierta că, pentru a mă salva pe mine de la groaza în faţa ruşinii, îţi provoc ţie două grozăvii – cea a ruşinii şi cea a pierderii. Dar ştiu că tu mă poţi ierta, de aceea îţi cer iertare“. Era un scris normal, ca atunci când laşi un bilet ca să anunţi că ai ieşit dar ai să te întorci repede. Apoi un mic spaţiu alb, iar mai jos, cu un scris total diferit, erau litere tremurate, scrise în mod sigur când a simţit că se cufundă în ceea ce părea un fel de somn: „Fii tare, ca întotdeauna.“

Am pus scrisoarea pe pernă. Mi-am trecut mâna prin părul Ceciliei, părul ei lung şi negru. L-am răsfirat pe pernă, peste foile pe care îşi scrisese scrisoarea. M-am gândit la Rosa, mi-am amintit vorbele pe care le spusese la moartea soţului ei, când copiii era încă mici: „Acum trăiesc doar pentru ei; dacă n-ar fi ei, n-aş mai trăi nici o clipă.“ Mi-am amintit vorbele pe care le spusese la moartea fiului ei: „Acum trăiesc doar pentru Cecilia, dacă n-ar fi Cecilia, n-aş mai trăi nici o clipă.“ Mi-am aşezat mâinile pe burta Ceciliei, acolo unde o altă viaţă se sfârşise, şi am simţit o durere în pântece. Mi-am aşezat mâinile pe burta Ceciliei aşa cum ţii ceva viu, ceva ce trebuie salvat de la pierzanie, şi durerea din mine nu se potolise. M-am aplecat şi am sărutat-o pe frunte.

Sora mea s-a întors la Viena în aceeaşi seară. Şi-a petrecut noaptea în pat, îmbrăţişând trupul mort. Eu şi Sigmund am stat într-un colţ al camerei şi, din când în când, unul din noi se ridica şi încerca s-o convingă pe Rosa să se odihnească. Ea nu ne asculta, rămânea întinsă acolo, mângâind şi îmbrăţişând trupul mort, şoptind ceva imperceptibil, şi doar din tonul glasului ne dădeam seama că îi punea întrebări, că o certa, că o ruga, că o ocăra.

„Acum nu mai am pentru ce trăi“ erau singurele cuvinte pe care Rosa le repeta după înmormântarea fiicei ei; toate celelalte gânduri veneau şi treceau, chiar şi pe cele de zi cu zi, pe care le repetăm din obişnuinţă, păreau a nu se mai întoarce niciodată în gura ei după ce le rostea, unul singur revenea iar şi iar, ca şi cum încerca să-şi convingă trupul că trebuie

să se stingă. Iar trupul îi era tot mai slăbit pe zi ce trece, iar doctorii au sfătuit-o să se ducă undeva să-şi recapete forţele. Aşa că a plecat cu mama la Bad Gastein şi s-au întors după o jumătate de an. În prima seară după ce revenise în Viena, sora mea n-a vrut să doarmă singură în apartament, aşa că am petrecut noaptea cu ea. Înainte să ne culcăm, Rosa mi-a spus:

— Mă întreb mereu dacă am fost o mamă bună. Oare le-am dat copiilor tot ce le-a trebuit, oare le-am spus tot ce trebuia să le spun, oare le-am spus prea puţine sau prea multe? Simt că le-am spus unele lucruri pe care n-ar fi trebuit să le spun şi că nu le-am spus unele pe care ar fi avut nevoie să le audă. Dar acum e în zadar să mă mai gândesc la asta, fiindcă vieţile lor sunt subiecte închise, ca şi a mea, de altfel.

A scos de undeva două fotografii, una cu fiica ei, alta cu fiul ei, şi le-a atins cu degetele umede de transpiraţie sau de lacrimi.

În perioada aceea, fratele meu a început să se plângă că-i crescuse ceva în gură care îl deranja când mânca. Doctorii i-au spus că e o reacţie a organismului la fumatul excesiv. S-a gândit că nu e nevoie să-şi anunţe familia despre intervenţia chirurgicală minoră, totul trebuia să dureze doar o după-amiază şi până seara urma să vină acasă. În timpul operaţiei a pierdut mult sânge, iar spitalul le-a sunat pe Martha şi pe Anna ca să-i aducă strictul necesar. A doua zi, totuşi, el a insistat să meargă acasă. M-am dus să-l vizitez chiar în seara aceea. Deoarece rana din gură nu se închisese încă, nu putea vorbi, aşa că scria întrebările şi răspunsurile pe o coală de hârtie.

O zi mai târziu, ginerele lui, Max Halberstadt, i-a telefonat. A vorbit cu Anna şi a întrebat-o dacă fiul lui, Heinerle, căruia tocmai i se scoseseră amigdalele, ar putea veni să stea la Viena pentru o vreme. Era bolnăvicios, doctorii îl examinaseră, dar, în afară de problema cu amigdalele, nu îi găsiseră nimic şi declaraseră că probabil nu-i pria clima din Hamburg. De cum l-am văzut, ne-a fost limpede că n-avea viaţă lungă. Tăinuiam acest gând unii faţă de ceilalţi, gând care ni se citea doar în ochi, când ne uitam la el, dar el zâmbea când ne vedea privirile aţintite pe chipul lui. Era ceva bătrânicios în acel zâmbet – nu ne zâmbea ca un copil de patru ani, ci ca un bătrânel care, eliberat de teamă, îi rânjeşte morţii. Bunicul Sigmund, scuzându-se din cauza recentei sale operaţii, a nenumăraţilor pacienţi şi a lucrărilor pe care le scria, l-a lăsat pe Heinerle în grija fiicei lui, Mathilde, la ea acasă. Soluţia n-a putut decât s-o bucure pe Mathilde – suferise o operaţie în tinereţe în urma căreia nu mai putea avea copii, era nefericirea vieţii ei, iar acum se bucura să ia locul surorii ei moarte şi să se ocupe de

copilul ei. Zicea că noaptea aude zgomote din camera în care dormea Heinerle, ceva ca un şuşotit sau cântat sau plânset. Când intra, îi vedea buzele mişcându-se încet, scoţând sunete aproape imperceptibile, ca şi când ar fi cântat ceva. Cânta sau şoptea sau plângea în somn. Şi povestea se repeta în fiecare noapte.

Duminica, la masa de prânz, fratele meu voia mereu ca Heinerle să se aşeze pe scaunul de lângă el. În jurul mesei se mai aflau şi alţi nepoţi, apoi fiii şi fiicele lui, Mina şi Martha, Rosa şi cu mine, şi mama. Fratele meu voia să-l distreze pe Heinerle şi îi spunea mereu una dintre glumele lui plicticoase pe care obişnuia să le spună copiilor. Noi, cei mai în vârstă, ne amuzam, dar Heinerle rămânea serios. Uneori Heinerle răspundea cu câte o întrebare incomodă la glumele fratelui meu:

— Dar morţii pot respira?

Noi ne uitam unii la alţii, iar el ne povestea cum vorbea el deseori cu fratele lui, Ernst, despre mama lor, dar nu-şi dădeau seama dacă ea mai putea respira. Când mama lor murise, în urmă cu trei ani, Ernst avea patru ani, exact cât avea Heinerle acum. Cei doi fraţiori vorbiseră cu siguranţă despre moarte cu o oarecare duioşie, lucru care se vedea din felul în care Heinerle ne reda discuţiile lor. Căci vorbeau despre moarte ca şi cum mama lor ar fi fost vie, ca şi cum, vorbind despre moarte, ar fi vorbit cu ea, şi astfel – atunci când ne povestea – ochii lui Heinerle i se luminau, ochii care nu-şi mai aminteau să o fi văzut pe mama lui. Şi ne povestea cum ştia el totul despre moarte, totul în afară de un lucru – dacă morţii pot respira. Toate celelalte întrebări pe care ni le punea erau retorice – atunci când ne sesiza stânjeneala, ne dădea el răspunsul.

— Ştiţi ce se întâmplă cu corpul după moarte? întreba Heinerle, deşi încercam să schimbăm vorba şi să-l întrebăm dacă îi place mâncarea. Din trup, zicea Heinerle, pe care tatăl lui nu-l dusese să vadă mormântul mamei şi care cu siguranţă nu ştia cum arată cimitirele, din corp răsar flori şi copaci. Din picioare – plopi, din mâini – mesteceni, din inimă – trandafiri, din nări – iederă, din ochi – crini, din gură – păpădii.

Cu toţii am încercat să schimbăm subiectul, dar el pusese deja următoarea întrebare:

— Voi ştiţi cum iese omul din trupul mort?

Fără îndoială că avea deja un răspuns pregătit; ca să-l zăpăcesc, i-am spus:

— Aşa cum iese mâna din păpuşă.

— Mâna din păpuşă?

— Sunt păpuşi care se mişcă cu mâna, am zis. Omul e ca o mână într-o păpuşă şi o mişcă. Când se naşte, omul intră în trup aşa cum intră mâna în păpuşă. Când trupul moare, omul iese din el ca mâna dintr-o păpuşă.

— N-am văzut niciodată o păpuşă care să se mişte cu mâna, a zis Heinerle.

I-am promis că într-o zi o să-i fac o astfel de păpuşă. Heinerle a dat să mai întrebe ceva de păpuşă şi moarte, dar bunica lui, Martha, nu l-a lăsat să termine întrebarea, ducându-i la gură o linguriță de supă.

La Sigmund venea doar duminica, la masa de prânz; între cele două reuniuni săptămânale ale Societății, fratele meu nu avea timp pentru nepotul lui – ziua primea pacienți, iar seara scria.

O dată, când Mathilde l-a adus la noi, Heinerle a zis:

— Poate bunicul vrea să-l vizitez eu.

— Sigur că vrea, dar îi e greu să primească oaspeți, i-a spus Mathilde. S-a operat acum trei săptămâni.

— Şi eu m-am operat acum trei săptămâni, a zis Heinerle.

Ştiam cu toții, dar nimeni nu-l întrebase cum se simte, dacă îl durea gâtul când înghițea, în fiecare zi uitam să-i luăm temperatura, deşi tatăl lui ne spusese că doctorii dăduseră dispoziția să-i fie luată în mod regulat. Tuturor ne stătuse mintea doar la Sigmund, la boala lui şi la convalescență, şi iată că nu observaserăm cum Heinerle slăbea pe zi ce trece, că pe cap nu-i mai rămăseseră decât câteva smocuri de păr blond sub care străluceau ochii înfundați în orbite şi pielea căpăta o nuanță din ce în ce mai verzuie, nimeni nu se gândise că trebuia să-i vorbim când îl auzeam vorbind singur în şoaptă în vreme ce noi discutam despre Sigmund; nu-l întrebaserăm de ce se teme, când l-am văzut îngrozit de un pahar pus cu susul în jos pe masă; iar când ceva de afară s-a izbit de fereastră, de ne-a speriat pe mine şi pe Mathilde, iar Heinerle a zis: „Era o pasăre, sigur a crezut că fereastra e un alt cer“, ne-am prefăcut că n-am auzit când a continuat: „Aşa de tare aş vrea să merg în parc să mă uit la păsări“. Ştiam cu toții că nu cerea niciodată nimic. Dorințele lui se ascundeau printre cuvintele lui care exprimau observații, lucruri care îi plăceau şi lucruri cu care nu era de acord. Ne privea cu speranța că-i vom intui dorințele, iar noi le intuiam şi tăceam. Heinerle simțea aceste tăceri şi fugea de ele, întorcându-şi privirea către vreun punct de pe perete, către muştele care zburau prin încăpere, către fereastră. Mathilde îl lăsa singur acasă din ce în ce mai des când mergea să

cumpere medicamente pentru Sigmund şi să i le ducă, şi ne spunea că de câte ori se întorcea la apartamentul ei îl găsea pe Heinerle aşezat pe jos, cu o tablă de şah deschisă dinaintea sa, cu mâinile pe figurine, vorbindu-le.

În timpul unei examinări doctorii au constatat că lui Sigmund îi apăruse o nouă excrescenţă în gură. Am început să ne îngrijorăm din ce în ce mai mult pentru sănătatea lui şi nu ne-am dat seama că Heinerle slăbea din ce în ce mai mult. Am crezut că fierbinţeala frunţii ţinea de entuziasmul provocat de schimbarea locului, iar tusea i se trăgea de la vreo răceală. Până într-o dimineaţă când nu s-a mai putut ridica din pat, iar după câteva zile doctorii i-au diagnosticat o tuberculoză miliară. L-au internat în secţia de copii a Spitalului General din Viena, iar Mathilde şi cu mine am stat câteva zile în camera lui să-l îngrijim. Când doctorii ne-au spus că starea i se înrăutăţeşte iremediabil, tatăl lui a luat trenul de la Hamburg la Viena, sperând să-l mai prindă în viaţă.

În timp ce stăteam pe patul de spital al lui Heinerle, am încercat să-i abat gândurile de la chinurile bolii. Respira greu, iar respiraţia i se poticnea de la tusea care îi sfâşia pieptul. Din când în când îşi ştergea palmele transpirate pe pijama.

— Unde-i bunicul? m-a întrebat.

— E bolnav, i-am răspuns. Sigmund se pregătea pentru următoarea operaţie. Întreaga familie se pregătea pentru ea. Nu poate să vină.

A mai vrut să spună ceva, dar cuvintele i-au sfârşit în tuse. L-am şters la gură, iar el şi-a şters palmele pe pijama, şi-a frecat fruntea cu palma, apoi şi-a şters iarăşi mâinile pe pijama.

— Mi-ai promis o dată c-ai să-mi faci o păpuşă, a zis, şi menţionarea promisiunii mele a răsunat cel mai mult a dorinţă din tot ce spusese până atunci.

— Am să-ţi fac una.

— Când?

— Când vrei tu.

— Acuma se poate? A încercat să se proptească în pernă, dar n-a reuşit, aşa că a rămas întins. I-am aranjat perna, sprijinind-o pe jumătate de perete, în aşa fel încât să-şi ţină capul puţin ridicat.

— Nu cred că am să găsesc aici tot ce am nevoie, am zis şi m-am uitat prin preajmă după nişte pânză din care să pot face o păpuşă. Totul era alb, parte din dotarea spitalului. Am să-ţi fac o păpuşă acasă şi am să ţi-o aduc mâine.

— Te rog, a rostit. Nu mă rugase niciodată înainte, de parcă s-ar fi temut ca până şi rugăminţile să nu sune ca nişte pretenţii exagerate. Acum, şi şi-a umezit buzele uscate cu limba.

Am luat una din cele două cârpe albe lăsate pe noptiera de lângă patul lui. Am smuls un fir din ea şi l-am legat cam unde urma să fie gâtul. Am scos un stilou din poşetă şi am picurat doi ochi albastru-închis pe capul păpuşii.

— Uite, am zis şi i-am dat cârpa. Când o să găsim tot ce ne trebuie, o să-i facem părul, gura şi nasul.

Mi-a mulţumit şi, cu ajutorul meu, şi-a băgat mâna în păpuşă.

— Cum ai s-o numeşti?

— Heinerle, a zis. Păpuşa sunt eu, şi a zâmbit. Mi-ai spus că, atunci când moare, un om iese din trup aşa cum iese o mână dintr-o păpuşă.

— Aşa e, i-am spus.

Heinerle a tuşit şi duse la gură mâna învelită în cârpă. Când a luat-o, faţa păpuşii era plină de sânge. Heinerle şi-a dat ochii peste cap şi şi-a pierdut cunoştinţa. Am luat cârpa umedă de pe noptieră şi i-am tamponat fruntea. Heinerle şi-a revenit. S-a uitat la păpuşa de pe mâna lui micuţă. Apoi s-a întors către mine. A încercat să spună ceva, dar vocea lui mică secase, iar privirea, întoarsă către păpuşa cu pete de sânge pe faţă, a murit încet. Mâna i-a căzut pe pat. I-am închis ochii şi i-am scos mâna din păpuşa de pânză. O lovitură în fereastră m-a făcut să tresar – m-am întors, nu era nimic. Cu siguranţă vreo pasăre lovise geamul „crezând că e un alt cer“, cum spusese Heinerle.

Tatăl lui a ajuns seara. A doua zi s-a urcat în trenul de Hamburg, ducându-şi copilul într-un sicriu mic.

În aceeaşi după-amiază Sigmund a suferit a doua operaţie. Câteva zile mai târziu, în ciuda avertismentelor medicilor, a plecat cu Anna într-o călătorie la Roma. În cea de-a doua zi a călătoriei i s-a rupt o coajă de pe rana nevindecată şi a fost aproape imposibil să oprească sângele care îi umplea gura. Când s-a întors la Viena, a fost diagnosticat cu cancer, în luna octombrie a aceluiaşi an a suferit încă două operaţii, iar în noiembrie, încă una. Glandele de sub partea de sus a mandibulei inferioare i-au fost scoase. Mandibula superioară şi palatul i-au fost scoase. I-a fost fixată o proteză mare, care să-i separe cavităţile orală şi nazală, permiţându-i astfel să vorbească şi să mănânce.

La primul prânz în familie după ce i se pusese proteza, Sigmund şi-a amintit de Heinerle şi de întrebările lui despre cum respiră morții. Am vorbit apoi despre altceva – am vorbit despre mâncare. În timp ce ascultam conversația celorlalți, mi-am dus mâna la buzunarul rochiei. Aveam acolo o bucățică de cârpă – păpuşa încropită în grabă, cu urme de sânge pe față. Am păstrat bucata de cârpă ani de zile într-un sertar, alături de albumele cu fotografii, în dulapul în care îmi țineam hainele, iar uneori o luam cu mine. O dată, când o mutam dintr-un loc într-altul, am lăsat-o pe undeva prin apartament. Mai târziu am găsit-o pe mama ținând-o în mână şi uitându-se la petele de sânge.

— Ăsta trebuie că e sânge, a zis ea când m-a văzut intrând în cameră.

— Nu, nu e, i-am răspuns. Sângele e roşu, ăsta e maroniu.

— Atunci sângele ăsta trebuie că a picurat acum multă vreme de a devenit maroniu, apoi s-a decolorat aşa. A deschis fereastra. Am s-o las să zboare, a zis şi a aruncat bucata de cârpă pe fereastră.

În ultimii ani de viață, mama se şubrezise. Înainte de asta, avusese o alură de femeie tânără. Îşi vizita zilnic prietenele (era cu o jumătate de secol mai în vârstă decât unele dintre ele) ca să joace cărți, o dată pe săptămână se ducea la cinematograf şi nu rata nici o premieră la teatru. Când primele maşini au început să huruie prin Viena, iar fratele meu încerca să învețe să conducă, i-a spus, pe jumătate în glumă, pe jumătate serios: „Dragul meu Siggie, cumpără-mi şi mie o maşină, că am să învăț s-o conduc“. Aşa a fost până a împlinit nouăzeci de ani şi părea că toți acei ani în care timpul se oprise pentru ea o ajunseseră din urmă, doar trăsăturile feței rămăseseră aceleaşi – ascuțite, ca şi cum ar fi fost dăltuite în piatră. N-a mai vrut să vadă pe nimeni care nu făcea parte din familie, picioarele îi deveniseră instabile şi nu mai ieşea din apartament neînsoțită, şi chiar şi acele plimbări se terminau repede – se oprea, zicea că nu mai ştie unde e şi se întorcea acasă. Nu le mai recunoştea pe unele dintre prietenele ei pe care le întâlnea din întâmplare când se plimba – iar când ele se apropiau, îşi ascundea confuzia punând întrebări generale ca să nu lase de înțeles că nu ştie cu cine vorbeşte. Apoi a început să nu mai recunoască lucrurile, să le încurce unele cu altele – a luat o dată un cuțit să taie pâine, dar apoi, confundându-l cu un ac, mi-a cerut să-i aduc o cămaşă s-o cârpească cu cuțitul, aranja cartofii în dulapul de pantofi, iar păpuşa aceea – cârpa cu urme de sânge decolorate – normal că în momentul în care a ținut-o în mână s-a transformat într-o pasăre pe care a lăsat-o să zboare.

Era august când mama n-a mai putut ieşi din casă. În fiecare după-amiază se sprijinea de mine şi ieşeam împreună pe balcon. Şedeam acolo îndelung şi ne uitam la stradă printre gratiile balustradei. Mama avea mereu ceva de spus despre oricine trecea pe stradă; apoi privirea îi devenea absentă şi nu mai scotea un cuvânt. În vara aceea trăsăturile ei, ascuțite de-a lungul întregii sale vieți, se îndulciseră brusc. În locul durității de altădată, pe chip părea că i se întipărise ceva ce aducea a tandrețe, dar care era mai degrabă dezorientare, iar buzele, altădată strânse, se destinseseră, lăsându-se în jos la colțurile gurii – pur şi simplu nu mai semăna cu cea de odinioară. Într-o după-amiază, când stăteam pe balcon, mama a întrebat:

— Oare o să vină?

— Cine?

— Sigmund.

— O să vină. Se întoarce mereu la Viena la sfârşitul lui septembrie.

— De data asta ar trebui să se întoarcă mai devreme.

Sigmund îşi petrecea prima parte a verii în Italia, în Grecia sau la băi, iar a doua – în Pădurea Vieneză, unde avea o cabană. Acolo, în Pădurea Vieneză, mai mergeau cu familia lui Sigmund şi mama şi Rosa, iar uneori îl însoțeau şi la băi. În acea vară din 1930, ultima vară din viața ei, mama a rămas cu mine la Viena. A simțit că n-o să mai vadă niciodată băile, nici Pădurea Vieneză, aşa că în discuțiile noastre îşi aducea aminte de călătoriile de altădată, de ce s-a întâmplat când şi unde – întâmplări cu nepoții, discuții cu Sigmund, Rosa, Martha şi Minna, după care vocea i se schimba brusc şi spunea: „Iar tu, în verile acelea, rămâneai singură aici“. Într-una dintre acele după-amiezi, după ce dusesem scaunele pe balcon şi o ajutasem pe mama să se aşeze, am observat pe balustrada balconului o rândunică moartă. Când m-a văzut că o pun într-o cutie, mama m-a întrebat:

— Ce e aia?

— O rândunică, i-am spus, închizând cutia.

— Şi o s-o ții închisă acolo?

— E moartă. Am luat-o ca să o arunc.

— Moartă… S-o arunci…, a zis, apoi şi-a pus mâinile pe brațele scaunelor ca şi cum ar fi vrut să se ridice. S-a întors către mine. Sigmund o să vină?

— O să vină, am zis. Mereu se întoarce din vacanță la sfârşit de septembrie.

— De data asta o să întârzie, a spus.

— Nu. O să se-ntoarcă tot în aceeaşi perioadă.

— O să se-ntoarcă în aceeaşi perioadă, dar o să-ntârzie.

Când suna Sigmund, îi spuneam că mama vrea să-l vadă. Mama surzea de ani de zile şi nu putea să audă nimic în receptor. Când vorbeam cu Sigmund la telefon, îşi dădea seama din ce spuneam că era el şi se uita la mine cu privirea aceea de om în vârstă care, fără teamă, doar şovăind, se pregăteşte să moară. Imediat ce am terminat conversația, mi-a spus:

— Du-mă afară.

Am prins-o de subsuori şi am ieşit încet pe balcon. Încovoiată, împuținată, s-a aşezat cu mâinile pe brațele scaunului, nu ca să se sprijine pe ele, ci ca şi cum s-ar fi ținut să nu cadă. A tăcut îndelung, apoi rosti cuvintele pe care le ținuse în gură cât timp vorbisem cu Sigmund:

— Deci n-are să vină…, şi s-a afundat şi mai mult în scaun. Totul în jurul nostru se topea de căldură, strada era goală, muştele zburau prin aer. Mama a început să tremure şi a zis:

— Parcă niciodată n-a fost aşa de frig.

Pe vremuri, când eram neajutorată, când mă zdrobea sub cuvintele şi gesturile ei, tânjeam după momentul în care mama avea să fie slăbită fizic, tânjeam după momentul în care aveam să i-o plătesc, să mă răzbun. Acum ea era neputincioasă şi, de ar fi fost doar slăbiciunea fizică, i-aş fi întors poate durerea pe care mi-o pricinuise, dar acea Amalia Freud ale cărei cuvinte cădeau ca un tăiş de sabie nu mai exista. În neajutorarea ei ei am recunoscut neajutorarea copilăriei şi tinereții mele şi am înțeles că orice cuvânt ostil sau gest îndreptat împotriva acelei ființe care murea lent n-ar fi fost răzbunare, ci cruzime față de mine însămi, față de amintirea acelei copile, acelei fete, acelei tinere femei care fusesem cândva.

La începutul lui septembrie, mamei i se cangrenase piciorul drept. Când o bandajam, părea să se uite cu resemnare la rana deschisă. Ştiam că vrea să iasă pe balcon când începea să bocăne cu cârja în podea. O ajutam să meargă, ea şontâcăia într-un picior, sprijinindu-se de mine şi în baston. Stăteam şi ne uitam la stradă.

— Mi-e foame, mi-a zis.

— Tocmai am mâncat de prânz, i-am răspuns.

— Mi-e foame de mâncarea pe care o mâncam când eram copil. Vreau pâine. Doar pâine.

I-am adus nişte pâine. A dus-o la gură, a muiat-o în salivă şi mai mult a fărâmițat-o decât a înghițit-o. A lăsat apoi restul de pâine în poală, alături

de firimituri, privindu-le îndelung. Când şi-a ridicat privirea, a zis:

— Ia uite la copilul ăla cum zboară!

— Nu e un copil, i-am zis, e un balon.

— Un balon, a repetat ea, ca şi cum nu cunoştea cuvântul. Obosesc până să mă şi uit la el, a adăugat, închizând ochii.

La un moment dat, mâinile ei care ţineau strâns braţele scaunului le-au dat drumul, iar capul i s-a plecat ca şi cum ar fi salutat adânc pe cineva. Adormise. Era o zi caldă de septembrie, dar ştiam că îi era frig, ştiam că frigul o făcea să viseze despre iarnă şi ger. Visa că fusese abandonată undeva, singură, iar zăpada se cernea peste ea. M-am ridicat şi m-am dus în apartament să caut o pătură. Când m-am întors, am văzut că se adunaseră vrăbiile în poala mamei şi ciuguleau firimiturile. Încă dormea liniştită, poate în vis vrăbiile îi îngânau un cântec de leagăn cu ciripelile lor. Când m-am apropiat, vrăbiile au zburat; unele i se găinăţaseră în poală, aşa că i-am scuturat mizeria. Apoi am învelit-o cu o pătură.

Când s-a trezit, se întuneca. Am ridicat-o încetişor din scaun, am condus-o în apartament, până la patul ei.

— Stai cu mine în noaptea asta, mi-a zis.

În ciuda faptului că în cei treizeci de ani de când mă întorsesem acasă ne apropiaserăm întrucâtva, urmele vechilor noastre animozităţi încă mai rămăseseră, iar ceva m-a reţinut să mă întind lângă ea, pe partea de pat pe care dormise tata până să moară.

— O să mă aşez aici, i-am spus, trăgând un fotoliu lângă pat.

Am petrecut noaptea una lângă alta, abia scoţând câte un cuvânt. Am simţit că ar fi vrut să-mi spună multe, dar nu mi-a zis nimic. În jurul ei, ca o iradiaţie albastră în jurul lunii, licăreau gânduri şi sentimente, dar nici măcar unul dintre ele nu s-a metamorfozat în cuvinte. M-am uitat la ea, am presimţit că aceasta avea să fie ultima ei noapte. Şi mi-am amintit acele nopţi de disperare din tinereţe, din vremea când mama, cu o plăcere neînduplecată, presăra sare pe rana deschisă a sufletului meu, mi-am amintit că în acele nopţi tânjeam după noaptea aceasta, după ultima ei noapte – atunci, cu zece mii de nopţi în urmă dorisem răzbunare, iar răzbunarea putea veni doar în momentul neputinţei ei supreme ca să-i amintească, în neputinţa ei dinaintea morţii, de neputinţa mea şi de cruzimea ei în faţa suferinţei mele. Iar acum mă uitam la această Amalia ce nu mai avea nimic în comun cu Amalia de atunci şi, deşi neputinţa acestei femei muribunde îmi amintea de vechea mea neputinţă, fie n-am vrut, fie n-am putut să

trezesc în mine cruzimea pe care o avusese în ea şi cu care mă copleşise, afundându-mă din ce în ce mai adânc, cruzime prin care – de aş fi putut s-o trezesc în mine – aş fi fost cu adevărat fata ei, nu doar prin sânge, ci şi prin cruzimea care ar fi făcut-o să sufere din cauza propriei cruzimi, cruzimea mea care ar fi aflat desfătare în remuşcările ei disperate. Mă uitam la ea şi ea se uita la mine. Tăceam amândouă. Înainte ca noaptea să se sfârşească, a adormit; visul ei, ultimul ei vis, a fost liniştit şi scurt. Înainte să se trezească, şi-a întins o mână, ca şi cum ar fi dibuit după cineva în vis. A deschis ochii, nu i-am recunoscut privirea – părea că nu se uită la mine, ci la altă femeie. Şi-a întins mâna către mine, iar eu i-am dat-o.

— Mamă, mi-a zis.

Când am auzit pe cineva numindu-mă „mamă“, pentru prima şi ultima dată în viața mea, timpul s-a încălecat – cândva mama mamei mele crezuse că mama era mama ei, iar eu, fiica ei, Amalia. Acum mama credea că eu sunt mama ei. M-a ținut de mână o vreme, apoi şi-a dat ochii peste cap, a început să răsufle greu şi să facă spume la gură. Am chemat doctorul; când a venit, a examinat-o şi mi-a spus că avea să moară până seara. M-am aşezat lângă pat, am ținut-o de mână şi i-am ascultat respirația sacadată. În jurul prânzului, mâna ei mi-a dat drumul. I-am închis ochii, m-am ridicat şi am ieşit pe balcon. Cădea o ploaie uşoară de septembrie şi am adus în casă cele două scaune pe care şezusem cu mama în după-amiezile acelei veri.

Au trecut luni bune de la moartea mamei şi nimeni nu venea să mă viziteze în apartamentul unde rămăsesem să locuiesc singură. Câteodată mergeam eu la Rosa, care îşi petrecea lunile cu vreme bună la băi; duminicile ne strângeam mereu să luăm prânzul la Sigmund, dar, de la moartea mamei, el nu mai venea la mine duminica dimineața. O dată pe lună făceam un gest de cerşetor – întindeam mâna către fratele meu după bani de trai. Nopțile erau diferite acum, tăcerea devenea mai densă în ele şi mi se părea că o să înceapă să-mi vorbească. Încet-încet am început să neglijez treburile zilnice, praful se aduna pe podea şi pe pervazuri, pânze de păianjen atârnau pe pereți, farfuriile rămâneau nespălate cu zilele şi prindeau mucegai. Mâncam cum mănâncă câinii vagabonzi, când apucam şi fără să-mi mai pun masa, nu mai ştiam unde şi când aveam să mănânc, să mestec, să înghit, mă plimbam pe străzi cu ochii în pământ, aşa cum se plimbă oamenii singuri fiindcă li se pare că sentimentul de a fi respinşi de lume li se citeşte în privire. Au trecut toamna şi iarna şi apoi, ca în fiecare primăvară, am scos două scaune pe balcon. În primăvara şi în vara aceea am

stat singură pe balcon şi nu m-am mai uitat la stradă, ci la scaunul gol. Iar toamna, când s-a făcut frig, am băgat scaunul meu în casă, dar l-am lăsat pe al mamei afară. Mă uitam cum uneori îl bătea vântul, purtând câte o frunză moartă, sau cum vreo pasăre – o vrabie, o cioară sau vreun porumbel – se aşeza pe el să se odihnească, să-şi ascută ciocul pe metalul braţelor sau să se găinăţeze. Iar apoi, într-o dimineaţă de iarnă, am ieşit pe balcon şi am văzut că ninsese pe scaunul mamei şi zăpada acoperise locul ei gol.

Într-una dintre acele zile însingurate de iarnă am tresărit la auzul soneriei – de atâta vreme nu mai sunase nimeni, încât şi uitasem că există. M-am dus la uşă, am descuiat-o şi am deschis-o. În prag stătea Klara Klimt. Trecuseră mai bine de zece ani de când o vizitasem cu cei doisprezece Gustavi în Cuib.

— Îţi mai aminteşti de mine? m-a întrebat.

Mi-o aminteam, deşi Klara pe care o cunoscusem şi Klara care stătea în faţa mea erau două femei diferite, între ele se căsca abisul care desparte tărâmul nebuniei de cel al normalităţii. Klara cea mută şi nemişcată pe care o văzusem acum zece ani era aceeaşi Klara pe care o cunoscusem mai demult, când umbla prin Viena cu micii Gustavi, aceeaşi Klara cu care locuisem în Cuib, aceeaşi Klara pe care o întâlnisem cu mulţi ani în urmă, când viaţa se deschidea în faţa noastră cu toate promisiunile ei. Klara de acum stătea de cealaltă parte a abisului; pe lângă cei zece ani scurşi de la ultima noastră întâlnire şi a unei mici schimbări a liniei maxilarului şi a atitudinii, mai era ceva diferit în înfăţişarea şi în comportamentul ei, ceva ce survenise o dată cu trecerea de pe o parte pe cealaltă a abisului.

— Îmi amintesc, am zis.

M-a îmbrăţişat. Ne-am dus în sufragerie. S-a uitat prin uşa baconului şi a zis:

— Îţi aminteşti când stăteam aici pe balcon şi tu te-ai uitat înspre trotuar şi ai zis: vreau să vină cât mai repede ziua când o să-mi învăţ şi eu copilul să umble?

— Îmi amintesc, am spus. Am simţit că mi se usucă gâtul. Am început să tuşesc.

— Eşti bolnavă? m-a întrebat.

— Da, sunt bolnavă, am minţit.

— O să te îngrijesc, a zis şi m-a îmbrăţişat. O să stau aici cu tine şi o să te îngrijesc. L-am îngrijit şi pe fratele meu când s-a îmbolnăvit. L-am

îngrijit, şi totuşi a murit. Tu n-ai să mori. Acum ştiu să îngrijesc mai bine. Tu n-ai să mori.

Am întrebat-o dacă îi era foame. Ne-am dus în bucătărie şi, în timp ce mâncam supa de legume şi pâinea rămase din ziua anterioară, mi-a povestit despre cei care mai locuiau încă în Cuib. Sorbindu-şi supa, Klara mi-a spus:

— Vreau să-mi cer scuze.

— De ce?

— Pentru că n-am vorbit cu tine când m-ai vizitat. Am vrut să vorbesc cu tine, dar n-am putut.

Mi-a atins degetele.

— Iartă-mă.

— Dar nu mi-ai greşit cu nimic. N-ai nici un motiv să-ţi ceri iertare.

— Uneori, când mi-e teamă să dorm singură în camera mea, devin iar tăcută şi împietresc. Atunci mă scot din camera mea. A zâmbit asemenea cuiva care îşi aminteşte vremurile de altădată. Şi mă duc într-una dintre camerele în care pacientele urlă, urlă, urlă. Urletul lor e o pedeapsă pentru tăcerea mea. Mă întind aşa şi simt că mă sufoc, şi nu ştiu ce anume mă sufocă – e oare urletul celorlalţi sau tăcerea mea? Şi când senzaţia de sufocare devine insuportabilă, încep să vorbesc. Nu prea mult, un cuvânt sau două, cât să audă unul dintre doctori sau dintre infirmieri şi să mă ducă înapoi în camera mea.

S-a ridicat, a adunat firimiturile de pâine, s-a dus la fereastră, a deschis-o şi a aruncat firimiturile afară.

— Pentru păsări, a zis şi a închis fereastra. Gustav le hrănea mereu.

A zâmbit. Părea că toate urmele timpului i se şterseseră de pe faţă şi că fratele ei stătea acolo, în faţa ei.

— Ţi-l aminteşti pe Gustav?

— Mi-l amintesc, am zis.

— Şi eu mi-l amintesc, a zis şi s-a uitat pe fereastră la vrăbiile care se adunaseră să ciugulească firimiturile. Klara a început să turuie cu o voce monotonă:

— Gustav fuge prin camere. Gustav se pişă în spatele casei. Gustav desenează cu cărbuni pe stâlpii gardului. Gustav se masturbează. Gustav ţipă la mama când mă loveşte cu capul de masă. Gustav îmi arată un desen cu o femeie goală care se mângâie între picioare. Gustav face un atac în timp ce mâncăm. Gustav moare. Îl îngropăm pe Gustav.

S-a întors către mine:

— Doctorul Goethe mi-a spus că au trecut treisprezece ani de atunci, a clătinat ea din cap neîncrezătoare. E adevărat că au trecut aşa mulţi ani?

— E adevărat, am zis.

— Iar acum chiar şi doctorul Goethe a murit.

— A murit?

— Da. Luna trecută. Îţi aminteşti când…? şi s-a apucat să povestească cum l-am învăţat pe doctorul Goethe să tricoteze.

Afară se întuneca. Ne-am dus în camera mea şi am stat de vorbă multă vreme, Klara îşi începea mereu frazele cu „Îţi aminteşti când…?“ Se întorcea la trecut, fugea spre trecut sau fugea după el, gândindu-se că o va salva, aşa cum cândva fugise din prezent spre un viitor al ei, spre lucrurile pe care tânjea să le vadă împlinite, spre lucrurile pe care dorea să le realizeze. Am vorbit până am simţit că ni se închid ochii de oboseală. Am lăsat-o să doarmă în patul meu, iar eu m-am dus să dorm în patul în care dormiseră odată tata şi mama. Gândul că nu mă dusesem s-o vizitez pe Klara în toţi anii ăştia mă împiedica să adorm. Gândul laş că probabil mă iertase nu era destul ca să-mi aline conştiinţa, deoarece ştiam că crezuse că mă înfricoşase şi mă îndepărtase întrucât nu-mi vorbise în timpul acelei vizite, ştiam că nu crezuse că obligaţia mea de a o vizita ca să văd ce mai face, să ascult dacă poate avea ceva să-mi spună sau dacă voia să se sufoce mai departe în tăcerea ei trebuia să fie mai puternică decât teama mea de tăcerea ei şi de nemişcarea ei de piatră.

Era trecut de miezul nopţii când uşa de la dormitorul părinţilor mei s-a crăpat şi Klara a intrat în cameră. Ţinea în mână perna din patul meu.

— Mi-e teamă să dorm singură, a zis, apropiindu-se. S-a lungit lângă mine şi şi-a pus capul pe perna pe care o adusese din patul meu.

Am rămas trează toată noaptea, imaginându-mi nopţile ei, încercând să aud acele nopţi, fiindcă întunericul înghiţea tot ce se putea vedea, şi auzeam ţipetele care spărgeau liniştea întunericului, îi auzeam pe cei condamnaţi să rămână închişi în nebunia lor şi să-şi amestece nebunia cu nebunia altora: un glas strigându-şi copiii, un alt glas spunând că arde şi că flăcările îi învăluie trupul, un glas răguşit de femeie repetând cum îşi ucisese bărbatul. Între toate acele glasuri, nu se auzea nici urmă din glasul Klarei Klimt, în încercările mele de a-i auzi nopţile, printre ţipetele acelor nopţi, nopţi care se împletesc unele într-altele şi se revarsă în ani, Klara rămânea mută, Klara tânjea după linişte, Klara nu-şi dorea decât un locşor pe această lume unde să-şi pună capul jos şi să înnopteze. O auzeam pe Klara în acele nopţi

gâfâind, o auzeam plângând, o auzeam rugându-se, deşi nu ştia către cine să-şi îndrepte rugăciunile, fiindcă îl abandonase pe Dumnezeu de multă vreme, după ce El o abandonase, o auzeam întrerupându-şi rugăciunile, oprindu-se din plâns, o auzeam trăgându-şi nasul, o auzeam expirând. O auzeam apoi respirând încet, ca şi cum ar fi încercat să alunge o durere cuibărită în piept, ca un mănunchi de gânduri în jurul întrebării de ce să mai existi pe lume dacă existi în halul ăsta, iar ea era fericită atâta vreme cât mănunchiul îi învăluia gândul, fiindcă singur, despuiat de acest mănunchi, gândul ar fi fost de nesuportat. Iar apoi era epuizată de strădania de a suporta acele zgomote; fluierăturile şi ţipetele de la clinica de psihiatrie Cuibul păreau că se depărtează, nu mai aduceau a glasuri umane, ci a sunete iscate de chinurile durerii umane preschimbate în mânie, bătând gongul destinului. Auzeam zgomotele acelea în imaginaţia mea, în noapte, stând trează, şi mă aşteptam ca Klara să ţipe prin somn, să răspundă în somn glasurilor care o chinuiseră în realitatea ei, glasurilor care nu o lăsaseră să doarmă şi cu care se obişnuise atât de bine, încât, fără ele, întunericul o înfricoşa. Dormea liniştită. Dimineaţa, când s-a trezit, a spus:

— Ce bine se doarme pe perna ta.

Am stat întinse în patul mare în care dormiseră odată părinţii mei, uitându-ne una la alta. Klara mi-a vorbit de copiii fratelui ei, îmi spunea cum micii Gustavi, pe care continua să-i numească „mici“ deşi erau acum oameni în toată firea, o vizitau în Cuib, îmi povestea despre soţiile şi copiii lor.

— Când au venit cu copiii lor, mi s-a părut că vine o întreagă lume – unul abia începuse să vorbească, unuia îi căzuse un dinte, un altul căzuse şi îşi zdrelise genunchiul, altul învăţase să înalţe zmeul, şi am petrecut toată după-amiaza în parc, cu ochii la cer, mi-a povestit ea, privind pe fereastră către cer.

Apoi s-a întors către mine:

— Tare mi-ar plăcea să te întorci cândva în Cuib. Să mai dormim măcar o noapte împreună în camera noastră.

Mi-a luat mâinile în mâinile ei.

— Am să plec acum, a zis. Mă duc înapoi în Cuib. Acolo e locul meu. Asta îmi spun doctorii când îi rog să-mi dea drumul. Am fugit de data asta. Dar locul meu e acolo. De-asta am să mă întorc acolo.

M-a mângâiat şi, continuând să-şi ţină mâna stângă pe capul meu, şi-a ridicat mâna dreaptă şi, trecându-şi-o prin părul rar care-i acoperea capul, s-

a mângâiat pe sine însăşi. Am îmbrăţişat-o.

— Am să mai fug ca să te vizitez, mi-a şoptit la ureche.

S-a îndreptat apoi către uşă, a descuiat-o şi a întredeschis-o. După care s-a întors.

— Plec acum. Acolo e locul meu, mi-a zis.

Înainte să facă pasul care ar fi trecut-o dincolo de prag, şi-a amintit ceva şi s-a oprit:

— Pot să iau perna ta? m-a întrebat. Se doarme foarte bine pe perna ta.

Multă vreme a trecut până să mă duc în vizită la Klara. Când am intrat în camera ei, în camera noastră, ea stătea pe pat cu o pernă în braţe.

— Hai să mergem în camera morţii, a zis.

Camera morţii, mi-am amintit, aşa numeam camera unde îi duceau pe pacienţii care îşi aşteptau moartea. Klara m-a luat de mână, punându-şi perna sub celălalt braţ, şi am ieşit din cameră.

— Inimă Bună e pe moarte, m-a înştiinţat Klara în timp ce mergeam pe coridor.

În camera morţii mirosea a moarte, un miros de carne crudă în putrefacţie, de fecale, de sudoare şi, în mijlocul acelei duhori, trupuri zvârcolindu-se în aşteptarea morţii şi trupuri care o aşteptau nemişcate. Unii dintre muribunzi, zăcând pe saltelele întinse direct pe jos, încă mai suflau, în agonie. Era frig, iar mie mi se părea că ceva se evapora prin întunericul încăperii.

— Acesta e Daniel, a zis Klara, arătând către un tânăr pe care nu l-am recunoscut. Îşi mesteca pătura şi ne-a întins mâna.

— Iar el e Helmuth, şi a arătat către un bătrân care zăcea nemişcat. Mi-am amintit că odată, demult, Klara îmi spusese că toţi oamenii normali sunt normali în acelaşi fel, dar că fiecare nebun e nebun în felul lui. Şi m-am gândit, exact cum mă gândisem cu mulţi ani în urmă, când intrasem pentru prima oară în camera morţii, că în moarte toţi sunt diferiţi şi toţi la fel: toţi îşi dau sufletul odată cu ultima răsuflare, dar fiecare răsuflă în felul lui.

Klara s-a oprit şi mi-a făcut semn către un trup chircit.

— Iat-o şi pe Inimă Bună, a zis.

M-am apropiat de trupul întins pe o saltea, în mijlocul încăperii. M-am aplecat şi am tras pătura de pe faţa acoperită. Inimă Bună privea undeva, într-o parte. Era scofâlcită toată ca şi cum pielea i-ar fi fost suptă prin oase. Buzele îi erau atât de ţepene, încât articula cu greu cuvintele – continua încă să-i şoptească ceva lui Max. Doar ochii îi mai rămăseseră vii, deşi nu mai

trădau aceeaşi vitalitate ca atunci când ne cunoscuserăm. Erau vii aşa cum sunt ochii care au văzut totul, care au îndurat totul, dar încă mai au dorința de a trăi măcar o zi. Dorința de a continua să se uite în gol şi să-l vadă acolo pe cel ce nu mai exista de ani de zile. Priveam viața aceea din ochii ei, din globii oculari care i se ofiliseră şi se contractaseră, pierzându-se în orbite.

Faptul că îi trăsesem pătura de pe față nu-i stârnise nici o reacție, aşa că am întins mâna către ea. A rămas nemişcată, în aceeaşi poziție imobilă, dar şi-a întors ochii către mine.

— Ai nevoie de ceva? m-a întrebat.

Am dat din cap în semn că nu. Nu ştiam ce să-i spun, aşa că am întrebat ceva ce nu era nevoie să întreb, pentru că puteam să văd şi singură:

— Cum te simți?

— N-ai grijă, a zis. Totul va fi bine.

Ceva din mine a tremurat la auzul cuvintelor ei, ceva din mine s-a rupt, aşa cum glasul ei tremura şi hârşâia.

— Îți mai aminteşti de mine?

— Îmi amintesc, a zis, doar că nu reuşesc să-mi amintesc numele tău.

Mi-a luat mâna şi şi-a aşezat-o pe piept, în dreptul inimii.

— Ai nevoie de ceva?

— Nu. Dar tu?

— N-ai grijă, a zis. Totul va fi bine.

— Ştiu, i-am zis. Ştiu că totul va fi bine.

— Sărută-mă, mi-a spus şi mi-a apăsat cu putere mâna pe inimă. Mi s-a părut în acel moment că mâna ei îmi atinge inima, fiindcă în Cuib purtam cu toții acele cuvinte în noi, le ascundeam de noi înşine, aşa cum ne ascundeam rațiunea de noi înşine, sau cuvintele acelea se ascundeau de noi, iar noi le căutam şi, în loc să le găsim, ne găseam nebunia; şi iată-le apărând acum, după atâția ani, rostite cu simplitatea cu care un însetat cere apă.

— Sărută-mă, a repetat Inimă Bună şi a închis ochii.

M-am aplecat şi i-am sărutat fruntea asudată. Apoi i-am spus:

— Trebuie să plec acum.

— Dacă ai nevoie de ceva, poți să te întorci, a zis Inimă Bună, urmărindu-mă cu privirea când mă îndreptam către uşă.

— Am să vin, i-am spus.

— Şi n-ai grijă. Totul va fi bine.

Inimă Bună a mai vorbit golului alte câteva zile, întrebându-i pe cei ce veneau lângă patul ei din camera morții dacă aveau nevoie de ceva şi

asigurându-i că totul o să fie bine.

Dar în ziua aceea, după vizită, mi-am repetat cuvintele Inimii Bune: „Totul va fi bine“, cuvinte care păliseră în fața întrebării: de ce trebuise ea să sufere, ea care nu făcuse nici un rău nimănui? Mi-am repetat cuvintele, dar nu mi-au adus nici o alinare; „totul va fi bine“ – cuvintele îmi reveneau ca un fel de ecou perfid, batjocoritor. Stătea întinsă acolo, iar ceva din lăuntrul ei credea că timpul nu e doar o nesfârşită autodistrugere, că universul, tot acest spațiu care se întinde în jurul nostru până într-un punct inaccesibil minții noastre, nu e doar un imens abator. Ceva din lăuntrul ei credea că era aşa, ştiam asta din firul țesut de glasul ei obosit, din raza invizibilă de dincolo de durerea din ochii ei, dar cuvintele acelea pe care le repetam în gând cu glasul ei tot mi se întorceau ca un ecou perfid, batjocoritor.

La câteva zile după aceea, soarele firav de februarie a început să topească zăpada. Am ieşit pe balcon şi am văzut că zăpada de pe scaunul pe care cândva stătuse mama şi care era afară de ani de zile se transformase în apă. Deşi nu era încă vreme de stat afară, mi-am adus totuşi scaunul şi l-am aşezat lângă cel al mamei.

Zăpada nu se topise încă de tot când Anna a venit în vizită. Avea treizeci şi opt de ani; în urmă cu două decenii îşi implorase tatăl s-o lase să studieze medicina, dar Sigmund nu considera că fetele erau făcute pentru studii, aşa că nici ea, nici Mathilde sau Sophie nu se înscriseseră la universitate. Faptul că-i interzisese accesul la studiile universitare nu a îndepărtat-o de el, dimpotrivă, i-a devenit din ce în ce mai devotată şi le ura pe toate femeile din preajma lui: le ura pe surorile ei, o ura pe mătuşa ei, Minna, deoarece călătorea adesea cu fratele meu, ura femeile care studiau psihanaliza cu fratele meu, cu excepția uneia dintre ele, Lou Salomé, de care o lega o prietenie foarte strânsă, ceva ce s-ar fi putut transforma într-o mare şi pasională iubire dacă Anna nu şi-ar fi promis inima altcuiva – tatălui ei. Sigmund le spunea deseori fetelor lui: „Cei mai inteligenți tineri ştiu foarte bine cum trebuie să fie nevestele lor: blânde, vesele şi să le facă viața mai bună şi mai uşoară“. Şi în cele câteva dăți când am văzut-o pe nepoata mea împreună cu femeia aceea matură, Lou Salomé, am avut sentimentul că Anna găsise în ea acea blândețe, acea veselie şi acea capacitate de a-i face viața mai frumoasă şi mai veselă (deşi nimănui altcuiva Lou nu îi părea a fi blândă, veselă ori capabilă să-i facă viața cuiva mai frumoasă şi mai veselă), şi poate că Anna însăşi voia să-i facă lui Lou

viața mai frumoasă şi mai veselă, dar faptul că trăia pentru tatăl ei o împiedica, şi mi-am închipuit că, după moartea lui, preocuparea față de opera lui urma să-i dea un sens existenței. Opera lui nemuritoare. Din fragedă tinerețe se decisese să-şi dedice viața tatălui ei; rutina ei zilnică consta în punerea în ordine a ce scrisese doctorul Freud, în programarea pacienților, în organizarea călătoriilor în interes profesional, în îngrijirea bolilor lui. Uneori se raporta la el ca la un tată, alteori ca la un soț, alteori ca la un copil, cel mai adesea ca la un savant. Cu toate acestea, în spatele veseliei şi volubilității, în spatele măreței ei idei de a-l sluji pe celebrul ei părinte se ghicea un oarecare vid mut. Cu multă vreme în urmă, încă din copilărie, conştient sau nu, tatăl ei pregătise terenul pentru acel vid, transformând-o pe Anna în companioana lui, în interlocutor, în confidentă, în duhovnic. Cu ea, el încălca regula de fier pe care o impusese tuturor psihanaliştilor: pacienții să nu le fie rude, indiferent dacă e vorba de părinți, soții, frați sau surori, nici copii, fiindcă asta ar deschide posibilitatea manipulării vieților lor de zi cu zi, iar analiza ar da greş. Cu toate acestea, fiica lui îi era pacientă; îi povestea secretele ei, speranțele, visurile, dorurile pe care le înăbuşea înainte de a deveni dorințe reale, pentru că atunci ar fi încercat să le împlinească şi asta ar fi despărțit-o de el.

În acea dimineață de iarnă când a venit să mă vadă, Anna mi-a spus că Sigmund va pleca la băi, dar că înainte vor sta câteva zile la Veneția. Minna ar fi trebuit să-i însoțească, dar, cum se îmbolnăvise, puteam să-i iau eu locul. Am zâmbit şi am dat din cap fără tragere de inimă. Demult murise în mine dorința de a vedea Veneția. Mai trăiau doar amintirile promisiunilor din copilărie, când fratele meu mă încredința că vom pleca la Veneția şi că vom trăi acolo, doar el şi cu mine. De aceea, acum, după atâția ani, invitația suna ca o glumă, era ridicolă, deşi cel ce făcuse invitația poate nici nu-şi mai amintea de promisiunile de odinioară.

Am ajuns la Veneția după-amiaza. N-am văzut la Veneția ceea ce îmi dorisem cândva să văd cu atâta ardoare; un văl căzuse între ochii mei şi Veneția, un văl care devenise din ce în ce mai întunecat în toți acești ani, un văl care ne separa de tot ce era în jurul nostru şi care ne făcea să ni se pară că până şi ceea ce era atât de aproape încât l-am fi putut atinge aparținea de fapt unei alte lumi, o lume care nu ne aparținea şi din care nu făceam parte.

Fratele meu a propus să luăm o gondolă.

— Nu, am zis.

— Dar când erai o fetişcană ziceai că primul lucru când o să ajungem la Veneția o să fie să ne plimbăm cu gondola.

— Când eram o fetişcană, am zis.

Anna a spus că se va plimba pe canale singură. Sigmund i-a zis că o să o aşteptăm la ora stabilită la turnul cu ceas din Piața San Marco. Am văzut cum gondolierul a ajutat-o pe Anna să urce în gondolă, după care ne-a făcut cu mâna când a pornit pe canal, i-a strigat tatălui ei că o să-i povestească cum a fost plimbarea pe canale. Sensul existenței ei era să existe pentru tatăl ei, până şi o plimbare cu gondola avea sens pentru ea doar dacă putea să i-o povestească lui.

Sigmund a propus să mergem la Palatul Dogilor sau la biserica San Lazzaro sau la Muzeul Querini Stampalia. I-am spus că ar fi cel mai bine s-o luăm pe drumul cel mai scurt şi să ne ducem în Piața San Marco şi s-o aşteptăm acolo pe Anna.

— Dar nu vrei să vezi nimic?

— Poate nu pot să văd nimic.

— Vorbeşti de parcă ai fi moartă.

— Nu, i-am spus. Vorbesc ca şi cum aş fi între viață şi moarte. Nici aici, nici acolo. Cred că acele lucruri pe care le numim moarte sunt mult mai vii decât ceea ce e în mine acum; când am să mor, am să fiu mult mai vie în spirit decât sunt acum. Acum sunt în tranziție, între viață şi moarte, nici vie, nici moartă.

Fratele meu şi-a ridicat mâna şi a fluturat-o dinaintea chipului ca şi cum ar fi vrut să alunge nişte muşte. Făcea aşa întotdeauna când considera că ceea ce tocmai i se spusese nu merita nici un răspuns.

Am luat-o pe străduțele înguste şi pe podețele de peste canale; în jurul meu era unul din visurile vieții mele, Veneția, iar eu nu-mi luam ochii de la drumul pe care păşeam, cu capul în jos. Deşi alungase cu un gest al mâinii cuvintele pe care le rostisem, fratele meu nu-şi putea ascunde dezacordul, aşa că, după câteva minute mi-a spus:

— Ştii, cu mult timp în urmă am scris că religiile s-au născut din nevoia noastră de consolare. Consolare pentru toate chinurile pe care ni le aduce viața. Consolare pentru toate plăcerile pe care viața ni le refuză. Consolare pentru faptul că moartea ne separă de cei apropiați şi de noi înşine. Consolare pentru faptul că, după scurta noastră şedere pe pământ, urmează neantul. Iar explicația mea potrivit căreia la originea credințelor

religioase rezidă căutarea acestei consolări va dăinui mai mult decât orice religie.

— Asta e consolarea ta? Gândul că vei trăi veşnic prin opera ta? Credința că interpretarea viselor, inconştientul, instinctul morții şi instinctul vieții vor dăinui mereu? Asta e consolarea cu care ți-ai promis tu victoria asupra morții?

În clipa aceea am auzit un cântec venind de sub podul pe care treceam şi, pentru prima dată de când ne plimbam, mi-am ridicat privirea de jos şi m-am uitat spre canal, unde câțiva tineri alunecau pe apă într-o gondolă, cântând. M-am împiedicat şi am căzut. Fratele meu s-a aplecat şi m-a ajutat să mă ridic.

— Te-ai lovit?

— Nu, sunt bine, am spus.

Am simțit o durere în genunchi. Mi-am scuturat hainele de praf. Apoi am continuat plimbarea. Șchiopătam.

— Te doare piciorul? m-a întrebat fratele meu.

— Puțin, am spus. Genunchiul.

— Pe aici, mi-a zis fratele meu. O tăiem pe după colțul ăsta şi ajungem în piață.

Când am ajuns în piață, primul lucru pe care l-am văzut a fost turnul cu ceas. Mai aveam o oră până la întâlnirea cu Anna.

— Hai să intrăm în biserica San Marco, a propus fratele meu.

— Muzeul Correr e pe aici pe undeva, i-am spus. Îți aminteşti când cele două tablouri ale lui Bellini au fost expuse la Viena? Am stat amândoi în fața lor ore în şir.

Fratele meu m-a condus către unul dintre palatele din piață. Am mers prin săli fără să ne oprim până când am ajuns în sala în care erau operele lui Bellini. Fratele meu mi-a arătat de îndată tabloul cu Fecioara Maria ținându-l în brațe pe pruncul Iisus. Încă o dată, după atâția ani, redescopeream tristețea de pe chipul copilului – cu ochii pe jumătate închişi, nu avea privirea unui copil, ci a cuiva care a văzut mult mai multe decât copilăria: nu privea înainte, ci cumva înspre o mare durere, înspre teama unei teribile pierderi – ca şi cum acel copil putea să-şi prevadă destinul şi despărțirea de cea care, în acel moment, stătea înapoia lui, senină şi ocrotitoare, şi care, mulți ani mai târziu, lângă cruce, va fi cuprinsă la rândul ei de disperare, deoarece nu va putea face absolut nimic pentru a împiedica despărțirea şi pierderea. Acea durere cobora chiar şi pe buzele

copilului, pe gesturile mâinilor lui – una era aşezată sus, pe piept, deasupra inimii, iar degetele celeilalte atingeau degetul mare al mamei lui, în timp ce degetul arătător pare îndreptat în jos. În jos. Mama nu putea să vadă teama copilului; ea privea în altă direcție, undeva, departe. Punctul spre care ea privea era în afara imaginii. Îl apăra pe de-a-ntregul – copilul se sprijină de brațul ei, cu un umăr pe sân, chiar deasupra inimii. Palma uneia dintre mâini acoperea cotul copilului, degetul mare îi atinge brațul aproape de umăr, iar celelalte patru degete creau un fel de scut pe pieptul copilului. Palma şi patru degete ale celeilalte mâini acopereau coapsa copilului, iar acesta atingea degetul mare, arătând în jos. În jos. Mama nu putea să vadă neliniştea copilului, însă probabil o presimțea, probabil ştia ce avea să fie, ştia că ar putea să fie aşa, că aşa trebuie să fie, şi era liniştită, împăcată. Privirea ei era îndreptată spre o altă realitate, care păstra absolut totul, în care tot ce a fost, ce este şi ce va fi îşi dobândea întregul sens.

— Iată, asta aşteaptă oamenii de la religie – această protecție părintească, a zis Sigmund, făcând un gest spre tablou.

— Protecție, am şoptit, dar fratele meu a luat-o ca pe un dezacord.

— Exact, protecție! Aşteaptă de la religie să-i protejeze exact aşa cum îi protejau părinții când erau copii. Religia e o ladă în care se păstrează ideile născute din nevoia omului de a-şi face neputința suportabilă, făcută din amintirile copilăriilor noastre şi din copilăria umanității. Astfel, cel care gândeşte aşa se simte protejat de două ori: pe de o parte e protejat împotriva pericolelor naturii şi ale sorții, pe de altă parte împotriva necazurilor pricinuite de societate. Esența acestor învățături e că viața în această lume serveşte unui scop superior, care nu e uşor de atins, dar care, fără nici un dubiu, înseamnă desăvârşirea naturii umane. Probabil partea spirituală a omului – sufletul – trebuie să fie supusă acestei înălțări, acestei înnobilări. Pe fiecare dintre noi ne urmăreşte binevoitoare, doar aparent severă, Providența, care nu ne lasă să devenim jucării ale atotputernicelor şi nemiloaselor forțe ale naturii; moartea nu e o dispariție, nu e o întoarcere la inanimatul anorganic, ci începutul unei noi vieți, care e calea unei deveniri întru ceva mai înalt. Tot binele e în cele din urmă răsplătit, tot răul e pedepsit; dacă nu în această viață, atunci în viața care începe după moarte. În felul ăsta, toate spaimele, suferințele şi încercările vieții vor pieri; viața de după moarte, care o prelungeşte pe cea de pe pământ, ne va aduce tuturor perfecțiunea de care n-am avut parte aici. A tuşit. Chiar trebuie să credem în asemenea idei infantile? Chiar trebuie să ne amăgim în felul ăsta ca să ne

facem viața mai suportabilă? Sau există oare o altă cale de a ne suporta viața? Dacă am şti că suntem lăsați aici să ne descurcăm prin forțe proprii, deja ar fi ceva. Am învăța astfel să le folosim cum trebuie. Omul nu e complet neajutorat. Chiar în zilele de dinaintea Potopului ştiința l-a învățat pe om multe lucruri, iar puterea lui va spori încă şi mai mult. Iar în ce priveşte marile necesități ale destinului, împotriva cărora nu e nimic de făcut, omul va învăța să le îndure cu umilință. Încetând să mai spere în toate câte o să-l aştepte în viața de dincolo de mormânt şi concentrându-şi toate forțele acum eliberate asupra existenței sale pământeşti, omul poate va reuşi să le facă tuturor viața suportabilă. Şi ăsta e țelul cel mai uman, cel mai înalt – fiecare om să ducă o viață care să nu fie o povară.

— Ştii că asta e o utopie…

— Şi ăsta e un motiv suficient ca să-mi caut consolarea în credința că moartea nu e sfârşitul existenței? Trebuie să ne împăcăm cu faptul că moartea nu e trecerea de la o formă de existență la alta, ci o retezare a existenței. E pur şi simplu inexistență. Moartea e o consolare crudă – omul aşteaptă de la ea să-i ofere ceea ce viața i-a refuzat.

— Ție ți-e teamă de moarte mai mult decât le e celor ce caută consolare în ideea de nemurire, i-am spus.

— Dar asta nu mă face să-mi dau speranțe false, să fug de propria mea frică.

— Nu-i vorba de frică. Îți exprimi ideile despre inexistența nemuririi cu o asemenea indiferență ca şi cum ai fi convins de propria ta nemurire.

— Nu înțeleg exact ce vrei să spui.

— Vreau să spun că vorbeşti de încetarea existenței ca şi cum ne-ai condamna pe toți la ea, dar te-ai exclude pe tine. E ceva în glasul tău care spune – da, nu există nemurire, toți sunt muritori, cu excepția mea. Răceala cu care îi condamni pe toți la încetarea existenței arată cât de mult crezi că tu vei continua totuşi să trăieşti.

— Am avut mereu o opinie negativă de nezdruncinat față de ideea nemuririi sufletului.

— Tu nu-ți promiți nemurirea prin eternitatea sufletului tău. Îți promiți un alt fel de nemurire. Cineva care nu crede că sufletul e etern poate totuşi spera că o parte din el va continua să trăiască, că va supraviețui întrucâtva morții prin ceea ce a creat. Poate crea opere sau copii. Copiii, deşi sânge din sângele părinților, sunt diferiți de părinți. Deseori sunt negația lor, o renegare la fel de înfricoşătoare precum moartea. Ai ales calea cea mai

bună, dragul meu frate: crezi că ai să continui să trăieşti prin opera ta. Ştii că omenirea va citi şi reciti operele tale, că va vorbi despre ce ai afirmat tu că însemnă să fii om, despre visele omului şi realitatea lui, despre conştientul şi inconştientul lui, despre totem şi tabu, despre paricid şi incest, despre Eros şi Thanatos. La asta te aştepți după moarte: să fii profetul profeților, nu unul dintre cei care au spus ce va fi omul pe acest pământ şi dincolo de el, ci ce e înlăuntrul lui, ceea ce poate deveni şi ce se datorează lucrului din lăuntrul lui, fără ca el să ştie că lucrul acela este acolo. Şi chiar şi acum, cât încă eşti în viață, te hrăneşti din acea nemurire, trufaş şi arogant, şi, de undeva, de sus, ne condamni pe noi la pieire, pe noi, muritorii. Ca şi cum noi nu am merita nici măcar o infimă rază de lumină. Da, doar cineva absolut convins că va continua să existe după moarte poate vorbi cu o asemenea aroganță despre moartea celor pe care îi condamnă la inexistență. Dar dă-mi voie să te asigur de ceva. Toți cei care cred că vor fi nemuritori prin ceea ce au creat, fie că e vorba de copiii pe care i-au făcut şi al căror sânge le curge prin vene, fie că e vorba de opera lor artistică sau ştiințifică, toți acei oameni se înşală amarnic că asta le va asigura nemurirea. Trebuie să ştii că totul e creat din materie şi că într-o bună zi această materie va înceta să mai existe şi va dispărea. Să ştii că până şi operele tale, care vor fi citite şi interpretate atâta vreme cât omenirea va exista, vor muri într-o zi, iar nemurirea ta va muri odată cu ele, fiindcă într-o bună zi ultimul om va muri. Trebuie să ştii că şi tu eşti muritor şi că nemurirea în care crezi nu e nemurire – ci o prelungire infinită a propriei tale morți.

— Să zicem că ar fi aşa, a spus fratele meu. Chiar şi aşa, întreaga ta acuzație că fug de teama morții punându-mi credința în nemurirea operei mele nu dovedeşte nemurirea sufletului.

— Întrebarea nu e dacă o parte din om – să zicem, sufletul – continuă să trăiască după moarte. Întrebarea e: dacă nu are un înțeles superior, existența noastră aici, pe pământ, e complet lipsită de sens?

În timp ce vorbeam, ne plimbam de jur împrejurul sălii fără să ne uităm la tablourile atârnate pe pereți şi, cum mergeam aşa, în cerc, m-am gândit la cercul vieții noastre şi la nesfârşitele cicluri de naşteri, de morți, de naşteri, de morți, de naşteri, de morți, de naşteri…

— Ideea că viața trebuie să aibă un sens e doar o nevoie mascată de fericire constantă, a zis fratele meu. Sau, mai precis: nevoia căutării unui sens al existenței vine din imposibilitatea obținerii unei fericiri constante.

Ceea ce numim *fericire* în sensul cel mai strict al cuvântului constituie neaşteptata împlinire a unor nevoi înăbuşite şi, prin însăşi natura ei, nu poate fi decât un fenomen episodic.

— Definiția pe care o dai tu fericirii nu are nimic fundamental în comun cu fericirea. Mai mult decât atât, într-un sens mai înalt, implică faptul că totul are înțeles, nu doar fericirea. E oare o greşeală sau o coincidență toată tristețea din univers? Şi unde se duce această tristețe, alături de tot trecutul, cu tot ce s-a întâmplat în trecut? Unde se duc gândurile, sentimentele, unde sunt toate gesturile şi cuvintele făcute şi rostite de la începuturile vremii şi până acum? Dacă au dispărut ca şi când nici n-ar fi existat, de ce au mai luat ele naştere? De ce toate tresăltările de bucurie şi încleştările de disperare ale inimii, de ce s-au mai spus toate acele vorbe de adevăr şi vorbe de minciună, de ce toate speranțele şi toate dezamăgirile, de ce gândurile înțelepte şi cele neghioabe, de ce bucuria şi întristarea, fapte bune şi cele rele? Dacă timpul nu se conservă, dacă fiecare moment nu e salvat într-o formă sau alta, atunci timpul însuşi nu are nici un sens, atunci tot ce se întâmplă în timp (pentru că totul se întâmplă *în* timp) e fără sens şi nimic din ce s-a întâmplat cândva, din ce se întâmplă acum şi din ce se va întâmpla vreodată nu are absolut nici un sens. Absolut nici un sens dacă timpul e o categorie autodistructivă care tinde spre neant, un neant ce devorează tot ce a fost, ce este şi ce va fi. Dar mai există o posibilitate, ca întregul timp să existe *undeva* ca un prezent etern într-o altă dimensiune, există o posibilitate ca toate erele, tot ceea ce a fost vreodată să existe şi să pulseze în paralel şi în sincronie, iar tot ce există acum şi tot ceea ce va fi să fie *transferat* în cealaltă dimensiune, şi doar acolo, şi doar în acest fel, prin întâlnirea dintre toate straturile temporale ale tuturor existențelor, totul să îşi afle propriul înțeles, care nouă ne e de nepătruns în efemera noastră existență. Acolo, tot ce s-a dezagregat deja – şi totul s-a dezagregat deja o dată – n-o să se mai dezagrege în dimensiunea în care totul e păstrat şi salvat pentru eternitate. Acolo, unde prin nenumărate intersectări fiecare gest şi fiecare cuvânt, fiecare zâmbet şi fiecare lacrimă, fiecare extaz şi fiecare clipă de disperare au propria justificare şi propriul scop, un scop de nepătruns pentru noi acum. Toată această existență este, poate, doar o enigmă care va fi dezlegată când existența noastră, aşa cum ne e cunoscută, se va termina, şi abia atunci îşi va dobândi întregul ei înțeles.

— În locul supozițiilor tale infantile, omul trebuie să-şi pună o întrebare mai simplă: ce pot să afle oamenii despre scopul vieții lor pe baza

conduitei lor, ce vor ei de la viață, care e țelul pe care vor să-l atingă? Putem răspunde fără teama de a greşi: cu toții aspiră la fericire, vor să devină fericiți şi să rămână aşa. Iar cei sfâşiați de întrebări privind sensul vieții sunt cei care, în năzuința lor după fericire, au reuşit cel mai puțin să o dobândească.

— Probabil că aşa e. Cei cărora sensul *pământesc* al vieții lor de zi cu zi le-a fost luat caută un înțeles superior, *ceresc*. Păi atunci asta să le fie consolarea; să-i lăsăm pe cei ce se luptă cu lipsa de sens a existențelor lor cotidiene să-şi afle consolare în asta, am spus. Deşi ştiu că nu e doar consolare. În timpul cosmic, nimic nu are sens, fiindcă în el totul se va sfârşi şi îşi va pierde înțelesul. Dar în eternitate tot ce se sfârşeşte în timpul cosmic îşi va câştiga încă o dată semnificația, o semnificație pe care noi nu o putem înțelege în timpul nostru.

În acel moment Sigmund s-a oprit, şi-a fluturat mâna dinaintea chipului ca şi cum ar fi alungat nişte muşte, aşa cum făcea întotdeauna când nu considera că ceea ce i se spusese merită un răspuns. A mai ridicat-o o dată, dar n-a mai făcut nici un gest – a ținut-o în fața ochilor, nu pentru că ar fi meditat la sens şi la lipsa de sens, ci pentru că se uita la ceas.

— Anna ne aşteaptă deja, a zis.

M-am întors către perete. Eram chiar lângă *Răstignire*; tabloul nu cuprindea nici o promisiune. Pe chipul lui Iisus era doar împăcare în fața spaimei, pe chipul mamei sale o teribilă deznădejde. Împăcare şi deznădejde, la fel ca în celălalt tablou – cel cu Fecioara şi Pruncul –, doar că acum împăcarea era plină de deznădejde, împăcarea lui Iisus din momentul în care îşi dădea duhul, iar mama lui, lângă cruce, era cuprinsă de deznădejde, cu mâinile îndoite, cu capul plecat, cu o privire goală, oarbă la tot ce era în jur, cu excepția durerii din suflet, cu ochi pustiiți în orbite, iar în locul lor deznădejde goală. Ne-am uitat îndelung când la un tablou, când la celălalt, iar apoi am spus că toți teologii şi filosofii pe care îi citisem şi care scriseseră despre acest subiect căzuseră de acord că, odată cu apariția creştinismului şi a conceptelor de mântuire şi înviere, tragicul a dispărut. Ei afirmau că, în creştinism, tragicul e anulat: fie cei ce suferă au păcătuit, drept pentru care sunt pedepsiți să sufere, iar cei ce suferă fără vină vor fi răsplătiți în viața de apoi şi a lor va fi împărăția cerurilor. Toți aceşti filosofi şi teologi erau convinşi că ideea de mântuire şi nemurire negau tragicul.

— Haide, mi-a zis fratele meu, iar eu l-am urmat, sprijinindu-mă de brațul lui, şchiopătând şi întorcându-mă către mamă şi fiu, către despărțirea

lor.

Mi-am petrecut acele câteva zile în camera de hotel. Anna şi Sigmund m-au implorat să mă plimb prin oraş împreună cu ei, dar eu mă plângeam de durerea din genunchi. Chiar şchiopătam. Am stat în cameră şi m-am gândit la discuţia cu fratele meu. M-am gândit la cuvintele sale pline de umanitate pe care le rostise pe când stăteam acolo între Fecioara cu Iisus pe cruce şi Fecioara cu Pruncul Iisus: cel mai înalt ţel al rasei umane este să să se asigure ca fiecare om să ducă o viaţă cât mai lipsită de suferinţă, fiecare om să contribuie la înfăptuirea acelui ideal. În acea zi de februarie a anului 1933 Sigmund crezuse cu adevărat toate acestea, dar o succesiune diferită de evenimente se pusese deja în mişcare – Germania avea un nou conducător, iar surorile noastre se întorseseră la Viena. Când noul conducător german a ocupat şi Austria, fratele meu a plecat la Londra cu cei a căror viaţă decisese să o cruţe; noi, surorile lui, am fost deportate mai întâi într-un lagăr, apoi în altul. În acele momente de suferinţă prin care am trecut eu şi surorile mele, cuvintele lui conform cărora fiecare om trebuie să contribuie la idealul unei lumi cât mai lipsite de suferinţă mi-au apărut de-a dreptul ridicole.

În ultima noastră dimineaţă la Veneţia, după ce Anna şi Sigmund plecaseră să se plimbe prin oraş, dorinţa mea de a vedea încă o dată cele două tablouri cu Fecioara şi Iisus a fost mai puternică decât durerea de la genunchi, aşa că am ieşit din hotel. Am pornit către piaţă şi, pe una dintre străduţe, am nimerit într-o mulţime – în anii care aveau să vină am văzut adesea astfel de mulţimi pe fereastra apartamentului nostru din Viena, dar mulţimea aceasta nu era alcătuită din oameni în uniforme, ci din oameni mascaţi – era perioada carnavalului şi tot felul de creaturi au trecut pe lângă mine – prinţese şi cerşetori, cârmuitori şi sclavi, oameni-peşti şi oameni-păsări. Ne îndreptam în aceeaşi direcţie, dar ei mergeau mai repede, iar eu am rămas în urmă, sprijinindu-mă de zidul unei case. M-am uitat la chipurile şi la trupurile lor, la penele, la solzii, la ciocurile, la înotătoarele şi aripile cu care se travestiseră. Între ei am zărit un om deghizat în nebun, cu pantaloni strâmţi, cu o cămaşă viu colorată şi o tichie cu pompoane. M-am desprins de zid şi m-am îndreptat către el. Oamenii mergeau foarte repede, au dat peste mine şi m-au doborât la pământ. Zăceam acolo, protejându-mi capul cu mâinile, şi vedeam zeci de picioare trecând pe lângă mine, le auzeam ţipetele de bucurie, cântecele şi râsetele. După ce mulţimea s-a împrăştiat, m-am ridicat încet şi mi-am scuturat hainele de praf. M-am uitat

în direcția în care o luase mulțimea, către piața San Marco. La intrarea în piață, o femeie şedea pe jos, cu o mână întinsă după pomană, iar cu cealaltă ținând un copil. Am privit-o lung, iar ea şi-a ridicat mâna şi mi-a făcut semn. Am ridicat la rândul meu mâna şi i-am răspuns. Şi-a lăsat mâna în jos şi mi-am dat seama că probabil mă confundase sau că nu mie îmi făcea semn, ci altcuiva, ori poate nu făcea semn nimănui, era doar un gest prin care voia să-şi alunge gândurile, să se împiedice de la a se tot contrazice singură. Şi-a dezvelit apoi un sân şi a început să-şi alăpteze copilul.

În întunericul odăii o bătrână se duce cu gândul la trei amintiri: momentul când multe lucruri de pe lume n-aveau încă nume, iar un băiețel i-a întins un obiect ascuțit şi i-a zis: „cuțit“; momentul când încă mai credea în basme, iar un glas i-a şoptit despre pasărea care şi-a spintecat pieptul cu propriul cioc şi şi-a smuls inima; momentul când comunicarea se făcea mai mult prin gesturi decât prin vorbe, iar o mână s-a întins spre chipul ei, mângâindu-i obrazul cu un măr Băiețelul din amintirile cu mărul, care i-a şoptit poveşti, care i-a dat cuțitul, e fratele său, Sigmund. Iar bătrâna care-şi aminteşte sunt eu, Adolfine Freud.

Mulțumiri

Autorul dorește să-și exprime profunda sa recunoștință față de următoarele fundații și organizații culturale pentru sprijinul acordat în munca de cercetare, fără de care această carte, scrisă de-a lungul mai multor ani, nu ar fi fost posibilă:

ArtsLink, S.U.A.
Bellagio Residency, Italia / The Rockefeller Foundation, S.U.A.
Central European Initiative
Uniunea Scriitorilor Sloveni, Slovenia
European Cultural Foundation
KulturKontakt, Austria
Ledig House International Writers Residency, S.U.A.
Ledig-Rowohlt Foundation Chateau de Lavigny, Elveția
Nederlands Letterenfonds, Olanda

Table of Contents

Sora lui Freud
Mulțumiri